

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

SİYASAL DÜŞÜNCE VE SİYASAL TERCİH
ÜZERİNDE
DEĞERLERİN ETKİSİ

[SİYASET VE DEĞER İLİŞKİSİ
YA DA
İLETİŞİMİN SİYASALI]

DOKTORA TEZİ

BAHAR EROĞLU YALIN

2502010005

Danışman
DOÇ.DR.EMİNE YAVAŞGEL

İSTANBUL 2007

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

SİYASAL DÜŞÜNCE VE SİYASAL TERCİH
ÜZERİNDE
DEĞERLERİN ETKİSİ

[SİYASET VE DEĞER İLİŞKİSİ
YA DA
İLETİŞİMİN SİYASALI]

DOKTORA TEZİ

BAHAR EROĞLU YALIN

2502010005

Danışman
DOÇ.DR.EMİNE YAVAŞGEL

İSTANBUL 2007

ÖZ

Siyasal Düşünce ve Siyasal Tercih Üzerinde Değerlerin Etkisi [Siyaset ve Değer İlişkisi ya da İletişimin Siyasalı]

Bu çalışma, siyasal iletişim sürecinde siyaset ve değer ilişkisini esas alarak değerlerin siyasal düşünce ve tercih üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kültürün etkisindeki gözlemlenebilen davranışlar olarak ortaya çıkan değer, bu tanımından yola çıkarak bireysel ve toplumsal açıdan psikoloji, sosyoloji, felsefe bağlamlarında ele alınmış, nihayet siyasal iletişim sürecinde siyaset ve değer ilişkisi, siyasal sürecin iletişim boyutunu kuran '*sine qua non*' unsurlarla birlikte açıklanmaya çalışılmıştır. Medya, kamusal alan ve çatışma/uzlaşma kavramlarına da yer vererek özellikle siyasal kültür ve Türk siyasal kültürünün yapısal özellikleri betimlenmiştir.

Tüm bu kavramların içinde yer aldığı süreci ve bu süreçte değerlerin etkisini ortaya koymak amacıyla İstanbul'un Sarıyer İlçesi örneklem olarak seçilmiş, "*basit rastlantısal yöntem*" ile belirlenen ilçede ikamet eden 528 kişiyle önceden oluşturulmuş soru formuna bağlı kalınarak görüşmeler yapılmıştır.

Abstract

Influence of Values on Political Thought and Political Preferences [Politics and Value Relation or Communication of Politics]

This thesis aims to handle the effect of values on political thought and preferences, by considering the relation between politics and value through political communication process. Value which emerges as observable behaviors under the impact of culture, is treated within the contexts of psychology, sociology, and philosophy; and consequently relation between politics and value through political communication process is analyzed in relation with the “*sine qua non*” patterns that produce the communicative dimension of political process. In particular, political culture and structural characteristics of Turkish political culture are described, and history of Turkish politics, features of political parties and their leaders are studied by assessing terms such as media, public sphere, conflict/reconciliation

In order to exemplify the process that was produced by the mentioned terms, and in order to exhibit the influence of value on the process or the interaction of the political process and the value, Sariyer district of İstanbul is chosen as sample, 528 dwellers of the district are interviewed in conformity with the prepared survey forms.

ÖNSÖZ

Düşüncelerin, duyguların ve eylemlerin kaynağı değer siyasal alanda varolan ya da oluşturulmak istenen düşünce ve tercihi de yönlendiren ana unsurdur. Değer ve siyasetin karşılaştığı siyasal iletişim süreci de bu yönlendirmenin etkisiyle biçimlenir. Bu noktada asıl önemli olan hangi değer/lerin siyasal düşünce ve tercih boyutundan geçerek siyasal iletişim sürecini yönlendirdiği ya da tam tersi siyasal iletişim sürecinde vurgulanan hangi ortak değerlerin düşünce ve tercihi yönlendirdiğidir. Bu sorunun ortaya koyulmasının amaçlandığı Siyasal Düşünce ve Siyasal Tercih Üzerinde Değerlerin Etkisi [Siyaset ve Değer İlişkisi ya da İletişimin Siyasalı] adlı bu çalışmada, aktif siyasete katıldığı için danışmanlığımdan ayrılan ancak emeğini ve yönlendiriciliğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Prof.Dr.Edibe Sözen'e, lisanstan doktora öğretilik ve akademik yaşamım boyunca ilgisi ve yol göstericiliği ve bitirebileceğime dair inancını her zaman koruduğu için danışman hocam Doç.Dr.Emine Yavaşgel'e, önerileri, katkıları ve inançları için Doç.Dr.Ayla Okay ve Doç.Dr.Mete Çamdereli'ye, özellikle tezimin araştırma bölümüne gösterdiği içten destek ve öğreticiliği için Yard.Doç.Dr.Aylin Aktükün'e, değer ve siyaset konusunda bilgi, görüş ve önerilerini esirgemeyen değerli hocalarım Prof.Dr.Ersin Kalaycıoğlu, Doç.Dr.Ahmet Kalender ve Dr.Salim Atay'a, dostlukları ve ilgileri için çalışma arkadaşlarım, tüm dostlarım, yakınlarım ve akrabalarım;

Her zaman "orada" oldukları için başarılan bu çalışmada, oyunlarımızı ertelememize tahammülleri ve gül yüzleri için İkra ve Can'ımıza, emekleri, sevgileri, sabırları, güvenleri için ağabeyim Bahadır Eroğlu ve eşi kardeşim Mülkiye Eroğlu'ya, başladığımdan bugüne onsuz başaramayacağımı bildiğim, tez süresince sabrını zorladığım, hem kardeşim hem arkadaşım hem de "hocam" Sıddık Buğra Eroğlu'na, varlığının kattığı güç ve desteği için eşim, hayat arkadaşım Barış Yalın'a;

Ve okudukları kitapların açtığı kapılar için, inançları, yüreklerinin sıcaklığı için, sorgulamayı, onurlu bir yaşamın değerini kazandırdıkları için Annem Nadire ve Babam Nihat Eroğlu'na sonsuz teşekkürler...

Bahar Eroğlu Yalın
İstanbul, 2007

SİYASAL DÜŞÜNCE VE SİYASAL TERCİH ÜZERİNDE DEĞERLERİN ETKİSİ

[SİYASET VE DEĞER İLİŞKİSİ YA DA İLETİŞİMİN SİYASALI]

Öz	iii
Abstract	iv
Önsöz.....	v
İçindekiler	vi
Kısaltmalar	x
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1.Değere İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar ve Kavramsallaştırma Sorunu.....	4
1.2. Bireysel, Toplumsal ve Etik Boyutuyla Değer	7
1.2.1. Bireysel Değer Kazanımı/Yitimi.....	7
1.2.1.1. Değerin Kişilik ve Kimlik Üzerindeki Etkileri	9
1.2.1.2.Tutumdan Davranışa Değer.....	11
1.2.2. Değer ve Toplumsallaşma Süreçleri	14
1.2.2.1.Mitler, Efsaneler, Dinler	16
1.2.2.2. Kültür: Bilgi, İnanç ve Norm Sistemleri.....	22
1.2.2.2.1.Tarihsel Süreçte Bilgi ve Değer Bağlamı	22
1.2.2.2.2.Kültür Tanımı İçinde Değer	25
1.2.2.2.3.Değerden, İnanç ve Norm Sistemine Yansımalar	28
1.2.3.Değer-Etik İlişkisi.....	32
1.2.3.1.Değerin Etiği/ Etiğin Değeri	36
1.2.4. Değişim: Bilgi ve Teknoloji Alanından Değer Alanına.....	37
1.2.4.1.Kitle/lerin İletişim Araçları ve Değerler/i Arasındaki Bağ	46

İKİNCİ BÖLÜM

2. Siyasal İletişim Sürecinde Siyaset ve Değer İlişkisi	52
2.1.Siyasal Sürecin İletişim Boyutunu İnşa Eden ‘Sine Qua Non’ Unsurlar	59
2.1.1.Siyasal Kültür	62
2.1.1.1.Cumhuriyet Öncesi Dönemin Türk Siyasal Kültürüne Katkıları	66
2.1.1.1.a.Üç Tarz-ı Siyaset.....	70
2.1.1.2.Cumhuriyet Dönemi ve Siyaseten Türk Kültürü.....	72
2.1.1.2.a. “Açık Tasnif Gizli Oy” a Dayalı Seçim Denemeleri: 1946-1960	73
2.1.1.2.b. Genel Oy’a Dayalı Seçimlerde Tam Demokrasi: 1960-1980	74
2.1.1.2.c. 12 Eylül Askeri Darbesi/ Demokratik Kesinti Sonrası İlk Seçimler ve Üçüncü Dalga Sarsıntıları:1980-1990.....	76
2.1.1.2.d.20. Yüzyılı Kapatın Siyasal Kültürün Statükocu Yapısı ve Bu Yapıya Karşı Yeni Dirençler: 2000’li Yıllar	81
2.1.2. Siyasal Eylemlerin Değer Oluşturucu Ana Aktörleri	
Siyasal Partiler ve Liderleri	107
2.1.2.1.Siyasal İdeolojilere İlişkin Lider Profilleri – Türkiye Örneği.....	114
2.1.2.1.a.Türkiye Cumhuriyeti’nin Ulu Önderi ve CHP’nin Kurucu Genel Başkanı Mustafa Kemal Atatürk	118
2.1.2.1.b.CHP’nin II.Genel Başkanı İsmet İnönü	121
2.1.2.1.c.DP’nin Kurucu Genel Başkanı Adnan Menderes	122
2.1.2.1.d.AP’nin II.Genel Başkanı ve DYP’nin Kurucu Genel Başkanı Süleyman Demirel.....	124
2.1.2.1.e.MSP’nin Kurucu Genel Başkanı Necmettin Erbakan.....	125
2.1.2.1.f.MHP’nin Kurucu Genel Başkanı Alparslan Türkeş	126
2.1.2.1.g.CHP’nin III.Genel, DSP’nin Kurucu Genel Başkanı Bülent Ecevit.....	128
2.1.2.1.h.ANAP’ın Kurucu Genel Başkanı Turgut Özal	130
2.1.2.1.i.ANAP’ın II.Genel Başkanı Mesut Yılmaz	132
2.1.2.1.j.DYP’nin II.Genel Başkanı Tansu Çiller	133
2.1.2.1.k.CHP’nin IV.Genel Başkanı Deniz Baykal	134
2.1.2.1.l.MHP’nin IV.Genel Başkanı Devlet Bahçeli	136
2.1.2.1.m.AKP’nin Kurucu Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan...	137
2.1.3. Siyasal İletişim ve Medya İlişkililiği	140
2.1.4. Kamuoyu/ları ve Kamusal Alan	149
2.2. Siyasal Krizlere Yönelik Başat Siyasal İletişimsel Yaklaşımlar	157
2.3.Siyasal İletişimsel Süreçte Değer Uzlaşması ve Değer Çatışmaları.....	159

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Değerler, Siyasal İletişim Sürecinde Siyasal Tercihi ve Siyasal Düşünceyi	
Nasıl Etkiler?	168
3.1.Araştırmanın Amacı.....	168
3.2.Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi	168
3.2.1.Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi	170
3.3.Araştırmanın Bulgu ve Yorumları	171
3.3.1. Cinsiyet ve Yaş Dağılımı	171
3.3.2. Eğitim ve Gelir Durumları	172
3.3.3. Medeni Durumları	173
3.3.4. Meslek Dağılımı	174
3.3.5. En Önemli ve En Önemsiz Değer Dağılımı.....	175
3.3.6. Değer Önem Sıralaması	177
3.3.7. Cinsiyete Göre En Önemli ve En Önemsiz Değer Dağılımı	180
3.3.8. Yaş Dağılımına Göre Değerlere Katılma.....	182
3.3.9. Eğitim Düzeylerine Göre Değerlere Katılma	184
3.3.10. Siyasal Tercihi Belirlemede En Etkili Faktör	186
3.3.11. Aktif Siyasetle İlgilenme Düzeyi.....	187
3.3.12. Siyasal Görüş Dağılımı	188
3.3.13. Siyasal Açından Kendini Tanımlama Düzeyi	189
3.3.14. Cinsiyet Dağılımına Göre Siyasal Açından Kendilerini Tanımlama	
Düzeyi	190
3.3.15. Yaş Dağılımına Göre Siyasal Açından Kendilerini Tanımlamaları	191
3.3.16. Eğitim Düzeylerine Göre Siyasal Açından Kendini Tanımlama	194
3.3.17. 2002 Genel Milletvekili Seçimlerinde Oy Verilen Parti.....	195
3.3.18. Oy Verilen Partiye Göre Siyasal Açından Kendini Tanımlama	196
3.3.19. 2002 Genel Milletvekili Seçimlerinde Oy verilen Parti ile Siyasal	
Görüş	197
3.3.20. Oy Verilen Partinin Tercih Sebebi	202
3.3.21. Aynı Partiye Oy Verme Oranı	203
3.3.22. 2003 Yerel Seçimlerinde Oy Verilen Parti	204
3.3.23. Seçilen Partiye Oy Verme Sebebi	205
3.3.24. Aynı Partiye Oy Verme Oranı	206
3.3.25. Seçilen Partiye Oy Verme Nedenine Göre Aynı Partiye Oy Verme ...	207
3.3.26. Partilerini Başarılı Bulma Düzeyi	208
3.3.27. Oy Verilen Partinin Başarısız Bulunduğu Alanlar	209
3.3.28. Oy Verilen Partinin Başarılı Bulunduğu Alanlar	210
3.3.29. Oy Verilen Partinin Kişi Değerlerine Uyması	211
3.3.30. 2002 Genel Seçimlerinde Oy Verilen Partiye Göre Değerlere	

Katılma	212
3.3.31. Seçilen Partiye Oy Verme Nedenine Göre Oy Verilen Partinin Başarısız Bulunduğu Alanlar	214
3.3.32. Seçilen Partiye Oy Verme Nedenine Göre Oy Verilen Partinin Başarılı Bulunduğu Alanlar	215
3.3.33. Oy Verilen Partinin Başarılı Bulunduğu Alanlara Göre Başarısız Bulunan Alanlar	216
3.3.34. Parti Liderini Başarılı Bulma	217
3.3.35. Seçmenlerin Parti Liderleri Hakkındaki Düşünceleri ve En Beğendikleri Liderler	218
3.3.36. Seçim Kampanyalarından Etkilenme Oranı	253
3.3.37. Seçim Dönemlerinde En Çok Etkilenilen Kitle İletişim Aracı	254
3.3.38. Gelecek Seçimlerde Oy Kazandıracığı Düşünülen Siyasal Değer	255
3.3.39. Kendileri İçin Ne Yapılırsa Oylarını Değiştirirler?	256
Değerlendirme ve Sonuç	257
Kaynakça	268
Ek 1: Soru Formu	282
Özgeçmiş	293

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AET	:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKP	:	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	:	Anavatan Partisi
AP	:	Adalet Partisi
ATP	:	Aydınlık Türkiye Partisi
BBP	:	Büyük Birlik Partisi
BTP	:	Bağımsız Türkiye Partisi
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
CMKP	:	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DEHAP	:	Demokratik Halk Partisi
DP	:	Demokrat Parti
DSP	:	Demokratik Sol Parti
DYP	:	Doğru Yol Partisi
EMEP	:	Emek Partisi
FP	:	Fazilet Partisi
GATA	:	Gülhane Askeri Tıp Akademisi
GP	:	Genç Parti
HYP	:	Halkın Yükseliş Partisi
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
İP	:	İşçi Partisi
LDP	:	Liberal Demokrat Parti
MÇP	:	Milliyetçi Çalışma Partisi
MGK	:	Milli Güvenlik Kurulu
MHP	:	Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	:	Milli Selamet Partisi
MYK	:	Merkez Yürütme Kurulu
Org.	:	Orgeneral
ÖDP	:	Özgürlük ve Demokrasi Partisi
RCD	:	Regional Cooperation For Development (Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Teşkilatı)
RP	:	Refah Partisi
SHP	:	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SODEP	:	Sosyal Demokrat Parti
SP	:	Saadet Partisi
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	:	Türk Ceza Kanunu
TESEV	:	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
TKP	:	Türkiye Komünist Partisi
TMSF	:	Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
TRT	:	Türkiye Radyo Televizyonu
TSK	:	Türk Silahlı Kuvvetleri
YDP	:	Yeniden Doğuş Partisi
YÖK	:	Yüksek Öğretim Kurumu
YTP	:	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

"Sorgulanmayan yaşam anlamsızdır"

Aristoteles

İnsanın, kendisi ve dışındaki varlık alanıyla ilgili düşünce ve eylemlerine toplumsallaşma ya da kültürlenme süreci sonucu edindiği değerler yön verir. Kültürün, kurumların ya da bireylerin kişiliğinin ürünü olan değer, bu yönüyle toplumsal mümkün kılar ve aynı zamanda varlık alanının kendisinde olan ya da ona yüklenen önemliliği göstererek amaç ya da tercih olabilme ve bu amaç ya da tercihe ulaşmak için gerekli olan emeğin düzeyini belirleme gücüne de sahiptir. Bu belirleyiş, özgürleştirici olabileceği gibi baskıcı da olabilir. Çünkü toplum kendinin anlatımı olan insanı oluştururken onun öznelliğini de tahrip eder. İnsan özgürlüğünü, kendi olmasıyla kazanır. Kendi olmadığı durumlarda değer baskıcı etkisine maruz kalır. İnsanın bu baskıdan kurtulması güçsüzlüğü ve teslimiyeti kabul etmemesine, cesaret ve iradesini yitirmemesine bağlıdır. Toplumsal düzeyde bu baskının önlenmesi ise değer ortak iyi potansiyeline vurgu yapılmasıyla olanaklıdır.

Değer, bireysel ve toplumsal düzeyde ilgi, ihtiyaç, ortam ve zamana göre değişir. Her değişim ya da değer sistemlerindeki her değişiklik eski ve yeni arasındaki çatışmanın kaynağıdır. Çatışmaya vurgu yapan siyaset ise hem başlı başına bir değer alanı, hem de değerler üzerinde bir mücadele alanı olarak etkinliğini ortaya koyar ve sürdürür. Güç elde etmek ve korumak isteyen siyasal iktidarlar bu gücü meşrulaştırmak, kitlelerin rızasını kazanmak için üretilen ya da ürettikleri değerleri kullanırlar. Ancak çoğu kez siyasal alanın gerçeği, farklı değerleri uzlaştıramamış, ortak değerleri koruyamamıştır. Bunun sonucunda iktidarlar çoğalmış, yer değiştirmiş ve giderek iktidar siyasetten uzaklaşmıştır. Sonuçta küresel toplum insanı önce kendine inancını kaybettiğinden sorgulamayan, düşünmeyen, üretmeyen bir nesne haline almış, Bauman'ın vurguladığı gibi "Şimdiki zamana tutunmayı yitirmiştir".

Nasıl birey, toplumun anlatımı ise siyaset de yansımasıdır. Her kültür kendi siyasalını ve söylemini üretirken, birey iletişimle varolur. Bu üretim ve varolma sürecinin geldiği nokta da küresel insanın tüketici yönü siyasal iletişim sürecinde de ortaya çıkar ve kitleler için özellikle, siyasal ve söylem gerçek bağlamından kopararak, medya bağlamında tüketim nesnesi/ımgesi haline dönüşürler.

Tüm bu unsurlarla birlikte değer, siyaset ve iletişim ilişkiselliğine bütünsel bir açıdan yaklaşmak amacındaki Siyasal Düşünce ve Siyasal Tercih Üzerinde Değerlerin Etkisi [Siyaset ve Değer İlişkisi ya da İletişimin Siyasalı] adlı tezin birinci bölümünde psikoloji, felsefe ve sosyoloji alanlarının değere ilişkin kuramsal yaklaşımlarına yer verilerek, kavramsallaştırma sorununa değinilmiştir. Bireysel değer kazanımı/yitimi konusunda ise değerın kişilik ve kimlik üzerindeki etkileri ele alınmış, değerden tutum, kanaatle birlikte davranışa giden süreç tanımlanmıştır.

Toplumu anlamak insan etkinliklerine yön veren değerleri anlamakla olanaklıdır. Bu nedenle, birinci bölümde, değerın bireysel boyutunun yanında toplumsallığı da açıklanmıştır. Öncelikle mitler, efsaneler ve dinlerin değerle etkileşimlerine, tarihsel süreçte bilgi ve değer bağlamından yola çıkarak, kültür, inanç ve norm sistemleri içinde değer olgusuna değinilmiştir. Değer-ahlak-etik ilişkisi ise çağımızın en çok üzerinde düşünülen temel bir sorunu olarak belirlenmiş, değerın etikleşmesi ile etiğın değer haline gelmesi ikili karşıtlık bağlamında vurgulanmıştır.

Değere ilişkin kuramsal bir çerçeve sunmada belki de en sorunlu alan değişim konusudur. Bu çalışma çerçevesinde değişim, bilgi ve teknoloji alanı ile kitle iletişim araçları bağlamında değerlendirilmiş, her iki alanın değer sistemlerini nasıl etkilediği ve kendi değer sistemlerini nasıl oluşturduğı sorusu üzerinde durulmuştur.

Siyasal katılmayı doğrudan etkileyen siyasal kültür ve unsurlarının, iletişim süreçleri doğrultusunda ele alınması, değerler söz konusu olduğunda bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle tezin siyasetle ilgili ikinci bölümünde öncelikle siyasal iletişim sürecinde siyaset ve değer ilişkisine yer verilerek siyasal iletişim sürecini oluşturan unsurlar açıklanmıştır. Bu unsurların en önemlilerinden siyasal kültür kavramı açıklanmaya çalışılmış, sonrasında da Türk siyasal kültürünün tarihsel süreçleri Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemi izlencesinde aktarılmış, Yusuf Akçalı'nın, etkisi Osmanlı'nın son günlerinden günümüze uzanan "Üç Tarz-ı Siyaset" tezine yer verilmiştir.

Çalışmada, Cumhuriyet dönemi Türk siyasi kültürü öncelikle, 1946-1960, 1960-1980 ve de 1980-1990 dönemlerine göre sınıflandırılmıştır. Daha sonra, 2000'li yıllar Ocak 2000, Eylül 2007 tarihleri arası Milliyet Gazetesi arşivinden yararlanılarak incelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde ayrıca siyasal partiler ve liderleri konusuna genel olarak değinilmiş, sonrasında Türk siyasi tarihine yön veren, Genel Başkanlık, Başbakanlık hatta Cumhurbaşkanlığı yapmış, siyasal partilerini, devraldıkları liderlerden farklı bir biçimde yönetmiş ve yönetmekte olan liderlere yer verilmiştir.

Birinci bölümde değer ve değişim sürecinde ele alınan kitle iletişim araçları, İkinci bölümde bu kez siyasal iletişim ve medya ilişkisi çerçevesinde ayrıntılandırılmış, iktidar ve kitle ayrımları yanında olgunun küresel boyutları vurgulanmıştır. Aynı bölümde, kamuoyu ve kamusal alan kavramları tanımlanmaya çalışılarak, her iki kavramın tarihsel süreçte geçirdiği dönüşüm ve bugün taşıdığı anlam üzerinde durulmuştur.

Siyasetin en önemli özelliği belki de diğer disiplinlerden daha çok krize açık olması ve bu krizlerin toplumun genelini hatta toplumları etkiliyor olmasıdır. Bu doğrultuda siyasal iletişim sürecinde ortaya çıkan krizlere de verilmiştir. Siyasal alanda yaşanan uzlaşma ve çatışmaların temel kaynağının değer olduğu vurgulanılarak, her iki durumun da değer, toplum ve siyaset açısından ne ifade ettikleri sorusu üzerinde durulmuştur.

3. bölümde, "Değerler, Siyasal İletişim Sürecinde Siyasal Düşünce ve Tercihi Nasıl Etkiler?" sorusundan hareketle, İstanbul'un Sarıyer İlçesi'nde 18 yaş üstü 528 seçmen üzerinde önceden oluşturulmuş soru formuna bağlı kalınarak yüz yüze görüşme yöntemi ile gerçekleştirilen alan araştırmasına yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Değere İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar ve Kavramsallaştırma Sorunu

İnsanın, kendisi ve dışındaki varlık alanına ilişkin düşünce ve eylemlerine yönelik değerlendirmelerinin oluşturduğu, doğal olmayan kültürel dünyada varolmasının koşulu (Büyükdüvenci, 2002), dolayısıyla bütün tanımları özünde insan ve toplum ilişkisine dayanan bir kavramdır değer. Latince "kıymetli olmak" veya "güçlü olmak" anlamındaki "valere" kökünden türetilen (Bilgin, 1995a:83) değer, kabul edilmiş, benimsenmiş ve yaşatılmakta olan toplumsal, insani, ideolojik veya ilahi kaynaklı her türlü görüş, düşünüş, davranış, kural ve kıymetler olarak (Artan, vd., 2005) insanın varoluşunun temelinde, varlık alanından tüm beklentilerinde yer alır. Çünkü, insan "değerlendirmek -adım başında karar almak, karar vermek, tavır takınmak, davranmak- zorundadır. Kişinin başka kişileri, olayları, durumları, kendisini ve genellikle tek tek şeyleri değerlendirmesi, insanın bir yapı özelliği, bir varolma şartıdır... İnsan ya nesnenin kendisinde varolan değeri görerek, ya o nesneye değer atfederek, ya da ona değer biçerek gerçekleştirir değerlendirme etkinliğini" (Kuçuradi, 2003). Nesnenin değer kazanması ya da değerle yüklenmesi, değer verilmesi, değerli bulunması, bir bakıma nesneye öznel bir gerçeklik kazandırarak onu yeniden üretmektedir. İnsanın kendisi ve dışındaki varlık alanıyla giriştiği bu karşılıklı yeniden üretim /toplumsallaşma/kültürlenme sürecinin ön koşuludur değer. "Değerler olmadan toplumsal hayat imkânsızdır" diyen Kluckhohn (1951:400) da değer, toplumsalı mümkün kılan üst bir kavram olduğunu vurgulamaktadır.

Toplum, bir sistemler bütünü olarak ele alındığında her sistemin kendini tanımladığı ve işlediği bir alan ve bu alanların da kendine özgü değerleri olduğu görülecektir. Gündoğan'ın (2002), biyolojik alanda sağlık, estetikte güzellik-çirkinlik, dinde kutsallık, ekonomide hak-emek, ahlâkta iyilik-kötülük gibi alanlarla ilişkilendirerek örneklendirdiği değerler, aslında ilişkilendirildikleri alanın dışında toplumsal yapının öteki alanlarıyla da etkileşim halindedir. Alanlar ve değerler arasındaki kaçınılmaz bu etkileşim bireyin, toplumla düşünce ve eylemleriyle kurduğu ilişkisinde ortaya çıkan uyum/uyumsuzluğun da kaynağıdır. Yararlı, istenilen, beğenilen, toplumsal hayat için bir tatmin ölçütü, toplumsal hayata katılımında bir güvenlik, anlamlılık, amaçlılık ve geleceğe yönelimlilik duygusu kazandıran (Kilby, 1993:59) her şeyin

olumlu/olumsuz bir "değer" taşıdığı göz önüne alındığında aslında değer, hem varlık alanını oluşturan kavramlar, olaylar, durumlar geniş anlamıyla nesnelere bulunan, hem de ona yüklenen bir "önemlilik"tir (Aydın, 2003:122). Değer yüklenen nesne, her zaman birey veya grup için en iyi olmayabilir, fakat önem düzeyi ona ulaşmak için verilecek emeğin düzeyini de belirler (Fichter, 1994). Dolayısıyla değere ilişkin kavramsallaştırma çabasının özünü "önemlilik" oluşturmaktadır.

Değere ilişkin kuramsal yaklaşımlardan yola çıkarak bir değer sınıflandırması ve kavramsallaştırmasına ulaşmak, öncelikli olarak felsefe, sosyoloji, psikoloji hatta ekonomi gibi farklı disiplinler içinde insan ve toplum karşılaşmasının düşünce ve eylem arasındaki bağıntısını çözümlene zorunluluğuna dönüşmüş, bu tür bir zorunluluğun doğal sonucu ise bu disiplinlerin değerle ilgili sınıflandırma ve kavramsallaştırmalarının çeşitliliği olmuştur.

Her yeni çağın, bir önceki çağın değerlerinden kurtulmak için verilen mücadeleden ibaret olduğunu söyleyen Windelband'a göre felsefe başlı başına bir değer felsefesi alanıdır (Özensel, 2003). İyi, güzel, faydalı ve doğrunun ne olduğunu sorgulayarak değerlendirme etkinliğini sorunsallaştıran değer felsefesi (Kuçuradi, 2003), değeri, "öznel-rölatif", "nesnel-mutlak", "rölatif mutlakiyet" yaklaşımları doğrultusunda ele alır (Gündoğan, 2002:254). Öznel yaklaşıma göre, değer, varlığı özneye bağlı, öznenin, nesnelere ve olgulara, istekleri, ilgileri, amaçları, gereksinim ve beklentileri doğrultusunda yüklediği, "uğrunda uğraşılması, çaba gösterilmesi, gerçekleştirilmesi gereken; genellikle benimsenen, özenilen, önemsenen, üstün tutulan; nesne, olgu ve olayların kendilerinde bulunmayan, fakat insan tarafından atfedilen, yüklenen niteliklidir" (Özlem, 2002:283). Değerin özneye bağlı olması, farklı özneler arasında tartışılmasına neden olur ve bunun sonucunda değer rölativizmi (göreceliliği) ortaya çıkar. Bu görüşe göre değer, özneler arasında olduğu gibi zamana ve toplumlara göre değiştiğinden, "...hiçbir sosyal grubun, hiçbir toplumun, hiçbir kültür çevresinin değerleri, nesnel, evrensel ve mutlak olamaz" (Özlem, 2002:283). Nesnel/mutlak görüşe göre ise değerler, doğal nesnelere gibi öznenin bağımsız kendi başlarına vardır ve insanların eylem ve düşüncelerinden bağımsız olarak mutlak yani doğru ya da yanlıştır. Nesnel görüşe göre değişim, değerlerde değil, değer yargılarında dolayısıyla onları algılayan gruplar ya da bireylerde gerçekleşir (Toku, 2002:103). Rölatif mutlakiyet yaklaşımı ise öznel ve nesnel yaklaşımları birleştirmeyi amaçlar.

Bu yaklaşımın temsilcilerinden Max Scheler'e göre değerler, insandan insana, zamana ve durumlara göre değişebildiklerinden rölatif, insanın ve zamanın ötesinde olduklarından mutlaktır. Buna göre öznel-rölatif yaklaşımın iddia ettiği gibi değerler değişmez, değere verilen anlamlar değişir (Toku, 2002). Scheler, değerlerin, değişimi esas alan rölatiflik ve mutlaklık durumlarını bir değer sınıflamasıyla ortaya koymuştur. Ona göre Dirimsel, Duyusal, Tinsel ve Mutlak olmak üzere dört tür değer vardır. Tüm canlılar için geçerli olan ve yaşamsal önem taşıyan hava, su gibi dirimsel değerler mutlaktır, değişmez. Duyusal değerler de yine insan nesne ilişkisinde ortaya çıkar. Nesnelere, hoş, yararlı, asil gibi nitelikler yükleyen insana göre bir nesnenin değeri de onun bu niteliklerine bağlıdır. Duyusal değerler bu nedenle bireyden bireye değişirler yani, rölatiftirler. Estetik, adalet ve bilgi değerlerinden oluşan, toplumsal ve kültürel alanda ortaya çıkan tinsel değerler de sadece bireylere göre değil aynı zamanda toplumdan topluma ve çağlara göre değişirler. Mutlak değerlerin ise nesnelere hiçbir bağları yoktur. Kutsal olan, iman, kendini adama gibi değişmez değerlerdir (Özlem, 2002). Bu sınıflandırma ile Scheler, rölatif mutlak görüşün sınırlarını çizmiştir. Troeltsch da, kutsal değerlerin mutlaklığı/evrenselliği konusunun giderek kültür emperyalizmine dönüşebileceğini savunur ve bu nedenle rölatif mutlaklığın evrensel ölçülerde değil fakat insanın kendi kültürel çevresi içinde bir değer birliği yaratabileceğini söyler (Özlem, 2002). Her üç görüşe bakıldığında değeri sorunsallaştıran felsefenin bireysel ya da toplumsal düzlemde anahtar kavram olarak değişimi esas aldığı görülmektedir. Diğer yandan, niteliklerine göre ikili karşıtlıklar çerçevesi içinde değer, hazcı (hedonist) değerler (haz/acı), bilişsel veya bilgi değerleri (doğru/yanlış), ahlâkî değerler (iyi/kötü), estetik değerler (güzel/çirkin), dinsel değerler (sevap/ günah) (Özlem, 2002), etik olan/olmayan, Genel/özel, sürekli/geçici, kutsal/dünyevi, modern/geleneksel, evrensel olan/olmayan, bireysel/toplumsal, amaç/araç, (Yapıcı&Zengin, 2003:181), politik, sosyal, ekonomik, kuramsal, dini, estetik değerler, (Spranger, 1928), -daha sonraki dönemlerde Güngör ahlaki değerleri de bu sınıflandırmaya ekler-, grup ölçekli ve bireysel değerler (Kilby, 1993) gibi sınıflandırmalar çerçevesinde ele alınmıştır. Aslında insan ve toplum ilişkisinde ortaya çıkan değer, kaynak ve nitelik yönünden ele alarak kavramsallaştırmaya giden tüm bu sınıflandırmaların ötesinde en temel iki boyutu bireyselliği ve toplumsallığıdır.

1.2. Bireysel, Toplumsal ve Etik Boyutuyla Değer

2.1. Bireysel Değer Kazanımı/Yitimi

"İnsan, yaşamının her anında daima bir tavır alma durumuyla karşı karşıya kalır. Her tavır alış bir değere veya değer duygusuna dayanarak gerçekleşir. Her türlü amaçlar, ilişkiler, tutkular, idealler, çıkarlar, sevgi ve nefretler, inançlar, dostluklar ve doğruluklar hep bir değer ifade eder ve bir değere dayanırlar. İnsanın bütün eylem ve düşünceleri de akılla elde edilen bilgiye karşılık, ruhla kavranan ve özümseyen değerle yakın bir ilişki içindedir."

Ioanna Kuçuradi, Etik, 1996.

Nietzsche'ye göre, tüm tavır alışların kaynağı olan değer, insanın üretimidir. Ona göre, insan, kendi değerine olan inancını sürekli kılabilmek için genelin/toplumun iyiliğini ifade eden bütünlük, birlik gibi tasarımlarla, sonuçta kendi değerini de tasarlamış olmakta, kendi oluşturduğu bu kavramların aslında gerçeklikle ilgisi olmadığını gördüğünde ve değer karşısında giderek öznelliğini yitirdiğinden değersizleşme başlamaktadır (2002). Kant da değer, öznenin nesnelere zorla kabul ettirdiği bir zorluktan doğduğunu (Özensel, 2003) söyleyerek, aslında, değer, özne-nesne ilişkisine dayandığını ve aslında öznelliğin yitimini de yeni bir değer olduğunu vurgulamaktadır. Bu noktada değeri, bireysel boyutuyla ele almaktaki amacın, kaynağına ilişkin çözümlenmeler yapmaktan çok, toplumsal ve kültürel sistemde değer ve insan karşılaşmasını ortaya koymak olduğunu belirtmek gerekmektedir. Çünkü, kültür, bireylerin davranışlarını kaynağı ne olursa olsun "değerler" aracılığı ile etkiler (Uyguç, 2001:223) ve insanın değerleri yalnız kültürün değil aynı zamanda kurumların ve bireylerin kişiliğinin ürünüdür (Rokeach, 1973). Kültür, kurumlar ya da bireylerin kişiliğinin bir toplamı olan değerler Hobbes'a göre insanın kudretinin kullanımı için gerekli olduğundan başkalarının ihtiyacına ve yargısına göre değişir ve yine O'na göre insanın kendine biçtiği değer ne kadar yüksek olursa olsun, gerçek değeri başkalarının takdir ettiğinden fazla değildir (2005:69). Dolayısıyla, insan ve değer ilişkisinde belirleyici olan özne ya da nesne durumunun ifade ettiği gibi kendileri için de belirleyici olduğu değer toplumsal ya da kültürel etkileşimidir.

İnsan ve toplum arasındaki uyumu sağlayan, paylaşılan anlamların ve öğrenme sistemlerinin içeriği, inançların, yaşam tarzlarının, sembollerin kısaca değerlerin toplamı olan kültürün içinde değer, önemli olduğu düşünülen davranış, düşünce,

varlık, kişi (Erdoğan, 2002) genel olarak üretilendir. Bu üretimde esas olan değerlerin, öğrenme sistemleri ve paylaşılan anlamlar yoluyla, bir sonraki nesile aktarılması, dolayısıyla gelenekselleşmesidir. Bireyin bilinçli ya da bilinç dışı kabul ettiği bu aktarım, davranış ilkelerine dönüştürülerek toplumsal değerleri oluşturur. Kilby, vatan ya da idealler için ölümün göze alınması hatta yaşamın değil de ölümün tercih edilmesini bu nedenle, değer, bireyin nasıl yaşayacağını hatta nasıl öleceğini belirleme gücüne bağlamaktadır (Özensel, 2003). Dolayısıyla, bireyin yaşamına ilişkin tüm anlamlara ve tercihlere yön veren değerlerdir.

Birey, düşünce yapısı, kişiliği ve deneyimleri ile toplumsal yapıdan kaynaklanan roller ve rollerin gerektirdiği davranışları bir önem sırasına göre düzenler. Bu önem sırasını düzenlerken referans noktası bireysel ve toplumsal değerlerdir. Aslında roller, değerleri tanımlarken, değerler de bireylerin rollerini seçmesine ve gerçekleştirmesine öncülük ederler (Fichter, 1994:150; Anar,1983:11-13). Kuşkusuz değerler ve roller arasındaki bu karşılıklılık gereksinimlere göre de değişiklik gösterebilir.

Değeri, istek, irade, amaç, duygu gibi parçalardan oluşan ilgi-çıkar sorunu olarak ele alan ve ilginin, nesnenin taşıdığı ve ona atfedilen değeri belirlediğini savunan Perry, değer, nesneye-fikir, kavram, koşul ya da duruma-karşı rasgele verildiğini savunur (Şerif, 1985:97). Bu rasgelelik bir anlamda değer, "zaman" içinde değişiklik göstermesidir. "Bugün ilgi uyandıran bir nesnenin, başka bir günde veya ilişkide ilgi uyandırmayacağını ya da daha az ilgi uyandıracığını hatta nesnelerin aynı kişiye her sunulduğunda aynı duygusal tonu uyandıracak fiziksel özelliklere sahip olmadığını" vurgular Perry. Şerif de buradan yola çıkarak "ilgi uyandıran nesne değer içerir" yargısına varır (Şerif, 1985:97). Bu ilgi yalnızca pozitif değil, aynı zamanda negatif, hatta aynı zaman dilimi içinde hem pozitif hem de negatif olabilir. Bu noktada değer, anlam/önem düzeyini belirleyen, hangi ilginin, hangi ortamda ve zamanda, ne kadar önemli olduğudur.

Değerleri, bireyin eylemleri ile özgürlük arasındaki ilişkiyle açıklayan Hartman "kendi olarak" kendi değerlerine göre gerçekleştirdiği eylemlerin insanı özgürleştirdiğini savunur. Ona göre değerler, bireyi belirler, fakat bu belirleyiş, bireyin kendiliğini çevreleyen, sınırlayan, "zorunlu" bir belirleyiş değil, değeri gerçekleştirmede özgür

fakat sorumlu olmasından ya da öyle hissetmesinden dolayı “gerekli” bir belirleyiştir. Fakat, değerin özgürleştirici etkisi ancak “kendi olma” ile kazanılır. “Gündelik hayatta hiçbir zaman kendisi olmayan birey, başkalarının kendisine dayattığı değerlerle, başkalarının ondan belediklerini gerçekleştirme çabasıyla yaşar; özgür değildir. O kendisi bir şeylere karar verdiğini sandığı zaman bile gerçek anlamda seçmiyordur; başkalarının onun için yaptıkları seçimler arasından bir olanağı seçmektedir yalnızca. İnsan seçmeyi seçmeden, kendisine has olanakları bağımsız bir biçimde üstlenmeye girişmeden kendisi olamaz. Eğer kendisi olmak, başkalarından bu anlamda mutlak bir biçimde ayrılmaksa, tabii ki onların değerlerinden de ayrılmaktır. Kendi olma ile kazanılan değer Heidegger’ e göre en yüksek "değer"dir” (Akay, 2002:63). İnsanın kendi olamadığı koşullarda ise değerin köleleştirici etkisine maruz kalması kaçınılmaz olmaktadır. Değer üreten insan giderek ürettiğinin baskısı altına girmekte araçları giderek amaçlaştırmakta, dolayısıyla etkin bir özne olmaktan giderek uzaklaşmaktadır (Erkızan, 2002b). Kuşkusuz insanın başkalarına ihtiyacı vardır. Aristo’nun söylediği gibi, insan kendi değerini toplum içinde ve diğer bireylerle olan ilişkilerinde yaratabilir ve bu değer başkaları olmadan varlık kazanamaz (Erkızan, 2002b) fakat, başkalarının sınırları ile kendi olma arasındaki sınırın özgürlük lehine korunamaması giderek değerin içeriğinin dönüşüme uğramasına, boşalmasına ya da baskıcı bir hal almasına neden olacaktır. Bunu önlemenin en geçerli hatta tek yolu ise bireysel kişilik ve kimliğin oluşturucusu olan değerin ayrıca ortak iyi potansiyeline vurgu yapılmasıdır.

1.2.1.1.Değerin Kişilik ve Kimlik Üzerindeki Etkileri

İnsan, yaşamını değerlendirmeye başlarken aynı zamanda özneliğinin ilk aşamasını da gerçekleştirmektedir. Yaşamını değerlerine göre değerlendirir ve bu yolla kendini gerçekleştirerek, “bilinç”lenir, “kişi”leşir (Duralı, 2002). Kişilik, bireysel farklılıkların ve davranış özelliklerinin toplumsal ilişkiler sistemi içinde ortaya koyulmasıdır. Kalıtım ve toplumsallaşma süreçlerinin etkisiyle oluşan kişilik, toplumun kültürüne bağlı olarak biçimlenir.

Değerleri teorik/bilimsel, ekonomik, estetik, sosyal, politik ve dini şeklinde sınıflandıran filozof Spranger, insanların da bu farklı değer tiplerine göre sınıflandırılabilceğini, insanın hakim bir değere sahip olduğunu ve bu hakim değer, kişiliğini biçimlendirdiğini söyler (Spranger, 1928). Spranger'ın sınıflamasına göre, "Dindar insan", düşünce ve eylemlerini dini inançları, deneyimleri ve din duygusunun oluşturduğu dini değerlerin yönlendirdiği insandır. "Politik insan" güç, şöhret ve etkili olmak isteyen, bu nedenle siyasi gelişmeleri izleyen, siyasi eylemlere katılan, düşünce ve eylemlerini siyasi değerlerine göre belirleyen insandır. "Sosyal değerleri benimsemiş insan"ın en önemli özelliği başkalarını sevmesi, yardımda bulunması, bencil olmaması, nazik ve sempatik olmasıdır. "Estetik insan" için en yüksek değer güzellik, biçim ve uyumdur. "Ekonomik (faydacı) insan" ise kendisi için konforlu, rahat, yararlı, pratik ve kazançlı olana daha çok önem verir ve ekonomik açıdan da bağımsız ve zengin olmak ister. "Bilimsel İnsan" gerçeğe, bilgiye, eleştirel düşünceye büyük önem verir (Spranger, 1928; Yapıcı&Zengin, 2003). Spranger'ın dindar, politik, sosyal, estetik, ekonomik ve bilimsel olarak sınıflandırdığı bu kişilik tipleri hakim değer ne ise ona göre biçimlenir, toplumsallaşma sürecinde öğrenilerek düşünsel ve eylemsel olarak kişilik yapısının bir parçası haline gelir (Gökçe, 1994).

Kişilik gibi kültürel yapıyla aynı doğrultuda olan kimlik, insanın kendisini nasıl algıladığını ve diğerleriyle nasıl bir özdeşim kurduğunu gösterir (Güvenç, 1994b:8). Özdeşleşmeyle başlayan kimlik kazanma süreci (Yazıcı, 1997:39), bireysel ve kolektif olmak üzere temelde iki tür kimliğin oluşmasına neden olur. Bireysel kimliği, bireyin psikolojik geçmişi ile toplumsal yapının etkileşimi oluştururken (Işık, 2001), kolektif kimlik, "bir grup bireyin, kendilerini tanımak ve ilgileri, mekanları, sosyal ilişkileri grup halinde işlenebilen, yönetilen, doğrulanabilen bir grup oluşturmak için geliştirdikleri bir eğilimdir" (Bilgin,1995b:59). Bireysel kimlikte bireyin psikolojik geçmişi önemliyken, kolektif kimlikte grubun geçmişi önemlidir. Diğer yandan kolektif kimlik referans olarak grubun diğer gruplardan farklılığını ortaya koyan yalnız kendine özgü düşünce ve davranış biçimlerini almaktadır (Bilgin, 1995b:63). Birey bu düşünce ve davranış biçimlerini ait olma gereksinimini karşılamak için öğrenir. Dolayısıyla kültürel

olandan geçerek ayrışan, bu yolla farklılığın/benzerliğin referans noktası olan kimlik, farklı ya da değil, işte bu aidiyeti sağlayan unsurdur.

Düşünce ve davranış biçimleri, toplumun geneli düşünöldüğünde toplumsal kimliğin unsurları haline gelirler. Toplumun her bir kişisi, doğa olarak tüm etkinliklerinde, düşünüş ve buna bağlı olan yaşayış biçiminde kendini gösteren grubu ve daha genelinde toplumu yansıtacaktır. Özellikle, grubun, birey üzerinde bireyin kim olduğunun yanıtını vermesinde son derece etkili olduğu bilinen bir gerçektir. İnsanlar kendilerini ve başkalarını çeşitli gruplara ait olarak algılayma eğilimindedir (Kağıtçıbaşı, 1999:278-279). Ait oldukları toplumsal sistem içinde birbirleriyle iletişim halindeki kimliklerin farklılıkları ve bu farklılıklara karşı geliştirdikleri olumlu ya da olumsuz tutumlar toplumsal çatışma ve uzlaşmalara neden olur (Aydın, 2003). Dolayısıyla grup halinde ya da toplumsal insanın tutum ve davranışlarının ait oldukları grubun düşünce ve davranış özelliklerinden etkilenmesi kaçınılmazdır.

1.2.1.2. Tutumdan Davranışa Değer

Değer, birey ve toplum düzeyinde ele alınan bir olgu olarak, kanaat, tutum ve davranış kavramlarıyla etkileşim halindedir. Her şeyden önce değer, tutum ve tutuma dayalı davranışın tanımlayıcısıdır (Şerif, 1985:98). Bu üç kavram arasındaki ilişki değerden, tutum ve kanaatle birlikte, davranışa uzanan bir sıra oluşturur (Esmer, 1999:2). Bu sıranın en başında yer alan ve diğerlerine oranla daha genel, soyut ve sürekli olan değer, Inkeles'e göre, "olandan çok, olması gerekenle ilgilidir". Uyulması gereken ahlaki kurallar, özgürlük, eşitlik, namus, dindarlık gibi kavramlar birer değerdir (Esmer, 1999:2). Tutumsa, "bireyin bir nesneyle ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını, değerlendirmelerini, düzenli bir biçimde oluşturan ve aralarında uyum sağlayan, kendileri gözlemlenemeyen, fakat gözlenebilen davranışlara yol açtığı varsayılan bazı eğilimlerdir" (Kağıtçıbaşı, 1999:104). Şerif'in de vurguladığı gibi "değer, kişinin içinde özömsenerek onda bir hazır olma durumu, belirli nesnelere ya da durumlara karşı bir tavır alma oluşturur. Buna göre de değer, tutumun içeriğidir" (Şerif, 1985: 102-105). Tutumun, değerlerin ifadesi olması, kişinin içinde bulunduğu çevreye ait kuralları algılayarak, kendine ilişkin değer yargısı ve bu doğrultuda toplumsal olana karşı tutumlar oluşturması süreciyle açıklanabilir

(Cangöz, 2003). Dolayısıyla tutum, nesneye -kişi, grup, kurum, düşünce, soyut bir kavram, olay ya da durum- karşı inanç, duygu ve yorumdan oluşan sistemdir ve nesnenin ötesine geçerek bu sistemi tanımlayansa değerlerdir.

Tutumlar, değerlendirmeler ve deneyimlerle değişir. Bu değişim, hem bireyin geçmişte sahip olduğu tutumlara hem de bu tutumları tanımlayan değer sistemine bağlıdır. Dolayısıyla, tutum ve davranış üzerinde kalıcı bir değişiklik öncelikle değerlerin değişmesiyle olanaklı olur. Köklü değerlerin değişmesi ise değişime karşı dirençli olduklarından son derece zordur. Dolayısıyla insanlar, ya değerlerine uygun davranırlar ya da davranışlarını değerlerine göre değiştirirler (Mayton, Ball-Rokeach&Loges, 1994:4). Bu durumda değişim için ön koşul değerler sistemini tanımlamak ve tutumun bu örgütlenme içinde yapısal dönüşümlerini ortaya koymaktır.

Tutum ve inanç kavramı arasındaki ilişkiyi açıklarken Rokeach, tutumun bir inançlar organizasyonu olduğunu değerince tek bir inancı yansıttığını söyler (1973). Güngör ise, tutumun bir inançlar organizasyonu olduğu kabul edilse bile değerlerin tek bir inanca karşılık geldiği düşüncesine karşı çıkar. Güngör'e göre, "Bir tutum içinde pek çok inanç bulunabilir. Ancak değerlerin tek bir inanç ifadesi halinde belirtilmiş olması, Rokeach'ın dediğinin aksine onun tek bir inançtan ibaret olduğunu göstermez. Bunun delili, değerlerin tutumlar için de bir rehber oluşturmasında yatar" (1993:19-20). Sonuç olarak değer, tutumların, paylaşılan, işlenmiş ve gelişmiş bir örgütlenmesi olarak, bireylerin bütün arzu ve gereksinimlerini içermektedir (Yapıcı& Zengin, 2003:179). Gereksinimler ve inançlar, insanın ruhsal ve zihinsel denge, anlam, sosyal kabul görme arayışına bağlı bir sistem olarak değerlerin temel kaynağını oluştururlar (Rokeach, 1973; Yapıcı&Zengin, 2003:179).

Değerden davranışa doğru gerçekleşen süreçte tutumdan daha somut durumlar için kanaatler devreye girer. Nesneye karşı tutumun sonucu olan kanaat, tutumdan daha yüzeysel, değişken ve somut durumlar için kullanılır, "Bir televizyon programı ile ilgili kanaatlerimiz, hem televizyonla, hem de programın konusu ile ilgili tutumlarımızdan etkilenir" (Best, 1973:6'dan aktaran Esmer, 1999:2). Dolayısıyla, kanaat, genel durumlar için geçerli olan tutumların özel durumlara uygulanmasıdır.

Kültürün etkisindeki gözlemlenebilen davranışlar olarak ortaya çıkan değer, davranış üzerindeki etkisi, bireysel ve toplumsal olmak üzere iki boyutludur. Her iki boyutta da bir davranış alternatif davranış biçimlerine tercih edilir. Davranışla ilgili duygusal ya da düşünsel yargılara değere bağlı olarak varılır (Rokeach, 1972). Aynı toplumda belirli davranış biçimlerinin tercih edilmesinde değer ne kadar etkiliyse, farklı toplumlarda geçerli olan davranış kalıplarının oluşmasında da o derece etkilidir. Bir toplumda var olan bir davranış başka bir toplumda uzak durulması gereken, geleneklere aykırı, kötü ve olumsuz bir davranış olarak görülebilir. Çünkü, kültürel farklılıktan kaynaklanan farklı değer sistemleri, bireysel ya da toplumsal davranış sistemlerini yönlendirmektedir. Değerin aynı zamanda davranışın amacını da etkilediği düşünüldüğünde davranış ve değer arasında bu tür bir ilişki son derece doğaldır.

Mengüşoğlu (1983:206), değer ve davranış arasındaki ilişkiyi yüksek, aracı ve alışılmış değer sınıflandırmasına dayanarak şöyle açıklamaktadır; Yüksek Değerler, idealler, dostluk, sadakat, saygı, sevgi, nefret, bilgi, doğruluk, yalancılık, namusluluk, saflık, dürüstlük, hak, haksızlık, adalet ve güven; Aracı Değerler, fayda, ilgi, çıkar, kuşku, kıskançlık, tutku, güç ve iktidar unsurları, hırs gibi çeşitli kişisel çıkarlara ilişkin kavramlar; Alışılmış Değerler ise, toplumun yargısından ve geleneklerinden kaynaklanan ve daha sonra bireyin davranışlarında alışkanlık haline dönüşen otomatik davranışlardır. Ona göre, her üç gruptaki değer de insanların davranışlarını etkiler, ancak, insan davranışlarının temelinde bulunan “yarar”, “ilgi” ve “çıkar” düşünüldüğünde aracı değerlerin davranış üzerindeki etkisi daha belirgindir.

Değer, bireylerin eylemlerini rasyonelleştirip içselleştirmelerine olanak tanır (Aydın, 2003:122). Birey, davranışa geçmeden önce bu davranışın amaç ve sonuçlarına ilişkin, kendinde ve toplumda varolan değer sisteminin önemlilik sırasına göre, yeniden bir değer tanımlamasına gider. Davranışın gerçekleşme olasılıklarını ve gelecekte olabilecekleri hesaplar ve tüm bunlar kişisel beklentisiyle (davranışın istenen sonucu doğuracağına ilişkin geçici inanç), davranışın sonucuna ilişkin öngördüğü değer olumluysa eyleme geçer (Kalender, 2000:40). Dolayısıyla değerden davranışa, uzanan süreç insanın kendisi ve çevresini anlamlandırma sürecinde deneyimlediği karmaşık bir hesabın sonucu olmaktadır.

Davranış ve davranışın niteliği tek bir değerle açıklanamaz. Her ikisini de belirleyen bir çok değer ölçütü ve alanı vardır (Özensel, 2003). Bu farklı değer alanları ve ölçütlerinin zihinde uyumlulaştırılması sonucu birey, birbiriyle tutarsız hatta zıt değerlere göre davranışta bulunabilir (Güngör, 1998:76). Çünkü birey, bu zıt değerleri kendi zihninde meşrulaştırmıştır. Meşrulaştırmadan kasıt, ne şekilde olursa olsun farklı değerlerin haklılaştırılması değil, farklı ilgilerin, yarar ve çıkarların yaratabileceği zihinsel çatışmayı önlemek için değerler düzeyinde zaten varolan bir uzlaşım"dır. Özensel'in de örneklediği gibi (2003), demokrasiye çok değer veren biri, antidemokratik bir anlayışa aynı şekilde değer veremez. Demokrasiye verdiği değerle birlikte farklılıklara da değer verecek, farklılıklara değer vermiyorsa demokrasiye değer vermiyor olacaktır. Bu tür bir bağ, kişinin nesneye yönelik toplumsal olarak onaylanan ilgi, çıkar ve yararından değil, bu onayı sağlamak için referans olarak kabul edilen değerler arasındaki uzlaşım"dandır.

İnsan etkinliklerini yorumlayabilme, öncelikle etkinliklerin gerçekleştiği çağın düşünce ve davranış sistemlerini yorumlamaya bağlıdır. "İyi/kötü, güzel/çirkin, doğru/yanlış, erdemli/erdemsiz gibi değer varlıkları çağına göre öne geçer, başat olur ya da arkaya itilir" (Büyükdüvenci, 2002). Örneğin, günümüzde yaşam kalitesini yükseltme çabası, yeni değer sistemlerinin oluşmasına, toplumsal davranış kalıplarının değişmesine yol açmıştır (Kotler, 1984:86). Bu ve buna benzer pek çok örnek, kültürün biçimlendirdiği sembol, moral ve estetik normlar, değerlerin davranış şekillerinde belirginleşerek kültürün temelini oluşturduğunu, dolayısıyla değerlerin, kültür üzerinde yönlendirici bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Mengüşoğlu'nun da söylediği gibi (1983) değerler, "beşeri olayları belirleyicilik işlevine sahiptirler, değerler insanları, insanlar değerleri yaşatır.

1.2.2. Değer ve Toplumsallaşma Süreçleri

*"Bireysel ruhta her şey toplumsaldır,
yalnız o ruhtaki bireycilik müstesna"
Ali Osman Gündoğan, Bilgi ve Değer, 2002.*

Toplumda, bireyler, gruplar, bireyler ile gruplararası ilişkilerin, daha genelde toplumsal yapının biçimlenmesinde, kültürün unsurlarından biri olması dolayısıyla önem taşıyan, kültürü ve toplumu anlamlandıran ve önem atfeden ölçütler olan değerler (Fitcher 1994: 143), fikir, kavram, koşul ya da durum bağlamında, isteklerin, sevilen/sevilmeyenlerin, önemli/önemsizlerin, gerekli/gereksizlerin, doğru/

yanlıkların, iyiler/kötülerin neler olduğu hakkındaki düşünce, inanç, ilgi, yarar ve çıkarları kapsar aynı zamanda toplumsal norm, tutum ve davranış kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Bu ilişki, değerlerin, toplum içinde gerçekleştirilen etkinliklerin amacı olmasından kaynaklanır (Allport, vd., 1960:59-63). Bireyler, toplumsal rollerini öğrenirken değerlerini de öğrenirler. Herkesin toplum içerisinde bir konumu (kadın/erkek, memur/işçi, evli/bekar gibi) ve bu konum için toplumun uygun gördüğü rolleri vardır (Güngör, 1998). Bireylerin bu konumları aile, eğitim, din, siyaset gibi toplumsal kurumlardan kaynaklanır ve bireylerin değerlerini sürdürmesi de bu kurumların gerektirdiği rollere bağlıdır aynı zamanda. Bunun yanında toplumsal kurumlar ve değerler arasındaki uyumu sağlamak son derece önemli fakat çoğu zaman zordur. Durkheim, *İntihar* adlı yapıtında, bunun altını çizerek “toplumsal değerler hakkında bir karmaşanın yaşandığı ve değerlerin anlam içeriklerinin kişilere göre izafileşip belirsizleştiği, toplumsal yapının çözüldüğü toplumsal uyumsuzluk (anomie) dönemlerinde intihar oranlarında bir artış yaşandığını gözlemlemiş, değerlerin simgesel olarak toplumda bireylerin tutunacakları kulplar ve toplumsal yapıyı ayakta tutan direk vazifesini gördüklerini” vurgulamıştır (Özensel, 2003). Kısaca toplumu anlamak insan etkinliklerine yön veren değerleri anlamakla olanaklıdır.

Başaran, toplumbilim açısından ele aldığı, öz, özel, seçimlik ve geçici olarak sınıflandırdığı değerleri şöyle açıklar: Öz Değerler, toplum üyelerinin büyük çoğunluğunca önemli bulunan ve kültürün özünü oluşturan güçlü çekirdek değerlerdir. Bu değerlerin değişmesi toplumu köklü biçimde değişime uğratar. Özel Değerler, bir yöreye, mesleğe, ilgilenilen konuya göre önemli olan ve kullanılan değerlerdir. Seçimlik Değerler, toplum üyelerinin istediği zaman ve yerde kullanabildiği değerlerdir. Toplum bu değerlere uyulmasını ister, ancak uyulmadığında kınamaz. Geçici Değerler, toplumun belli bir kesimince belli bir süre kullanılan ve uyulan moda değerlerdir. Bu değerler başka toplumlardan gelebilir ya da toplumun bir kesimince yaratılabilir. Toplum tarafından beğenilen bu değerler, kullanıldıktan bir süre sonra unutulurlar (Başaran, 1984'den aktaran Artan, vd., 2005). Başaran'ın sınıflandırması değerlerin toplumsal düzlemde geçiciliğine ya da değişkenliğine ilişkin önemli açıklamalar sunmaktadır. Gerçekten de, toplumsal etkinliklere yön veren değerler aslında, içinde bulunulan zamana, duruma, koşullara göre biçimlenir.

Bireyler, düşünüş, yaşayış ve eylemleriyle yaşadıkları toplumu yansıtırlar. Fakat bu yansıtma düzeyi her bireyde aynı değildir. Çünkü, insan etkinlikleri, aynı toplum içinde ya da bireyler arasında farklı ve bir o kadar da evrenselidir. Bundan dolayıdır ki bireyler, grup/lar, toplum/lar etkinliklerine yol gösteren ve kullanılan ölçütler düzeyinde farklı/benzer, yerel/evrensel değer biçimlerine sahiptir (Anar, 1983:8-14). Örneğin "Adalet" evrensel bir değerdir, fakat adalet bir toplumda "öç alarak" diğer bir toplumda "zarar tazmin edilerek" sağlanır. Sonuçta her iki toplumda da adalet yerine getirilmiş olmaktadır. Burada önemli olan, toplum vicdanında hakkın hak sahibine verilmesidir (Özensel, 2003). Bu da ancak toplumsal uzlaşma ile olanaklıdır. Toplumsal değerler üzerindeki bir uzlaşımdan söz edebilmek için toplumsal etkinliklerin amacını oluşturan toplumsal değerler ile bireylerin değerleri arasında uzlaşımın varolması gerekir. Bu uzlaşım sürecinde toplum, insanı oluşturmak için kendisini ona kabul ettiren özneliğini de tahrip eder (Gündoğan, 2002). Çünkü, toplumdaki değerlerin kaynağı, toplumsal varlık/kişinin dışında, kontrol edemeyeceği kadar fazla ve farklıdır (Özensel, 2003). Değerler, bu nedenle toplumsal denetim ve baskının aracı olarak kullanılırlar. Krech'e göre de değerler, bireysel değil toplumsaldır (Aydın, 2003:122). Toplumun inanç sisteminin oluşturduğu tutum ve tutuma bağlı ortaya çıkan davranışlar yine toplumsal şartlarda gerçekleştiklerinden, değerlerin etkililiğini sağlayan bireysel boyutundan çok toplumsal boyutudur. Ortak değerler, insanları bir araya getirir, dayanışmayı sağlar, güçlendirir. Bu dayanışma araçlarından en önemlileri de mitler, efsaneler ve dinlerdir.

1.2.2.1.Mitler, Efsaneler, Dinler

Aydınlanma düşüncesi, insanı mitlerin, efsanelerin özellikle dinlerin bağımlılığından kopararak, toplumsal yaşamdaki etkisini ortadan kaldırıp yerine aklın öncülüğünü koymayı amaçlıyordu. Aklın öncülüğü ise ancak özgürlük düşüncesinin eyleme geçmesiyle sağlanabilirdi. Düşünsel alandaki bu özgürlük zorunluluğu, toplumsaldan geçerek yaşamın diğer kültürel, ekonomik ve siyasi alanlarına da yayılmaya başladı (Inglehart, 2000). Ortaçağda ruh-beden ikiliği ve günahkarlık yazgısından çağlar boyu kurtulamayan (Tanrı-kul/insan ilişkisine dayalı bir dogmatikliği yaşayan) insan, modern çağlarda akıl merkezli evrensellekle donanmış bilim, teknik, kültür ve siyasete odaklanmış ancak geçmişin mitlerinden kopamayan, aydınlanmanın öngördüğü koşulları yaratamayan aklın yeni mitleri var ettiği bir yaşama geçti (Kale,

2002). Bu nedenle Fiske (1996:171), "mitleri okumak, toplumsal değerleri okumaktır" derken bir anlamda mitler ve zaman arasındaki benzerlik ve çelişkilerin vurgulanması gerekliliğine işaret etmekte ve daha önemlisi aydınlanmanın mitleri, efsaneleri ve dinleri hedef almasının altında yatan gerçeğin keşfi, öncelikle mitleri açıklamayı gerekli kılmaktadır.

Yunanca mythos'dan gelen, günlük dilde, "masal, efsane, temeli olmayan olağanüstü öykü, yanlış düşünceler" olarak kullanılan (Erdoğan&Alemdar, 2002) ve aslında insanın, kutsalı, metafizik alemi, çevresini, olayların neden ve nasıl gerçekleştiğini anlamasına, beklentilerine, istek ve arzularına yönelik sözün büyüselleştirmeye dayanan mitler (Gündüz, 1998), Duverger'in de söylediği gibi (1998:67), sözlü kültürde dünyevi ve kutsalın büyüselleştirmeye tarifini yaparken, yazılı kültürde de akli önceleyerek ideolojinin özünü oluştururlar. Yine O'na göre, mitlerin büyüselleştirmeye dinsel gücünün, örneğin toprak, vatan, yurt gibi değerler düşünülürken, ilkel toplumun insanı için olduğu kadar günümüz insanı için de geçerli olduğu gözlemlenebilmektedir (Duverger, 1998:67). Mitler aslında siyasal iktidarın ideolojik metinleridir ve siyasal iktidar, mitler aracılığıyla insanları kendine bağlayan gerekçelerini güçlendirmiş olur (Türköne, 2006:50). "Mitler aracılığıyla, bir üst kutsanmışlıklar alanı yaratılarak varolan duruma yönelik rıza güçlendirilmekte, bir talih, bir kader inancı ile tüm toplumun zihinsel olarak birbirini tamamlaması ve bütünleşmesi ortak bir bağlılık dünyasının yaratılması gerçekleştirilmektedir" (Türköne, 2006:51). Gerçekten de ilk ortaya çıkışında mitler, ulaşılmaz olanı konu ediyorlardı (Yazıcı, 1997:48). Gökyüzü, yıldızlar gibi ulaşılmaz olanın yanında ateş, su gibi doğal varlıklar, insan üstü yaratıklar, Tanrıların, insanların, kahramanlıkların, iyinin ve kötünün, olduğu toplumun yaşayışlarını ve inanışlarını öyküleyen, özünde dinsel metinlerdi (Fiske, 1996:119). Bu yönüyle mitler, dinsel düşünüşün ilk ve gelişmemiş biçimlerini sunuyordu (Şenel, 2004). Oluşturduğu kültürün doğasını, iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış, güçlü-güçsüz, dost-düşman gibi ikili karşıtıklara dayanarak ortaya koyan mitler aynı zamanda oluşturduğu kültürün insanların çelişkilerini gidermek ya da bu çelişkilerle yaşamının yollarını göstermek gibi bir işleve de sahipti Levi-Strauss'a göre (aktaran, Fiske, 1996:160). Çünkü, Şenel'in de belirttiği gibi (2004), insan denetleyemediği toplumsal ve doğal güçlere karşı kendini güçsüz hisseder ve bu duygu/durumdan kurtulmanın ya da en azından bu durumla

yaşamının en iyi yolu toplumsal ya da doğal güce yani yönetici ya da Tanrı'ya yalvarmak ya da dua etmektir.

Mitlerin, her ne kadar ortaya çıktıkları kültürler ve dolayısıyla içerikleri farklı olsa da, anlatım biçimleri birbirine benzer, hem söze hem dile bağlı bir başka ifadeyle "dile dönüşebilen sözlerdir" (Oktay, 2003:210-211). Aslında bu özellikleri, mitlerin neden önemli olduğunu gösterir. Çünkü onlar, toplumun ortak ifade biçimlerinin keşfedilmesinde önemli rol oynayan (Oktay, 2003:213) "anlam/lar/ı çözmek için gerekli olan, ahlaki, siyasi ve toplumsal değerlerin oluşturduğu inanç setleri"dir (Erdoğan&Alemdar, 2002). "Anlamlarsa sadece metinsel değil daima sosyo-politiktir" (Fiske, 1996:160). "Aslında belirli bir tarihsel dönemde egemen olmayı başarmış toplumsal sınıfın ürünü" (Fiske, 1996:120) olan mitler, "şeyleri olduğundan farklı gösterir ve ayrıntıları ortadan kaldırır, fakat görünüşte sanki ne ise oymuş gibidir. Mit yüklenen kültürel anlamı doğallaştırır. Böylece, örneğin bir egemenlik, ticari ya da siyasal etkinlik normalleştirilir ve yeniden-üretilir" (Erdoğan, 2002). Platon'un toplumun yöneticilerine, toplumun yararı için söyleme hakkı tanıdığı "yararlı yalanlar"/mitler tam da bu doğallaştırmayı, normalleştirmeyi, yeniden üretilmeyi gözler önüne serer (Platon, 2002). Strauss'un da söylediği gibi günümüz çağdaş toplumlarında, siyasal ideolojiler, mitlerin yerini almış (Oktay, 2003:209) ve günümüzün mitleri, tıpkı geçmişte olduğu gibi güçlerine inanılarak, sorgulanmadan kabul edilmiş ve iktidar mitlerine dönüştürülmüşlerdir (Yazıcı, 1997:45).

Durkheim'e göre, insanın oluşturduğu bütün değerler üstün değerlerin sahibi olan Tanrı'ya bağlıdır (Aktaran, Aron, 2000:315). Bu şu anlama gelir, insan eylemi ve düşüncesinin sonucu ve yönlendiricisi olan tüm değerler aslında Tanrıya yönelik olmalıdır ve değerlerin tanımlayıcısı durumunda olan din aynı zamanda bu yönelişin referans noktasıdır. Özünde dinsel metinler olan mitler gibi din de güvensiz ve belirsiz bir yaşamda, güvenliğin ve kesinliğin sağlanması işlevini gerçekleştirmektedir. Ekonomik ihtiyaçlar, fiziksel güvenlik ve kesinlik ihtiyacı, dine duyulan gereksinimi artırır. Inglehart (2000), bunu açıklamak için "Siperde ateist kalmaz" deyişini kullanır. Ona göre, fiziksel güvenliğin azaldığı ya da sağlanamadığı durumlarda, inanca duyulan ihtiyaç artar. Tıpkı, toplumsal barışın sağlandığı, zengin ve refah içinde yaşayan toplumlarda barış ve güvenliğin tam olarak sağlanması sonucu, dine kurum olarak sağladığı güven ihtiyacının azalmasında olduğu gibi.

Kuşkusuz bu kurumlara ilginin azalması, dini duyguların azaldığı anlamına gelmemekte, dini duyguların değil, dini kuralların kurumsal adresi yenilenmektedir.

Bilgi ve inanç, değerın iki temel boyutudur (Ülken, 1965) ve inanç boyutu değerleri dine bağlar. Canetti'ye göre (1998:25), "Dinlerin öncelikli hedefi olabildiğince geniş bir kitleye ulaşmak, o kitleyi kendi değerlerine bağlamaktır". Bu bağıntı sonucu değerler, dinin dokusunu oluşturduğu gibi, din de hem kendi başına bir değer oluşturur hem de insanın varlığını sürdürmesinde etkilidir. Onun nasıl yaşayacağını, nasıl düşüneceğini, nasıl öleceğini belirler (Günay, 1998; Aydın, 2003). Örneğın, bir "Hıristiyan için dünyadaki yaşantının değerlendirilmesi, göksel mutluluk ile ilişkiye sokulabildiği an başlar. Aslında başlı başına anlam taşımayan, kendinden, hiçbir içkin değeri bulunmayan şey, o zaman büyük bir hayra ya da şerre dönüşebilir" (Gasset, 1998:89-90). Yine bir Müslüman için vatani uğruna savaşmak aynı zamanda, kutsal olan bayrağı ve ezanı için savaşmaktır ve bu uğurda ölmek ona dininin vaat ettiği şehitlik mertebesini kazandırır.

Gündelik yaşamını dinsel emir ya da yasaklayıcı hükümlerle düzenleyen toplumlarda (Arpaguş, 2004) bu dini kurallar zaman içinde gelenekselleşmiş, hatta gelenek dinleşmiştir. İnsan yaşamı ve hatta ölümü sonrasını kapsayan bir kültür ve buna bağlı oluşturdukları değer sistemi (Duverger, 1998) yanında Şenel'in de vurguladığı gibi (2004), dinsel düşünüş bir ideolojidir aynı zamanda ve onu ideolojiye dönüştüren de egemen din adamlarının bir sınıf olarak dinin yorumlanması ve uygulanmasında etkin olmalarıdır.

Gelişmiş ya da ilkel her din, aslında toplumsal uzlaşmanın zorunlu bir sonucu (Aron, 2000) olarak üç temel görünüm arz eder: dogmatiktir, ritüellere sahiptir ve ahlakidir (Malinowski, 1936:58-62) ve özünde her din iyiyi şart koşar (Günay, 2002), inananları günahlarından ya da nesnelere kirlenmeden arındırmaya yönelik uygulamalar taşır (Aron, 2000). İnsan kendini yaşam alanındaki günahlarından arındıran, "kaynağı tabiat üstü sayılan varlığa sevgiyle ve korkuyla bağlanır (Armağan, 1992:39-40). Bu sevgi ve korkunun birleşimiyle insanın, toplumsalın ötesinde evrensel düzeyde de ötekine karşı hoşgörü, insan hakları ve aynı ülkenin vatandaşı olmak gibi değerleri gelişir (Leirvik, 2004). Sevginin ve korkunun arkasında yatan temelde kutsal kavramıdır. "İnanç sisteminde kutsala, metafizik

değerlere ya da Tanrı fikrine yer veren ve inananlara bir yaşam biçimi öngören sistem” (Gündüz, 1998) olarak din, temelde kutsala gönderme yapar. Aslında “ahlak ve inançla ilgili değerlerin oluşturduğu, din ve tinsellikle ilgili, temiz, her türlü eksiklikten uzak, saygı duyulan şey anlamına gelen” (Yavaşgel, 2004:133) kutsal kavramı; "bilgi taşıyıcı bir özelliğe sahiptir ve bu özelliğiyle, kültürel bir geçmişin taşıyıcılığını yapmakta, duygulandıran ve heyecandıran bir karakter kazanabilmektedir" (Yapıcı, 2004). Bu geçmiş, duygu ve heyecan yoğunluğu, özellikle bilim ve teknolojinin daha geç ulaştığı kitlelerde dinin belirleyici rolüne işaret etmek anlamında son derece önemlidir. Bu tür toplumlarda bilinmezlik karşısında yaşamı anlamlandırmak için ibadet ve dualar belirleyici rol üstlenmişlerdir (Arpaguş, 2004). Özellikle, toplumsal yasakların dinsel tabular, zararlı olanların günah olarak değerlendirildiği yazısız toplumlarda tüm değer sistemi kutsal yani dinseldir (Duverger, 1998:279). Buna karşın, her kutsal olan da dinsel değildir (Kılıçbay, 2002). Bunun anlamı, kavram olarak kutsalın, bütünüyle dini ya da bütünüyle din dışı olmadığı, dinin dışında toplumsal ve geleneksel değerlerin her ikisini de çağrıştırdığıdır. Aile, evlilik, ev, anne, baba, kardeş, eş, sevgi, aşk, dostluk, arkadaşlık, namus, ata/büyükler, devlet, vatan, bayrak, şehitlik, ezan, millet, sadakat, emanet, çalışmak, helâl kazanç, ekmek, bayramlar, doğruluk, dürüstlük gibi temelde dini olmayan değerlerin kutsal sayılmasında dinin etkisi çok büyüktür. Çünkü dinler bu değerleri önemser ve inananlardan da bu tür değerlere sahip olmalarını ister. Ayrıca, modern dönemde ortaya çıkan seküler değerler de kutsal olarak düşünülmektedir. İnsan ve insan sevgisi, özgürlük, hürriyet, düşünce, demokrasi, barış, kişinin dünyaya bakışını ve ideolojisini oluşturan ilkeler ve prensipler de kutsal kavramı içerisinde değerlendirilmektedir (Yapıcı, 2004). Dolayısıyla kutsalın toplumsal yönü, dini yönünün ötesine geçmiştir.

İnsan durağan bir varlık değildir. Zaman içinde gelişebileceği ya da değişebileceği için, şartlar, olanaklar, sosyo-ekonomik yaşam, bireysel ve sosyal açıdan geçirdiği krizler, kitle iletişim araçları, deneyimleri, kişilik özellikleri, dünya görüşü, din anlayışı, gelecek beklentileri, korkuları, kaygıları, aldığı eğitimin içeriği, kişiliğini, değerlerini ve tutumlarını etkiler (Yapıcı&Zengin, 2003). Aynı şekilde neye, nasıl inandığı, dini nasıl algılayıp nasıl yaşadığı, dinin etkisini ne düzeyde hissettiğinin tanımlanması, hangi değerleri neden tercih ettiğini anlamaya da olanak sağlar (Yapıcı&Zengin, 2003). Örneğin, modern bireyciliğin kökeninde hem sekülerizm hem

de iş ve çalışmanın önemini vurgulayan Protestanlık yatmaktadır. Akılcılık, bireycilik, tasarruf ve çalışmadan oluşan Protestan ahlaki değerleri olmasaydı Weber'e göre bugün Batı toplumlarında teknolojik gelişmeler yaşanmayacaktı (Doğan, 1995:212). Batı tarihinde Protestan etiğinin yükselmesi sonucu ortaya çıkan ekonomik birikime dayanan materyalist değer sistemi, kapitalizm ve endüstrileşmeye yol açan bir kültürel değişimin hazırlayıcısı olmuştur. Önce ekonomik güvenliği sağlayan Batı toplumları giderek yaşam kalitesine ekonomik gelişmeden daha çok öncelik veren postmateryalist değerlere sahip olmaya başlamışlar, postmateryalist değerlerin yükselişi ise Protestan etiğinin yükselişini tersine çevirmiştir. Teknolojik gelişme ve kültürel değişimin küreselleşmesiyle Avrupa'da yok olmaya başlayan Protestan etik, Doğu Asya'da güçlenmektedir (Inglehart, 2000). İslam dünyasında ise, 16. yüzyıldan sonra başlayan ekonomik gerileme bireyciliğe değil, kaderciliğe ve çoğulculuğa vurgu yaparak, pasif ve gelenekçi bir yapının oluşmasına ve sürdürülmesine neden olmuştur (Ülgener, 1981). Aslında, İslam, Protestanlık gibi, bireysel sorumluluğu vurgulayan cemaatçi bir dindir. Her iki inanç da iş ve çalışmanın önemini vurgulamış, özel mülkiyet hakkını kutsal saymış, Allah karşısında, inananların bireysel sorumluluğuna önem vermiş ve zamanın değerli bir kaynak olarak harcanmaması üzerinde durmuş, tüketim toplumuna, spekülatif kazançlara, tefeciliğe ve tembelliğe karşı çıkmıştır (Arslan, 2003). Kuşkusuz her iki inanç sisteminin toplumların gelişmesi üzerinde bıraktığı etki, ortaya çıktıkları ve yayıldıkları toplumların jeopolitik, kültürel ve özellikle teknolojik gelişimlerinden bağımsız ele alınamaz. Örneğin, İslamiyet'in Orta Doğu ülkelerinde toplumsal düzlemde algılanışı ve uygulanışı ile giderek kadercilikten çok bireyciliğin öne çıktığı (Ülgener, 1981) Türkiye'deki algılanış ve uygulanışı arasında farklar görülmektedir. Aynı şekilde, Kutsal Kitapların dili, dua ve ritüeller, İbranice ya da Arapça'da olduğu gibi İslamiyet ya da Musevilik inancını taşıyanlar arasında farklılıkların ötesine geçerek benzerlikleri vurgulamaktadır.

Günümüz uygarlığı, aslında dini ölçü alan bir uygarlıktır (Kılıçbay, 2002). Çünkü, modernizm projesi, din kadar güçlü bir birleştirici ya da tam tersi ayrıştırıcı bir güce sahip olmadığından, korkuları ve aklıyla baş başa kalan bireyi daha çok yalnızlaştırmış, ne liberal politikalarla körüklenen tüketim cemaatleri ne de sınırsızlaşmayla tanımlanan küresel ölçüler ve ne de bilim bu yalnızlığı giderebilmiştir. Sonuç olarak, bu uygarlıkta aslanan milli, siyasi ya da etnik kimlikler

değil dini kimliktir. Sanıldığıının aksine küreselleşmenin özünü oluşturan da ekonomi değil dindir. Her ne kadar Sekülerizmin etkisiyle İslamiyet ve Hıristiyanlık gibi semavi dinler, çatışmaktan çok uzlaşmaya yönelmişlerse de (Ceylan, 2002:248), küreselleşmenin zorunlu uzlaşımsal doğasının içinde yatan çatışma temelde ekonomik, siyasi, toplumsal ya da dini ama her açıdan kutsallar arasında yaşanan/yaşanacak çatışmadır.

1.2.2.2. Kültür: Bilgi, İnanç ve Norm Sistemleri

Bilgi, duygu/inanç ve davranış kavramları değerlerin temel oluşturucularıdır. İnsanın, kendisi ve dışındakiler hakkında bildiği ya da bilemediği inançlarını her iki unsur da eylemlerini yönlendirir. Yine yaşamın her alanına ilişkin değerlerde, bilginin ve inancın düzeyi değişir. Örneğin, ahlaki ve dini değerlerde inanç payı yüksekken, teknik değerlerde bilgi payı daha fazladır (Özlem, 2002). Her ne kadar bilginin de inancın da zamanla içeriği değişse de, her iki eylemin kaçınılmazlığı zamana karşı dirençlerini arttırmaktadır.

1.2.2.2.1.Tarihsel Süreçte Bilgi ve Değer Bağlamı

“İnsanın kendisi, başkaları, toplum ve tarih hakkındaki bilgisi, yaşadığı çağın değerlerinden bağımsız olamaz”.
Doğan Özlem, Bilgi ve Değer, 2002

Bilgi, insanın varlığını sürdürebilmesi ve kendisini gerçekleştirebilmesi için temel koşul (Mengüşoğlu, 1965) ve “güç”tür insan için. Yalnızca doğaya karşı değil, doğru yaşamının, insanın kendi özüne göre yaşamasının, kendisini gerçekleştiren bir süreçte bulunmasının, özgürlüğün gücüdür (Erdemli, 2002:221). Bu nedenle insan, bilmek ve bilgiyi yaratmak zorundadır. Bilginin yaşamdaki işlerliği ona değer kazandırır ve onunla ya yeni bir güç kazanır ya da kaybeder. Yine yaşam içinde bilgiye değişik anlamlar yüklenir, bunlar da bilginin değerini, gücünü etkilerler. Değerler, bilgiyle birlikte ortaya çıkmalarına, gelişimleri bilgiye koşut gerçekleşmesine, her değerın özünde bilgi bulunmasına karşın, yaşamayla yoğun etkileşimlerinden ötürü “özgün” olarak görülürler (Erdemli, 2002). Bundan ötürü, bilgi hem bir değer hem de bir değer ölçütüdür. Nasıl değerden bağımsız bir yaşam olanaklı değilse, değerlerden bağımsız bilgi de olanaklı değildir (Özlem, 2002).

Aristoteles, "Bütün insanlar doğal olarak bilmeyi arzu ederler" der (Akyol, 2002:159). Bilgi, değer ve insan arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bu önerme ile Aristoteles, en önemli eylem olarak gördüğü bilmek eyleminin, bilenin kendini fark etmesini sağlaması bakımından, bir başlangıç olduğunu vurgular. Bu başlangıç aynı zamanda insanın kendisini ve etrafını 'doğru' okuyabilmesi, yetkinliği için yardım eder. Bilme, O'na göre bir insan başarısı ve insan için en nihai amaçtır.

Düşünce ve eylemin içeriğini oluşturan değerlerin kaynağı bilgidir. Değer, bilgiye ulaşma sürecinde ortaya çıktığından Giddens'ın da söylediği gibi, (2004) birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Ancak "bilen" bildiğinin değerini doğru bir biçimde değerlendirebilir (Akay, 2002:54). Bu kazanım sonucunda toplumsallaşma sağlanarak değerlerin paylaşımı gerçekleşir (Anık, 2003:32). Bu yönüyle değer, iyi ile kötünün ne olduğundan çok iyi ile kötünün "bilgisi" üzerine yoğunlaşmıştır (Özlem, 2002:283). Adalet, eşitlik, insan hakları gibi toplumsal değerlerin bilgisi, insanın insan olarak olanaklarının bireyler tarafından gerçekleştirilmesinin bilgisini oluşturur (Tepe, 2002:352-353). Dolayısıyla, sadece insan etkinliklerinin değil aynı zamanda bu etkinliklerin gerçekleştiği koşulların bilgisi, toplumsal ya da bireysel değerlerin bilgisidir.

Bireyin kendi çabalarıyla elde ettiği ya da otorite tarafından sunulan bilgi, nesne ve özne arasında kurulan, dilsel, bilimsel, sanatsal ve pek çok türlere ayrılabilen bir bağ, "insanın doğal ve sosyal çevresiyle etkileşimi ve iletişimi sonucunda ortaya çıkan bir üretim" olduğundan sürekli yenilenir (Anık, 2003:30). Durkheim'ın söylediği gibi bireyler üzerinde otorite kuran bilimin de (Aron, 2000:287), toplumsallaşma sürecinde otoritenin/egemen güçlerin de paylaşılan bilgi ve değerleri, sonuç olarak yine otoritenin/egemen güçlerin bilgisi/değerleri olacaktır. Canneti'nin (1998) vurguladığı gibi "bilmek, yalnızca iktidar sahibi için bir silahtır". Bu gerçek bilgi edinme dolayısıyla toplumsallaşma sürecinde bireyi sadece nesne durumuna indirgememekte, birey, kendi öznel çabalarını da sürece dahil etmektedir. Çünkü, bilginin özünü oluşturan anlamı insan verir (Anık, 2003:44) ve insanın, varlık dünyasındaki arayışının sonucu olarak ürettiği değer ve anlam, zamanın koşullarına göre biçimlenir, değişir.

Antikçağ ve Yeniçağda, “Adaletin ne olduğunu bilen adil olur” ya da “İyiliğin ya da kötülüğün kaynağı bilgidir” önermelerinde olduğu gibi değerler bilgi biçimlerinden oluşan yargılar çerçevesinde ele alındığı, Ortaçağda ise doğru veya yanlışın ölçütü olarak dinin referans olduğu görülür (Toku, 2002:104-106). Modern Batının değerlerinin temelini oluşturan pozitivistlere göre ise anlamlı olan tek şey bilimsel bilgidir (Güngör, 1993:36). Değeri tarafsızlık adına dışlayan bu yaklaşıma göre, “Bilimsel nesnellik, ancak öznel olan değer ve değer yargılarından bağımsızlık ve yansızlıkla sağlanabilir ve zaten değerden bağımsızlık ve yansızlık, bilimi bilim kılan başlıca koşuldur” (Özlem, 2002:). Pozitivizm, bilgiye “analitik ve sentetik hakikat arayışı” çerçevesinde yaklaşırken, değerler aradığı hakikat bu noktada normatiftir (Toku, 2002). Marksizm, pozitivistlerin özellikle “nesnellik” olgusuna, Batının kendi öznelliğini nesnellik olarak yansıttığı gerekçesiyle karşı çıkar. Marksizme göre, bilincin, içinde bulunduğu toplumun değerlerinden bağımsız olamayacağından tarafsız olması mümkün değildir. Weber de, sosyal dünyanın değerlerle bezenmiş bir dünya olduğu konusunda Marksizmle uzlaşır (Özlem, 2002:). Bu yaklaşımlara bakıldığında, “insanın tarihsel olarak oluşan yaşama deneyiminden ve değerlerinden bağımsız bir bilme gücü ve yetisi yoktur” gerçeği ortaya çıkar. Çünkü, insan sadece bilen değil, anlayan ve yorumlayan bir varlıktır (Özlem, 2002). Sonuç olarak bilimin, değerleri, ussal olmayan dogmatizm ve ideoloji olarak nitelendirilerek reddetmesi, değerler üzerinde oluşturulması gereken uzlaşımı engelleyerek, bilimin kendisinin de insani değerlere yabancılaşmasına, teknolojik ve ekonomik egemenlerin kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirilmesine (Oskay, 1993), ona duyulan güvenin azalmasına, teknolojiden rahatsızlık duyulmasına, risk bilincinin artmasına neden olmaktadır (Furedi, 2001:174).

Sanayi toplumundan sonraki aşama olan bilgi toplumunda bilgi en önemli değer haline almış, teknoloji yaşam alanlarını tarihte hiç olmadığı kadar dönüştürmüştür. Bilginin insanlık tarihinde geçirdiği bu süreç 20. yüzyılın bir dönüm noktası olduğunu işaret eder. Modern toplumlarda meta bilgiyi biçimlendirirken, modernizm sonrasında bilgi kendi başına toplumu biçimlendirmeye başlamıştır. Oysa toplumun gereksinimlerinin metanın biçimlendirdiği/ürettiği bilgiyle karşılanması olanaklı değildir (Anık, 2003:18-19). Bilgi alanında uzmanlıklar arttıkça bilgiler dağınıklaşmış, savaşlardaki acımasız yıkımlarıyla korkunçluğunu kanıtlayan teknoloji, getirdiği büyük kolaylıklar, çabukluklar, yararlar ile insanları egemenliği altına almıştır

(Erdemli, 2002). 20. yüzyıl insanı Erdemli'ye göre "profanlaşmış insan"dır. "Profanlaşma, bilgi-değer bağlamını parçalayan bir süreç sonunda ve bu süreci yayarak artıran bir gelişme olarak doğmuştur. Bilgiler değişen olunca, ona bağlı olarak değerler de değişmektedir. Çünkü bilgi yaşamla iç içedir" (2002). Fakat bu tür bir değişim, yaşamın tutarsızlaşmasına neden olmaktadır. Ona göre, tutarsız bir yaşam sonucunda 20. yüzyılın insanının elinde bağlanıp, sonuna kadar güvenilecek bir bilgi ve değer kalmamıştır.

"...yeni bir ortaçağ doğmaktadır. Bu ortaçağı yaratan yeni din kitlelerine reklamlarla vaaz verip, mutluluk vaat etmekte ve insanları her gün biraz daha büyüyen alışveriş ortamlarında ibadete çağırmaktadır. Onun büyüüne kapılan kitleler çalışmakta, çabalamakta, satın alıp sahip olup mutlu olmakta, sonra evlerinde huzur içinde televizyonlarının karşısına oturmaktadırlar. Bilgi oradadır. Orada söylenenler doğrudur. Oradan sunulan değerler geçerlidir, insanca yaşama da oradadır. İnsan orada mıdır?" (Erdemli, 2002).

1.2.2.2.Kültür Tanımı İçinde Değer

Kültürler, kendi değerleri ile tanımlanır (Chamberlain, 1985:350) ve her bir kültür sosyal sınıflar, eğitim, din, siyasi tercih, değer/değer sistemleri ve tüm bunlar arasındaki farklılıklarla ilgilidir (Rokeach, 1973:26). Fakat aynı zamanda, Maletzke'nin de belirttiği gibi (1970:481), gruplar, toplumlar ve kültürler, insanların benzer deneyim alanlarından, benzer değerlendirme çerçevesinden ve benzer değer sistemlerinden oluşmaktadır. Toplum, ortak bir kültürü paylaşan bireyleri bir arada tutan karşılıklı ilişkiler sistemi olduğundan, toplum olmadan kültür, kültür olmadan da toplum olamaz (Lundby&Ronning, 1997:14). Dolayısıyla toplum ve kültürün karşılıklı etkileşimi kaçınılmazdır.

Kültürler, aslında birer değer sistemleridir (Duverger, 1997:79). Kültür, insan-toplum ilişkisinde, insanın, bilgi, değer, düşünce, davranış ve algılama biçimleri ile ilgili öğrendiklerini ve paylaştıklarını kapsayan bir kavramdır (Güvenç, 1994a:100; Özakpınar, 1997:225; Turhan, 1994:45). Öteki toplumlar için de ortak olan bu öğrenme ve paylaşma sürecinde farklılıklar çatışmayı, yenilenme zorunluluğu ise gelişmeyi doğurur (Moles, 1983:17). Toplumsal gelişme ise değerleri doğrudan

etkiler. Örneğin, modern toplum, değerleri dönüştürmüş, bu dönüşüm ekonomik büyüme, güvenlik gibi değerlerin terk edilmesi, bunların yerine; kişisel gelişim, bireysel özerklik ve özgürleşme gibi post-materyalist değerlerin benimsenmesi sonucunu doğurmuştur (Inglehart, 2000). Giddens da (2000:47) Inglehart'ı destekler. Ona göre de, gelenek ve alışkanlıkları yok sayan, otoritenin ve geleneğin baskısını reddeden "yeni bireysellik"/yeni neslin ekolojik, insan hakları, cinsel özgürlük gibi değerleri postmateryalist değerlerdir. Değerlerin kültürel devrim içindeki rolünü araştıran Wang da (1977:41), kendini adama, insanlara hizmet etme, insan iradesi ve kararlılık gibi sosyalist değerlerin giderek yaygınlaştığını saptamıştır. Değerlerdeki bu dönüşümü gerçekleştirirse kültürdür.

Kültürel anlamda değer, topluluğun nasıl davrandığı, duyduğu ve düşündüğü, kendini öteki toplumlardan ayıran ve ona kimlik kazandıran örf, adet ve geleneklerinin toplamıdır (Artan, vd., 2005:15). Belli bir ülkenin ya da toplumun egemen inançları, değerleri, davranış biçimleri, yatırım türleri, sosyal ilişkileri genel kültürü oluşturur. Bu noktada genel kültür bir toplumun sahip olduğu ve toplumdaki bütün davranış düzlemlerinde var olan kültürdür. Tüm bu kavramlar uygulamada, ortak değerler olarak, tüm toplum bireyleri için bağlayıcı olabileceği gibi, sadece bazı gruplar için de geçerli olabilir. Örneğin, yalnızca heterojen toplumlarda varolabilen (Erdoğan, 1991:122), ortak değerlere aykırı olarak, farklı pratiklerin yaşandığı ve buna izin verildiği toplumsal bir grup olan alt kültürler (Canatan, 2004), genel kültürün bazı egemen değerlerini kapsasa da kendilerine özgü tutumları, davranış biçimleri, değerleri vardır ve bunlar ait oldukları alt kültüre kendine özgü bir kimlik kazandırır.

Kültür, bir toplumun duyuş ve düşünüş birliğini sağlayan, tarih boyunca ürettikleri maddi ve manevi değerler bütünüdür (Eroğlu, 1996:110). Üretim araçları, taşıtlar, saklama ve koruma aletleri gibi unsurlar kültürün maddi unsurlarını, fikirler, inançlar, duygu, davranış, din ve bunlara benzer toplumsal değerler manevi unsurlarını oluşturur (Hançerlioğlu, 1986:250). Maddi kültür uluslararasıdır. Hiçbir ulusun tek elinde değildir. Manevi kültür unsurları ise ulusaldır. İnsanı, bir toplumun üyesi yapan, toplumları birbirinden farklılaştıran unsurlar manevi kültür unsurlarıdır.

Kültürün, genel kültür, alt kültür, maddi kültür ve manevi kültürün yanında diğer bir çeşidi karşı kültürdür. Toplumda sosyo-ekonomik ve siyasi anlamda yerleşmiş olan, aile, okul ve diğer kurum ya da kuruluşlar, özellikle kitle haberleşme araçlarıyla aktarılan kültürü reddedenlerin, değişik alanlarda meydana getirmeye çalıştıkları kapsamlara karşı kültür denilmektedir (Eroğlu, 1996:112). Bir grup insanın içinde bulunduğu toplumun temel değerlerini yadsıması ve başka değerleri benimsemesi, kendini içine alan kültürün değerlerine muhalif olması, reddetmesi ve onunla çatışmasıdır. Dolayısıyla birlikteliği sağlayacak değerleri benimsettiren kültür, (Özer, 2004), aynı zamanda farklılaştıran, ayrımlaştıran, sınırlar çizen, sonuç olarak "insanları benzerlikle içsel olarak birleştiren ve farklılıkla dışsal olarak ayıran kategorilere bölme, farklı kategorilere ayrılan insanlara atfedilen davranış dizilerini farklılaştırma etkinliğidir" (Bauman, 2001). Karşı kültür, kültür düzleminde, baskıcı kültürü reddeden, fakat yine onun içinde varolan bir anlayış, bir paradokstur.

Gerbner'e göre kültür, toplumsal ilişkileri, değerleri, öncelikleri ve varlığın kavramlaştırılmasını yetiştiren, düzenleyen ve yeniden üreten bir sembolik örgütlenme, mesajların ve imgelerin sistemidir (Özer, 2004). Bu sistemin geleneksel özellikleri, zamanla yeni teknik ve değerlerin eklenmesiyle ya dönüştürülür ya da yok olurlar (Duverger, 1998:81). Dolayısıyla, geleneksel değerlerden kopmak için, bu değerlerin artık geçerli olmadığını yeni değerlerin onlardan daha üstün olduğunun benimsenmesi ya da benimsetilmesi gerekir. Bu benimsetme Duverger'e göre (1998:83), adına spontane önderler denilen "aydın, gazeteci, üniversite üyesi, siyaset adamı, sendika başkanı, kışkırtıcı" denilen kişiler tarafından, medya, haberleşme araçları ve propaganda yardımıyla, kamuoyunun giderek eski değerlerden uzaklaşmasına karşın, onları onarmakta devam eden otoritelerin tüm direncine rağmen gerçekleştirilir. Bu noktada asıl önemli olan karşı durulacak ya da benimsenecek değerler arasındaki sınırın toplumun kendi olma gereksinimini karşılayacak olmasıdır. Aksi durumda, benimse/tilen/nen her yeni değer, kültürün doğasıyla birlikte, bireyi de kendinden başka bir nesne durumuna indirgemekten başka bir işe yaramayacaktır.

1.2.2.2.3. Değerden, İnanç ve Norm Sistemine Yansımalar

İnanç, nesnelerin anlamları ve bilgisinin toplamıdır (Crutchfield, 1970:159). Değerin, “ulaşılacak üzere tercih edilen hedefler ve bu hedeflere ulaşma yöntem ve yollarıyla ilgili diğerlerine göre üstün tutulan davranış biçimleri ve dünya görüşlerine ilişkin inanç” olduğunu söyleyen Rokeach'e göre inanç, içinde yaşanılan toplumun, toplumsal kurumların dolayısıyla kültürün etkisiyle kazanılır, bu yolla kişiliği yapılandırarak, çevreye ilişkin algıları etkiler (1973; 1954:19-20). Bu etki, gerçekte toplumsal yaşamın bir bölümüyle ilgili anlayış, duygu ve bilgilerin örgütlenmesi sonucu oluşan değerler de bir inanç olduğunu vurgular. Ancak değer, tek bir inanç değil, bir arada örgütlenmiş bir grup inancı içerir. Değer konusuna daha çok toplum bilimsel açıdan yaklaşan Güngör de değeri, Rokeach gibi, “bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğuna dair inanç” olarak ele almıştır. Örneğin, “İnsanlara iyi davranmak gerekir” inancı, insanın değerine, iyiliğin huzur verdiğine, yardımseverliğin barışa katkısına olan inançların sonucudur (Güngör, 1993:18-19). Dolayısıyla değerler, bireylerin amaçlarına yönelik davranışlarına ilişkin normatif inançlardır.

Rokeach (1954:19-20), “örf ve adetlerle yaşamımıza yerleşmiş, kişisel ya da toplumsal olarak zıt ya da farklı bir davranış biçimi veya yaşam amacı şeklindeki kalıcı bir inanç” olarak ele aldığı değerler, üç inanç sisteminden biri olduğunu söyler. Bu inanç sistemlerinden biri doğruyu ve yanlışlığı belirleyen tanımlayıcı ya da varoluşçu inançlardır. İkincisi değerlendirmeye inanç tipidir ve bunlarla iyi ya da kötü değerlendirilme yapılır. Değerler yer aldığı üçüncü inanç tipi ise örf ve adetle yerleşmiş inançtır. Bu inanç ile bazı davranış biçimleri veya yaşam amaçlarının arzu edilir ya da edilmez olduğuna karar verilir (Güngör, 1998:27). Buna karşılık değerlerin içeriğini belirleyen yalnız inançlar değildir. Değer, aynı zamanda zihinsel bir kavramdır (Güngör, 1998:75-76). Değerler, bireyin düşünce yapılarını “ideal” adı verilen sistem içinde yönlendirirler. Toplumsallaşmayı sağlayan da ideal olanla, bireysel ya da toplumsal değerler arasındaki uyumdur (Tolan, 1983: 234). Rokeach bu uyumu sağlayan değerleri amaçsal ve araçsal olarak sınıflandırır. Birey ya da toplum merkezli amaçsal değerler, kişilerarası ilişkileri ve ahlaki merkez alan, yaşamın temel hedefleri ile araçsal değerler ise bu amaçlara ulaşmada kullanılacak davranış biçimleri ile ilgilidir (Bilgin, 1995:83-90).

Araçsal (aracı, enstrümantal) değerler

Amaçsal (temel, terminal) değerler

- **Güvenilirlik, kendisi için ayakta kalma**
- **Güvenilirlik, diğerleri tarafından güvenilir olma**
- **Ulusal güvenlik**
- **Yardımcı olma, başkalarına karşı ilgi duyma**
- **Eğitilmiş ve aydın olmak**
- **Zor iş ve başarı**
- **İtaat, diğerlerinin beklentilerini takip etmek**
- **Yeni fikirlere açıklık**
- **Kendine yetmek, bağımsızlık**
- **Doğruluk, dürüstlük**
- **İyi tavırlı ve nazik olma**
- **Olgunluk**
- **Başkalarına karşı saygılı olma**
- **Başkalarından saygı görme**
- **Mutluluk,**
- **Hayatta tatmin (Heyecanlı/Konforlu/Anlamlı bir yaşam)**
- **Bilgi ve bilgelik**
- **Dünyada barış ve uyum**
- **Eşitlik**
- **Başarıda övünç**
- **Başarı, sağlık**
- **Toplumsal tanınma**
- **Gerçek dostluk**
- **Edebi bir yaşam**
- **Tehditten uzak bir yaşam**
- **Öz saygı**
- **Olgun aşk**
- **İçsel uyum**
- **Zevk**

Rokeach'ın bu sınıflandırmasından yola çıkarak, bir amaca araç olması durumunda o değer araçsaldır ya da farklı bir ifadeyle araçsallık, o değer bizim için taşıdığı değer'dir sonucuna varılır. Amaç değer ise, amacı kendinde olan 'değer'dir. Araç değerlerin tersine işlevsel değildir; yerini bir başkası dolduramaz, bir başkasıyla yer değiştiremez (Büyükdüvenci, 2002). Rokeach'ın değeri sınıflandıran bu yaklaşımının sonraki dönemlerde temellendirilmesini sağlayan Schwartz ise (1992), değeri başlı başına bir amaç olarak ele almış, "bireyin, kendisi ve ötekilerini, olayları değerlendirmek, eylemlerini seçmek ve meşrulaştırmak için kullandığı ölçütler,

yaşamına yön veren, kural görevi yapan, önem dereceleri farklı, arzulanan amaçlar” olarak tanımlamış, sonraki dönemde, Sagiv’le birlikte yaptığı araştırmayla inançla olan bağlantısını kurarak, değerlerin, değerlendirme ve tercihlere öncülük yapan, hoşça giden durum ve davranış biçimleri hakkındaki inançların içeriği olduğunu ortaya koymuşlardır (Schwartz, 1992:20; Schwartz&Sagiv, 1995:93). Özen’e göre ise, değerler belirli bir konuda bireyin düşünsel seçimini yansıtırken, inançlar, bireyin bu seçimini yansıtmaz (Özen, 1996:10). Çünkü inanç, bireyin düşünsel tercihinden çok toplumsal ve kültürel olanla ilişkilidir.

İnsanların, inanç ve davranışlarını etkileyen en önemli etken içinde buldukları toplumsal ve kültürel ortamdır (Yalçın, 2002). Toplumsal ve kültürel çevrede gelişen ya da gerçeklik/geçerlilik kazanan Le Bon’un, (2001:59) yakın ve uzak olarak sınıflandırdığı olay ve olgular da inançları etkiler. Örneğin, “grev yapmak, isyanı körüklemek” gibi olay ve durumlar yakın etkeni, “ırk, gelenek, kurumlar, eğitim ve zaman” gibi olgular da uzak etkenleri oluşturur. Yine ona göre (2001:59-99), toplumsal ve kültürel çevrenin ötesinde bütün inançların gelişmesi, süreklilik ve güç kazanması zamana, sorgulanmamasına, araştırılmamasına ve denetlenmemesine bağlıdır, köklü ve sarsılmaz bir inancın zayıflayıp yok olması ise o inancın değerinin, tartışılmaya başlanmasıyla gerçekleşir.

Değerler, hem normların kaynağıdır hem de yine normlar içinde etkinlik kazandıklarından normatif inançlardır (Weiner, 1994:535). Allport da, değerlerin bir inanç olduğu yargısına varırken, değerlerin davranışlardaki tercihi yansıtmalarının yanında normatif özelliğinin bulunmasından yola çıkar (1986:454). Şerif’e göre ise (1985:95), “toplumsal değerler, toplumsal kuralların (normların) eksiksiz örnekleridir”. Değerin temel bir inanç olarak genelliğine karşın, adet ve örf olarak kendini gösteren norm, bu temel inancı özel durumlara indirgeyerek kurallaştırır.

Tüm toplumsal normlar bir değer taşırlar. Sadece değer değil, tutum ve davranışın da “uygunluğunu” belirleyen ve bu “uygunluğu” toplumsal ilişkiler sisteminde yasal ya da yasal olmayan yaptırım/kurallarla destekleyen, değere göre daha kesin, sınırlı daha emredici olan normlar, yine toplumsal gereksinimlere göre değişebilir ya da yok olabilir. Buna karşılık toplumsal normların oluşmasını etkileyen ve daha genel ve soyut olan değerler, gerçekleşmesi olanaksız durumlarda bile var olduklarından

(Tan, 1981:122-123) değişimleri normlara göre daha zordur. Davranış kalıbı olan normlar, yaşamdaki etkinliklerle birlikte toplumsal değişmeye paralel olarak değerlerden daha kolay değişmeye uğradığından, toplumsal değişme daha çok normatif alanda gerçekleşen bir olgu olarak ortaya çıkar.

Toplumlar, değerleri içselleştirerek kendine uyarlarken, Tolan'a göre normlar, içselleştirmenin yanında yaptırım ya da cezalarla uygulanır (1983:237). O'na göre yaptırım, bir grup ya da toplumun bireyin uygunsuz davranışlarına verdiği cezalardan oluşan baskı düzenidir ve belirli hedeflere ulaşmasını sağlayan toplumsal kurallar, içerdikleri değer nedeniyle bir süre için değişmezlik kazanırlar; bu süre içerisinde hem grup üyeleri tarafından belirli düzeylerde içselleştirilirler, hem de grubun yaptırım ve ceza sistemiyle geliştirilirler (1983:237). Toplumlar, düzenden farklı hareket edenlere karşı toplumsal denetim mekanizmaları geliştirirler. Bunun amacı ise, içselleştirilen değerlerden oluşan normların, pratikteki uygulamalarının evrensel olan değerlere yakınlaştırılmaya çalışılmasıdır (Tolan, 1983:227).

Normların ardında değerlere ulaşma gerçeği yatar. Normlar, değerlere ulaşma adına, "toplum üyelerini belirli olaylar karşısında belli biçimde, davranmaya zorlayan kurallardır" (Tolan, 1983: 227). Mutlak genel hükümlerle ifade edilen normlar, bir emir bir baskıdır aslında ve bu tür bir baskının temel kaynağı vicdani sorumluluktur. İnsan normları yine normlara eklemlenmiş uymanın ya da uymanın sonucunda ortaya çıkan hukuksal, toplumsal ya da psikolojik yaptırımdan çok ona atfedilen değerin bir sonucu olan bu sorumluluk duygusuna dayanarak gerçekleştirir. (Duverger, 1998:77-78). Bu sorumluluk değer normlarının genelliğiyle anlam kazanarak, örneğin topluma bağlılık gibi kurallarda birleşmeyi zorunlu kılar (Toku, 2002). Normlar, kültürü toplumsal eylemin ve düşüncenin nedenlerini ve kaynaklarını oluşturabilmeleri için yönlendirirken aynı zamanda bu düşünce ve eylemleri de örgütler ve değerlendirir (Lull, 2001). Toplumsal roller/kültürel kalıplar da aslında davranış kurallarından oluşan normları ifade eder (Duverger, 1998:77). Bir görüşe göre normlar, eylemleri düzenlerken, normlara kıyasla daha soyut, "iyi" ve "kötü" hakkında fikir veren ideal düşünceler olan değerlerse tutumları düzenleyerek insanların seçimlerini etkilerler (Kratochwil, 1989:64'den aktaran Lull, 2001:93). Bunun yanında, eyleme yönelen yararlı, yararsız ve zararlı değerleri Duverger'e göre (1998:79), teknik ilerlemenin kültüre yansıyan yönlerini ifade eden

rol ve davranış modellerinin yani bir norm sınıflandırmasının temelini oluştururlar. Sonuç olarak, rol ve davranış modellerini belirleyen normlar, normlara uymayı sağlayan yaptırımlar ve bu yaptırımların uygulanmasını sağlayan normlara saygıyı ifade eden değerler kültürün içeriğini oluşturur (Duverger, 1998:80). Bazı durumlarda bir değer birden fazla normun oluşmasına neden olur ve davranış-rol modelleri arasında seçim yapma olanağının bulunması normların değerlere oranla daha esnek ve çeşitli olduğunu gösterir (Duverger, 1998:81).

Değerler, "iyi" ve "kötü" yargılarını kazandırırken, normlar, iyi şeylerin yapılmasını, kötü şeylerin yapılmamasını öğretirler. "Örneğin, yaşlılara saygı, genel ve soyut bir değerdir. Yaşlıların elini öpmek, kamu taşıtlarında onlara yer vermek, onların yanındayken gençlerin sigara içmemesi" gibi pek çok norm bu değere dayanarak türetilmiştir (Canatan, 2004:44). Dolayısıyla; bir toplumun "olması gereken" sürekli ve kalıcı idealleri ve hedefleri değerleri, bu değerleri hayata geçiren somut kurallar da normları oluşturur (Canatan, 2004:44).

1.2.3. Değer-Etik İlişkisi

"İki şey var ki, ruhumu hep yeni bir şaşkınlık ve hayranlıkla dolduruyor; durup üzerlerinde ne denli sık, ne denli uzun, ne denli derin düşünürsem şaşkınlığım ve hayranlığım o denli artıyor: başımın üstündeki yıldızlı gökyüzü ile içimdeki ahlak yasası"

**Kant'dan aktaran Ortega Gasset,
İnsan ve Herkes, 1999.**

Bireylerin vicdanıyla ilgili, ahlaki, inançları, insan eylemlerini yöneten ve onları doğru/yanlış, iyi/kötü olarak nitelendiren, toplumun norm olarak benimsediği değerlerin, niteliğini ve temellerini araştıran, sorgulayan, sonuçlandıran, insan eylemlerinin bağımlı ya da bağımsız olduğu prensipleri inceleyen bir felsefe dalı, bir disiplindir etik (Mengüşoğlu, 1983; Dönmezer, 1990:264). Etiği değerle ilişkilendiren de, bu noktada değer, doğru ve yanlış eylemlerin kaynağını belirlerken, etiğin, bu değer yargılarını standartlaştırmasıdır.

Latince "ethicus"dan gelen etik (törebilim) kavramının özünü, ahlak ve değerler oluşturur (Büker, 1996:128). Her biri birer değer olan sorumluluk, vicdan, şeref,

adalet, topluma ve insanlara karşı olan görevlerle birlikte ahlak, bireysel ve sosyal değerlerin toplamı olarak, insanı gerçekleyen bir değerdir (Kuçuradi, 1996:40). "Ahlaklar (moraller) çoktur, ama bir felsefe disiplini olan "etik" tektir" diyen Hartman'ın da vurguladığı gibi, etik ahlakla ilgili genel bir bakış sunar (Özlem, 2002). Ahlak/moral, değerlerin sezgisel olarak/betimlenerek ortaya konması, etikse değerlerin bilgisi/kavramlaştırılarak ortaya konmasıdır (Bobaroğlu, 2002). Dolayısıyla, etik, ahlaki eylemin anlamını, yöntemsel ve sistematik, dolayısıyla bilgiye dayalı bir biçimde aktaran doğru/yanlış davranış teorisini genel bir görünüm olarak sunarken, ahlak bu teorinin çeşitli biçim, mekan ve zamanda uygulanması, dolayısıyla davranışın ayrıntılarına yönelir (Filiz, 2005:3-5). Bunun anlamı, ahlakın, toplumsal alanda varolan ilişkileri düzenleyen ilke, töreler ve değerlerin oluşturduğu, gelenek ve görenekler tarafından taşınan sözlü ve yazılı kural ve uygulamalar bütünü olarak inanç ve eylemlerin iyi/kötü olması; etiğince, ahlak felsefesi olarak ahlakın ötesinde, iyi, kötü, doğru, yanlış, ahlaki olan ya da olmayanın felsefi sorgulama yoluyla açığa çıkarılmasıdır (Filiz, 2005:2).

Ahlaki değer yargıları içinde özellikle iyi kavramı önemlidir. İyi kavramını toplumsal düzeyde ele alan Platon'a göre iyi, toplumsal mutlulukla eş anlamlıdır (Arat, 1996: 22, 23). Dewey'e göre de, tüm insanların iyiliğini ve mutluluğunu gözeten davranış biçimidir (Güngör, 1993:38). Lewis, Dewey'in yaklaşımını geliştirerek iyi ve kötünün ayrımını "mutluluk" kavramına değil "adalet" kavramına dayandırır. Adalet, O'na göre, duygu ve düşüncelere saygı duymak ve başkasının kaçınması istenilenleri hiçbir zaman yapmamak değerleriyle gerçekleştirilir (Güngör, 1993:39). Aristoteles ise, ahlakta iyiyi, insan için iyi olan şeyle sınırlar. Gerçekte, ahlakın değeri, iyiyi amaç edinmesidir. Amaç, eğer "iyi kavramıyla belirlenmişse, bireysel açıdan, sağlık, güvenlik, esenlik ve mutluluk yaratıcı değerler söz konusudur" (Bobaroğlu, 2002). Spinoza'ya göre "Bir şeye yönelik çabamız, istencimiz, itkimiz, isteğimiz o şeyi iyi saydığımız için değildir; ama tersine bir şeye yönelik çabamız, istencimiz, itkimiz, isteğimiz olduğu içindir ki o şeyi iyi olarak yargılarız". İyi, insanın varolma gücünü artırırken, insan iyiye ulaşmada tutkularının etkisiyle her zaman doğruyu bulamayacak, ancak aklını kullanırsa gerçekçi olabilecektir (Ağaoğulları, 2005:33-34). Tüm bu kavramsallaştırmalardan şu sonuç çıkmaktadır; toplumsal/bireysel iyi, "ahlaki" temel alan duygu ve düşüncenin "mutluluğu" gözeterek "eyleme" dönüşmesidir ve bu tür bir eylem değerden bağımsız düşünülemez. Değer,

eylemlere, ahlakın öncülüğünde, iyi-kötü, suçlu-suçsuz, güzel-çirkin, haklı-haksız, adaletli-adaletsiz gibi sınıflandırmalar yaparak anlam katar. Değer, eylemin kaynağı olmasaydı “bütün eylemler ahlâki açıdan eşit, ne iyi ne de kötü olurdu. Dolayısıyla değer yokluğu, ahlâkın yokluğu, insan öldüren ile insanlara kendisini adanmış olanın eylemleri arasında hiç bir fark kalmadığı anlamına gelir” (Gündoğan, 2002).

Özveri ve çıkar gütmemeyle başlayan ahlakın varlığı Durkheim'a göre, toplumun bireylerden üstün bir değer taşımasına bağlıdır. Aron, Durkheim'ın bu görüşünü ahlakın referans olarak bireyi mi toplumu mu aldığını sorunsallaştırarak açıklamaya çalışır (2000:313-316). Aron'a göre ahlakın içeriğinin belirlenmesinde toplum ve birey kaynaklı olmak üzere iki farklı görüş ileri sürülebilir. Ahlak, bireysel değerler gibi, toplumsal koşullara bağlı değildir. Her çağın ve her toplumun farklı ahlak anlayışlarının olması ve bu anlayışların çatışmaların da kaynağı olması bunun kanıtı olarak düşünülebilir. Ahlak anlayışını belirleyen toplum olmadığı görüşü doğal olarak toplumsal isteğin, ahlaki isteği yönetmesi gerektiği görüşüne karşıdır. Çünkü bu görüşe göre toplumsal ya da siyasi amaçlarımızı belirleyen ahlaki ideallerdir (2000:313-316). Freud, bazı araştırmacıların, bireyin toplumun belirlediği ahlak normlarına çeşitli nedenlerden ötürü ayak uyduramadığını belirterek aslında, hem bireyin, hem de toplumun ahlakın kaynağını oluşturabileceğini düşünmektedir (2000:24). Nietzsche'ye göre ise, ahlak, “insan varlığına yönelik iradeden yüz çevirmedi” yüksek değerlerin “ardında gizli” olan ahlaki değer yargıları “mahkum edilmişlerdir” (2002). Bütün değerler, egemenlik kurmaya hizmet eden yararlılık anlayışının sonuçlarıdır ve kendilerini oluşturanın gücü oranında varolur, değişimleri ise yine bu gücün büyüklüğüne/etkisine bağlıdır.

Değerler, bireyin, ilgi, gereksinim, tutum, inanç, kültür ve tarihselliğinden bağımsız düşünülemezler. Ahlak alanı da, birey ve bireyin tarihselliği/ toplumsallığı/ kültürelliği tarafından belirlenen bir varlık alanıdır (Gündoğan, 2002). Örneğin, Weber'in, "Protestan etiğinin yarattığı bir çalışma ahlakı sonucunda, insanların büyük bir başarıya güdüsü ile hareket ederek, modern kapitalizmin Luther ve Calvin mezheplerinin yaygın olduğu yerlerde ortaya çıktığı" hipotezinde, Protestanlığın, sanayi öncesi pek çok toplumda geçerli olan başarıyı engelleyen dinsel normlar bütününe yerine, ekonomik başarıya yol açan normları koymasının, sanayi toplumunun oluşmasında değerlerin oynadığı role işaret etmesi gibi (Özensel,

2003:221). Günümüzde ise, ahlak kuralları ile dini kuralların iç içeliğinden öte, dinin değil ahlakın evrenselliği dolayısıyla her iki kavramın ayrıştırılması söz konusudur. Bu ayrıştırmada, teknoloji ve ekonomiye koşut gelişen kitle iletişim araçlarının etkisi büyüktür. Bu gelişmelerin de etkisiyle din giderek bireyselleşirken, ahlak toplumsal bir nitelik kazanmaya başlamıştır (Bottomore, 1984:262). Bu noktada evrenselliği sağlayacak olan ise etikdir.

Furedi'ye göre (2001:208) toplumlar, sorun yaşadığı dönemlerde ahlakçılık yapmaya başlar. Gerçekten de gerek yerel gerekse küresel bağlamda ekonomik, siyasal ya da kültürel çatışmalar artarken ahlaka yapılan vurgunun da artması ve bu çatışmaların çözümü olarak algılanması bunun bir kanıtı olmaktadır. Bu açıdan ele alındığında küresel etik bireylerin ve ulusların ötesinde tüm dünya için "etik bir duyarlılık ve sorumluktur" (Ceylan, 2002:247). Diğer yandan bu sorumluk ve duyarlılık dünya dinlerinin ortak ahlak ilkelerini, anlayışlarını ve değerlerini belirlemeyi hedefler (Yavaşgel, 2004:137) ve yerel/küresel barışın sağlanması için referans olarak görülmektedir. Ceylan'a göre (2002:247), dinin, küresel etik değerler için referans olarak görülmesi anlayışı, bu değerleri kapsayan bir dinin tüm insanların dini olarak algılanması ya da içerdiği dogmalar nedeniyle evrenselleşmesi çok da olanaklı olmadığından, dogmalardan arınmış olması gerekmektedir. Ceylan'ın (2002:248) işaret ettiği bir diğer nokta, küresel etik anlayışının ulusal ve yerel kimlikleri de dönüşüme uğratarak, bazı ulusların ve kitlelerin çıkarlarına yönelik bir çaba olarak düşünülmesi ve hatta uygulanması kaygısının geçerliliğidir. Ona göre, doğruluk, dürüstlük, diğerkamalık, yardımlaşma, insanları araç olarak kullanmama gibi kurallar her kültürde ve dinde varolan değerler olduğundan küresel etiğin yeni değerler "keşfetmek" gibi bir arayışı yoktur. Küresel etiğin asıl arayışı bu kuralların evrensel ölçekte uygulanmasında engel oluşturan "soydaş-soydaş olmayan, dindaş-dindaş olmayan, medeni-barbar, beyaz-zenci, zengin-fakir, bizden-bizden olmayan, yerli-yabancı gibi ulusal ve yerel kültür, kimlik ve dinlerden kaynaklanan ayrımların/engellerin ortadan kaldırılmasıdır" (Ceylan, 2002:250). Bu anlamıyla kaynağını din ya da gelenekten alan küresel etik, "insan aklının bağımsız bir biçimde ortaya koyduğu değerlerdir" (Ceylan, 2002:247). Sonuç olarak, yalnızlık, kaygı, doyumsuzluk, korku, güvensizlik ve umutsuzluğun egemen olduğu bu çağda, etiğin bir sorun olarak ortaya çıkması, ahlaki değerlerin içeriği ve hangi temele dayandıklarıyla bağlantılıdır (Lama, 2001:15)

1.2.3.1.Değerin Etiği/ Etiğin Değeri

Karl Marx'a göre, etiği sorun haline getiren, yalnızca bilincine varılmış bir ahlak ve herkes için geçerli, soyut, ideal insan değerleri değil; sınıfsal boyutuyla, toplumsal gerçeklik içindeki yeri ve konumu ile somut insan için belirlenmiş ve karşıtlığı içinde var olan değerlerdir. Hegel'e göre; geleneksel ve törel "ahlaksal değerlerin ussal kılınması "etiktir" (Bobaroğlu, 2002). Değerler ussal kılınıp etikleştikten sonra ahlak aşılır, artık toplumsal yaşam geleneksel ahlaka değil, etiğe göre düzenlenir. İnsan bundan böyle, 'ahlak (moral) varlığı' değil, bir 'etik varlıktır. Başka bir deyişle, insan ahlakının bilincine varmış, etik olarak insan olmuştur (Bobaroğlu, 2002). Evrensel bir etik ya da etik insan anlayışı bu nedenle yeni çağın insanının yaşam alanına ilişkin sorunlarının belki de tek çözümüdür. Fakat, "Değerin birleştiriciliğini sağlamakla yükümlü siyasal iktidarlar, din ya da çoğunlukların azınlıklara baskıyla zorla kabul ettirebileceği, oluşturabileceği ya da yok edebileceği olgular değildir. Bu noktada çözüm etik ya da hukuki kuralların "eşitlik" ilkesi çerçevesinde doğal süreçlerle uygulanmasıyla sağlanabilir" (Toku, 2002:108). Etiği değerleştirmek de ancak bu tür bir anlayışla olanaklıdır.

Değer, insanın ilişkilerinde, davranışlarının ve bireysel özelliklerinin bir boyutu olarak etik hale gelir. Kuçuradi'ye göre (1996:150) bu görünüm etik kişi ve etik ilişki değerleri olmak üzere iki türlü gerçekleşir. Dürüst, saygılı, güvenilir olma gibi kişilik özellikleri etik kişi değerlerini tanımlarken, saygı, güven, sevgi, minnet gibi özellikler etik ilişki değerlerini tanımlar. Yine ona göre etik davranış, öncelikle bireyin etik ilişkilerinde gerçekleştirdiği ya da gerçekleştirmediği eylemlerini kendi zihninde tanımlaması, eylemini değerlendirerek, kendisi için taşıdığı değeri belirlemesi ve bu eylemle ilgili kendine hesap vermesi süreçlerinden oluşur. Etik ilişkilerde ortaya çıkan etik değerler, bu eylemlerin kendileri için taşıdığı anlam ve bu anlamın bireyin yaşantısındaki konumu, bireylerin ilişkilerinde gerçekleştirebilecekleri eylem ve yaşantı olanaklarıdır. İnsanlar, kendilerine dayatılan farklı ahlaki ölçütlerle karşı karşıya olduklarından bu olanakları bazıları gerçekleştirebilir bazıları gerçekleştiremez (Kuçuradi, 1996:150-166).

Etik, bireyin ifade etmek istediği değerlerle ilgiliyken, ahlak bu değerlerin hayata geçirilme biçimidir (Filiz, 2005:3). Etik yargıları, değer ve yükümlülük yargıları olmak üzere ikiye ayrılır. Değer yargılarından kasıt, iyilik, kötülük, arzu edilir ya da

edilmezlik yargılarıdır. Yükümlülük yargıları ise doğru ve yanlışlığı ifade eder. Etiğin değer haline gelmesi ise, “Değerlerin sorgulanarak bilincine varılması, "etik" olarak disipline edilip, eğitim yoluyla topluma kazandırılması”yla olanaklıdır (Bobaroğlu, 2002). Bilincine varılmamış, gücünü töre ve inançtan alan değerler, benzere yakın, farklıdan uzaktır. Bu durum gelişmeyi engeller. Oysa yaşama anlam veren toplumsal unsurların karşılıklı ilişkisidir (Bobaroğlu, 2002). Nietzsche'nin deyişiyle (2002), “insanın kendi gözündeki haysiyetini yitirdiği” modern çağın modern toplumunda ise bu ilişki egemen güçlerden yana tek taraflı bir görünüm sunar. Örneğin, modern toplumun egemen güçleri ekonomik yönden güçlü çıkar birlikleri olarak düşünce özgürlüğünün kısıtlandığını kabul etmezler. Birey zamanla bu güçler tarafından nasıl bir baskı altında tutulmaya çalışıldığını fark eder. Bu fark edişse umutsuzluğa ve acze yol açar (Brown, 1994:32). Fakat modernite aynı zamanda unutmak üzere inşa edilmiş bir tecrübedir (Sözen, 2000:368). Unutulan şeylerse değer ve hakikat sunmaz. Yeni gerçekliğin etkisi kendisini saptadığı anda, sonra değil şu an gerçekleşiyor olmalıdır (Ellul, 1997:155). Aslında, Nietzsche'nin (2002:30-31), insanın kendini yaratıcılaştırmasına da gönderme yaparak, “Tanrı'yı yok sayan bir kimse, ahlâkın inancına daha sımsıkı sarılır” düşüncesinin altında yatan gerçeğin, tüm dinlerin Tanrı inancının ve egemen güçlerin ya da kendini yaratıcılaştıran insanın bizzat kendisinin üstünde ve ötesinde bir ahlak inancı oluşturulması olduğu düşünülebilir.

1.2.4. Değişim: Bilgi ve Teknoloji Alanından Değer Alanına

“...Yalnızca bilmek ve bilgilenmek sorunu çözmüyor. Bilmek, yapabilmektir; başka bir deyişle, gerçekte yapabildiklerimizi biliriz. Bilmenin yanında, anlamaya gereksinimimiz var. Anlamak aydınlanmadır. Bilgi gerçekte, anlama ise hakikatle ilgilidir. Hakikat, gerçeğin bilgisini aşar, çünkü hakikat, gerçeğin bilgisini anlamak ve kabul etmektir”

Metin BOBAROĞLU, Aydınlanma Sorunu ve Değerler, 2002.

Weber'e göre, tarih ve toplum, ancak değerler ve insan eylemleri arasındaki nedensellik yoluyla anlaşılabilir (Özlem, 2002:307). Tıpkı, Güngör'ün de vurguladığı gibi (1998:95), ahlaki, dini ve siyasi değerlerin sanayileşmemiş; estetik, ekonomik ve bilimsel değerlerin ise sanayileşmiş toplumların yapısında etkili olması ya da göç, endüstrileşme, modernleşme ve yüksek eğitimin yaygınlaşması gibi olayların geleneksel değerler üzerinde tartışmaları da beraberinde getirmesinde olduğu gibi

(Hyun, 2001:3) değer, toplumsal alanda yaşanan değişimlerden hızlı değil fakat doğrudan etkilenir. Rokeach, "değerler değişmeseydi, bireysel ve sosyal değişim mümkün olmazdı. Değerler tamamen değişir bir niteliğe sahip olsaydı, toplumun ve bireyin sürekliliği imkansız hale gelirdi" der (1973:4-5). Gerçekten de değerler ve toplum arasındaki etkileşim "değişme" söz konusu olduğunda daha belirgin bir nitelik kazanır.

İnsan, her çağda değerleri yeniden değerlendirme, yeni değerler arama ya da üretme durumuyla karşı karşıyadır ve her dönemin, her kültürün, her toplumun kendi içinde sahip olduğu ya da taşıdığı değer sistemleri vardır. Bu değer sistemleri ait olduğu topluma özgüdür ve o toplumda önemli olanın ne olduğunu gösterir (Kluchohn&Strodtbeck, 1961). Örneğin 90'lı yıllarda Batı toplumlarında materyalizm (maddecilik) ve başarı değerleri egemenken, 2000'li yıllarda, barış, güç, din ve güvenlik egemen değerlerdir (Beaudoin&Thorson, 2001:451-503). Aynı şekilde, Batı Avrupa ve Kanada'da güzellik değeri, güvenlik ve güçten; Doğu Avrupa, Rusya ve Sovyet Eyaletleri'nde güvenlik değeri, başkalarını düşünme değerinden; Asya'da yine materyalizm değeri, güç ve din değerinden, Ortadoğu'da güvenlik, barış, güç ve din değeri, güzellik, özgürlük ve materyalizm değerlerinden; Afrika'da ise güç değeri barış değerinden daha önemlidir (Beaudoin &Thorson, 2001:451-503). Dolayısıyla içinde bulunulan zaman ve koşullar egemen değerlerin biçimlenmesini hazırlayan etkenler olarak ortaya çıkmakta ve yine toplumsal sistem içinde yer alan diğer sistemleri de etkisi altına almaktadır.

Bilgi ve teknoloji, değerler açısından farklılaşan toplumların üretici ve tüketici toplumlar olarak farklılaşmasının da kaynağıdır. Bilgi ve teknolojinin üretildiği toplumların, ekonomik, toplumsal, siyasi fakat özellikle egemen ideolojinin içinde örgütlendiği kültür endüstrisinin bir sonucu olan kültürel bağımlılık, değerlerin üretilen tüm metalar gibi bu endüstrinin koşullarına uyumlaştırılması ona göre biçimlendirilmesini ifade eder (Oskay, 1993). Bu endüstrinin ideolojik koşulları içinde üretilmiş tüm ürünlerin alıcıları, aynı zamanda bu ürünlerin sunduğu değerlerin de alıcılarıdır. Bu toplumlarda "*bilgi yönetim ve kontrol sistemini ayakta tutan birbiriyle yakından ilişkili dört unsurdan söz edilmektedir 1- Propaganda, halkla ilişkiler ve reklamcılık gibi aktif ikna kuruluşları, 2- Bazı bilgilere toplumun geniş kesimlerinin ulaşmasını sınırlamak isteyen çeşitli gizlilik, güvenlik ve sansür mekanizmaları, 3-*

Bilgiyi metalaşmaya ve ticarileşmeye doğru götüren piyasa güçleri, patent ve kopyalama hakları gibi nedenlerle enformasyon akışını iş çevrelerinin değerlerine ve önceliklerine bağımlı kılan giderek hızlanan gelişmeler, 4-Siyasal ve sosyal kamuoyu araştırmaları, pazar araştırmaları gibi ticari ve siyasi çıkarlara hizmet eden bilginin toplanmasındaki artış” (Robins vd.,1987:12-13'den aktaran Atabek, 2003:4-12). Tüm bu unsurların bir araya gelmesi tüketici toplumların her alanda ve her türlü rekabet koşullarında özne olarak varolmasını engellediği gibi, bu toplumların değerler alanında da doğal olarak bir uyumlaştırmaya gidilmesini zorunlu hale getirmektedir.

Bilgi, bireysel ya da toplumsal eylemin gerekçesini oluşturarak ya da bireyi ya da toplumu farklı ve etkili bir eylemi gerçekleştirmeye hazır duruma getiren dolayısıyla bireyi ve varlık alanını değiştiren enformasyon demektir (Doğan, 1995:203). Toffler'a göre de (1981:34-35) toplumsal değişmeyi başlatan ve hızlandıran bilgidir. Bilgi, bilim ve teknolojinin sanayi toplumunun sınırlarını zorlamasıyla, “bilgi toplumu”, “bilgi sektörü” hatta “bilgi çağı” gibi toplumsalı, ekonomi-politiği ve kültürel kapsayan ve dönüştüren yeni kavramların ve gerçeklerin oluşmasına neden olmuş ve bu süreçte nesnelere üretimi değil bilginin üretimi önemli ve gerekli bir hal almıştır (Doğan, 1995:197). Bilgi ve teknolojinin bu birlikteliği iletişim alanında da etkisini göstermiş, hatta iletişim ve bilgi teknolojileri Lull'un deyişiyle (2001:164) “iç içe geçmiştir”. “Kablolu televizyon, ev bilgisayarları, video kaset kaydedicileri (VCR), uydu gönderme, elektronik bilgi ulaştırma (video tekst ve teletekst), hiper medya (basın, televizyon, işitsel araçlar ve bilgisayarları birleştiren yeni bir medya), CD-ROM'lar ve yüksek tanımlı televizyonlar (HDTV) bu yeni teknoloji içinde yer almaktadır” (Severin, 1994:12). Teknolojinin bu gelişimi, demokratik süreçleri de doğrudan etkilemekte, devlet yönetimi ve organlarını teknolojiyle uyumlulaştıracak siyasalar üretmesini, bu teknolojiyi anlayabilecek uzmanların istihdamını ya da varolanların eğitimini zorunlu kılmaktadır (Oskay, 1993).

Bilim, insanın yarattığı bir ürün, olgu ve etkinlik olarak günümüzde önemli ölçüde teknoloji ile birleşmiş durumdadır (İnam, 2003:24). Matbaa teknolojisinin doğuşuyla kitle tüketimi ve standartlaşma toplumunun (Anderson, 1995:59), ekonomik/kültürel küreselleşme sürecinin önemli bir parçası olan (Giddens, 2000, 2004) iletişim teknolojisi, “bilimsel ve teknik bilginin yaygınlaşması, bilgisayarlaşma ve ulus-aşırı

şirketleşmeyle de etkileşim içinde ticari ideolojinin, sözün ve eylemin dünya çapındaki hegemonyasını olanaklı kılmaktadır (Schiller, 1989: 69-33-34 aktaran Lull, 2001:164). Dolayısıyla kültürel imgelerin alış-verişine olanak tanıyan bilgi ve iletişim teknolojisi bu yolla değerleri de belirlemekte, (Yetim, 2002), hatta bu teknolojinin özellikle reklam, halkla ilişkiler, pazarlama gibi etkinliklerinin Duverger'in deyişiyle "zorla benimsettikleri imgelerin etkisi, giderek ussal bir yargının yerini almaktadır" (1998:82). "Enformasyon çağı, imajımızdaki dünyayı yeniden yapmaktadır" (McLuhan&Povers, 2001:157). Bu inşa doğal olarak, yeni değer sistemlerinin ortaya çıkmasına, bu yeni değer sistemlerinin yaygınlaşmasına, eski ve yeni değer sistemleriyle arasında çatışma ya da üstünlük savaşına neden olmuştur (Erkan, 1994:11). Eski ve yeni değer sistemleri arasındaki ayrımı ortaya koymak, bilgi ve teknolojinin geçirdiği evrimi özellikle modernleşme sürecinde ele almayı gerekli kılmaktadır.

İzleri 15.yüzyıla uzanan modernleşme en genel anlamıyla evrensel değerlerin dinden rasyonaliteye yönelmesidir. Bu yönelimi, bilim ve teknolojinin dolayısıyla bilginin gücünün artması sağlar (Kale, 2002). Güce, kitle iletişim araçlarını da dahil ederek modernleşmeyi "insanın tabiat güçleri önünde artan kontrolü, teknolojinin özellikle kitle iletişim araçlarının etkinliğinin artması, olayları değerlendirmeye yönelik nesnel bir projeksiyon sisteminin oluşması" şeklinde tanımlar Mardin. Köker'e göre, "yeniliğe açık, geçmişten çok bugüne ve geleceğe yönelik plânlama ve örgütlenmeyi önemseyen, bu plânı gerçekleştirmek için çevreye uyum yerine onları kendine uydurmayı düşünen, sahibiyile kaim olmaktan çok dağıtıcı adalete inanan bir mantık olma", Blacke'e göre ise, "insanlığın son yıllarda yaşadığı bilgi patlamasının sonucunda ortaya çıkan çağlık bir yenileşme sürecinin dinamik bir biçimidir" (Aydın, 2003). Sonuç olarak, gelişme olgusu ile şehirleşme, okuryazarlık, sanayileşme, kitle iletişim araçları ve teknolojik yeniliklerdeki artış gibi ekonomik, toplumsal, kültürel ve çevresel anlamda gerçekleşen, sanayileşmenin doğurduğu modernleşme, yaşama aklın hakimiyetini getirerek, sanayileşme öncesi hakim olan değerlerden uzaklaşmayı gerekli kılmıştır (Inglehart, 2000:216). Sanayileşme sürecinde egemen olan ve modernleşme süreciyle uzaklaşılacak geleneksel değerler, "aşkın, soyut, sezgisel, ahlaki ve mahremiyetçiydi. İnsan, sahip olduklarıyla ölçülmüyordu; sahip olma değil, "olma", olgun insan'a ulaşmak (İnsan-ı Kâmil) esastı ve yaşam süreci de olgunlaşma süreci olarak ele alınmıştı" (Bobaroğlu, 2002). Modern değerler ise,

“aşkınlıktan uzak, akılcı, dış görünürlüğü ön plana çıkaran değerlerdi” (Aydın, 2003). Modernleşme, geleneksel ile modern değerler arasındaki uzaklaşmayı, insanın varlık koşulunun, ürettiği nesnelere sahip olmasıyla sağlanabileceğini, yaşamın anlam ölçütünün bu olduğunu dayatarak gerçekleştirmiştir. Erich Fromm, bu durumu modernizm eleştirisinde şöyle açıklar: “Çağımızda insan, kendisi olmaktan çıkıp sahip olduklarına dönüştü. Modernizm, insanı kendisi de dahil varlık alanındaki her şeye karşı yabancılaştırmıştır. Özneler arasındaki iletişimsizlik, narsizmi ve bencilliği güçlendirip; onları birer değer (!) kılmaktadır” (Bobaroğlu, 2002). Batı’nın modern insanı, bireyciliğinden ödün vermeden, yıktığı değerlerin yerine başka değerler araştırmadan ya da “eski” saydığını geçersiz gördüğünü gerçek bir değerlendirmeye tabi tutmadan, sürekli olarak bir kaçışyolu aramıştır ve aramaktadır (Scognamillo, 2003:19).

Bunun yanı sıra rasyonalite, indüvidüalite ve seküleritenin tanımladığı modern insan, eylemlerinde bireysel fayda-yararı değer ölçütü alarak, önceliği kendi iyiliği, kendi faydası, kendi öz çıkarına vermeye başlamıştır (Mill, 1986:19-17’den aktaran Toku, 2002:109) ve kamu yararına katkıda bulunmak onun için doğal olarak öncelikli bir amaç değildir (Toku, 2002:109). Bu türden bir fayda-yarar zihniyeti, insanın birey olarak önce kendinden başlayarak, kendisi dışındaki her şeyi, toplumların kendisi dışındaki her toplumu “öteki” leştirmesinin ya da ötekileştirmenin bir aracı olarak kullanılmış, modernizm, bireye yaşamın merkezinde olduğunu inandırmıştır. Oysa gerçekte birey, nesnel değerler karşısında kendi değer/ler/ini kaybetmekte, örneğin davranışlarını ekonomik faktörler belirlemekte, evlenirken de oy verirken de ekonomist, çıkarıcı olmaktadır (Becker’dan aktaran Kale, 2002).

Geleneksel toplumda bireyi karizma ve güç sınırlandırıyor, kurallarını belirliyorken, modern toplumun bireyi, kurumlar ve kurallar tarafından sınırlandırılmaktadır (Doğan, 1995:796). Inglehart’a göre ise, bireyi sınırlandıran ve modernleşme sürecini temelde başlatan iki kurum kitle üretim ve bürokratik organizasyonlardır. Modern endüstriyel toplumda bu kurumlar çok sayıda üretim sürecinde çok sayıda insanın kullanılmasını merkezi olarak kontrol eden standartlaşmayı olanaklı hale getirirken, bireysel otonomiye azalttılar. Ayrıca, 20.yüzyılın sonlarında teknolojinin özellikle savaşlarda bir tehdit unsuru olarak kullanılması, çevreye verdiği zarar ve çoğunlukla bu zarardan kaynaklanan doğal afetler, büyük ölçüde bilime inancı

sarsmaya, bu sarsıntı içinde birey yalnızlaşmaya ve yabancılaşmaya başlamıştır. Gücünü duygulardan alan bu değişim, geçerli değer sistemlerini de değiştirmiş, dine, geleneksele bir dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Kültürel değişim yoluyla değer sistemlerini değiştiren bu dönüşüm postmodernizm olarak tanımlanmaktadır (Inglehart, 2000:217). Geç kapitalizmin yarattığı mali gelişme, orta sınıf kültürü ya da kaldırım kültürü denilen kapitalizme güç veren modernitenin yeniden yorumlanmasıyla ortaya çıkan postmodernizm ya da ürettiği kültür (Sarıbay, 1990:95), bir görüşe göre modernizmin sonu ya da modernizme karşı bir üstünlük anlamına gelmez, modernizm eleştirisiyle aslında ona yön vermekte (Özensel, 2003), Touraine'e göre ise (2002) modern toplum eleştirisi postmodern düşüncenin yanı sıra bir takım tehditleri ve korkuları da beslemektedir.

Değerleri, "bireylerin materyalist ve postmateryalist ihtiyaçlarına göre öncelik kazanan toplumsal amaç" olarak tanımlayan Inglehart'a göre, materyalistler, ekonomi ve kişisel güvenlikle ilgilenirken, postmateryalistler kendini ifade etme, toplumsal duyarlılık ve çevrenin kalitesi ile ilgilidir. Materyalistler, siyasal katılımın, yasaları uygulamak, düzeni korumakla ilgili olduğunu düşünürken, postmateryalistler toplumda varolan olayları yeni koşullara uyum sağlamak için değiştirmek olarak görmektedir (Inglehart, 2000:219).

Inglehart'a göre, geleneksel ve modern değerlerin her ikisi de "ekonomik kıtlık" tarafından biçimlendirilir. Kıtlık varsayımına göre, bireyin öncelikleri yaşadığı sosyo-ekonomik çevreyi yansıtır. Yaşadığı topluma göre kıt olan, birey için en büyük öznel değerdir (2000:220). Örneğin, Inglehart'ın 1981 yılından 2002 yılına kadar sürdürdüğü Dünya Değer Araştırması'nın sonucuna göre 1. ve 2.Dünya Savaşı ve Büyük Bunalımı deneyimleyen nesiller ekonomik ve fiziksel güvenliğe en üst düzeyde öncelik tanırken, genç nesil, kendini ifade etme ve yaşam kalitesine öncelik vermektedir. Ekonomik refah, postmateryalist değerlerin yayılmasına neden olmuştur. Sonuç olarak postmodernizm, kıtlık değerlerinden güvenlik değerlerine kayma, bürokratik otoritenin kabul edilebilirliği ve etkileyciliğinin azalması, Batı'nın bir model olarak reddi ve sosyalist alternatifin çöküşü, bireysel özgürlüğe ve duygusal deneyime verilen önemin artması ve bütün otorite türlerinin reddi, bilimin, teknolojinin ve rasyonelliğinin prestijinin azalması sonuçlarını doğurmuştur (Inglehart, 2000:217). Modern endüstriyel toplumda öncelik kazanan ekonomik

gelişme ve başarı, postmodern değerler söz konusu olduğunda yerini bu değerlerle çatışmalar bile, çevreyi korumaya ya da kültürel konu/sorunlara bırakır. Çevreci hareketler, kadın hareketleri, kültürel çeşitlilikle ilgili yeni kurallar, gaylerin ve eşcinsel yaşam biçiminin kabulü gibi yeni toplumsal hareketlerin geniş ölçüde yayılması gibi.

Inglehart'ın "değerlerdeki değişim ekonomik gelişme oranını etkiliyorsa, aynı şekilde ekonomik gelişme de değerleri etkiler. Bugün özellikle gelişmiş batı toplumlarında etkisini gösteren postmateryalist değerler ekonomik gelişmenin bir sonucudur. Bu toplumlarda ifade özgürlüğüne ve politik katılıma verilen yüksek düzeydeki öncelik, öznel refah düzeyinin yükselmesine bağlıdır" görüşüne karşı çıkan Bell'e göre, kişisel gelişme Inglehart'ın dediğinin aksine, iyileşmiş ekonomik koşulların bir sonucu değil, hatta birbirinin zıttıdır. Modern toplum ekonomisi, siyaset ve kültür olarak birbirinden farklı ilke ve yasaları olan sistemlere ayrılmaktadır ve modern toplumun ekonomik değerleri, verimlilik ve akılcılık, siyasal değerleri eşitlik, kültürel değerleri ise bireysel özgürlük arayışıdır (Canatan, 2004:47). Her iki yaklaşım da tek başına toplumsal ve kültürel değişmeyi açıklamaya yetmemektedir. Modern toplum, farklılaşma ve çoğulculuşma yanında; etkileşim, entegrasyon, asimilasyon ve benzeşme süreçlerini de kapsamaktadır. Bu anlamda, modernleşme paradoksal bir süreçtir (Canatan, 2004:47).

Modernizmin tek boyutluluğu, Bobaroğlu'na göre kendini akademik alanda bile göstermektedir (2002). O'na göre modernizm, küresel bir eğitim sunar ve bu eğitimde bilgi, diğer kültürlerin insanlarına uygulanırken, aynı zamanda onları tarih dışına iterek zihinsel ve psikik parçalanmaya neden olur. Modern toplumların dışında kalan diğer toplumların pozitivist eğitim kurumları olan üniversitelerde, öğrendikleri bilim, sanat ve felsefe disiplinlerinin tarihinde kendi uygarlıklarından hiçbir kişi ya da değer izine rastlanmaması, bu kurumlar aracılığıyla değersizleşme ve kimlik bunalımı doğurmuştur. Özellikle, İslâm, Hind ve Çin uygarlık ve değerleri literatürel olarak, eğitimin bu güçlü kurumlarında tarih dışına itilmiş, bu kavramsal ve siyasal ötekileştirme kaçınılmaz olarak uygarlıklararası ilişkileri ve değerlerin paylaşımını engellemiştir (2002).

Kültürün bir unsuru olan teknoloji, nesnel olarak aletler ile insan arasındaki bütün ilişkilerde ortaya konan doğa ile müdahale araçları, mimari eserler gibi teknik, maddi ve fiziksel değerleri kapsamaktadır (Usal&Kuşluyan, 2000:111). Teknoloji, özellikle kitle iletişim araçları ile dünyayı sınırsızlaştırarak kültürler arası iletişimi zorunlu hale getirmiştir. Bu iletişimi sağlayansa postmodernizmdir. Kültürlerarası sınırların kaybolduğu durumlarda kişilerin algıları ve zevkleri çakışarak farklı yaşam tarzlarını ortaya çıkarır (Huysen,1994:127). Çünkü kültürlerin yaşaması için devingenlik şarttır. Postmodernizm, kültürel çeşitlilik, yerellik, farklılık ve serbest dolaşım demektir. Fakat kültürlerarası iletişim bir iletişim olmaktan çok, kültürel küreselleşme kavramının da verdiği açılımla, kültürlerin etkisine maruz bırakılmıştır. Ekonomi ve kültür küreselleşmesi kültürün ekonomikleşmesi, sektör haline gelmesi sonucunu doğurmuştur. Post-modernizm, yüksek ve alçak kültürü birleştirmiş, yabancı ve yakın kültür arasındaki ayırım ortadan kalkmıştır (Turner, 1996:49).

21. Yüzyıl bilim ve teknolojinin getirdiği gelişmeler yanında yoksulluk, savaş, çevre sorunlarının arttığı bir yüzyıldır. Havel'in dediği gibi (1994:176) bilim ve teknoloji, "yaşamı iyileştireceğine, doğa yasalarını anlayarak açıklayacağına, onu kullanacağına, ona karşı üstün olacağına, sonuç olarak onu yıktı ve ondan koptu". İnsanlığın bu sorunlarına ekonomik, bilimsel, siyasi değerler çözüm bulamamış, ahlaki, toplumsal, evrensel değerler de giderek –kültürel ya da ekonomik-küreselleşmenin etkisiyle gerçekliklerinden uzaklaşmış, geleneksel değerlerin sorgulanması ve "yeni"nin çözümsüz kalmasıyla insan yalnızlaşmıştır. Modern toplumun maddesel gelişmeye düşkünlüğünün temel nedeni, bilim ve teknolojideki gelişmedir. Bu düşkünlük, mutluluğun anahtarının maddi yeterlilik ve bilgi ile kazanılmış bir güç olduğunun kabul edilmesi konusunda dayatmaktadır (Lama, 2001:20).

"Modern insanın krizler çağında yaşadığı, bilinen bir gerçektir. Bunun işaretlerini hemen her alanda; karşıt ideolojilerin küresel savaşlarında da teknolojinin yarattığı doğal ve toplumsal karışıklıklarda da insani varoluşu artarak tehdit eden hızlı hayat tarzında da görmek pekala mümkündür. Barıştan bahsedilir ama sosyal ilişkilerde şüphe, korku ya da öfke egemendir. Ekonomik refahtan bahsedilir ama borç içerisinde yüzülür. Özgürlükten bahsedilir ama özgürlük, insanların aynileştirilmesiyle bir tutulur. Eşitlikten

bahsedilir ama eşitlik, liyakatin cezalandırılmasıymış gibi algılanır. Bu düzensizliklerin neticesinin er ya da geç kaos olacağı da gayet açıktır” (Walters, 1995:15-16).

Dalai Lama da “kaos çağı” konusunda Walters’la aynı görüştedir. Ona göre de, artık hiçbir şeyin var olmadığı, gerçekliğin kendisinin sorgulandığı bir aşırılığa doğru tam bir geri dönüş yaşanmaktadır ve bu kaostur (2001:20). Bauman’a göre de (2001:197) bu kriz, süreklilik, ölümsüzlük ve güvenin sarsılmasının neden olduğu değerlere adanmanın krizidir. Tüm bunlara yine ona göre rekabet ve kazanç neden olmaktadır.

“Bu kaosun nedeni paylaşılan ya da paylaşılmayan değerlerdir. Kendi değer yargılarını başkalarına dayatmak, siyasal iktidar ya da dinin ya da çoğunluğun azınlıklar üzerinde baskı yoluyla değerleri kabul ettirerek, oluşturarak ya da yok ederek dayatması da toplumsal kaosun nedenidir. Çünkü değerler toplumsal yaşamın kaynağıdır. Geleneksel insandan modernizmin getirdiği rasyonelite ve sekülerlik sonucu ayrılan ve birey olan insan sadece kendisini düşünür. Toplumsal ve geçmişinden kopan birey için tek gerçek vardır o da kendisi. O kendi adına ne olmayı seçerse o olur. Bu nedenle yalnızdır ve yabancılaşmıştır. Kaosun nedeni de bu yalnızlık ve yabancılaşma halidir. “O”nun, (birey) için paylaşılan değerlerin niteliğinin geleneksel değerlerden farklı olması bu farklılığın onu yalnızlaştırdığını ve yabancılaştırdığını göstermektedir. Kendi değerlerini kurgulayan yalnızlaşmış ve yabancılaşmış modern birey için çözüm, değerlerin birleştiriciliği özelliğinin yeniden tanımlanması ve ele alınmasıdır. İndüvidüalite ve sekülerite zemininde evrensel, müşterek değerler inşa etmek kabil olmuyor. Geçmişe, bir zamanlar evrensel müşterek değerleri temin etmiş olan geleneğe dönmek de imkansız. Birlikte yaşamayı kolaylaştıracak olan evrensel, müşterek değerleri keşfetmeye ve birlikte yaşamayı zorlaştıran septik rölatif tavırları terk etmeye çalışmak gerekir. Bunun ölçüsü de rasyonel-mantıksal tutarlılıktır. Değer meselesine insan ve hayat açısından bakıldığında, müşterek ve evrensel ilkeleri keşfetmek ve modern dünyanın rahatsız edici rölativitesinden kurtulmak pekala mümkündür. En azından, bu zeminde farklılıkları imhaya yönelmeyen her türlü değer pratiğinin, kamusal düzeyde varoluşunun şartları oluşturulabilir. Yapılması gereken tek

şey, rasyonel-doğal hukukun ilkelerine yönelmektir. Bunun anlamı, kurucu kurgulayıcı olmayan, olması gerekeni keşfedebilen, yani araçsal değil, eşitlikçi olan rasyonalite çerçevesinde, spontane biçiminde gerçekleşen değerlere yönelmektir. Yalnızlaşmanın ve yabancılaşmanın neden olduğu krizlerden ve krizler çağından kurtuluşun başkaca bir yolu, pek de mümkün gözükmemektedir” (Toku, 2002:102).

Bauman, (2001:54) kaosu, akılsallık ve uygarlığın düşmanı olarak görmemekte, ona göre kaos, ulus devletlerin hükümetlerinin savundukları düzen/düzensizliğin karşısında yer almaktadır. Diğer yandan “Modernizm projesi; bir mekanizma (kurumsal) projesidir. Beklentisi; mekanizmanın değer üretmesidir. Oysa, mekanizma değer üretmez. Hartmann ve Mengüşoğlu, insanların değerleri yaratmasının değil, bilincine varmasının söz konusu olabileceğini, dolayısıyla değerlerin zaman ve tarih üstü olduklarından değişmeyeceği, insanın değerler hakkındaki bilincinin ya da görüşünün değişebileceğini vurgular (Günay, 2002) Nietzsche ise, modernizmin sonuçlarından kurtulmak için, değeri yaratan insanın yeni değerler yaratmak zorunda olduğuna işaret eder. Yeni değerler yaratmak için önce varolan değerleri eleştirmek, yıkmak, değerleri yeniden değerlendirmek zorundadır. Değer yaratan ve bu değerlere göre yaşayan insan özgür insandır (Özlem, 2002).

1.2.4.1.Kitle/lerin İletişim Araçları ve Değerler/i Arasındaki Bağ

“Değer, insanın eylem sürecinde ortaya çıkar.Oysa bu çağda kendini değerlendirmekten öz saygı bilincinden uzak insan, giderek kendi kendini edilgenliğe, neredeyse edilgen bir nesne konumuna indirgemıştır. Eğlendirilen, dinlendirilen, bilgilendirilen bir nesne...”
Hatice Nur Erkızan, Bilgi ve Değer, 2002.

Kitle iletişim araçlarının toplumsal, siyasal, ekonomik ve bilgilendirme (enformasyon) olmak üzere dört temel işlevi vardır. Toplumsal işlev, toplumsallaşma ve eğlenceden oluşur. Özünde değer yargılarının tanıtılması ve pekiştirilmesi demek olan bütünleşme, etkileşim ve kişisel kimlik gibi unsurların yer aldığı kitle iletişim araçlarının toplumsallaşma işlevi ile düşünceyi yönlendiren değerler ve bu doğrultuda ortaya çıkan davranış biçimleri aktararak toplumsal sistemin sürekliliği sağlanmış olur (Gökçe, 2002:170-171). Değerlerle kitle iletişim araçları karşılıklı

olarak birbirini etkiler. Değerlerin öncelikli etkisi, bireyin medya kullanımı üzerinde gerçekleşir (McLeod, vd., 1998:453). Aynı şekilde medya içerikleri de bireyin değerlerine ilişkin algısını etkiler (Gerbner, 1987:3; Gerbner vd., 1980:37). Bu etkinin boyutu o kadar güçlüdür ki, örneğin uluslararası haberlerde, haberin kaynağı olan ülke ve insanlarla ilgili içeriği ve sunumunda birtakım değerler oluşturulduğu ve bunların izleyenlerin de algısında sürdürüldüğü görülür (Selnow, 1990:64). Sadece haberler değil, ithal edildikleri toplumun ideolojik ve kültürel yönelimlerini, inançlarını, yaşam biçimlerini, çıkarlarını kısaca değerlerini, açık ya da kapalı vurgulayan diziler, eğlence, yarışma programları, televizyon ve sinema filmleri gibi kitle iletişim araçları ürünleri de gerçekte bütünüyle ideolojik içerikleriyle izlendikleri toplumun üyelerini aslında ait olmadıkları ya da hiç varolmamış bir dünyanın düşsel özlemine ya da özdeşimine ya da bu dünyaya karşı çatışmaya sürüklemektedir (Bektaş, 2002; Lull, 2001:158). Oskay'a göre (1993) bu sürüklenişin nedeni, bu ürünlerin, aynı zamanda izleyenlerin kendi gerçeklikleriyle özdeşim kurmalarına olanak vermeleridir.

Kitle iletişim araçlarının eğlence işlevi ise, gelenekselin bütünlükçü/cemaat anlayışından modernin bireyci/cemiyet anlayışına geçiş sürecinde ilişkileri parçalanıp, yalnızlaşan bireyin günlük yaşamın gerçeklerinden kaçmasının ardında yatan temel nedendir (Gökçe, 2002:173). Kitle iletişim araçları günümüz insanının kaçış araçlarıdır. Bireyler, her tür çatışmadan kaçmak için gösteri/eğlence sunan medyayı tercih ederler. Birey, kendi yaşamına dair kaygılarını ya da üstesinden gelemeyeceğini düşündüğü sorunlarını, özellikle televizyon programlarının içeriklerine gizlenerek, kahramanlarıyla bütünleşerek, o dünyanın sunduğunu yine o dünyada deneyimleyerek, unutmaya/yok sayma eğilimi göstermektedir. Aynı durumu diğer kitle iletişim araçlarında da yaşar. Bu araçlarla o, başkalarının hatalarından ders çıkarır, başkalarının başına gelenlere güler/ağlar, başkalarının görüşlerine karşı çıkar, başkalarının bilgisini sınar. Aslında bu araçlar başkalarından başka bir şey değildir ve birey kendi özneliğini başkalarının hayatına farkında olmadan üstelik eğlenerek değil aslında eğletilerek kurban verir.

Kamuoyu oluşturma, temsil etme, siyasal toplumsallaşma, eleştiri ve denetim kitle iletişimin siyasal işlevleridir (Gökçe, 2002:173). Demokratik bir sistemin vazgeçilmez unsuru olan kamuoyu kitle iletişimi ile oluşturulur (Gökçe, 2002:174). Kitle iletişim araçlarının özünde demokrasi, düşünce ve düşünceleri açıklama

özgürlüğü vardır (İnce, 1994:73). Fakat, bu araçların egemen siyasi görüşler için etkin bir propaganda ortamı sağlamaları ve sonucunda orta çıkan etkileme/yönlendirmenin demokrasi için bir tehdit oluşturması hatta oluşturduğu, dolayısıyla kamuoyunun, bilginin denetimini elinde bulunduran güçler tarafından yönetildiği ve yönlendirildiği bilinen bir gerçekliktir (Atabek, 2003:4-12). Diğer yandan bu araçların sınırsızlığı, ulusal/yerel siyasetin küresel bağlamda tartışılmasına olanak sağlar (Filiz, 2005). Bu konuda örneğin Graber'in (1988) araştırması, medyanın, siyasal bilginin temel kaynağı olduğunu göstermiştir. Geçmişte insanların kişilerarası ilişkiler yoluyla edindikleri siyasal bilgi, bugün kitle iletişim araçlarıyla elde edilmekte, kişilerarası ilişkilerse, elde edilen bilginin/haberin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır (Robinson&Levy, 1986). Siyaset hakkındaki temel gerçekleri bilmek bireylerin, politik dünyada kendilerini yönlendirmelerine, toplumsal kurumlar ve sorunlar arasında bağ kurmalarına ve en çok da bireylerin kendi politik tercihlerini biçimlendirmelerine yardım eder (Zaller, 1992). Özellikle kamuoyunun, toplumsal rızanın sağlanmasını gerektiren siyasal ve ekonomik iktidar/lar/ı birbirine eklemeyen bir kavram olması (Atabek, 2003:12), günümüz kitle iletişiminin ekonomi politiğinin sınırlarını çizen bir olgu olmaktadır. Kitle iletişim araçları, ekonomik açıdan kazanç sağlamayı amaçlayan kurumlardır (Gökçe, 2002:175) ve bunu reklam yoluyla gerçekleştirirler. Özellikle reklama bağımlılıkları ve bu reklamların içerikleriyle eleştirilen kitle iletişim araçları, bu bağımlılık sonucu reklam verenle giderek daha çok yaklaşmaya bu durumsa bağımsız haber ve bilgi verme işlevlerini yerine getirmelerinin mümkün olmadığı izleniminin oluşmasına neden olmakta dolayısıyla medyaya duyulan güven sarsılmaktadır. Diğer yandan, reklamların büyük olasılıkla farklı bir toplumdan ithal içerikleri, o topluma ait değerler bütünü yansıtarak, kendine ait değerlerin değişmesine ya da sorgulanmasına hizmet etmekte, topluma ait yansıttığı değerlerse tüketim amacıyla sıradanlaştırılarak sömürülmektedir. Reklam bu yolla şaşkın ve mutsuz kitleler yaratırken, kitle iletişim araçları onu mutlu edecek bir yol mutlaka bulmaktadır (Gökçe, 2002:175).

Kitle iletişim araçlarının siyasal, toplumsal ve ekonomik işlevlerini kapsayan en önemli işlevi bilgilendirme (enformasyon) işlevidir. Bilgilendirme, alıcıların önceden bilmediği bir konuda, bilgisizliğini ya da eksikliğini giderme, bildiği konulardaki yeni görüşlerle bilgisini arttırmaktır (Gökçe, 2002:176-177). Enformasyona duyulan gereksinimin var ettiği kitle iletişim araçları bu ihtiyacı kullanarak, izleyenlerini

“inandırma” için ikna eder. Aşırı yoğun ve hızlı iletilerle karşılaşan insan, bunları değerlendirme olanağından yoksundur. O sadece kendine verilen izleyici rolünü gerçekleştirir. Aslında, medyaya ilişkin yaklaşımlarıyla bireyler, kendi toplumları için arzuladıkları durumları da yansıtmış olurlar (Sotirovic&McLeod, 2001). Çünkü gerçekte bireylerin toplumsal ve psikolojik ihtiyaçları medya kullanım davranışlarını yönlendirir (Johanson, 1994; Roberts&Maccoby, 1985; Rubin, 1981). Örneğin, McCarty ve Shrum (1993), eşitliğe değer veren bireylerin haber programlarını tercih ettiklerini, konforlu bir yaşama değer veren bireylerin komedi programlarına çok daha fazla zaman ayırdığını bulgulamışlardır. Değerlerin medyada kullanımına bakıldığında, kendine saygı, cesaret, vatanseverlik ve demokrasi gibi değerlerin Amerika Birleşik Devletleri’ndeki prime-time televizyon yayınlarının içeriğini oluşturduğu görülmüştür (Selnow, 1990:72). Selnow’un yaptığı bu analize göre kişisel değerler, yurttaşlık değerlerinden daha çok vurgulanmaktadır. Bu, medyanın öğrenme kaynağı olarak izleyenlerin değer tanımlarını etkilediği gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmayla bağlantılı olarak Larson (1998:490), ABC World News Tonights “Person of The Week” programında, bireysellik, kahramanlık ve bencil olmama gibi değerlerin, popülizm (halkçılık), kapitalizm (sermayecilik) ve vatanseverlik değerlerinden daha çok vurgulandığını bulmuşlardır.

Teknoloji, Postman’a göre (2004:174-175), *“insanlarla fikirler arasında hiçbir konsensusa, değerlendirmeye ve karşı çıkışa bağlı olmayan bir yaşam tarzı, bir ilişkiler sistemi dayattığından bir ideolojidir. Kamusal bilinçse henüz teknolojinin ideoloji olduğu saptamasını özümseyebilmiş değildir. ...Bir teknolojinin kendine göre bir toplumsal değişim programıyla donanmış olduğunu fark edememek, teknolojinin tarafsız olduğunu iddia etmek, teknolojinin daima kültürün dostu olduğunu sanmak bu son saatte düpedüz aptallık olur”*.

Lull’a göre de egemen ideoloji, ürettiği kültür endüstrileriyle popüler kültürü yaygınlaştırıp kitleleri homojenleştirirken, teknoloji ideolojik farklılık yaratmaktadır (2001:185). Bu homojenleşmenin ve farklılaşmanın aynı anda ortaya çıktığı küresel kültür (Von Barlowen, 2001), dışlanmış kimliklerin de yeni özneler, yeni etnik gruplar, yeni cemaatler olarak ortaya çıkmalarına ve kendilerine konuşma aracı edinmelerine olanak tanırken (Işık, 2001) aslında, küreselleşme sürecinin çelişkili

yönünü de ortaya koymaktadır. Çünkü, kimlik, öteki, çokluk gibi kavramlar küreselleşme için de ona karşılık için de önemli kavramlardır (Görenel, 2002:310). Kitle iletişim araçları Lull'un söylediği gibi (2001:168), "dünyaya çelişki ve çeşitlilik sunar". Çelişki ve çeşitliliğin küresel/yerel bağlamı, kitle iletişim araçlarını toplumsal düzeyde nesneleştirirken, insan unsurunu özneleştirir. Çünkü, bu araçların çalışanlarının/medya profesyonellerinin her biri birbirinden farklı değer, inanç ve kanaatlere sahiptir ve doğal olarak onların değerlerini, inançlarını ve kanaatlerini yansıtırlar. Bu da küresel ya da yerel düzeyde kitle iletişim araçları ürünlerine çelişki ve çeşitlilik olarak yansımaktadır. Dolayısıyla, kitle iletişim araçlarının, Schiller'in, bir toplumun egemen bir merkezin değerleri ve kurumlarına göre uygunlaştırılması olarak tanımladığı kültür emperyalizmi kavramı düşünüldüğünde, bu değerlerin yaygınlaştırılmasına hizmet ettiği son derece açık olmaktadır (Mattelart, 1998). Kitle iletişim araçlarının sınırsızlığı, egemen merkezin en temel değeri olan tüketim kültürünün çevre toplumlarda oluşması ve yaygınlaşmasını, giderek bireylerin bu kültürü kendilerini tanımlama ya da kimliklerinin temel kaynağı olarak görmelerine neden olurken, zevk, eğlence, yaşam tarzı gibi olgular da bu kültürün temel değerleri olmakta, dolayısıyla tüketilen aslında değerler olmaktadır (Yetim, 2002). Kitle iletişim araçları, yalnızlık, kişilik zayıflığı, sorumluluk ve girişimciliğin yok olması gibi özellikler gösteren kitle insanı tipini yaygınlaştırmaktadır (Gökçe, 2002:162-163). Habermas'ın deyişle "yaşama-dünyasının medyalaştırılması" artık "yaşama-dünyasının şeyleştirilmesi, sömürgeleştirilmesi" olmuştur.

"İngiliz filozof D. Hume, İnsanlar gitgide daha fazla haberleşme olanağına sahip oluyorlar; insanlığın bu konuşması teknolojik imkanlar sayesinde her gün biraz daha artıyor. Öyle gün gelecek ki o gün global konuşma sayesinde insanlar birbirlerinin duygusal tercihleri, düşünce ayrılıkları hakkında yeterli bilgi sahibi olacaklar. Bu böyle olunca, bireylerin ve grupların kendi küçük çıkarlarını, kaprislerini aşan ve tüm anlık için geçerli olan, ortak bir dil, bir söylem yaratılmış olacaktır. Sonuç olarak da, insanlığın global konuşmasından, teknolojik yakınlığından doğacak olan bu ortak söylem içinden, işbirliğini, anlamayı, uzlaşmayı sağlayıcı insanlığın ortak etik, ahlak anlayışı doğacaktır" (Ergüden, 2002:116).

Fakat, Ergüden'in vurguladığı gibi (2002:116) global konuşma, bu tür bir öngörünün tersine, diyalogu reddeden tek boyutlu insan bilinçlenmesi, farklılıkların, çatışmaların, "ortak ahlakın" değil "ortak ahlaksızlığın" kaynağı olarak da ortaya çıkabiliyor. Bu noktada asıl sorun kitle iletişim araçlarının ekonomik, toplumsal, siyasi fakat özellikle kültürel alandaki olumlu ya da olumsuz kazanımları üzerine yoğunlaşan eleştirel izlerliğin yaygınlaştırılması, dolayısıyla bilinçlenme sorunudur. Kitlelerin değil ancak onları hedefleyen iletişim araçları üzerinden gerçekleşen ya da gerçekleşecek değer değişim ya da dönüşümlerinin keşfi bu tür bir izlerliği gerekli kılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2.Siyasal İletişim Sürecinde Siyaset ve Değer İlişkisi

Kültürü vareden toplum, siyasal ve iletişimsel olanın karşılaştığı alandır. Her toplum kültürü, kendi düşünüş ve eyleyişine yön veren değerler sistemini üretir ve bu sistem, diğer sistemleri de etkiler hatta biçimlendirir. Öyleyse, siyasal ve iletişimsel olanı toplumsal alanda belirleyen sistem değerler sistemidir. Toplumsal alanın düzenlenmesini ve bu düzene katılımı sağlamayı amaçlayan siyasetin (Bektaş, 2002), bu amacını gerçekleştirmesi, yine toplumsal alanın temelini oluşturan değerler sisteminden bağımsız düşünülemez (Bauman, 2004:133). Siyaset alanının da kendine özgü bir değer sistemi vardır (Duverger, 1998:89) ve bu sistemle toplumsal değerler sistemi arasındaki çift yönlü akışı gerçekleştiren iletişim, siyasal iletişimidir.

Düşünce ve eylemin ölçütü olan değerlerin, belirleyici ve yönlendirici etkisiyle biçimlenen iletişimin siyasal boyutunun öncelikli hedefi, kitleleri bilinçlendirerek, siyasal tercihlerini etkileyip, siyasal katılımı gerçekleştirmek, bu yolla toplumsal bütünlük ve sürekliliği sağlamaktır. Bunu yaparken bireyi önceler. Çünkü birey, topluluğun bir anlatımıdır (Aron, 2000). Bireyler, içinde yaşadıkları toplum, kültür ve grupların büyük ölçüde benimsedikleri değerlerine göre varolan seçenekleri karşılaştırır ve onlar arasından bir seçim yaparlar (Kalender, 2001). Seçim özgürlüğünün sınırlarını belirleyen siyasal iktidar -küreselleşmiş toplumda ekonomik iktidar, siyasal olanla eklenmiş hatta yer değiştirmiştir (Bauman, 2000a.:84)-, bireylere “kendi” belirlediği seçenekleri sunar. Bu belirleyiş, yapılmasına izin verilen ya da yasaklananın belirlenişidir ve bir anlamda zorlayıcıdır. Bireylerse bu zorlamayı, örneğin eğitim yoluyla kendilerine aktarılan seçim gerekçelerinin telkin edilmesi, nasıl seçim yapacaklarını gösteren yasaların öğretilmesi sonucu hissetmezler ya da sorumluluk duymayı istemediklerinden seçim yapma hakkını geleneksel, karizmatik ya da yasal otoriteye,- geçmiş kuşaklar, medya, güç sahibi kurumlar- verirler (Bauman, 2004:138). “İnsanların, içinde buldukları durumu doğal karşılayıp benimsemeleri için” der Boetie, “onlara belli değer ve davranış kalıpları, belli bir dünya görüşü aşılacak gerekir” (1995:101). Bu ideolojik işlevi yerine getiren de siyasal iktidardır. Dolayısıyla, siyasal iktidar, bireylere bu öğrenme

sürecinde doğru gerekçeleri yanlışlardan ayırma yeteneği ve doğruları izlerken yanlışlardan kaçınma eğilimini yaratan değerleri ve davranış biçimlerini kazandırır, seçenekleri arzulanır/arzulanmaz, tavsiye edilir/edilmez, uygun/uygunsuz olarak nitelendirir ve bunu eğitim yoluyla bireylere telkin eder (Bauman, 2000a.:83). Diğer yandan, siyasetin sahip olduğu değerler, toplumların yönetilme/yönetme biçimlerine göre farklı olmaktadır. Bugün, gelişmiş toplumlarda, ekonomik, estetik, bilimsel değerlerin, gelişmekte olan toplumlarda ise ahlaki, dini ve siyasi değerlerin egemenliğinden söz edilmesi ya da çağdaş toplumlardaki siyasi olayların temelinde bakıldığında güvenlik, bağımsızlık, refah ve ekonomik gelişme, özgürlük ve anayasal düzen değerlerinin temel oluşturması bunun bir kanıtıdır (Kazakistan El Farabi Devlet Üniversitesi, 1993).

Değersiz yaşam olanaksızdır. Birey, “zaten varolan bir değer sisteminin içinde doğar ve giderek bilincine varıp kendi amaçlarına göre içselleştirdiği bu sistemi” (Aron, 2000), alternatifler arasından seçim ve karşılaştırma yapmak, sonucunda karar vermek için kullanır (Tolan, 1983:244). Seçim, varlık alanından herhangi bir nesneyle ilgili olabileceği gibi doğrudan doğruya değerler alanına yönelik de olabilir. Bauman’a göre (2004:125), değerler alanından seçim yapmak “bazılarını ötekilerden üstün görmek, öncelik tanınan amaçların daha doyurucu olduğuna, daha büyük haz verdiğine, daha itibarlı, ahlaki bakımdan daha üstün olduğuna, estetik olarak göze daha hoş geldiğine -bütün olarak kişinin uygunluk ve uygunsuzluk anlayışıyla daha büyük bir uyum içinde olduğuna- inanmak anlamına gelir” ve seçilen değer, onun için en “değerli olan”, “yürekten inandığı”, “çekici”, “arzu edilen”, “o an en derinden hissedilen bir ihtiyaçla en yakından ilgili” olandır. Ancak değerlerin bilincine varıldığında yapılabilecek bu tür bir seçim, kültürün değerlere atfettiği anlamı kavramakla olanaklıdır (Kymlica, 1998). Bu kavrayışın merkezinde tüm değerleri biçimlendiren toplum yer alır.

İnsan, değerleri -her ne kadar siyasal iktidarın/devletin telkin ve yönlendirmesiyle de olsa- sonuç olarak kendisi seçer. Siyasi tercihlerini de bu değerlere göre yapar.

“...Bu değerlere göre ya otoriteyi bahşeder ya da reddeder. Otorite, meşruluğunu, kendi değerlerinin diğerlerinin değerinden neden daha üstün olduğunu ortaya koyarak kazanır. Bu nedeni ya geleneği ya karizmayı ya da yasaları arkasına alarak ortaya koyar. Geleneği arkasına alır çünkü geçmişte

denenen ve onurlandırılan değerlere uyulmasını toplumun bütünlüğü için şart koşar. Savundukları değerleri (bazen yeni damgası taşıyan, henüz keşfedilmiş değerleri) herkesin benimsemesi için çaba sarf edenler bunların eski çağların eseri olduğuna dair sahici ya da varsayılan tarihsel kanıtlar bulup çıkarmak üzere yüzlerini geçmişe dönerler. İnsanların geçmişe duydukları saygı, mevcut değerler yarışının hizmetine koşulmuştur. Belli değerlerin atalarımız tarafından savunulduğu bir kere kabul edildiğinde, onlar artık çağdaş eleştirilere karşı daha dayanıklı hale gelirler; o güzel eski devirler, parlak bir başarıyla olmasa bile, tarihin sınavından geçmişken, öteki değerler hâlâ kendilerini kanıtlamamışlardır” (Bauman, 2004:134).

Gerçekten de toplum, birey için varlık alanından yapılacak bir tercih söz konusu olduğunda en temel referans kaynağıdır. Fakat bu kaynak, her zaman bireysel tercihlerle uyumlu olmayabilir. Bu tür bir uyumsuzluk doğal olarak bireysel ya da toplumsal düzeyde çelişkilerin ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Bireyin, değerleri ve eylemleri arasındaki çelişki, erdemli ve mutlu olmasını engeller. Çünkü erdemli ve mutlu bir yaşam, değer ve varlığın uyumuna bağlıdır. Bu da ancak bireyin kendisini bilmesi ile gerçeklik kazanır. Platon, bireyin kendini bilmesi sorumluluğunu devlete yükler (Erdemli, 2002). Çünkü O’na göre, toplumun ve devletin yapısı, bireylerin yapılarını biçimlendirir. Devlet, büyük çapta bir insan, insan da küçük çapta bir devlettir. Devlet ve toplumun sahip olduğu ve yücelttiği değer ne ise, bireylerin peşinde koştuğu değer de odur. Dolayısıyla, her devlet şekli, kendine göre bir insan ve değer ortaya çıkarmaktadır (Gündoğan, 2002). Duverger de (1998), devletlerin değer sisteminin çerçevesini oluşturduğunu söyler. Fakat değer, ahlaksal alandan devlet düzenini sağlayan siyasal alana taşınması “ötekileştirmeye” neden olur. Devletler, değeri, kendi içinde ya da kendi dışındaki ayrılıkçı bir siyasetle ötekileştirdiklerine karşı bir güç olarak görür ve kullanırlar (Bobaroğlu, 2002; Toraine, 2002:406-407).

“Erdemin özünde saklı herhangi bir siyasi değer olmadığı gibi erdemsizliğin özünde saklı herhangi bir siyasi değer de yoktur...siyaset ve ahlakın uzlaşması güzel bir hayaldir ama sadece hayaldir” diyerek siyaseti, değerlerin “vesaiyetinden” kurtaran Machiavelli’nin (1998:37,39), “...bir devleti güçlü kılan şey genel iyiliktir, yoksa özel çıkarlar değil” (1998:33) sözünü de anımsayarak, bu noktada değerden kastedilenin

evrensel iyi olduğunu belirtmek gerekmektedir. Zira, değer, savaşların, yıkımların, kıyımların da gerekçesidir aynı zamanda.

Çoğu kez, değerlerin yitirildiğinden, değersizleşmeden, değerlerin değiştiğinden bahsedilir. Pareto, tüm bu yargıları özetleyen değerlerdeki “altüst” oluşu, toplumun ortak disiplin duygusunun yitirilmesine bağlamaktadır (Aron, 2000:347). Gerçekten de toplumsal disiplin/düzeni sağlayacak siyaset, farklı değerlere sahip insanların, barış içinde yaşamasını sağlayamadığı gibi, ortak değerler sistemine bağlılığı da koruyamamış ya da güçlendirememiştir (Morley, 1997:65). Diğer yandan, toplumsal düzenin, siyasi güce sahip olanların değerlerinin, olmayanlar tarafından kabullenilmesi ve içselleştirilmesiyle sağlandığı ise bir gerçekliktir (Vergin, 2003). Güce sahip egemen çoğunluk, azınlığın varlığını, egemen değerleri onayladığı ve bu kurallara göre yaşamak istediğini gösterdiğinde kabul eder (Bauman, 2004:127). Bu durumda egemen güç, insanların değerlerini kendi yönetim kaynaklarına ekleyerek, değerleri dolayısıyla amaçları da değiştirme ya da yönlendirme gücüne de sahip olur, "başkalarının arzularını kendi çıkarına hizmet eder" hale getirir. Öteki insanlar arzuladıkları değerlere, ancak bu arzuları kendi çıkarları doğrultusunda kullanan güç sahibinin koyduğu kural ve baskılara boyun eğlerse erişebilirler (Bauman, 2004:130). Aslında özgürce seçim yaptığını düşünen bireyin, ne seçimi özgürdür ne de seçtiğine özgürlüğünün bir kısmını daha feda etmeden ulaşabilir (Bauman, 2004:131). Bu gerçek göz önüne alındığında denilebilir ki, değerlerin ve siyasetin altüst oluşunu hazırlayan, gücün dolayısıyla iktidarın yer değiştirmesidir.

Teknolojinin kullanım olanaklarının artması ve medyanın egemen güçler lehine daha çok yaygınlık kazanması, geleneksel toplum yapısının değişmesinin en önemli gerekçeleridir ve egemen güçlerin medyası, siyasal tercihi belirlemede giderek daha çok önemli rol oynamaya başlamıştır. Medya, her toplum yapısı için, kullanılan araç ve yöntemler açısından benzer özellikler sergilerken, içerik açıdan farklılaşmaktadır. Özellikle seçim dönemlerinde gündeme gelen siyasal kampanyalar, toplumların siyaseti algılama düzeylerini de ortaya koymaktadır. Bu kampanyalarda vurgulanan kutsallaştırılmış ortak değerler, yine “o ulusa ait demokrasinin kendine özgü mitolojisi ve karakterini ortaya koyar” (Bektaş, 2002). Bu sebeptendir ki, siyasal iletişim sürecinde kurgulanan mesajların, bireyin sosyalleşme sürecinde dahil olduğu toplumsal çevrenin ya da grupların değer ve inançları dikkate alınarak oluşturulması gerekmektedir (Kalender, 2001). Çünkü, iletişim, yalnızca iki birey arasında bir

düşünce, bilgi ya da davranışın aktarılması değil, yönlendirme, ikna ve duyguları da içine alan karmaşık, kültürel bir süreçtir (Batmaz, 1999:152). Bu süreçte, toplumsal değişimle birlikte farklı değerlerin siyasal alandaki vurgusu da dönem dönem değişiklik göstermektedir. Örneğin Türkiye’de, özellikle seçim dönemlerinde milliyetçilik, laiklik, ulusal güvenlik, ulusal çıkarlar gibi siyasal değerler öne çıkmaktadır. Yine 1970’li yıllarda dünyada ve Türkiye’de özgürlük, barış, kardeşlik, sevgi, aileye ve devlete sadakat, büyüklere saygı ve milliyetçilik gibi değerler gündemdeyken, 1980’li yıllar ve günümüzde bu değerlerin içeriğinin ekonomik ve bireysel çıkarlar doğrultusunda değiştiği, eğlence, para, kalite, kolaycılık, kullanışlılık, konfor ve karizmanın bu değerlerin yerini aldığı gözlemlenmekte (Artan, vd., 2005), siyasal iletişim de, bu yeni yükselen değerlerin varlığını gözardı edememektedir. Çünkü modern toplumda, her durum, her olay, her nesne siyasallaşmıştır ve tüm bunlar siyasal bir değere sahiptir (Bostancı, 1998:13). Gerçekten de eşitlik, insan hakları, özgürlük, barış ve düzen gibi değerlerle birlikte, 90’lı yılların başlarından itibaren, demokrasi, serbest pazar ekonomisi ve popüler kültür gibi modern uygarlığın temelini oluşturan değerlerin, kaynağı olan Batı toplumlarının dışında evrenselleşmeye başlamasıyla birlikte (Bektaş, 2002) giderek daha “belirsiz bir yaşamda”, “insanlıkla ilgili hayaller yıkılmıştır” (Furedi, 2001:105). Ekonomik koşullardaki istikrarsızlık, “bireyi diğer insanlara bağlayan” toplumsal kurumların etkisinin azalması, geleneksel duygu, düşünce ve davranış kalıplarının beklentileri karşılayamaması, toplumsal bütünlüğü sağlayan değerler konusunda uzlaşmazlık, bireylerin yalıtılmasına ve yaşamları üzerindeki denetim güçlerini yitirmelerine neden olarak, bireyin parçalanmışlık duygusunu daha da ağırlaştırmakta, kendi içinde yaşadığı değer çatışmasına “yeni” nin bir çözüm olmadığını görerek daha çok güvensizleşmekte, bütün bunların sonucunda “küresel köy”, “komşusuz mahallelere” dönüşmekte, toplumun siyasal kurumlara karşı hissettiği tam bir hayal kırıklığı olmaktadır (Furedi, 2001:102-105, 123, 172).

Toplumun, siyaset kurumu ve siyasetçilerine duyduğu saygı ve güvenin azalmasının en büyük nedeni, değerlerini temsil ettiklerine dair inancını yitirmesidir (Toffler, 1981). Bu inanç yitimi, toplumsal kurumların, ailenin, dini kurumların daha özünde değerlerin çöküşünün sonucudur ve temsil edilecek değerler sisteminin çökmesi, temsilden ya da temsilcilerden de söz edilemeyeceği anlamına gelir aslında. Tourain

(2002:405) ve Giddens'in (2000) da işaret ettiği gibi, ekonominin hızla küreselleştiği, siyasal yaşamın ekonomik programlara bağlı olduğu dolayısıyla ideolojilerin etkisini giderek yitirdiği ve hatta siyasetin sonunun geldiğinin düşünülüdüğü günümüzde böyle bir temsilden söz edilememekte, "devlet güç kaybına, politika değer kaybına" uğramaktadır. Siyasetçilerin beklentileriyle, siyasal sistemin gerçekleri ve toplumsal/bireysel değerlerle, siyasetçilerin değerleri arasındaki farklılık siyasetin dayandığı meşruiyetin de yitimine neden olmuştur (Kaypakoğlu, 2000:54). Sonuç olarak, evrensel anlamda günümüz siyasetinin bir "kriz" içinde olması, gerek kurumlar gerekse işlevleri seçimlere indirgenen partilerin, değerlerin de yer aldığı özellikle kültürel isteklere yanıt verememesi, siyasete katılım ve ilgi düzeyini azaltmakta ve bu durum, geleneksel dayanışma biçimlerinin yıprandığına ilişkin bir kanıt olmaktadır (Furedi, 2001:102).

Siyaset, -her ne kadar demokratik siyaset anlayışı ile tam olarak örtüşmese de- para, statü, saygınlık gibi maddi ve manevi değerlerin otorite yoluyla dağıtılması sürecidir (Easton, 1965). Bireyin, kaynakları ve değerleri, özgürlük oranını -ne yapabileceğini ve ne yapamayacağını- gösterir (Bauman, 2004:127). Bireylerin, savunduğu ve saygı gösterdiği değerler, ulaşabileceği amaçları birbirleriyle kıyaslamasını ve hangisinin en iyi göründüğünü belirlemesini sağlar. Gurevitch ve Blumler'in çarpıcı ve açık bir biçimde ortaya koyduğu gibi aslında,

"Siyasal iletişim, iletilerin ve baskıların gözle görülebilir şekilde eşit olmayanlardan - oldukça bilgili ve aşırı derecede bilgisiz, oldukça güçlü ve acınacak derecede güçsüz, oldukça duyarlı ve neşeli olabilecek kadar kayıtsız- diğerlerine aktarımı biçiminde tanımlanabilir. Böylece siyasal iletişimin kendi yapısı tepedeki hareket ettirenler ve sarsanlarla, aşağıdaki seyirciler arasında bir bölünmeyi içerir ve sistemin üretebileceği katılımcı enerjiyi sınırlar" (2002:266).

Bu noktada önemli olan, bireylerin, değerle ilgili inançları doğrultusunda hayatlarını korkusuzca yönlendirmeleri ya da bu inançları sorgulamak için gerekli kaynaklara ve özgürlüklere sahip olmalarıdır. Bu özgürlükler, neyin değerli olduğunu göstermek yanında öteki/leştirilmiş yaşam biçimlerinin de öğrenilmesine olanak sağlar (Kymlica, 1998:136-137).

“Özgürlüğünden vazgeçmek, insan olma niteliğinden, insanlığın haklarından ve hatta onun vazifelerinden vazgeçmek demektir. Her şeyden vazgeçen bir kimse için, artık hiçbir telafi imkanı yoktur. Böyle bir vazgeçiş insan tabiatıyla uzlaşmaz. İnsanın her türlü irade özgürlüğünü ortadan kaldırmak onun eylemlerinde her türlü ahlakiliği ortadan kaldırmaktır” (Rousseu, 2005:17).

Bauman'ın (2004:127), varlık alanıyla ilgili kaynaklara erişebilmenin yanı sıra tercihlerin de ölçütü olarak ele aldığı özgürlük, değerler için de belirleyici bir kavrayış sunar. O'nun için özgür insanın erişebileceği daha çok değer vardır. Sonuçta Bauman, değerlerin gözetilmesi konusunun özgür olan ve olmayana göre değişiklik göstereceğini, görece özgür/özgür birey için bu tür bir gözetimin gerçekçi ve uygulanabilir, olmayanlar içinse “hayal kırıklığı” olduğu görüşündedir. Özgürlük oranı arasındaki farklılık yine Bauman'a göre (2004:128) güç farklılığıdır aslında. Ona göre güç, hem herhangi bir eylemin amaçlarını özgürce seçmek hem de araçlara hükmetme anlamında eyleme yetisidir. Daha az güçlü ya da güçsüz olmak, insanın düşlerine sınır koyması ya da yaşamsal kaynakların yokluğu durumunda amaçlarına erişme çabalarından vazgeçmek zorunluluğu anlamına gelir. Güç sahibi olmak, daha özgür olarak eyleyebilmek, güç sahibi olmamak ya da başkalarından daha az güç sahibi olmak, kişinin seçme ve eyleme özgürlüğünün başkalarınca alınmış kararlar tarafından sınırlanması anlamına gelir (Bauman, 2004:128). Bu sınırlılığı tanımlayan otoritenin kayboluşu, (Furedi, 2001:174) kaynakları ve değerleri dağıtacak siyasetin de yok olduğu anlamına gelmektedir. Siyaset yoktur çünkü, temsiliyeti yoktur. Kitleleşen toplumun bireyini sessiz yapan da aslında kendini temsil edecek siyasetin yok olduğunu düşünmesidir Baudrillard'a göre (2003:27). Siyasetin yok oluşu, egemenlerin dönüşümüyle bağıntılı olarak yüzeye vurgu yapan görüntünün kurgulanmış çelişmesini yansıtır. Bu egemenlerden kasıt, gücün tekeli değil, siyaset, ekonomi ve medya iktidar/iktidarlarının iç içeliğidir. Bu süreçte medya, kendi özgürlük tanımı ve alanını üretmiş, egemen değerler, güç ve iktidarlarını medya yoluyla görünür kılmışlar (Filiz, 2005:16) hatta, medya, kendi değerleri ve siyasetini yansıtan bir propaganda aracına dönüşmüştür (Bektaş, 2002). Siyaset ve medya, karşılıklı olarak, özgürlük, insan hakları, siyasal haklar gibi değerleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak, değer alanının bozulmasına neden olmuş, bireyin saygınlığı ve değerinin, sahip olduklarıyla (güç/servet) ölçülmesi, bunları topluma kanıtlama, gösterme zorunluluğunu doğurmuştur (Oskay, 1993).

Bauman'ın işaret ettiği bir diğer nokta, belli değerlerin kabulü ya da reddinde önemli olan, otoritenin/gücün sahip olduğu insanüstü nitelikleri anlatan karizmadır. Karizma ne kadar güçlüyse, taleplerinden o kadar az kuşku duyan birey, değer seçimini karizmanın garantisine teslim eder. Siyasal partiler de değer sorununa çözümleri karizmada bulmuşlardır. Fakat karizmatik otoritenin merkezi günümüzde ne din ne de siyasettir. Görsel işitsel fakat erişilmez medya, karizmatik etkinin kaynağıdır artık. Dinden de siyasetten de farklı olarak kitlelerin seçimlerine, zevk ve eğlenceyi kullanarak yön verir (Bauman, 2004:135–138). Aslında medya, bir yandan kitlelerin değerlerine göre seçim yapacağını bildiğinden, bu değerleri pekiştirirken diğer yandan değerlerin dışında bir değer alanı oluşturmaktadır (Mutlu, 2005).

Siyasetçilerin ve toplumun karşılıklı etkileşimine dayanan siyasal iletişim sürecinde toplumda egemen değerler siyaseti, siyasetin ardındaki değerler de toplumsal değerleri etkilemektedir. Günümüzde, bireylere, tanıtım ve reklam yoluyla seçimlerinin gerekçesini vurgulayan en önemli değer, “nesnelerin ve olayların, eğlendirme ve keyifin hazzı oluşturarak yeni arzular üretmesidir” (Bauman, 2000a:86). Sonuçta ortaya çıkan gerçek, artık değerlerin siyaseti değil, siyasetin değerleri belirlemesidir.

2.1.Siyasal Sürecin İletişim Boyutunu İnşa Eden ‘Sine Qua Non’ Unsurlar

İletişimsel ya da siyasal olanın odağı güçtür ve gündelik pratikler söz konusu olduğunda her ikisi de güç uygulamasıdır aslında (Erdoğan, 1997:120). Siyaset ve iletişimi birleştiren bu güç uygulaması, siyasal propaganda, siyasal reklamcılık ya da siyasal iletişim olarak adlandırılır (Bektaş, 2002). Genel anlamıyla siyasal iletişim, hükümet işlerine ait bilgi, düşünce ve tutumları yaygın uzman kişi ve ya da kurumlar tarafından yürütülen etkinliklerdir (Köker, 1998). Bu uğraşların tümü, iletişim etkinliği sonucunda ortaya çıkar ya da iletişimin kendisidir.

İletişimin, kültürel bir süreç olması, siyasal iletişim uygulamaları için geçerli olan ölçütlerin her toplumda ve her seçim döneminde aynı olamayacağını gösterse de, etkinlik ve araçlar tüm dünyada benzerlikler göstermektedir. Medya mesajları, lobicilik, konferans, kongreler, seminerler, sempozyumlar, siyasi partilerin

düzenlediği toplantılar, miting, sergi, konser, açılış, anma, kutlama, ziyaretler, düğün, nişan, yıldönümü, gezi, elektronik posta, telefon, faks, rapor, broşür, afiş, pano, pankart, bayrak, flama, rozet ya da promosyon ürünler, kitap, dergi, kurumsal gazete, broşür, fotoğraf, ses CD (compact disc), görüntü bantları (video), DVD (digital video disc), VCD (video compact disc) (Aziz, 2003) gibi araç ve etkinliklerle gerçekleştirilen siyasal iletişim, çoğunlukla seçim dönemlerine indirgenmekte, fakat gerçekte toplumsal yaşamın her anını kapsamaktadır (Erdoğan, 1997:190).

Siyasi sistemin sürekliliği "seçim" ile gerçekleştiğinden, seçim dönemleri, siyasal iletişim etkinliklerinin en yoğun olduğu dönemlerdir (Aktaş, 2003). Seçim dönemlerinde gerçekleştirilen kampanyalarda, kitlelerin iletişim mesajlarının "gönüllü" olarak kabul edilmesini sağlamayı amaçlayan ikna edici iletişim yöntemleri kullanılır. Bu yöntemler, reklam kampanyaları, kitle iletişim araçları ile yürütülen etkinlikler, parti tabanı ve seçmenleri harekete geçirmeye yönelik çalışmalar olarak sınıflandırılabilir (Aktaş, 2003). Siyasal iletişimi, Wolton, "farklı aktörler tarafından dile getirilen ve medya tarafından aktarılan siyasal söylemlerin üretimi ve değişimine ilişkin akla gelebilecek herşey" olarak nitelermektedir (Özkan, 2004). Bu sürecin en önemli aktörleri ise hiç kuşkusuz siyasal partiler, siyasetçiler ve medyanın yanı sıra sivil toplum kuruluşları, baskı grupları, araştırma şirketleri ve kanaat önderleridir.

Siyasi partiler ve siyasetçiler; siyasal semboller, etik değerler, normlar, ideolojik argümanlar, toplumsal sorunlara çözüm önerileri, siyasi hedefler ve siyasalar üretmek bunları bir mesaj haline getirip, topluma iletmek zorundadır (Özkan, 2004). Bu mesajları ileten medya, kitle toplumundan iletişim toplumuna geçişle birlikte siyaset ile doğrudan bir ilişki alanı oluşturarak (Aktaş, 2003), haberden çok yönlendirme amacını taşımaktadır. Bu durum, her ne kadar medyanın, inandırıcılığı sorununu gündeme getirirse de, dünya görüşünü biçimlendiren, düşüncelerin temel kaynağı olarak (Burton, 1995:14) etki gücünü hala korumakta, sermaye, siyaset ve askeri güçlerle birlikte, hatta çoğu zaman onlara rağmen, demokrasisini kendisi üretmektedir (Sözen, 2006).

Siyasal iletişim sürecinin önemli unsurlarından biri olan sivil toplum kuruluşları, 90'lı yıllardan başlayarak, Türkiye'nin sorunlarına ilişkin kamuoyunda ilgi uyandıran eylemlerde bulunmaktadır (Aziz, 2003). Ancak, buna rağmen, Türkiye için etkili

ve etkin bir sivil toplum örgütlenmesinden söz etmek batı demokrasileri ile kıyaslandığında şu an için oldukça güçtür.

Siyasal iletişim sürecinde iletilerin asıl hedefi, etki yaratmak dolayısıyla kamuoyu oluşturmak ya da varolan kamuoyunu etkileyebilmek/yönlendirebilmektir. Siyasal iletişim, kitlelerin kamuoyu beklenti ve taleplerinin ölçümlenmeye başlaması ile birlikte daha bilimsel bir niteliğe kavuşmuş, aynı şekilde, özellikle siyasal partilerin kararlarında toplumun beklentilerini yansıtabilmeleri sağlanmıştır. Bu noktada, partiler ya da adayların, seçmenlerin siyasal tutumlarını, çeşitli gündem konuları ile ilgili kanaatlerini, mesajlara açıklık ve kapalılık düzeylerini, hangi kitle iletişim araçlarını izlediklerini belirleyen (Kalender, 2000:105) kamuoyu yoklamalarını gerçekleştirenlerin belirleyici etkisinin altını çizmek ayrıca önemlidir (Köker, 1998:24). "Nabız yoklamaları için yani 'kamuoyunun tanıtıcıları' için meşruiyet, bilimseldir (Köker, 1998:24). Bu tür bir meşruiyetin nesneliliği, süreç ile ilgili varılacak yargıların değerlendirilmesinde de nesnel olunması sonucunu doğurur. Köker'in de vurguladığı gibi (1998:25), politikanın bilimselleşmesi ile iktidarın rasyonelleşmesi süreci, siyasal iletişimin gerçek anlamıyla uygulanması sürecinin de başlangıcıdır.

Siyasal iletişim sürecinin bir diğer unsuru ise kanaat önderleridir. Kanaat önderliği kavramı, yerel ölçülerde toplumu etkileme gücüne sahip kişileri, genellikle kentlerde örgütlenen baskı gruplarının liderlerini, topluma farklı konulardaki düşünce ve yorumları sunan gazeteci, yazar, aydın ve entelektüelleri kapsamaktadır (Özkan, 2004). Kanaat önderleri, iletişim sürecinde iletilerin amaçlanan etkisini medyayla birlikte tamamlayan bir unsurdur.

Toplumları yöneten, gerçekte siyasi ya da toplumsal kurumlar değil, geçmişten kalan birikimleri, eğilimleri, değerleridir (Le bon, 2001:128). Tüm bunlar her bireyin siyasal sistem karşısında davranışlarını etkileyen sosyo-ekonomik, psikolojik, kültürel, çevresel, gelir ve eğitim düzeyi, meslek, cinsiyet, yerleşme biçimi (köyde veya şehirde oturma), kişilik yapısı gibi değişkenlerin dışında ele alınamaz (Kapani, 1998:132). Bu değişkenler, bireyin siyasal sisteme karşı gösterdiği ilgiyi yakından etkiler ve siyasal katılma olarak tanımlanabilecek bu ilgi düzeyi açısından toplum, "siyasal olmayan, siyasal, iktidar peşinde koşanlar ve iktidar sahipleri" olarak sınıflandırılabilir (Kapani, 1998:133).

Siyaset, kendini bireye zorlayan, yaşam alanını belirleyen ve düzenleyen, kaçınılmaz bir etkinlik (Gökçe, vd., 2002:49) aynı zamanda toplumların bir yansımasıdır (Le Bon, 2001:129). Birey, yeraldığı toplumun, siyasal değer, inanç, tutum ve davranışlarını, “siyasal” kültürünü, bu kültürün aktarımı ya da siyasal yaşamın yeniden üretilmesi olarak tanımlanan siyasal toplumsallaşma sürecinde edinir ve yine, siyasal kültür aktarımının gerçekleştiği aile, okul, cami, cemaat, dernek, medya gibi kurumların içinde “iletişimle” varolur (Köker, 1998:31). Siyasal katılmayı doğrudan etkileyen siyasal kültür ve unsurlarının, iletişim süreçleri doğrultusunda ele alınması, değerler söz konusu olduğunda bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

2.1.1.Siyasal Kültür

İnsanın, gerçeklikle ilgili algılarını üreten kültür, anlam yaratma sürecidir (Fiske, 1996:157). Her toplum için geçerli ve evrensel bir kavram olarak siyasal olanı biçimlendiren, benzerlik ve farklılıklara yol açan kültür, bir toplumun nasıl yönetildiğinin yanıtıdır. Dolayısıyla siyasal kültür, siyasete ilişkin değerlerin, inançların, tutumların ve davranışların, daha genel bir tanımlama ile siyasetin her unsuru ile ilgili bilgi, duygu, düşünce ve eylemlerin toplamıdır (Oktay, 2003:215). Bireylerin siyasal alana ilişkin algıları, yaşadıkları toplumun siyasal kültüründen geçerek siyasal davranışlarını ve siyasal hayata katılma biçimlerini oluşturmaktadır. Kısaca siyasal kültür, kültürün siyasalıdır.

Duverger’e göre, kültürün tanıma, duygu ve yargı olmak üzere üç boyutu vardır: İnsanlar önce içinde buldukları siyasal sistemle ilgili bilgi edinir, sistemin aktörlerine bağlılık duyar ve sistemle ilgili değer yargılarına varırlar (1998:87-88). Kültürün bu üç boyutundan yola çıkarak siyasal kültür sınıflamaları elde edilir. Almond ve Verba’ya göre üç tür siyasal kültür vardır: Cemaatçi-yerel/yöresel kültür, tabiyet/uyruk kültürü ve katılımcı kültür (Oktay, 2003:219; Duverger, 1998:88). Tam anlamıyla ulusal kültürün bulunmadığı alanlarda ortaya çıkan cemaatçi-yerel/yöresel siyasi kültürde birey, çevresinin değerleriyle özdeşleşmiştir. Merkezin ve kurumlarının bilgisine sahip olmadığı ya da kayıtsızlığından ötürü yereli ya da cemaatini varlık nedeni olarak görür (Oktay, 2003:219; Duverger, 1998:88). Ulusal

kültürün biçimlerinden tabiyet/uyruk kültüründe ise kendini “teba” olarak gören birey, etkileyemeyeceği siyasal sistemin bilgisine sahip fakat dışındadır. Siyaset, onun değil, ileri gelenlerin ve eğitimlilerin uğraşı alanıdır, dolayısıyla edildir (Oktay, 2003:220; Duverger, 1998:88). Çağdaş ve demokratik yapıya sahip katılımcı kültürün bireyi ise, diğer kültürlerin bireylerinden farklı olarak, hem siyasi sistemin bilgisine sahiptir, hem de sistem üzerinde etkili olabileceğini düşünmekte, seçimler, gösteriler, yürüyüşler gibi siyasi olaylara katılmakta, baskı gurubu oluşturmaktadır. Ulusal değerlerin yanında evrensel değerleri de benimsediğinden, yerel, ulusal ve evrensel sorunlara karşı duyarlı, bağımsız bir yurttaş kimliği kazanmaktadır (Oktay, 2003:220; Duverger, 1998:89). Her kültürün içinde bu üç kültürün de bileşenleri, yoğunlukları farklı olsa da bulunmakta, kendi içlerinde bütünsel bir ayrım oluşturmamaktadır.

Türköne'nin, (2006:223) “Bireylerin ve grupların siyasal duruş ve tavırlarını ve genel olarak tüm siyasi pratikleri bir biçimde şekillendiren, insanların “siyasal olan”a ilişkin sahip oldukları, değerler, ritüeller, semboller, inançlar bütünüdür” şeklinde tanımladığı siyasal kültür, siyasi yaşamın yerel ve küresel değerlerini, ölçütlerini, kurumlarını ve bu unsurlarda ortaya çıkan değişim ve gelişmeleri gösteren tarihi bir oluşumdur (Kazakistan El Farabi Devlet Üniversitesi, 1993:130). Yine Türköne'ye göre (2006:231), siyasal kültürü, siyasal kurum, davranış ve uygulamaları açıklamak için kullanabilmek, her şeyden önce, değişken olan bu kavramın, toplumun hem manevi yapılarını hem de maddi uygulamalarını, her türden bireysel etkileri, istekleri, çıkarları, tercihleri içeren, bireylerin ve kurumların kendi arasında ve birbirleri arasındaki karşılıklı etkileşime dayalı bir süreç olarak görülmesine ve bu yaklaşım içinde ele alınmasına bağlıdır. Bu tür bir yaklaşımsa siyaset ve kültürü doğrudan doğruya tarihe bağlar. Tarihsel süreç içinde siyaset, siyasetin oluşmadığı ilkel topluluklardan, oluşmaya başladığı ancak özerk ve bağımsız olmadığı feodaliteler ve imparatorluklara, olgunlaşarak, toplumların belirleyici öğeleri olma özelliğini kazandıkları ulus devletlere uzanan bir gelişme göstermiştir (Bottomore, 1984:160). Bu anlamda siyasal kültürü ele almak, aynı zamanda devletin yapısal olarak ortaya çıkış süreçlerini ele almayı gerekli kılmaktadır.

Toplumların büyüyerek karmaşıklaşması sonucu ortaya çıkan varolan kurumların da üstünde bir yapılanma gereksinimi devletin ortaya çıkış nedenidir (Bottomore,

1984:157). Geleneğin etkisinin azalması ile birlikte modern toplumda düzenin ve bütünlüğün sağlanması yasalar ve siyasetle, dolayısıyla devletle sağlanmaya başlamıştır. Bu noktada Spinoza'nın "eğer insanlar akla uygun olarak yaşasaydı devlete gerek kalmazdı, çünkü insanlar zaten adil, sözlerine sadık ve onurlu olurlardı" vurgusunu anımsamak yerinde olacaktır. Çünkü, dayanışmanın içsel değil, dışsal bir neden olarak egemen olduğu yerde, nedeni oluşturan güç, siyasal düzendir (Ağaoğulları, 2005:159). Dolayısıyla insanların bir arada yaşamalarına olanak sağlayan da ya doğal zorunluluklar ya da rasyonel düzenden kaynaklanan hukuk kurallarıdır. Pozitif hukuk kuralları ise insanların bir aradalığını vurgulayan devletin ruhudur ve bu ruhun taşıdığı anlam, devletin onu oluşturan insanlardan ayrı düşünülemeyeceğidir (Ağaoğulları, 2005:160). Duverger de, (1998:274), siyasal sistemi, toplumsal sistemi oluşturan unsurların uyuşmasını sağlayan bir çerçeve olarak görür. O'na göre bu uyumu sağlayan iktidar kurumları, özellikle devlet ve eylemleridir. Toplumunu oluşturan her bir unsurun üzerinde yasal ve siyasal güç, devletin resmi olarak meşruiyetini ifade eder. Bu meşruiyeti ve toplumsal bütünlüğü yasal ve siyasalın dışında sağlayan iki önemli unsur daha vardır: ulus ve millet. Geleneksel toplumda siyasal toplumsallaşmayı- ki bu da bireyin siyasal düşünce ve davranış kalıplarını edinmesi demek oluyor- gerçekleştiren din ve cemaat kurumlarının yerini (Oktay, 2003:224), Batının dört yüzyılda gerçekleştirdiği ve batılı olmayanlara da dışardan hızla gerçekleştirilmesini dayattığı bireycilik, kapitalist ekonomi ve liberal demokrasi siyaseti üzerine temellenen çağdaş toplumda (Yavaşgel, 2004:154) devlet almıştır.

Günümüz küresel toplumlarına gelindiğinde 'devlet', 'ulusal hükümet'le daha az tanımlanmakta, hükümetin parçası olmayan hükümet dışı organizasyonlar ya da uluslarüstü örgütler hükümet etmeye yardımcı olmaktadır (Giddens, 2004:43). Kendi yasaları ve siyasaları olan uluslarüstü örgütlerin içinde ulus ve millet kavramlarından çok, şirketlerin kavramsal dünyası egemendir. Bu noktada "siyasal kültür" "uluslarüstü örgütlenmelere" ya da daha çok "şirketler kültürü" ne dönüşerek, güç ve iktidarın öznelerini değiştirmektedir. Duyarsız ve siyasete karşı ilgisiz modern birey artık siyasetin öznesi değildir (Aydoğan, 2003). Kapani'nin, "iktidar, ona karşı gelinse bile, varlığını korumak ve sürdürmek olanağıdır" (1998: 46) sözünden yola çıkarak, söz konusu gücün ve iktidarın, tüm eleştiri ve muhalefete rağmen, varlığını korumakta ve sürdürmekte olduğu söylenebilir. Diğer yandan, siyasetin, toplumu

İlgilendiren kararlarla ilgili olduğu düşünülürken, siyasal kararları alma işlevini yürütmesi gereken hükümetlerin daha genelde devletlerin, tartışma, gelenek, alışkanlık, pazarlık ve oylama yollarıyla verebileceği bu kararları ya geç alarak ya da kararsız kalarak (Toffler, 1981:460) bu kararlar üzerindeki kontrollerini yitirdiği gözlemlenmektedir. Devletin bu geri çekilişi ya da kendini sınırlayışı sonucunda seçim yapan insanlar der Bauman (2000a:83), özünde siyasi olmayan güçlerin hem zorlayıcı hem de telkin edici etkisine giderek daha fazla maruz kalmaktadır. Bu etkinin yansımalarından oluşan küresel toplum, Toffler'ın da deyimiyle kuşku toplumdur. Belirsizliğin egemen olduğu bir çağda siyasal temsilcilere değil, temsiliyetin kendisine karşı olan inanç ve güven yitirilmiş, kayıtsızlaştırılmıştır. Bireyin kendine, başkalarına ve kurumlara duyduğu güven, toplumu var eden en önemli nitelikler ve günümüz toplumlarında ise biri diğerinin koşulu olan bu üç güven unsuru parçalanmakta, siyasal iktidarın etkisini hissetmeyen kitleler artık liderlerine "kızmamakta hatta onları küçümsemektedir" (Bauman, 2001:39). Aslında olan, iktidar üzerindeki kısıtlamaların azalması ve bunun sonucunda iktidarın küreselleşmesi, mekandışılığı; iktidar, siyasetten kaçarken, yer değiştirirken, küreselleşirken, siyasetin aynı kalması, yerelliğini sürdürmesidir (Bauman, 2001:69-70; 2000a:84). Bu noktada küreselleşmenin siyasi boyutuna vurgu yapmak yerinde olacaktır. Dünya üzerindeki siyasi ilişkilerin yoğunlaşması ve gelişmesini ifade eden siyasi küreselleşme, birbirine ortak kurallar ve çıkarlarla bağlanmış ülke ötesi kurum ve birliklerin ortaya çıkışında görülebilir (Steger, 2006:83-93). İyimserler, siyasi küreselleşmenin karşılıklı hoşgörü ve hesap verilebilirlik bütünü içinde gelişen çoğul kimliklerin temelini oluşturacak olan kozmopolit bir demokrasinin ortaya çıkacağını düşünürken; kuşkuçular, dünyadaki kültürel, ekonomik ve siyasi etkileşimin artmasının karşılıklı uzlaşma ve farklılıklara karşı hoşgörü göstermeyi öngören bakış açısı kadar, direnme ve muhalefet olanağını da ortaya çıkardığını vurgulamaktadır (Steger, 2006:98).

Tüm bunlara ek olarak yığınsal toplumdaki farklılığa yer veren topluma geçişte, Toffler'a göre (1981:460-469), ortak ulusal hedefler kalmamış, ulusal birlik yok olmuş, özel istek ve çıkarlar önem kazanmaya başlamış, çeşitliliklerin ve farklılıkların çoğalması çoğunluğun oluşmasını dolayısıyla demokrasinin uygulama süreçlerini zora sokmaya, siyasetin değersizleştiği ve devletin gücünü yitirmeye başladığı bu koşullar altında, ideolojilerin toplumsal yaşamı belirleme etkisi giderek azalmaya, en

temel politik ayırım sol ve sağ görüŖü temsil eden siyaset, merkeze doğru kaymaya baŖlamıŖtır (Giddens, 2004:54). Ekonominin siyasete dönüŖtüđü 19. yüzyıldan farklı olarak günümüzde kültür siyasete dönüŖmektedir (Touraine, 2002). Özellikle devletin demokratik ilkelere göre örgütlen-e-memesi, toplum yapısının ‐kiŖi egemenliğine bağımlı‐ bir nitelik kazanarak (Özkan, 2004:35), siyasete iliŖkin toplumsal kazanımların önünde engeller ortaya çıkarmaktadır. Sonuçları açısından bakıldığında, ekonomik ve toplumsal alanda köklü reformların gerekleŖtirilememesi, siyasete olan inancı sarsmıŖ, siyasal düzende gündelik gereksinimler doğrultusunda iliŖkilere dayalı çıkar, uzlaŖma ve atıŖmalarının varlığını sürdürdüğü ve siyasetin bundan öte bir anlam taŖımadıđı giderek artan bir kanaat halini almıŖtır. Bunun doğal sonucu olarak, seenin ve seçilenin birbirini tanımadığı, Ŗikayetinin ve tüketimin arttığı, buna karŖın demokrasinin, hoŖgörünün ve özeleŖtirinin azaldığı bir siyasal kültür oluşmaya baŖlamıŖtır (Kantur, 2002).

Her kültürün, insanın mutluluğu ve rahatı için var olduğu (Erinç, 1994) gerçeği, konu siyasal kültür olduğunda yerini sürekli bir mutluluk ve rahatlıktan çok, La Boetie'nin de vurguladığı gibi, (1995:24) ezen ve ezilenin, güç savaŖımının aktörleri olarak kurgulandığı, ancak, ezileni oluŖturanların aslında, çoğu kez, isteyerek teslim oldukları sürekli bir mücadeleye bırakmaktadır.

‐Bir zamanlar kendi dünyalarını Ŗeffaf, tehlikeye karŖı korunaklı ve sürprizlerden uzak hale getirmek için mücadele eden toplumlar, eyleme kabiliyetlerinin dünya finansı ve borsalar gibi deđiŖen ve kestirilemeyen gizemli güçlere bağlı olduğunu görmekte ya da emek piyasalarının sürekli daralmasını, yoksulluğun artıŖını, ekilebilir toprağın durdurulamaz erozyonunu, ormanların yok oluşunu, havada artan karbondioksit miktarını ve gezegenin sürekli ısınmasını çaresiz biçimde, elden bir Ŗey gelmeksizin seyretmektedirler. Ŗeyler-ve öncelikle en önemli Ŗeyler- ‐denetim dıŖına çıkmaktadır‐. Sorunlarla baŖa çıkmak için gerekli insan yeteneği geliŖtike, her yeni hamlenin beraberinde getirdiği ya da getirebileceği riskler ve yeni tehlikeler de artmaktadır‐

diyen Bauman (2001:70), öngörülemeyen ve denetlenemeyen sonuçları düşünöldüğünde bu mücadelede yönetilenleri baŖtan kaybedenler olarak değerlendirmektedir.

2.1.1.1.Cumhuriyet Öncesi Dönemin Türk Siyasal Kültürüne Katkıları

Her insan varlığının anlamını geçmişine dayanarak yaratır (Erkızan, 2002a). Bu geçmişin taşıdığı anlam, insanın önce kendini bir toplumun üyesi hissetmesi, sonra o toplumun içinde var olduğunu anlaması, kısaca kültürden söz edebilmesidir (Erinç, 1994). Siyasal kültür, –kültür, insana bağlı olduğundan- anlamını insanla birlikte geçmişinde bulur. Geleceğin gerçekleri ve yönelimlerinin, geçmişin kültürel izlerinden, ona tarihsellik ve süreklilik kazandıran gelenekten (Türköne, 2006:51) etkilenmemesi olanaklı değildir. Örneğin, Batıda reform, Rönesans hareketleri ve sonucunda gerçekleşen Sanayi Devrimi, demokrasi kültürünün yerleşmesini sağlarken, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu süreci yaşayamamış olması, ayrıca, iktidarın alternatifsizliği, “vatana ihanet”, “bölücülük” gibi nitelendirmelerden kaynaklanan, özünde toplumsal düzen ve güvenlik nedenleriyle, muhalefet kültürünün yerleşmemesi, Türk siyasal kültürünün oluşma süreçlerini doğrudan etkilemiş hatta belirlemiştir. Aynı şekilde Türk siyasi kültüründe başat konumda olan adalet, Osmanlı'da olduğu gibi Cumhuriyet Türkiye'sinde etkisini korumuş, 27 Mayıs ihtilalinden sonra kurulan Adalet Partisi ve 2003 ve 2007 seçimlerinde iktidar olan Adalet ve Kalkınma Parti'sine ad olmuştur (Türköne, 2006:65). Bunun gibi pek çok örnek Türk siyasal kültüründe gerçekleşen bu değişim ve gelişme süreçlerini ele alırken Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal yapısına değinmenin bir zorunluluk olduğunu göstermektedir.

Siyasal düzeninin kaynağını, Eski Türk Devlet anlayışı, Sasani (İran) bürokrasisi, Bizans toprak düzeni ve İslam şeriatından alan Osmanlı İmparatorluğu (Türköne, 2006:29), çoğulculuğa dayalı, devleti her şeyin üstünde tutan, yerel güç odaklarının etkinliğine fırsat vermeyen, merkezîyetçi, bürokratik, padişahın, halkın üzerinde tartışmasız egemenliğinin söz konusu olduğu, batıda olduğu gibi, soya dayalı bir aristokrasinin, feodalite ya da güçlü bir tüccar ya da esnaf kesiminin, kilise gibi bağımsız, dini bir hiyerarşinin, özerk kentlerin kısaca “rakibinin” olmadığı bir yapıya sahipti ve bu yapının tek egemeni olan padişah, adalete dayanan sosyal bir düzen kurmak, kamunun güvenliğini sağlamak ve korumak zorundaydı (Türköne, 2006:64-367). Aslında, siyasal ve toplumsal alanda yani sistem dünyası ve ihtiyaçlarla üretimin gerçekleştiği yaşam dünyasında “adil” siyasal düzeni sağlamakla yükümlü

olan devlet, Osmanlı siyasal kültürünün temelini oluşturan ve kutsal bir anlam yüklenen kavramdı (Kırık, 2005:99).

Mardin ve Türköne'nin, Shils'in "her toplumun, kendini yöneten sembolleri, değerleri ve inançlarının düzenini ifade eden bir merkezi vardır" (aktaran Türköne, 2006:233) sözünden yola çıkarak, merkez ve çevre modeline göre, iki karşıt gruplandırma çerçevesinde ele aldıkları Osmanlı'nın geleneksel devlet yapısı şu şekilde özetlenebilir (Mardin, 2004:34-46; Türköne, 2006:367): Osmanlı Devlet sisteminde temelde askeri sınıf ve reaya olmak üzere iki sınıf vardı. Askeri sınıf ya da yönetim, yetkisini padişah'tan alan din ve hukuk işleriyle ilgilenen ulema ile icra işini üstlenen yönetici sınıftan oluşuyordu. Din ve hukuk işlerinden sorumlu ulema sınıfı, yönetici/askeri sınıf içinde yer alan ancak kul olmayan, malları müsadere edilemeyen, canları alınamayan ayrıcalıklı bir sınıftı. Yönetici ya da kul/köle sınıfı, gayri Müslim gruplardan alınarak yetiştirilen, bürokrat sınıfı oluşturan resmi görevliler/devlet görevlileriydi. Devleti yöneten, Padişah, saray memurları, ordu mensupları, mülki memurlar ve ulemadan oluşan bu sınıf siyasi, dini, askeri merkezi ve merkezin taşradaki temsilcilerinin bütününe içermekteydi. Adına "reaya" denilen yönetilenlerse, vergisini veren, yönetime katılmayan tüm Müslim ve gayri Müslimlerin oluşturduğu, kentli reaya (lonca esnafı, tüccar, sarraflar) ile köylü ve göçebeleri kapsıyordu. Resmi görevlilik statüsü, her ne kadar miras yoluyla geçse de aslolan liyakatti. Siyasal iktidarı önemli ölçüde ellerinde bulunduran Osmanlı'nın önde gelen yurttaşlarını oluşturan seçkin resmi görevliler, vergi vermiyor, servet edinebiliyor, buna karşın, özel yönetim yasasına bağlı olduklarından, özgür Müslümanların medeni haklarından yoksun tutuluyorlar, "siyaseten katl" (hayatlarının emniyette olmaması) ve "müsadere" (mallarına devletçe el koyulabilmesi) nedeniyle sürekli tehdit altında yaşıyorlardı. Dolayısıyla, özgür Müslümanlar ile kul, seçkin, resmi görevlilerin yaşantı biçimleri arasında tam bir karşıtlık vardı. Devşirme (kulluk) sistemi ile siyasal alanın sarayın denetimine, toprak (tımar) sistemi ile de reaya ve ekonomik etkinliklerin siyasal alanın denetimine alınmasıyla işleyen İmparatorluğun başarısı aslında askeri yapıyı denetleyip, harekete geçirmesinden kaynaklanıyordu. Merkez ve çevre arasındaki belirleyici unsur merkezin askeri yapıya sahip olmasıydı, zira, yönetici sınıfı oluşturanlar da askeri sınıf olarak tanımlanıyordu. Ayrıca resmi görevliler ve kırsal/kentsel kitleler arasındaki fark bürokratik yönetim biçiminden kaynaklanıyordu. Bürokrasi, toplumu

ve ekonomiyi, örneğin, besin maddelerinin ticaretini elinde bulundurarak, toprak sahipliğine sınırlamalar getirerek, savurganlığı önlemeye yönelik yasalar çıkararak elinde tutmak istiyordu. Bunun yanında yönetilenler-özgür Müslümanlar, ya da gayri Müslimler- resmi görevli olamıyor, bu durum, Müslümanların, düzeni suçlamalarına neden oluyordu. Diğer yandan, merkezin baskılarının farkına varan çevre, kendi çıkarlarını gözettiğine inandığı yerel eşrafa güvenmeye, yerel eşrafı, toprağı ve gücü çok olanın merkeze meydan okuyabileceğı ve bunun sonucunda daha özerk olunabileceğini gördüğünden, köylüyü daha çok ezmeye başladı. Osmanlı Bürokrasisi ise eşrafın özerklik kazanmasını istemiyordu. Bu yapılanmayla, örneğin, tımar sistemiyle aslında hem askerin finansı sağlanırken, hem yerel iktidar denetim altına alınıyor, dini kurumlar hiyerarşinin bir parçası olarak görülüyor, denetlenemeyen tarikatlar kapatılıyordu (Türköne, 2006:213). Sonuç olarak, toplumun iktidar üzerinde söz hakkının olması olanaksız olan Osmanlı Devlet Yapısı, bürokratların oluşturduğu devletçi seçkinciler/yönetenler/merkez ile ayan, eşraf ve halkın oluşturduğu gelenekçi liberaller/yönetilenler/çevre ayırımına dayanıyordu (Kongar, 2004:319; Mardin, 2004:34-35).

Osmanlı toplumunun seçkinlerini oluşturan gerek ulema, gerekse kul sınıfı, kullandıkları dil, zevkleri, giysileri, yaşam biçimleriyle halka uzaktı ve bu uzaklık devlet iktidarının sürekliliğinin sağlanması için bir zorunluluk olarak görülüyordu. Birbirinden kesin çizgilerle ayrılan merkez ve çevre yine Mardin'in tanımladığı gibi (2004:36) "saray" ve "taşra" olarak iki farklı kültürün oluşmasına neden olmuştu. Devlet, saray kültürünün/resmi kültürün taşra kültürüne göre üstün olduğuna inanıyor, sıradan halkın resmi kültüre uzak kalmasını istiyordu. Halkın, sadece dini eğitim kurumlarından yararlanması, verilen ölüm kararlarıyla siyasetten uzak tutulması bu isteğin bir göstergesiydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde başlayan, batının model alındığı, çağdaşlaşma hareketleri, Türk siyasi kültürü açısından özellikle önemlidir. Bu süreçte batılı değerler, hayat tarzı, adab-ı muaşeret kaideleri, seçkin kültürünün halk kitleleriyle arasındaki fark yaratma çabasının yeni biçimlerini oluşturdular (Türköne, 2006:404). Yine Türköne'ye göre (2006:513), Batılı değerlerin içerdiği bu yeniliklerin, köklü değerlere sahip Osmanlı toplum yapısını bozmasından, yaratabilecekleri boşluk ya da muhalefetten endişe edildiğinden, eski yapıya uyumlaştırılması

amaçlanmıştı. Anayasal bir hükümetin oluşması, yönetime ağırlığını koyan entelektüel bürokrat kesimin ortaya çıkması ve kadınların eğitilmesi gibi (Dağtaş, 2000) özünde eski ve yeninin çatışmasına dayalı bu çağdaşlaşma hareketleri, yeni ve geleneksel ayrımının, merkezi oluşturan, batılılaşma düşüncesini eyleme geçiren, sivil ve asker “devletçi” seçkinlerin desteklediği “İttihat ve Terakki” ile çevreyi oluşturan, gelenekçi-liberal, Osmanlı uleması, yerel soylular ve diğer heterojen ve dağınık grupların desteklediği, “Ahrar Fırkası” içinde belirginleşerek, günümüz Türk siyasetini de içine alan toplumsal, siyasal ve kültürel oluşumların temeli olmuştur (Gökçe, vd., 2002; Kongar, 1999:132). Bu anlayış, Cumhuriyet Türkiye’sinde de, “kutsal olan” devletin temsil ettiği değerlerin ulusun yüksek çıkarları sayılması ve bu yüksek çıkarları da seçilmişlerin değil atanmışların yani asker ve sivil devlet seçkinlerinin belirlemesi geleneğinin sürmesinde son derece etkilidir (Erdoğan, 2001:19).

Diğer yandan batılılaşma sürecinin getirdiği laiklik, din adamlarını çevreye daha çok yaklaştırmış, merkezilikten kurtulma ve kültür üzerinde yerel denetimi savunan eşraf üzerinde etkili bir değerler sistemi kurarak bu yolla denetim sağlamalarına yol açmıştır (Mardin, 2004:54). Taşra halkı da İslamiyet’e ve İslam kültürüne sarılarak laik merkeze kültürel bir karşı çıkış olanağına kavuşmuştur (Mardin, 2004:55). Dolayısıyla, Türköne’nin söylediği gibi (2006:404-405), “Osmanlı’nın son dönemleri ve Cumhuriyet Döneminde laiklik, din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması, dinin vicdan içine itilmesinin ötesinde, cahil halk kitlelerini yöneten gelenek içinde kurtarıcı seçkinlerin fedakarlık ve idealizm yüklü çağdaşlaşma ideolojisi içinde değerlendirilmesi gereken bir kavramdır” ve yine O’na göre, “halk kültürü ile seçkin kültürün karşı karşıya gelmesiyle güçlenen din, kurtarılacak halkla özdeşleşen, kurtarıcılarının nankörlük eden halkın ifade aracı olurken, hukuki bir vasfı olan laiklik, seçkinlerin üstün konumlarını korumalarının, halkla aralarındaki farkı göstermenin, yöneten geleneğin bir aracı halini almış, din, İslamiyet’in tarih boyunca kazandığı anlamların ötesine geçerek, halkın seçkinlere karşı toplumsal muhalefetini besleyen bir kaynak haline gelirken, laiklik de yönetici seçkin zümresinin ideolojisine dönüşmüştür”.

2.1.1.1.a.Üç Tarz-ı Siyaset

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde gerek iç gerekse dış dinamiklerin etkisiyle yaşadığı ekonomik, siyasal ve toplumsal bunalımlar dönemin aydınları üzerinde etkili olmuş ve tüm bu sistemler üzerinde alternatif çözüm arayışını zorunluluk haline getirmiştir. Özellikle İmparatorluğun son yirmi yılında Türkçülük akımının savunuculuğunu yapan ve bugün hala tartışılan teziyle Yusuf Akçura, ne ırk ne ulus ne de ümmet olan Osmanlı'nın ya da Osmanlılık fikrinin gerçekliğini yitirmesi, Osmanlı İmparatorluğu içindeki farklı toplulukların uzlaştırılmasının olanaksızlığı üzerine Türk ulus severliği dışında kurtarıcı hiçbir fikir olmadığını düşünerek, dönemin ulusçuluk akımlarının da etkisiyle biçimlenen fikirlerini 1912 tarihli Türk Gazetesi'nde yayınlanan "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesinde ortaya koymuştur (Karal, 2005). Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset derken Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük üzerine durur. Bu üç akımın özellikleri, gelişme ve yararları, ayrıca bu akımlardan hangisinin izlenmekte olduğu ya da izlenebileceğini tartışır.

Osmanlılık, yeni anlamda bir Osmanlı milleti oluşturmaktır. Bunun için cins, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin Osmanlı halkları, haklar ve ödevler bakımından eşit duruma getirilecektir. Bu sayede ortak bir vatan kavramı etrafında Amerikan ulusu gibi bir Osmanlı ulusu oluşturulacaktır. Akçura ise amacı İmparatorluğu parçalanmaktan kurtarmak, varolan sınırlarını korumak olan bu düşüncenin Osmanlı Devleti için yararlı fakat bir takım sakıncalar nedeniyle olanaksız olduğu görüşündedir (Karal, 2005:16). Ona göre bu süreçte devletin kurucuları ve yöneticisi olan Türkler eriyip gidecek, egemenlik Arap çoğunluğuna geçecek, ayrıca Osmanlı toplulukları siyasal, dinsel ve mezhepsel nedenlerle birbirleriyle kaynaşmayı istemeyeceklerdir. Üstelik bu fikir, Almanya'da gelişen, ırka dayalı milliyet fikri ve Fransız milliyet anlayışı ile de çelişmektedir. Fransız millet anlayışına göre millet, düşüncede, tasarıda, çıkarda, geçmişe ait hatıralarda, gelecek üzerine düşünce ve hayallerde ortak bir toplumdur. Bu nedenle, Akçura'ya göre, bu tür bir ruhsal ortaklığın olmadığı, kurulmasının da çatışmalar, dinsel ve sosyal ayrımlar nedeniyle çok zor olduğu Osmanlı halkından ırka dayalı bir millet oluşturma fikri akıl ve mantık dışıydı (Karal, 2005:24-25). Osmanlı halklarının tarihi ruhsal değil, fiziksel bir tarihti, halkları birbirine bağlayacak ortak bir ülkü yoktu ve olamazdı. Daha da önemlisi ne Türkler, ne Müslümanlar ne de Türk ve Müslüman olmayan halklar bir Osmanlı

milleti içinde eriyip yok olmayı istemiyorlardı. Beraber ve birlikte yaşama isteğinin olmadığı bir ortamda, dolayısıyla “Osmanlı milleti için uğraşmak boş bir yorgunluk” olacaktı (Karal, 2005:25, 17).

İslamcılık ise Dünyadaki Müslümanlardan bir İslam birliği meydana getirilmesi düşüncesi ve eylemidir (Karal, 2005:17). Batılıların Panislamizm dediği Abdülaziz devrinde başlayan ve Abdülhamit devrinde Sarayda, toplum hayatında, eğitimde ve dış siyasette yer verilerek düşünceden eyleme dönüşen İslamcılık, Akçura'ya göre Tanzimat'ın Osmanlı toplulukları arasında yaymayı amaçladığı siyasal ve hukuksal eşitliğe engel oluşturacak, bu durum Osmanlı uyrukları arasında, Türkler arasında dinsel ve mezhepsel çatışmalara ve düşmanlıklara neden olabilecek, Müslüman halkların yaşadığı devletler de bu düşüncenin eyleme geçmesine engel olmaya çalışacaklardı. Diğer yandan Akçura, Müslümanların halife etrafında toplanmasını, Müslümanlıkta din ile devletin bir bütün olarak kabul edilmiş olmasını, Kur'an'ın ana kanun niteliği taşımasını, Arapça'nın din hatta ilim dili yerini tutmasını İslamcılığı kolaylaştırıcı etkenler arasında görmekte, tüm bu etkenlerle birlikte Müslüman birliğinin kurulmasını uzun ve zor bir süreç olarak nitelendirmektedir.

Türkçülükten kasıt ise, Osmanlı İmparatorluğunda Türkler'in, Türk olmadıkları halde az çok Türkleşmiş olanların ve ulusal vicdandan yoksun olanların bilinçlendirilmesi ve Türkleştirilmesiyle başlayacak, sonra Doğu Avrupa'da yayılmış olan Türklerin birleştirilmesine geçilerek güçlü bir siyasal millet meydana getirilmesidir (Karal, 2005:18). Tarihte örneği olmayan dolayısıyla yeni olan Türk birliği fikrinde en büyük rolü Osmanlı Devleti oynayacaktır. Ancak bu fikrin Osmanlı İmparatorluğunda bulunan ve Müslüman olmayan Türk topluluklarının İmparatorluktan ayrılmak istemesi ya da Türk halklarına sahip Rusya'nın buna engel olması sonucunu doğuracağı da bir gerçektir. Diğer yandan Türkler'in çoğunun Müslüman oluşu, Türk milliyetinin sağlanmasında önemli bir etken olacaktır.

Karal'a göre (2005:23) hukuk, devlet ve siyaset felsefesinin şeriat kalıpları içinde dondurulmuş olması siyasal bilimlerin, devletin bünyesini ve genel siyasetini eleştirememesi sonucunu doğuruyordu. Akçura'nın bu üç başlık üzerine temellenen tezi ise şeriatı bağımsız olduğu için laik düşüncenin O'na göre tam ve mükemmel bir yapıtıdır ve siyasal düşüncenin dinsel düşünceden ayrılması konusunda bir başlangıç olarak kabul edilebilir (2005:23).

2.1.1.2.Cumhuriyet Dönemi ve Siyaseten Türk Kültürü

Egemenliğin, din ve gelenekten kaynaklandığı bir imparatorluğun mirasçısı olan Türkiye, laik ve halk egemenliğine dayanan bir devlet olarak (Kongar, 2004:317), Meşrutiyetin ilanından, çok partili hayata geçiş ve 12 Eylül sonrası dönemlerden bu yana, siyasetin, askerlerin, bürokratların, aydınların, sermaye sahiplerinin düşünce ve eylem alanına giren bir kavram olduğunu (Oktay, 2003:220) dayatan ve bu dayatmanın doğal sonucu olarak halkın siyasete uzak durduğu bir siyasal kültüre sahiptir. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, her ne kadar yeni bir devlet olsa da, Osmanlı İmparatorluğu'nun izlerini doğal olarak hala taşıyordu. Hatta Türk Kurtuluş Savaşı'nda ulusal direnme hareketinin yönetici organı olan Meclis, son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'ydı (Mardin, 2004:58; Türköne, 2006:213). Bu zaferle birlikte başlayan Ulus-devlet ve modernleşme projesinin gerektirdiği köklü değişimler, zaferin temsilcileri olan Mustafa Kemal Atatürk ve CHP içinde asker-bürokrat/aydın olarak tanımlanan az sayıda bir elit sınıfın elinde toplanan güçle gerçekleştiriliyordu (Türköne, 2006:371). 1925'te kurulan ve merkezîyetçilikten kurtulmayı amaçlayan Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'nın aynı yıl baş gösteren Kürt isyanından sonra kapatılması, 1930 yılında çok partili siyaset isteğinin bir sonucu olarak kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Cumhuriyet ilkelerine karşı duran taşranın gerçekleştirdiği Menemen olayıyla sonuçlanması, 1946'ya kadar tek parti dönemiyle merkezin, potansiyel bir muhalefet olarak gördüğü çevrenin ve muhalif görüşlerin denetlenmesine neden olmuştur (Mardin, 2004:60-61).

2.1.1.2.a. "Açık Tasnif Gizli Oy"a Dayalı Seçim Denemeleri: 1946-1960

Türkiye'de, 1946 tarihine kadar seçimler yaşanmış ancak hiçbir seçim genel, serbest, tek dereceli, gizli ve demokratik nitelik taşımamıştır. Çok partili siyasal hayata geçiş sürecinin başlangıcı olan 1946 seçimleri de nitelik olarak açık tasnif gizli oy ilkesine dayandığı için demokratik koşulların tam anlamıyla gerçekleştiği seçimler olmamıştır. 1946'ya geline süreçte merkez Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), çevre de Demokrat Parti (DP) içinde örgütlenmiştir (Gökçe, vd., 2002:10-11). O tarihe kadar "siyasal eylem için bir araç" olan Cumhuriyet Halk Partisi, "kamunun, siyasaya katılması için bir ortam" haline gelmiş, tek parti döneminde bastırılmış

muhalefet, siyasal partileri kendini ifade etmenin bir aracı olarak görmüştür. 1960 yılına kadar 37 siyasal partinin kurulması, 1946'da 733 olan dernek sayısının, 1960'a kadar 18958'e ulaşması, basın, sendikalar gibi örgütlenmelerin artması da bunun bir göstergesidir (Türköne, 2006:373). Özkan'a göre (2004:25, 27), ilk çok partili ve özgür seçimler 1950 yılında yapılmış, hatta bu tarih siyasal kampanyaların etkin bir biçimde kullanımının da başlangıcı olmuştur**.

1946 seçimlerinden önce Menderes, İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihinde yaptığı meclis açılış konuşmasına dayanarak seçimlerin yapılabilmesi için öncelikle tek partili anlayışı devam ettirmek isteyen CHP'nin kendisinin dışındaki diğer partilere ve basına karşı çeşitli baskı ve yasal engellerin kaldırılması, demokrasiye aykırı kanunların değişmesi ve siyasi partilerin yeni seçime hazırlanması için belirli bir süre geçmesi görüşündeydi (İnan, 2006:185). Cumhuriyet Halk Partisi'nin, kırsal alanda yaşayan kitlelerle ilişki kuramaması, aralarında Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan gibi önde gelen üyelerince kurulan Demokrat Parti'nin, kırsal kitlelerin ve onların başında bulunanların (Kongar'a göre Gelenekçi liberallerin, 2004:320) desteklerini almasına neden olmuş, hatta bu durum, 1950 tarihinde yapılan seçimlerde "Yeter Söz Milletindir" diyen Demokrat Parti'yi iktidara taşımıştır. Demokrat Parti iktidarı, İslami ve kırsal değerlerin meşrulaştırılmasına dolayısıyla resmi devlet anlayışının dönüşmesine yol açmıştır (Mardin, 2004:63-65; Türköne, 2006:248). Fakat, 1954 ve 1957 seçimlerinde gücünü koruyan Demokrat Parti'nin, 1950-55 yılları arasında özgürlükçü anlayışı, olumsuz ekonomik koşulların da etkisiyle, 1955-60 yılları arasında her tür muhalefete hoşgörüsüz, özgürlükçü düzenlemelerin yerine yasakçı zihniyeti hakim kılan bir anlayışa bıraktığında ordu, 1960 yılında, Anayasayı ihlal, yolsuzluk ve diğer suçları gerekçe göstererek ülke yönetimini eline almış (Türköne, 2006:373,432; Kongar, 2004:321), bu müdahalenin ardından hazırlanan 1961 Anayasası ile sağlanan özgürlük ortamı yeni partilerin kurulmasına ve seçim kampanyaları düzenlemesine olanak sağlamıştır.

Sonuç olarak, 27 Mayıs darbesine giden sürecin yaşanmasının temel nedeni aslında siyasi partiler arasında yaşanan çekişme, tartışma ve iktidar hırsı daha özünde ise demokrasi kültürünün gerek toplumsal düzeyde gerekse siyasi düzeyde

---

** "Gizli oy, açık tasnif" ilkesinin uygulanabilirliği açısından 1950 yılı seçimleri, Türk Siyasal yaşamında önemli bir dönemeç oluşturmaktadır.

yerleşememiş olmasıdır. Bu dönemin, “siyasal ve /veya sistemik boyutu olan bir İslam anlayışının reddine dayalı bir süreklilik arayışı/gelenekçilik; Batı merkezli dış politika; Türkiye’yi çevreleyen ülkelere genellikle kuşkuyla yaklaşan bir milliyetçilik anlayışı (“milliyetçi-mukaddesatçı” anlayış)” biçiminde özetlenebilecek düşünce kalıpları, etkisini günümüzde de sürdürmektedir (Aral, 2001:222).

2.1.1.2.b. Genel Oy’a Dayalı Seçimlerde Tam Demokrasi: 1960-1980

Askeri müdahalenin ardından yapılan 1961 seçiminden sonra Türkiye’de koalisyonlar dönemi başlamış ve bu dönem 1965 seçimine kadar devam etmiştir. 1961 ve sonrasında yapılan 1973 seçimleri de askerin siyasete müdahalesini istemeyenlerin çoğunluğu oluşturdukları ve seçim sonucunu bu çoğunluğun belirlediği seçimlerdir. Ayrıca 1965 ve Kongar’a göre (2004:326) 1973 seçimleri, devletçi-seçkinci/merkez ile geleneksel-liberal/çevre ayırımının yerini sağ ve sol ideolojilerin aldığı göstermiştir. Aslında, sağ ve sol Bostancı’ya göre (1998:11), 1946’lardan başlayarak sınırlarını çiziyor, "demokrat" olarak nitelenen "halk iradesi"ni, demokrasinin yaygınlaşmasını, sivilleşmesini hedefleyen sağın karşısında, Cumhuriyet’i ve yasaları dolayısıyla "çağdaş uygarlık düzeyi"ni önceleyen bir sol görüş bulunuyordu. 1965 yılında gündeme getirdiği “Ortanın Solu” söylemiyle Bülent Ecevit ise, CHP’nin dünyada yükselen bir değer olarak gündeme gelen sosyalist sola kaşı kendini yeniden tanımlamasına öncülük ediyor (Özkan, 2004:38), yine aynı tarihte yapılan seçimlerde Türkiye’de ilk kez bir sosyalist parti Türkiye İşçi Partisi Parlamente’ye giriyordu.

Özkan, Türkiye’de 1950 ve 1970 yılları arasında sağ partilere oy verilmesinin nedenini, sağ partilerin yönetme başarısından çok, Dünya’da egemen olan kapitalizm ve komünizm mücadelesine ve bu mücadeleden kaçışa bağlamaktadır (1997:13). Yine Kaypakoğlu’na göre de (2000:58), Türkiye’nin gelişmesini engelleyen kapitalizmin temsilcisi Hıristiyan Batı’ya karşı, kendi kendine yetebileceğini düşünen, dinlerini ve mülkiyetlerini kaybetme korkusu taşıyan kitleler, oylarını bu nedenle sağ partilere vermişlerdi.

1960 ihtilalinin bir diğer önemli sonucu, Alparslan Türkeş, Süleyman Demirel ve Necmettin Erbakan gibi Türk Siyasetinin önemli isimlerinin siyasete giriş sürecini

başlatmış olmasıdır. İhtilali, ülke yönetimine el koyan Milli Birlik Komitesi adına radyodan duyuran Albay Alparslan Türkeş, ihtilalden hemen sonra, Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel tarafından yurt dışına gönderilmiş, Necmettin Erbakan, Ragıp Gümüşpala tarafından kurulan ve Demokrat Parti'nin devamı olarak görülen Adalet Partisi'ne, Gümüşpala'nın ölümünden sonra genel başkan olan Süleyman Demirel'in ordu ile dengeli siyaseti nedeniyle alınmamış, sonrasında, radikal AP'lileri yanına alarak Milli Nizam Partisi'ni kurmuş, bunun sonucunda Adalet Partisi merkez sağ parti halini almıştır (Türköne, 2006:440).

Türkiye'de 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 tarihlerinde gerçekleşen askeri müdahalelere yol açan olayların temelinde Bostancı'ya göre, ekonomik ve toplumsal kaosun yarattığı bunalımlar yatmaktadır (2002:34). 1960'lar, -ki bu sürece 1980'ler de dahil edilebilir-köyden kente göçün, çarpık kentleşmenin, kısaca "büyük hayallerle derin hayal kırıklıklarının yaşandığı bir dönemdir" ve bu dönemde dağılan geleneksel yapının boşluğunu, özellikle "gençlere yeni bir kimlik dolayısıyla yeni bir aidiyet veren ideoloji" doldurmuştur (Türköne, 2006:140).

1971 yılı Türkiye için dünyadaki kitlesel eylemlerin de etkisiyle, terör olayları ve toplumsal kargaşaların yaşandığı, "kardeşin kardeşi vurduğu" bir tarih olmuştur. Bu ortamın düzelmesine, ordu tarafından 12 Mart tarihinde verilen muhtıra sonucu Adalet Partisi iktidarı dolayısıyla başbakan olan Süleyman Demirel'in istifası da, sonrasında kurulan hükümetler de çözüm getirememiş, temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesi, radikal sola büyük bir darbe vurulmasına Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamına giden sürecin yaşanmasına neden olmuştur (Türköne, 2006:441). 1973 yılında yapılan seçimlerle tekrar demokrasiye dönülür. Hemen ardından 1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekatı, CHP'nin yeni genel başkanı Bülent Ecevit'in Kıbrıs Fatihisi olarak benimsenmesine ve sevilmesine neden olmuş, sonraki yıllarda, Süleyman Demirel'in Adalet Partisi ile "Karaoğlan" Bülent Ecevit'in Cumhuriyet Halk Partisi arasında sürekli bir mücadele, siyasi istikrarsızlıklar, ekonomik bunalımlar, yokluklar, anarşi, terör ve kargaşanın devam ettiği bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde gerçekleşen 1977 seçimleri için düzenlenen kampanyalarda ilk kez televizyon ve reklam ajansı kullanılır (Özkan, 2004:45). Seçimin kazananı ise Adalet Partisi'nin yürüttüğü etkin propagandaya rağmen CHP'dir.

2.1.1.2.c.12 Eylül Askeri Darbesi/Demokratik Kesinti Sonrası İlk Seçimler ve Üçüncü Dalga Sarsıntıları: 80'li ve 90'lı Yıllar

1971 yılından 1980 yılına kadar geçen ve koalisyon dönemi olarak nitelenen dokuz yılda (bir yıldan kısa sürelerde) görev yapan 12 hükümetin, ülke yönetiminde etkili olamaması, Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin uzlaşmaz tavrı 12 Eylül askeri darbesinin yaşanmasının siyasi gerekçeleridir. Mevcut siyasal partiler, giderek çıkmaza giren ekonomik ve toplumsal koşulların iyileştirilmesi yönünde adımlar atamamıştır. Türköne, (2006:374, 441-443), 12 Eylül 1980 günü ve sonrasında yaşananları şu şekilde aktarmaktadır: Türk Silahlı Kuvvetleri Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren ve tüm kuvvet komutanları, ülkedeki kaos ortamından sorumlu tuttıkları siyasetçileri ve hükümeti görevlerinden uzaklaştırır, Millet Meclisini ve Senato'yu kapatır, tüm milletvekillerinin dokunulmazlıklarını kaldırır. Yasama ve Yürütme, Hava, Deniz, Kara Kuvvetleri Komutanlarıyla Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşan 5 kişilik Milli Güvenlik Konseyi'ne bağlanır. Emekli Amiral Bülent Ulusu başkanlığında emekli subay ve teknokratlardan oluşan yeni bir kabine atanır. Başbakan Süleyman Demirel, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit ve MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan zorunlu ikamete mecbur tutulurlar. Ülke genelinde sıkıyönetim ilan edilir. Kızılay, Çocuk Esirgeme ve Türk Hava Kurumları dışındaki tüm derneklerin faaliyetleri durdurulur, Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu kapatılır. Ülke genelinde gerçekleştirilen tutuklamalarla kargaşa olayları ortadan kalkar. Yeni bir anayasa hazırlanması için sivil ve askeri danışmanlara başvurulur, fakat bu anayasa özgürlükleri kısıtlayan bir dönemden sonra yapılan özgürlükçü 1961 anayasasından farklı olarak, "ülkenin içinde bulunduğu ortamın, aşırı özgürlüklerin sonucu olduğu" düşüncesiyle, özgürlükleri daraltan, sınırlandıran bir anayasadır. Buna rağmen, terör olayları, ekonomik bunalım ve siyasilerin uzlaşmaz tavrı halkın gözünde darbeyi meşrulaştırmış, bu nedenle insan hakları ve özgürlüklerin ihlaline göz yumulmuş, tüm bu kısıtlamalar, etkisini günümüze dek sürdüren, devlet-sivil toplum ilişkisinin hukuksal çerçevesini oluşturan anti-demokratik düzenlemelere neden olmuştur.

Askeri yönetim, 1983 yılında kapattığı partiler yerine "kendi onayına bağlı" yeni partilerin kurulmasına izin verir. İlk defa medyadan yer satın alarak siyasal reklam yapma hakkı verilen 1983 seçimlerine, Sosyal Demokrat Parti (SODEP), Refah

Partisi (RP) ve Doğru Yol Partisi (DYP)'nin girmesi engellenirken, merkez solda Necdet Calp liderliğinde Halkçı Parti, muhafazakar sağda emekli general Turgut Sunalp liderliğinde Milliyetçi Demokrasi Partisi ile 80 sonrası Türk Siyaseti'ne yeni ve farklı açılımlar kazandıran liberal muhafazakar sağda Turgut Özal liderliğinde Anavatan Partisi askeri yönetimin seçime girmeleri için izin verdiği partiler olmuştur (Özkan, 2004:61). 1983 genel seçimini Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi kazanır. 1987 tarihinde yapılan referandumla yasaklı siyasi liderler, Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan, Alparslan Türkeş ve Bülent Ecevit kurdukları yeni partilerle siyasete dönerler. Aynı yıl yapılan seçimlere katılan bir başka isimse Halkçı Parti ve Sosyal Demokrat Parti'nin birleşerek kurdukları Sosyal Demokrat Halkçı Parti Genel Başkanı Erdal İnönü'dür. Seçimi, seçim sistemini değiştiren Anavatan Partisi kazanır, oylarını arttıran Sosyal Demokrat Halkçı Parti ikinci parti olurken, Doğru yol Partisi üçüncü partidir. Bülent Ecevit, Alparslan Türkeş ve Necmettin Erbakan barajı aşamazlar (Özkan, 2004:97).

80'leri en iyi tanımlayan kavram, Bostancı'ya göre (1998), "toplumun şaşırabilme yeteneğini harekete geçiren", varolanı sarsan ve sorgulayan "değişim" kavramıdır. Simgesiz olarak Turgut Özal'la özdeşleşen "çağı yakalamak, çağ atlamak, tabuları yıkmak, bürokrasiyi önlemek, milletin zenginliği sonucu devletin zenginliği, orta direği güçlendirmek" söylemleriyle, demokratikleşme ve özgürleşme vadeden, Batıda olduğu gibi Türkiye'de de, siyasete yeni-sağ, yeni-muhafazakârlık, yeni-liberalizm söylemlerinin egemen olduğu yeni oluşumlar dönemidir (Mutlu, 2005:360, Büber&Söğüt, 1993:56). Bu yeni sağ siyaset, Türkiye'nin muhafazakarlarını, serbest piyasa ve dünyaya açılmanın getirdiği yükselen değerlerle birleştirebilmiştir (Yıldız, 2002:103). 80'li yıllar Türkiye'sinde "bireycilik hızla artarken, bireylerin örgütlenmesi azalmaya, sermaye kurumsallaşırken, köksüz kavramlarla yapılan siyaset bireyselleşmeye, sadece kendi aralarında eşit olabilen zengin ve yoksul arasındaki fark giderek büyümeye başlamıştır" (Yıldız, 2002:104). Sonuç olarak, halk ya politikadan uzaklaşmış ya da aşırı ve sert dinci, milliyetçi, solcu akımlarla, kapitalizmin bireyci ve çıkarıcı değerlerini benimsemeye başlamıştır (Gökçe, vd., 2002:10-11).

Meşruiyet, iktidar değerlerinin toplumdaki çoğunluk değerlerine uygun olmasıyla sağlanabilir. 80'li yıllardan başlayarak, özellikle adaletsiz gelir dağılımının da

etkisiyle, siyasette, iktidar değerleriyle çoğunluk değerleri arasında yaşanan meşruiyet sorunu nedeniyle, merkez partilerin oyları düşerken, radikal partilerin oyları yükselmeye başlamış (Kaypakoğlu, 2000:54,56), toplumsal alandaki parçalanmaya uyarak, partiler de çoğalmış, küçülmüş ve daha cemaatçi bir yapıya bürünmüşlerdir (Bostancı, 1998:26, 27). Bu durum “merkezin erimesine, alt kültürler ve gettoların güçlenmesine dolayısıyla o zamana kadar marjinal olarak kalan dinsel, milliyetçi ve etnik kimlikleri temsil eden partilerin, geleneksel parti sistemini daha da karmaşık hale getirmesine neden olmuştur” (Gökçe, vd., 2002:10-11). Bu noktada 1980’lerin siyasi ve ekonomik açılımlarının ötesinde öne çıkan bir başka durum ya da sorun olan PKK sorununa değinmek gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğunda kimliğin değil dinin birleştirdiği, Arap, Arnavut, Abaza, Çerkez ve Türk halkları içinde Kürtler, 80’li yıllardan başlayarak, ekonomik, kültürel ve toplumsal dışlanmışlıklarının ötesine taşınarak, “dış güçlerin de desteğiyle”, Güneydoğu ya da PKK sorununun öznesi haline getirilmişlerdir (Kaypakoğlu, 2000:65). Günümüze kadar uzanan bu sorun, binlerce şehide, terörle mücadele konusunda yapılan ciddi büyüklükteki harcamalara, bölgedeki Kürt halkının yoksulluğuna ve yoksunluğuna rağmen hala devam etmektedir.

1989’da Kenan Evren’in görev süresinin dolmasıyla Turgut Özal Cumhurbaşkanı, Yıldırım Akbulut başbakan olurken, DYP, SHP, MHP ve CHP’de liderlik mücadeleleri yaşanmaya başlamış, bu mücadele siyasi istikrarsızlıklara neden olmuştur (Özkan, 2004:113). Türkiye’de yeniden koalisyonlar dönemini başlatan 1991 seçimleri ise 12 Eylül’den sonra kurulmuş olan dengelerin değiştiği, askeri yönetimin kapattığı tüm partilerin eski liderleriyle parlamentoya girdikleri, gerek ideoloji gerekse program açısından birbirlerine benzer hale geldiklerinden seçmen algısında farklılık yaratmak için siyasal imaj kavramının kullanılmaya başlandığı, partilerin de seçmenlerin de aslında “apolitikleştiği” önemli bir dönüm noktasıdır (Özkan, 2004:115). Gerçekten de özellikle 1980 ve 1990 arası dönemde sağ ve sol kutuplu ideolojik siyaset askeri baskılarla köklerinden koparılmış, yerlerini günümüzde de kendilerini tanımlayamayan yeni sağ ve sola, dolayısıyla siyasal partiler ve halk üzerinde köksüzleşme ve ideolojisizleşmeye bırakmıştır (Yıldız, 2002:101).

Bunun yanında, 1980’den sonra burjuvazi güç kazanmaya başlamış (Vergin, 2003:85), özellikle Anadolu’nun esnaf ve tüccarları 90’lı yılların siyasetinde belirleyici

rol oynamıştır. Türkiye’de ekonomik anlamda güçlü olmanın siyasal iktidar ya da bürokrasi ile iyi ilişkiler kurmaktan geçtiğini ve merkez sağda bu gücü bulamayacaklarını anlayan, muhafazakar düşünce yapılarıyla gündelik hayatlarındaki kapitalist uygulamalar arasında gerilim yaşayan esnaf ve tüccarlar, 90’lı yıllarla birlikte Refah Partisi’ne yönelmeye başlamıştır (Bostancı, 1998:43; Özman, 1997:13). Bu yönelimi Refah Partisi’ne karşı oluşturulan söylem de engellememiş, yükselişini hızlandırmış, söylem ve uygulamalarıyla, diğer partilerin çıkar ve hırsları “post modern” darbe olarak nitelenen 28 Şubat sürecinin ve ekonomik krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu sürecin en önemli sonuçlarından biri de toplumun farklı ideolojilere sahip kesimlerinin demokrasi ve insan hakları adına bir araya gelerek devlet karşısında ortak bir ses oluşturma çabalarının başlamasıdır (Türköne, 2006:101). Bu sürecin bir başka açıklaması da dünya da olduğu gibi Türkiye’de de modernliğin parçalanma ve huzursuzluk taşıyan doğasına karşı huzur ve bütünlük vadeden dinin bir sığınak olarak görülmesidir (Yıldız, 2002:90).

Türköne’nin (2006:98) değindiği bir görüşe göre, Osmanlı’dan bu yana varlığını güçlenerek sürdüren devlet merkezli, “devleti milletin oluşturduğu bir kurum olmaktan çok milleti kendisine tabi kılan aşkın (transandantal) bir değer olarak tanımlayan” siyaset anlayışı, toplum içinde çeşitli bölünme ve nitelendirmelerin öznesi olmaktadır. Halk/seçkin, Alevi/Sünni, Türk/Kürt, sağ/sol, Laik/anti-laik/din mücadelesi aslında, meşruluğunu toplumun geneline yayamadığından, devletin, bu meşruluğu, her dönemde kendine geçici/sürekli, iç/dış düşmanlar bularak onlara karşı giriştiği gerçek/hayali mücadeleye bağlamasının ürünüdür (Türköne, 2006:96). Günümüz siyasetine de varolan, “bölücü, irticacı, vatan haini” gibi nitelendirmelerin arkasında yatan neden Türköne’ye göre devletin “öteki” gereksiniminin karşılanmasıdır. Aslında, “öteki/hasım yaratmak”, yalnız devlet için değil tüm ideolojilerin özünü oluşturan hatta ideolojyi var eden bir olgudur (Anık, 2003:37). Adı geçen tüm ideoloji/kimlikler birbirlerinin ötekisi oldukları kadar, birbirleri için de ötekidirler. Ait olunan etnik, dini ya da bölgesel unsurlar, konu siyaset olunca amaç ve çıkarlara uygun bir biçimde nesneleştirilmekte ve yeniden üretilmektedir. Özellikle din unsuru açısından, cemaat, tarikat ve bu tür oluşumların önderleri, şeyhleri, hocaları siyasi bir kimlik kazanarak güçlenmekte, bu güç, kaynak ve hedefleri açısından devletin resmi ideolojisi ile çatışmaktadır. Düşünce ve eylemleriyle çoğu

devletin en temel hedefi olan çağdaşlaşmanın karşısında yer alan siyasal alandaki bu oluşumların karşısında tutulan teminat ve ideoloji ise laikliktir. Siyasi otoritenin yükümlülüğü olan laiklik, toplum düzeniyle ilgili bir kavram olarak, “devletin, dini kurallara dayanmadığı (...) ve kişilerin dini inanç ve ibadet özgürlüklerini her türlü karşıt inancın müdahalesine karşı, din farkı gözetmeden koruduğu bir rejimdir” (Sözer, 1994). Kuşkusuz, devletin dayandığı en önemli meşruiyet kaynaklarından biri olan dinin Türk siyasal kültüründe önemli bir rolü vardır. Egemenliğini dinden alan Osmanlı siyasi geleneği içinde 17.yüzyıldan başlayarak, ekonomik, siyasi, teknik ve sosyal gelişmelerle birlikte sorgulanmaya başlamış, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte bu egemenliğin kaynağı halk olmuş, Batı'nın tüm değerlerinin devlet ve toplum düzleminde geçerlilik kazanması için gerekli reformların yapılması, geleneksel değerlerin, kamusal yaşamın dışına itilmesiyle sağlanabileceği geri kalmışlığa neden olan eskinin bu nedenle yararsız olduğu düşüncesiyle desteklenmiştir. Geri kalmışlığı aşmak içinse batılı değerlerin toplumca benimsenmesi, eskiye ait tüm değerlerin reddedilmesi gerekli görülmüştür (Türköne, 2006:519). Oysa, “her din iyidir, yeter ki, hükümdarın iktidarını sağlamlaştırsın” diyen Machievelli'nin de vurguladığı gibi, din siyasete, siyaset dine karıştırıldığında bu durumdan her iki alan da büyük yararlar alır (1998:30). Bostancı da (1998:13), baskı ve zor kullanarak dini siyaset dışında tutmaktan çok dinin nasıl siyasetin içinde yer alacağını demokrasi açısından ortaya koymanın gerekli olduğu görüşündedir.

1990'ların başında Turgut Özal Değişim Programı'nı açıklarken Türk Siyaseti de İkinci Cumhuriyet kavramıyla tanışıyordu. İkinci Cumhuriyet, Devletin resmi ideolojisine karşı çıkan bunun karşısında özgür düşüncüyü savunan Özal'ın yeni ve özgürlükçü bir anayasa ile Başkanlık Sistemi, serbest piyasa ekonomisi, KİT'lerin özelleştirilmesi gibi tasarılarını ve daha ötesinde Balkanlar ve Türki Cumhuriyetlerin de dahil olduğu bir “Türk Birliği” düşüncesini temel alıyordu (Gökmen, 1992:41). Ancak Özal bu düşüncesini yaşama geçirmek için gerekli desteği bulamadı.

Türk siyasetine damgasını vuran 90'lı yıllarda yaşanan bir başka gelişme Susurluk Olayıdır. Susurluk süreci, seçmenin siyasal sistemi “kokuşmuş” ve kendi sorunlarından “kopuk” olarak görmesine aracılık eden önemli bir olaydır (Yıldız, 2002:86).

2.1.1.2.d. 20.Yüzyılı Kapatan Siyasal Kültürün Statükocu Yapısı ve Bu Yapıya Karşı Yeni Dirençler: 2000'li Yıllar¹

İnsanlar risk almak istemediklerinden statükonun muhafaza edilmesinden yana olurlar oysa değişim, riskle birlikte gelir.
Ethem Ruhi Fiğalı, Kim Bu Özal?/Siyaset-İktisat-Zihniyet, 2001.

Türkiye'nin ANAP-MHP-DSP koalisyonuyla girdiği 2000 yılının en çok tartışılan konuları 1999 yılında Abdullah Öcalan'ın yakalanması ile başlayan idam kararının infazı ve Turgut Özal'ın ölümüyle Cumhurbaşkanı olan ancak görev süresinin sonlarına yaklaşan Süleyman Demirel'in tekrar Cumhurbaşkanı seçilebilmesi tartışmalarıydı. Muhalefette bulunan DYP Genel Başkanı Tansu Çiller'in Cumhurbaşkanlığı görev süresinin 5 yıla düşmesi ve aynı ismin iki defa seçilebilmesi teklifini, koalisyon ortaklarından MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ve DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit destekliyor, ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz ise Cumhurbaşkanı'nın Anayasa'daki konumu ve yetkilerinin daraltılması görüşünü savunuyordu. Tüm bu gelişmeler yaşanırken, meclis içinden aday olan isimler değil, meclis dışından Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer Cumhurbaşkanlığı seçimini kazandı. İlk icraatlarından biri olan Özal'ın başlattığı ve Demirel'in gelenekselleştirdiği iftar yemeklerine son vermesi her iki cumhurbaşkanından farklı bir tarzı olacağının ilk işaretlerinden biriydi.

2000 yılının en önemli gelişmelerinden biri de hiç kuşkusuz Hizbullah Operasyonuydu. Başbakan Bülent Ecevit, 1993'te Sivas'ta Madımak Oteli'nin yakılması başta olmak üzere pek çok suçtan sorumlu olan Hizbullah'ın PKK kadar tehlikeli olduğunu söylerken, ANAP Trabzon Milletvekili Eyüp Aşık, "Hizbullah'ın varlığını önceden saptadıklarını ancak PKK'yı temizliyorlar diye ses çıkarmadıklarını söylüyordu". Araştırmalar, Hizbullah operasyonu ile başlayan gerginliği, ordu ve yargının irtica tehdidiyle ilgili açıklamaları, Kürtçe yayın ve eğitim konusu, F Tipi cezaevlerine karşı ölüm oruçları, 312. madde tartışmaları, hatta Amerika'dan gelen Kemal Derviş'in yönetiminde olan Türkiye ekonomisinin 2001 yılında son 56 yılın en büyük yoksullaşmasının yaşandığı bir yıl olması dolayısıyla giderek artan enflasyon ve işsizlik oranı, Abdullah Öcalan'ın idamı gibi sorunların ötesinde çok daha büyük

¹ Bu bölümde Ocak 2000-Eylül 2007 tarihleri arasında gerçekleşen siyasi olaylarla ilgili Milliyet Gazetesi arşivinden yararlanılmıştır.

ve önemli bir sorun olarak 2000 yılında olduğu gibi 2001 yılında da türbanı işaret ediyordu.

Yönetimin "antidemokratik uygulamalarda bulunduğunu" öne süren 12 üniversite öğretim üyesi CHP'den istifa ederken, Yargıtay'ın YDP Genel Başkanı Hasan Celal Güzel için verdiği "siyasete dönemez" kararı, aynı konumda olan ve yakında parti kurmayı hesaplayan Recep Tayyip Erdoğan ile RP'nin kapatılmasından sonra kurulan Fazilet Partisi içinde liderliğini Abdullah Gül'ün yaptığı yenilikçiler üzerinde sarsıcı bir etki yapıyor, FP bir yandan partinin kapatılma olasılığı, kapatıldığı takdirde kurulacak yeni partinin liderinin kim olacağı sorusu ve yenilikçiler-gelenekçiler gerginliği ile mücadele ediyor diğer yandan parti yönetimi, kendi içlerinde oluşturulmak istenen yeni oluşum için adı geçen Recep Tayyip Erdoğan'a karşı partilileri uyarıyordu. Bu sırada başta Abdullah Gül ve Abdüllatif Şener olmak üzere yenilikçiler, her fırsatta "geçmişteki hatalarını tekrarlamayacaklarını, varlıklarının askeri rahatlatacağını, Atatürk'ün izinde oldukları" mesajını verirken, kapatılan RP'nin siyasi yasaklı lideri Necmettin Erbakan "yenilikçilerle uğraşmaya değmez" diyor, ancak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin RP'ni kapatma kararını haklı bulmasıyla yeni kurulan SP'nin lideri olma düşüncesi sona eriyor, bir süre sonra Erdoğan ve yenilikçiler Adalet ve Kalkınma Partisi'ni kuruyor, SP'den katılımlarla meclisteki milletvekili sayısı 51'e, SP'nin ise 48'e düşüyordu. Ancak Anayasa Mahkemesi, Şartla Salıverilme Yasası'nın bazı madde ve hükümlerinin iptaline ilişkin gerekçeli kararıyla, Erbakan ve Erdoğan'ın milletvekili seçilmelerini engelliyordu.

Aralarında devlet adamlarının ve kurumlarının da bulunduğu çok sayıda telefonun, yasalara aykırı şekilde dinlenmesi olayını kapsayan "Telekulak" davası ile Süleyman Demirel'in yeğeni Murat Demirel'in de tutuklandığı Egebank Davası, Beyaz Enerji ve Mavi Akım 2001 yılının en önemli skandallarıydı.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de meydana gelen saldırılar Orta Doğu için yeni bir dönemin başladığını gösteriyordu. Bu yeni dönemin Türkiye için /Türkiye'nin önemi 11 Eylül saldırısının sorumlusu olan Bin Ladin'i ele geçirmek üzere Afganistan'a hareket düzenleyeceğini açıklayan ABD yönetiminin Türkiye'den asker talebi ve bu talebin kabul edilmesiyle ortaya konmuş oluyordu.

2002'nin başlarında yayınlanan TESEV Raporu, her yerde rüşvetin olduğunu ve en az güvenilen kurumun da siyasi partiler olduğunu ortaya koyarken Avrupa Birliği'ne Uyum Yasaları kapsamında ele alınan TCK'nin 312 ve 159. maddeleri koalisyon ortakları MHP ve ANAP arasında krize neden oluyor, Devlet Bahçeli, "Türkiye'nin AB'ye tam üyelik hedefini, demokrasi ve insan hakları arzularını, siyasetinin iç tüketim malzemesi yapılmaması gerektiği ve söz konusu yasaların virgülüne dokundurtmayacağını" vurguluyordu. Başbakan Ecevit'in haziran ayında sağlık sorunlarının giderek artmasıyla, Mesut Yılmaz "2002'nin sonbaharında erken seçime gidileceğini" açıklıyor, DSP içinde cepheleşme ve liderlik sorunu gündeme geliyordu. Kemal Derviş, İsmail Cem ve Hüsamettin Özkan'ın DSP içinde yeni bir cephe oluşturacakları söylenirken, Rahşan Ecevit ise partiyi Bülent Ecevit'le güvendikleri bir isme bırakacaklarını açıklıyor, Genel Başkan yardımcılar Tayfun İçli, Zeki Sezer ve Orman Bakanı Nami Çağan'ın bu isimler arasında adı geçiyordu. Haziran ayının sonunda koalisyon ortakları, "AB kriterleri ve ekonomi konularındaki gelişmeleri değerlendirmek ve 57. koalisyon hükümetinin uzlaşma ve atılım hükümeti olduğu, "uyum" içinde çalışmalarını sürdürdüğü" mesajını vermek üzere toplanacaklar, bu toplantının ardından Bülent Ecevit erken seçim olmayacağını, seçimin 2004 tarihinde yapılacağını açıklayacaktı. Bu gelişmenin üzerine bir başka hükümet krizi ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Kemal Derviş yüzünden çıkacak, Derviş'in hükümetten istifa etmesini isteyen MHP Genel Başkanı, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli'ye karşı Bülent Ecevit'in "Derviş giderse ben de giderim" açıklaması seçime giden sürecin başlamasına neden olacaktı. Bahçeli, "Ortak hareket eden bir cephenin sahneye koymaya çalıştığı AB eksenli siyasi senaryolara, milletin hakemliğine gidilerek bir cevap verilmesi artık gerekli ve kaçınılmaz hale gelmiştir. AB'nin dayattığı idam, anadilde eğitim ve yayın konularındaki ittifak arayışları yeni hükümet modelinin altyapısını oluşturabilecek ve bu durumda bazı muhalefet partileri bu oluşum içinde yer almaya hazırlanmakta, bu doğrultuda siyasi ahlakla bağdaşmayan pazarlıklar yapılmakta ve bu pazarlıkların en merkezinde de siyasi yasaklar konusu bulunmaktadır" diyerek, seçimin 3 Kasım 2002 tarihinde yapılması için TBMM'yi 1 Eylül'de olağanüstü toplantıya çağırdığını açıklayacaktı. Bahçeli'nin hükümet desteğini çekmesi durumunda başbakan kalamayacağını söyleyen Bülent Ecevit'in karşısına bu kez, DSP içinden yeni oluşum kurma hazırlığında olan İsmail Cem liderliğinde DSP'den istifa eden başta Hüsamettin Özkan olmak üzere bazı milletvekilleri ve Devlet Bakanı Kemal Derviş çıkıyor, bu

grup bir süre sonra da Yeni Türkiye Partisi'ni kuruyordu. Ancak Yeni Türkiye Partisi'nin kurulmasından kısa bir süre sonra Kemal Derviş bu partiyle yollarını ayırıyor, CHP'nin içinde yer almaya hazırlanıyordu.

1 Ağustos 2002 tarihinde erken seçim kararı alınırken, Türkiye'nin kendi yanında yer almasını isteyen ABD yönetimi de Irak'a askeri müdahale kararı almıştı. Başbakan Ecevit, Türkiye'nin de savaşa girmesini isteyen ABD yetkililerine Türkiye'nin istemediğini bildirdiklerini söylüyor, aynı tarihlerde TBMM Adalet Komisyonu aralarında MHP'nin karşı çıktığı idam, ana dilde öğrenim ve yayının olduğu AB uyum yasalarıyla ilgili paketi kabul ediyordu.

Seçim kararının alınmasından sonra ANAP ve DYP'nin seçim ittifakı oluşturma çabaları, ANAP, SP ve YTP üçlü ittifak adıyla başlattıkları seçimleri erteletme ve yüzde 10'luk ülke barajını aşağı çekme girişimleri başarılı olmadı. DYP, CHP, DSP, AKP ve MHP seçimin yapılmasını gerekli görüyor ve erteletme için yapılan girişimlerin başarısız olacağını vurguluyorlardı. Cem Uzan'ın kurduğu Genç Parti ise, tüm bu tartışmaların dışında kalarak reklam, yemek, konser gibi farklı yollarla siyasal iletişim sürecini siyasal pazarlama etkinliğine dönüştürüyor, DEHAP mitinglerinde kadınları öne çıkarırken, ÖDP ise yolsuzluklara vurgu yapıyordu.

Yüksek Seçim Kurulu, AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın seçime katılmayacağını açıklamış, bu karar üzerine parti içinde kimin başbakan olacağı tartışılmaya başlanmıştı. Genel Başkan'dan sonra gelen Genel Başkan yardımcısı Abdullah Gül bu tartışmaların üzerine yoğunlaştığı bir isimdi. Ancak seçime 3 gün kala Recep Tayyip Erdoğan hala Başbakan adayını açıklamamış, bu durum AKP içinde Bülent Arınç ve Abdullah Gül arasında rekabete ve başta DYP, MHP ve CHP olmak üzere tüm partilerin bu durumu "uzaktan kumandalı başbakan" olarak tanımlamasına neden olmuştu.

3 Kasım 2002 günü 41 milyon 414 bin 793 seçmen, 85 seçim çevresinde oy kullanacak ve 18 parti Türkiye'yi 5 yıl yönetmek için yarışacaktı. Seçim sonuçlandığında hakkındaki kapatma davası süren, cumhuriyet tarihinde başbakan adayı belli olmamasına karşın iktidarı kazanan ilk parti olan AKP, yüzde 34 oy oranına ulaşip 360 sandalye kazanarak tek başına iktidar oldu. CHP 179

milletvekiliyle ikinci parti olurken, DSP yüzde 10 barajını aşamayıp meclis dışında kaldı. Sonuç olarak 1999 seçimlerinde merkez solun yüzde 31.2 olan toplam oyu, bu seçimde 21.5'e düşmüştü. MHP'de ise oylarının yüzde 8'e düşmesi 1995 seçimlerindeki "kemik taban" oyuna geri döndüğünü gösteriyordu. Seçim sonuçları Özal ve Demirel'in merkez sağda partilerini ulaştırdıkları oy tabanının erime noktasına geldiğini ortaya koydu. 1987 seçimlerinde ANAP-DYP oyların yüzde 55'ini, 1991 seçimlerinde yüzde 51'ini almıştı. İki partinin oy oranı 1995'te yüzde 39, 1999'da 25'ti. Son seçimde iki partinin toplam oyu yüzde 14'e indi. ANAP'ın baraj altında kalmasıyla 12 Eylül'de kurulan son parti de meclise girememiş, aralarında Mehmet Ağar ve dolandırıcılık suçundan aranan Jetpa'nın patronu Fadıl Akgündüz'ün de bulunduğu 9 kişi bağımsız olarak seçimi kazanmış, 490 yeni milletvekiliyle parlamentodaki sandalyelerin yüzde 89'u yenilenmişti.

İktidar Partisi'nin lideri Recep Tayyip Erdoğan, verdiği ilk demecinde "Halkımız gibi biz de Sayın Sezer'in hukuka, milli iradeye, kamu vicdanına uygun davranacağından kuşku duymuyoruz" diyor, Deniz Baykal önce Recep Tayyip Erdoğan'ın "başbakan olma hakkının engellenmesinin hukuka ve insan haklarına uygun olmadığını" söylerken ertesi gün de Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, Erdoğan'a yönelik "Kişiyeye özel düzenleme yapılmamalı" açıklamasına destek veriyor, AKP'nin Anayasa'nın 109. maddesini değiştirme girişimlerine tepki gösteriyordu.

Seçimden hemen sonra Bahçeli, Yılmaz ve Çiller partilerinden ve genel başkanlık görevlerinden istifa edeceklerini ve siyaseti bırakacaklarını açıkladılar. Çiller'in istifasının ardından aralık ayında genel başkanlığa, DYP liderliği için girişimlerde bulunan Mehmet Ağar seçildi. Recep Tayyip Erdoğan ise Avrupa Birliği konusunda girişimlerde bulunmak için üye ülkeleri kapsayan yurt dışı gezisine çıkıyor, dönüşünün ardından 16 Kasım tarihinde Cumhurbaşkanı Sezer'e Abdullah Gül'ü teşkilatın tercihi, Abdulkadir Aksu'yu kendi tercihi olarak sunuyor, Sezer 17 Kasım 2002 tarihinde 58. hükümeti kurma görevini Abdullah Gül'e veriyordu. Meclis Başkanlığına ise Bülent Arınç seçiliyor, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu, Siirt Bağımsız Milletvekili Fadıl Akgündüz'ün dokunulmazlığının kaldırılması istemiyle fezleke hazırlayarak, TBMM'ye sunulmak üzere Adalet Bakanlığı'na gönderiyordu.

2003 yılının ilk gününde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, daha önce "kişiyeye özel düzenleme" olduğu gerekçesiyle veto ettiği AKP lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın siyaset yasağını kaldırarak milletvekilliği yolunu açan Anayasa'nın 76 ve 78. maddelerinde değişiklik yapan ve 67. maddesine geçici madde ekleyen değişiklikleri onayladı. Erdoğan, Siirt'te 9 Mart 2003'te yenilenecek seçimlerde AKP 1. sıra adayı Mervan Gül'ün istifa etmesiyle aday oldu. Bu sırada ABD'nin Irak'a yönelik askeri müdahalesi için Türkiye'den istediği yabancı asker bulundurma ve Türk askerini yabancı ülkeye göndermeye ilişkin tezkerenin 1 Mart 2003 tarihinde 264 kabul, 250 ret ve 19 çekimser oyla reddedilmesi, AKP ve ABD üzerinde şok etkisi yaratıyor, ABD ile ilişkilerin bozulmasından endişe ediliyordu. 9 Mart tarihinde yenilenecek Siirt seçimlerinde AKP, oyların yüzde 84.75'ini alarak 3 milletvekili çıkarıyor ve Recep Tayyip Erdoğan'a başbakanlık yolu açılıyor, 58. Hükümet 3.5 ay sonra istifa ediyor, Cumhurbaşkanı Sezer tarafından 59. Hükümeti kurma görevi yemin töreninden hemen sonra Erdoğan'a veriliyordu.

Başbakan Erdoğan, kendisinden ceza aldığı "kayıp trilyon davasından" kurtulmak için Siyasi Partiler Yasası'nın değiştirilmesini isteyen Saadet Partisi lideri Necmettin Erbakan 'ın "kişisel ricasına" "Bu bizim prestijimizi zedeler. Üstelik Hoca da partimizi bölmek istiyor" diyerek ret yanıtı veriyordu.

ABD'nin Irak işgali sürerken, Hükümet de, Irak'a asker gönderebilmek için TBMM'den bir yıl süreyle "izin" istediği ancak "gereği, sınırı ve zamanı"ni belirtmediği tezkereyi, 7 Ekim tarihinde meclise gönderiyor, TBMM, Türk askerinin bir yıl süreyle Irak'ta görev almasına ilişkin tezkereyi 358 kabul, 183 ret, iki çekimser oy'la kabul ediyordu.

28 Mart 2004 tarihinde yapılan yerel seçimler sonucunda, AKP genel seçimlere göre merkez sağdaki konumunu güçlendiriyor ve oyunu yüzde 8 arttırıyor, 13'ü Büyükşehir olmak üzere 58 ilde belediye başkanlığı, CHP ikisi Büyükşehir olmak üzere yedi ilde belediye başkanlığı kazanıyor, MHP, ANAP ve DYP gibi seçim sonuçlarından memnun olduklarını, oylarının arttırdıklarını söylüyorlardı.

Yerel seçimlerden sonra CHP içinde, "İktidara Yürüyüş Hareketi" olarak isimlendiren muhalefet ortamı oluşuyor, CHP'li muhalifler, aralarında Ertuğrul Günay'ın da

bulunduğu partideki ihraçlara "siyasi linç" diye tepki gösteriyor, İçişleri Bakanlığı müfettişlerinin yolsuzluk iddiaları nedeniyle Şişli Belediye Başkanı Mustafa Sarıgül'ün parti üyeliği askıya alınıyor, 2005 Ocak ayında yapılan 13. Olağanüstü Kurultay'da Baykal ve Sarıgül'ün, yolsuzluk ve rüşvet tartışmalarıyla girdikleri başkanlık yarışını Baykal kazanıyordu.

CHP gibi AKP içinde de bölünmeler baş göstermiş, Erkan Mumcu'nun istifa ederek ANAP Genel Başkanı olması sonrasında milletvekilleri istifa etmeye başlamış, AKP'nin milletvekili sayısı mart ayında 359'a düşmüştü. Başbakan Erdoğan'ın, istifa eden milletvekillerine karşı 'rozetlerini açık artırmaya çıkarmak' ithamına karşı Erkan Mumcu Vatan Gazetesi'ndeki röportajında Erdoğan'ı "YÖK'le ilgili düzenlemelerden ve türban sorununu çözmekten vazgeçmek karşılığında başbakan olmak için CHP lideri Baykal'la pazarlık yapmakla, türban ve YÖK sorunlarındaki çözümün geciktirilmesini, CHP'ye siyasete girmesinin tavizi olarak vermekle, ülke sorunları ile ilgili gizli pazarlıklar yürütmekle' itham ediyor, Erdoğan bunun üzerine Mumcu'ya "siyasi eleştiri sınırlarını aşarak küçük düşürücü, aşağılayıcı açıklamalarda bulunmuştur" diyerek 100 bin YTL'lik manevi tazminat davası açıyordu.

2000'li yılların başından beri, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkileri varolan ideolojik yönelimlerin de kendi içlerinde bölünmelerine neden olmuş, Avrupa Birliği'nin laik ve üniter devlet yapısına aykırı olduğu düşüncesinin yanı sıra, bu yönelimin insan hakları ve demokrasi için yeni açılımlar kazandıracığı düşüncesi tartışılmaya başlanmıştı (Türköne, 2006:101). Kamuoyunda Avrupa Birliği ile ilgili bu düşünceler tartışılırken bir yandan Türkiye, AB üyeliği için uyum paketlerini birbiri ardına TBMM'den geçiriyor, diğer yandan Fransa Cumhurbaşkanı Chirac Türkiye'nin üyeliği için halk oylamasına başvuruyor, başta İtalya, Almanya ve çoğu üye ülke Türkiye'nin AB üyeliği için gerekli koşulları oluşturduğu takdirde 40 yıl önce verdikleri sözde durmaları gerektiğini söylüyordu. Türkiye'yi Avrupa Birliği'nde zora sokan süreç sadece bugünüyle ilgili değildi. Avrupa, Türkiye'nin tarihinden de hesap sormak, gerek siyasi gerekse jeopolitik olarak Türkiye'yi kısıp almak istiyor, Ermeni soykırımı iddiasını, Kıbrıs ve PKK sorununu koz olarak kullanıyordu.

Nisan ayının ortalarında Türkiye'nin soykırım iddialarına karşı diplomatik atak başlattığı bir ortamda Avrupa Parlamentosu ve Ermeni parlamenterlerden Ankara'ya

"diplomatik ilişki kurma ve sınırı açma çağrısı" yapıldı. Ermeni parlamenterler, 3 Ekim 2005 tarihinde başlayacak müzakereler için soykırım ve diplomatik ilişki kurulmasının şart haline getirilmesini istiyorlar, bu talep, "Sert söylemlerden kaçınılmalı" diyen Avrupa Parlamentosu tarafından engelleniyordu. Bu arada ABD'li yetkililer, "Ermeni tezlerine karşı elimizi güçlendirin" çağrısında bulunuyor, bu karşılığı verdiği inanan Ankara, "soykırım" iddiasının Kongre'de kabul edilmesini önlemek için Bush yönetimini devreye girmeye çağırıyordu. Ermeni soykırımının tanınmasına ilişkin karar tasarısının ABD Kongresi'ne sunulmasına bir hafta kala Washington'da temaslar yapan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi Ali Tuygan, Türkiye'nin Kıbrıs'ta çözüm yönündeki tavrından ve Ermeni iddialarının tarihçilerce araştırılmasını teşvik eden çağrısından söz ederek, "Her iki alanda attığımız cesaretli adımlarla ABD yönetimine, gündemdeki iddialarla mücadele etmesi için gerekli mühimmatı sağladık" diyor, nisan ayının sonunda Cumhurbaşkanı Sezer, ABD'nin İncirlik Üssü'nü lojistik takip ve aktarma merkezi olarak kullanmasının önünü açan kararnameyi onaylıyordu. Bu süreçte Boğaziçi, Bilgi ve Sabancı Üniversitelerinin Ermeni Konferansları erteleniyor, Ankara Üniversitesi bunun üzerine "Ermeni Olaylarında Tarihsel ve Politik Durum" başlıklı bir konferans düzenleyeceklerini açıklıyor, ardından Şişli Cumhuriyet Başsavcılığı, Orhan Pamuk hakkında İsviçreli bir gazeteciye verdiği "Türkiye 1 milyon Ermeni'yi ve 30 bin Kürt'ü öldürdü" demeci nedeniyle yeni bir soruşturma başlatıyordu.

2005'in haziran ayında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Deniz Baykal ve Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı'nı başka bir parlamentonun seçmesi yönündeki açıklamalarına, gündemlerinde cumhurbaşkanı seçimi olmadığı yanıtını veriyor, Meclis Genel Kurulu'nda ılımlı İslam atışması CHP ve AKP'li Milletvekilleri arasında küfürlere ve yumruklaşmalara varan tartışmalara neden oluyordu. Galataport ve Kuşadası Limanı ihalelerinde, görevi kötüye kullandıkları, ihaleye fesat karıştırdıkları, kamuyu zarara uğrattıkları gerekçesiyle Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Maliye Bakanı Kemal Unakıtan ve Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım hakkında gensoru veriliyor, TBMM Genel Kurulu, bütçe görüşmeleri sırasında muhalefetin hükümete yönelik yolsuzluk ve Erdoğan'ın başlattığı "alt kimlik-üst kimlik" konusunun eleştirilerine sahne oluyordu. Recep Tayyip Erdoğan'ın, "Türk Türk'üm, Kürt Kürt'üm, Laz Laz'ım, Çerkez Çerkez'im diyebilecek. Biz buna alt kimlik diyoruz. Hepimizin üst kimliği Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığıdır...İnsanların ben

Gürcü'yüm, ben Laz'ım deme hakkı var. Sen kalkıp da "Kürt'üm demeyeceksin ha" dersen isyan başlar. Bizde etnik unsurlar din bağıyla bağlıdır. Herkes kendi alt kimliği ile övünebilir. Kürt Kürtlüğüyle, Türk Türklüğüyle, Laz Lazlığıyla övünebilir. Etnik kimlik açısından söylüyorum. Ama bizi üste bağlayan kimlik Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığıdır" sözlerini CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Türklüğü alt kimlik olarak nitelemenin ülkeyi parçalayacağını belirterek, "Bu Türkiye'nin kırmızı çizgisidir" şeklinde eleştiriyor, "İnsan 'Başbakan'ın kimlik sorunu mu var' diye düşünüyor, bu kimlik takıntısı nedir. Sıkışınca 'tek devlet, tek millet' diyor. Tek milletten muradı ne? Türklük alt kimlikse, Türkiye'de hangi kimlik var, bir söyleyin öğrenelim Sayın Başbakan. Arnavutluk'taki Türkler alt kimliktir. Arnavutlar üst kimliktir. Türk milleti, Türkiye'de alt kimlik değildir. Bunu içine sindireceksin. Türk milletinin alt kimlik olarak söylenmesi parçalanmaya yol açar" diyen Baykal, "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" yazısını okuyarak, "Hangi millet bu arkadaşım? Onun adını merak ediyorsan Anayasa'ya bakarsın, tatmin etmiyorsa Kuvayi Milliye'ye bakarsın" diye karşılık veriyordu. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, bütçe görüşmelerinde muhalefetin özellikle "alt kimlik-üst kimlik" eleştirilerine, "Benim Türklüğümlle oynamaya ve başka taraflara çekmeye hiçbirinizin hakkı yok. Şemdinli'de başka, Ankara'da başka konuşuyorsunuz. Fakir fakara, çadırlarda yemekler noktasında ne yapıyor? Biz oralardan geldik. Hayatında oraların derdini bilemeyenlerin konuşmaya hakkı yok. Biz edebiyatını yapmadık, yaşayarak geldik" şeklinde yanıt veriyordu. Alt kimlik-üst kimlik tartışmasını, 2006 yılının ilk gününde verdiği yeni yıl mesajında "Ulusal kimlik tekil devletin güvencesidir. Türk ulusu, siyasal bir birliktir...Cumhuriyet'in temel niteliklerini ilgilendiren sonuçsuz tartışmalarla gündem yaratmaya uğraşmak yerine, gerçek sorunlara eğilinmeli" diyen Sezer sonlandırıyor.*

---

* Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer yeni yıl mesajında alt kimlik-üst kimlik tartışmasıyla ilgili şu açıklamalarda bulunmuştu (Milliyet Gazetesi, 01.01.2006).

ULUS KİMLİĞİ TOPLAMDIR: Kurucu öge; tek devlet, tek ülke ve tek ulustur. Ulusun adı, Yüce Önder'in şu özlü sözünde belirtilmiştir: "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk ulusu denir." Ulus kimliği, ortak çıkarların, ortak coşkuların, ortak duyguların ve ortak bir dilin toplamıdır.

IRKSAL, DİNSEL DEĞİL: Anayasamıza göre, Türk ulusu, siyasal bir birliktir ve tekil devlet yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Ulusal kimlik bilincini yerleştirmeden tekil devlet yapısını korumak olanaksızdır. Anayasa'daki ulusçuluk anlayışı, ırksal ve dinsel ögelere değil, gurur ve övünmede, sevinç ve tasada, hak ve ödevlerde, nimet ve külfette ortaklık ve birlikte yaşama isteği gibi değerlere dayanmaktadır. Toplumu oluşturan yurttaşların tek ulus çatısında toplanması, laiklikte olduğu gibi, farklılıklar korunarak birlikte yaşamının en etkili yoludur.

TÜRKLÜK' YADSINMAZ: Türk devletine yurttaşlık bağıyla bağlı olan herkesin Türk sayılması, Türk ulusunu oluşturan ögelerin etnik kimliklerinin yadsınması anlamına gelmemektedir. Tam tersine, "çoğunluk" içinde bulunan çeşitli etnik kökenli yurttaşların "azınlık" durumuna düşmesini önleme amacına yöneliktir.

2006'nın ilk günlerinde başlayan erken genel seçim ve Cumhurbaşkanlığı seçimi tartışmaları, ülkenin içinde bulunduğu durum ve bu durum üzerindeki etkileri doğrultusunda daha ilk günlerden Türkiye'nin 2006, hatta 2007 gündemini belirliyordu. Deniz Baykal "2006'nın seçim yılı" olacağını Erdoğan'sa, seçimlerin 2007 tarihinde yapılacağını söylüyor, Cumhurbaşkanı adayı olup olmayacağı yönünde herhangi bir açıklama yapmıyor, ilk açıklamayı "Türkiye'nin, eşi türbanlı bir cumhurbaşkanına hazır olmadığını" söyleyen ve bu sözleri AKP içinde krize neden olan AKP'li TBMM Dışişleri Komisyonu Başkanı Mehmet Dülger yapıyordu.

Hakkari'nin Şemdinli ilçesinde 9 Kasım 2005'te bir kitapevinin bombalanmasının ardından bölgedeki olayları incelemek üzere kurulan TBMM Araştırma Komisyonu'nun, 4 aylık çalışmasından sonra hazırladığı 670 sayfalık raporu Nisan 2006 tarihinde son şeklini alıyor, raporda, "gizli servislerin halen bölgeden "elini çekmediği" ve "AB sürecinin izlenmesi adı altında" yabancı ajanların turist görünümünde buraya geldiği, bölgeye tamamen gezme-öğrenme amaçlı gelen yabancı turistlerle, niyetleri ülkenin birlik ve bütünlüğü ve kamu düzenini bozmak olan turistler arasında özenle ayırım yapılması, yörede bulunmaları sakıncalı bulunanlar hakkında tüm idari tedbirlerin eksiksiz alınmasına dikkat çekmenin gerekli olduğu" vurgulanıyordu.

Başbakan, Erdoğan 4 Eylül 2006 tarihinde açılış için gittiği Balıkesir'de "Şehit cenazesi görmek istemiyoruz" diyen bir vatandaşa verdiği "Canım kardeşim. Bakınız askerlik herhalde yan gelip yatma yeri değil. Hepimiz askerlik yapıyoruz, yaptık. Terör beladır. Her yerde var. Buna karşı bu mücadeleyi uzun soluklu olarak yapıyoruz, yapacağız. Şüphesiz ki hiçbir sorumluluk mevkiinde olan şehit cenazeleriyle karşılaşmak istemez ama bu mücadele sürerken, zaman zaman şehitlerimiz oluyor, olacaktır ama bunu istismar edenler oluyor. Ben sorumluluk mevkiinde olan bir insan olarak bu gerçeği sizinle paylaşmaya mecburum" yanıtı gündemde tartışılmaya başlanınca, sözlerine "Tartışma açılacak konuşma yaptığımı

AZINLIK AYRIMI YOK: Anayasa'daki "Egemenlik kayıtsız koşulsuz Türk ulusundur" kuralı da "Türk Ulusu" kavramının, çoğunluk-azınlık ya da din ve ırk ayrımı yapılmadan yurttaşların tümünü kapsadığını göstermektedir. Tekil devleti hedef alan girişimler sonuçsuz kalmaya mahkûmdur. CUMHURİYET'E SAYGI: Siyasal kimliği ya da temsil ettiği makam ne olursa olsun, herkesin, Türkiye Cumhuriyeti'nin değerlerine, kurumlarına, egemenlik haklarına saygı göstermesi ve ülke gerçeklerini doğru değerlendirmesi gerekmektedir.

zannetmiyorum. Konuşmam sadece teröre yönelik olarak içimin yanmışlığıdır. Bir de özellikle şehitlerimizi istismar konusu yapmak isteyenlere yönelik cevaptır ve askerlikle ilgili bu görevi küçümsemeye kalkanlara yönelik ve askerliğin tanımına ters düşecek yaklaşımlara yönelik değerlendirmedir. Orada kullandığımız ifade 'askerlik bir turistik mekân değildir. Şüphesiz ki her türlü risk askerlikle iç içedir. Şüphesiz ki yavrularımızın başına gelenler bizim de gönlümüzü yaralıyor, bizleri de dilhun ediyor" diye açıklama getiriyordu. Ancak Başbakan'ın "Askerlik yan gelip yatma yeri değil" sözlerine muhalefetten ve "... Ülkemizin bölünmez bütünlüğü için bu şehitleri verdik. Ama ne bir devlet yetkilisi, ne de zenginler kapımızı çalıp, 'Bu şehitleri bizim rahat yaşamamız için verdiniz. Sizin için ne yapabiliriz?' demiyorlar. Savaş zamanında ise bizi en öne koyuyorlar. Eğer sen yan gelip yatma dersin, bir çare bulmazsan, bir gün orada şehit verecek kimse bulamazsın" diyen Şehit Aileleri Derneği'nden sert tepkiler geliyordu.

Aynı dönemde Türkiye'nin Lübnan'a gönderilecek barış gücüne destek olarak asker gönderip göndermeyeceği tartışılıyor, Ankara'da 4 Eylül günü farklı görüşlerdeki sivil toplum örgütleri, savaş karşıtı eylemler yapıyordu. Tezkerenin oylanacağı gün 1 Mart tezkeresinin deneyim kazandırdığı AKP yönetimi, fire yaşanmaması için grup toplantısı düzenliyor, Başbakan Erdoğan milletvekillerine, Türk askerinin bölgeye savaşmak için değil, barışı korumak ve insani yardımları desteklemek için gideceğini söylerken Abdullah Gül, "Avrupa ülkeleri bizden daha mı yakın ki asker gönderiyor. Akdeniz'in güvenliği bizi de ilgilendirir. TSK da baştan beri Lübnan'a gitme taraftarı" diyordu. Sonuç olarak 5 Eylül 2006 tarihinde Lübnan'a Türk askeri gönderilmesine ilişkin Başbakanlık tezkeresi, Erdoğan'ın sisteme giremediği için katılmadığı, bir milletvekilinin de 'çekimser' kaldığı oylamada 192 ret oyuna karşı 340 'evet'le kabul edildi.

Türk Parlamentosu'nda bunlar yaşanırken Fransa Parlamentosu Ermeni soykırımının inkarının cezalandırılmasına ilişkin yasa teklifini 12 Ekim'de oylamaya sunacaktı. Bu tarihten önce temaslarını hızlandıran Türkiye, Fransa'ya her seviyede gönderdiği mesajlarda, "Yasanın geçmesi durumunda Türk-Fransız ilişkilerinin ağır darbe yiyeceği" uyarısında bulunuyor, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'a mektup yazıyor, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye ile iş yapan Fransız şirketlerinin yöneticileriyle, Dışişleri Bakanı

Abdullah Gül, Fransa Dışişleri Bakanı Philippe Douste-Blazy ile görüşüyor, AB Komisyonu uyarılarda bulunuyordu. Tüm bu çaba ve uyarılara karşın 12 Eylül tarihinde Ermeni soykırımı iddialarının inkarının 1 yıl hapis ve 45 bin Euro para cezasıyla cezalandırılmasını öngören tasarı Fransız Ulusal Meclisi'nde kabul edildi. Bu karar Türkiye'deki her kesimden tepkiyle karşılandı. Ancak en çok merak edilen Türkiye'deki Ermeni aydınları, din adamları ve halkın tepkisiydi. "Türklüğü tahkir ve tezyif etmek" suçuyla yargılanan Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink, Fransa Parlamentosu'ndan çıkan Ermeni Soykırımı'nı İnkâr Yasası'ndan Türkiye'nin kazançlı çıktığını ve Ermenilerin kaybettiğini, diasporanın kendi bacağına kurşun sıktığını, Ermenileri tarihle hesaplaşma konusunda uzun vadede dezavantajlı bir konuma düşürdüğünü, bugüne kadar dünya kamuoyunda Ermeniler'in hep haklı ve mağdur, Türkler'in haksız görüldüğünü, bu yasayla artık Türk söyleminin mağduriyete yükselmiş olduğunu, Türk resmi söyleminin bu durumu kullanacağını ve elinden alınan ifade özgürlüğünü ortaya koyacağını söylüyor, kararı bu davalardan yargılanan biri olarak ifade özgürlüğü açısından da "rezil bir karar" olarak nitelendiriyordu. Türkiye Ermenileri Patriği Mesrob 2 ise "Fransızlar diyalogu sabote ettiler" başlığıyla yaptığı yazılı açıklamada "AB giriş sürecinde Türkiye'nin önüne engeller çıkaran Fransızlar, şimdi de Türkiye ve Ermenistan arasında zaten çok kısıtlı olan diyaloga ciddi bir darbe indirmiş oldular. Fransız parlamentosunun kabul ettiği bu yasayı kişisel ifade özgürlüğünü engelleyici bir yasa olduğu için anti-demokratik buluyorum. Bu yasa gerek Türk, gerekse Ermeni toplumlarındaki aşırı milliyetçi ve ırkçı grupların ekmeğine yağ sürecektir" diyordu.

2006 yılı Genç Parti Lideri Cem Uzan ve ailesinin İmar Bankası'nda Türkiye tarihinin en büyük yolsuzluğunu yaptıklarının ortaya çıktığı bir tarihi. Cem Uzan'ın İmar Bankası'nın iflasıyla, devlete 20 milyar dolar borcu bulunuyor, TMSF, Uzanlar'ın Telsim, çimento şirketleri ve diğer varlıklarına el koyuyor ve bunların satışından 6.6 milyar dolarlık tahsilat yapıyor, bu tahsilatlar çıkarılınca Uzan Grubu'nun Hazine'ye net maliyeti 7 milyar dolar düzeyine geliyordu. Cem Uzan'ın yargılandığı dava sadece İmar Bankası değildi, evrakta sahtecilik, Havuz davası (evinin havuzunda sakladığı Telsim'e ait 3 milyon 596 bin adet telefon kartı nedeniyle 5 yıl hapis istemiyle yargılandığı dava), Pamukova baskını (el konulan Pamukova'daki çiftliğine adamlarıyla yaptığı baskın üzerine açılan dava), Zimmet soruşturması (şirketlerinden yurtdışına kaçılan paralarla ilgili olarak açılan dava), Kara para

aklama, Telsim soruşturması Uzan'ın muhatap olduğu davalarıdır. Uzan şirketlerine el konulmasından sonra Mavi Ulaştırma, Rumeli Hava Taşımacılık ve Telsim Çağrı Hizmetleri'nden GP'ye 1.7 milyar YTL kaynak aktarıldığı belirlendi. Bu parayı isteyen TMSF GP'den 7.2 milyar YTL alacaklı olduğunu bildirdi.

5 Ekim 2006 tarihinde Bülent Ecevit vefat etti. Ecevit'in cenaze töreninden sonra, Cumhuriyetin tehlikede olduğunu belirten Baykal, her kesime çağrıda bulunarak "Olayı parti çalışması haline getirmek, davaya en büyük zararı getirir. CHP'liler, başka siyasi partide yer alan sosyal demokratlar, cumhuriyeti, laikliği seven inanan herkes el ele vermelidir. Alışılmış siyasi parti işbirliği, ittifak arayışlarının ötesinde konuştuğumu söylüyorum. Bu olayı kendi özel hesabımıza indirgemek en büyük ihanet o zaman olur. Merkezin içinde, sağında olanlar da bu gidişten mutlu değildir. Onlarla da el ele vereceğiz. Herkesi kimliğini aşmaya çağırıyorum" diyordu.

Türkiye karşıtı söylemiyle tanınan Papa 16. Benedictus 28 Kasım'da Türkiye'ye geliyor ve bu kez daha önceki açıklamalarının aksine barış mesajları verip, Türkleri sevdiğini ve Türkiye'nin AB üyeliğini de desteklediğini açıklıyordu. Fener Rum Patrikhanesi'ni ziyaret ederek, Hıristiyan kiliselerinin Doğu (Fener) ve Batı (Vatikan) olarak bölünmesinden yaklaşık 1000 yıl sonra tarihi bir buluşma gerçekleştiren Papa 16. Benedictus, Patrik Bartholomeos'la, "kiliseler arası diyalogun geliştirilmesi amacıyla" ortak bir deklarasyon imzalayarak, "Avrupa'nın Hıristiyan kökleri, gelenek ve değerlerinin korunması gerektiği, sekülerizm, görececilik ve nihilizmin yükselişinin görmezden gelinemeyeceği" mesajını veriyorlardı. Papa ziyaretini sürdürürken AB Komisyonu, Türkiye'nin liman ve havalimanlarını Güney Kıbrıs Rum Kesimi gemi ve uçaklarına açmamasına karşılık, yaptırım olarak, 2015 olarak öngörülen birliğe tam üyelik tarihinin belirsiz bir geleceğe ertelenmesiyle sonuçlanabilecek müzakereleri askıya alıyor ve yine Fransa'nın iktidardaki Halk Hareketi Birliği (UMP) lideri ve İçişleri Bakanı Nicolas Sarkozy, Cumhurbaşkanlığına aday olduğunu açıklamasından bir gün sonra yaptığı açıklamada "Türkiye ile müzakerelerin tamamıyla askıya alınması çağrısı yapıyorum. Türkiye'ye tam üyelik yerine "imtiyazlı ortaklık" verilmesi gerekir. Türkiye Avrupa'da değil, Anadolu'da. Avrupa, Avrupalı ülkeler içindir" diyordu.

2006'nın son günü ve 2007'nin ilk günlerinde gündemde iki sarsıcı ölüm haberi vardı. 2006'nın son gününde, Müslüman ve Hıristiyanlar için kutsal olan Kurban Bayramı'ndan bir gün önceki Arefe ve Yılbaşı gününde Saddam Hüseyin idam edildi ve idam görüntüleri tüm dünya medyasında olduğu gibi Türk Medyasında da yayınlandı. Bu görüntüler, Ortadoğu'da ve Dünya'da her şeyin değişeceğinin sarsıcı bir kanıtıydı. 19 Ocak 2007 günü ise Türkiye'de Hrant Dink, iş yerinin önünde kurşunlanarak öldürülüyor, katili bir gün sonra yakalanıyordu. Cinayeti protesto eden grubun "hepimiz Hrantız hepimiz Ermeniyiz" sloganı tartışma konusu oluyor, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde görevli 84 akademisyen, "Onurlu bir aydınımızın, Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink'in öldürülmesinin bu topraklarda barış ve karşılıklı anlayış içinde bir arada yaşama irademizi kıramayacağını duyuruyoruz...Aydınların hedef gösterilmesinde önemli rol oynayan ve tek işlevi içimizde düşmanlar yaratmak olan maddenin kaldırılmasını talep ediyoruz" görüşünün yer aldığı ortak bir bildiriye imza atarak Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesinin tümüyle kaldırılmasını talep ediyordu. Erdoğan'sa, 30 Ocak 2007 tarihinde Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da BM binasında yapılan Afrika Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Batı-İslam çatışmasına değiniyor, bir yandan dini değerler adına yapıldığı iddia edilen terörist eylemler, öte yandan farklı gördüğü her şeyi ve herkesi 'öteki' olarak tanımlayan aşırılık yanlılarının, dünyayı küresel bir krize itmeye çalıştıklarını, bu eğilimlerin dünya barışına katkı yapmadığı ve hepimizi sonu olmayan karanlık bir dehlize çektiği, Türkiye'nin AB'ye katılması yaklaştıkça medeniyetler çatışması gibi felaket senaryolarının boşa çıktığını" söylüyordu.

İktidar ve muhalefet arasında yaşanan polemiklerden biri de Erdoğan'ın Hrant Dink cinayeti sonrasında yaptığı derin devlet tanımının ardından başladı. Erdoğan, derin devleti, "kurumlar içerisinde kendi anlayışları ya da kendi kutsalları adına yetkilerini aşarak hukukun dışına çıkmak suretiyle oluşan çeteleşmelerdir" diye tanımlıyor, başta CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ve 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel olmak üzere kendisini eleştirenlerin derin devlet konusunda hiçbir şey yapmadıklarını söylüyor, Baykal ise Erdoğan'ın Derin devlet tartışması başlatarak aczini ortaya koyduğunu, çetelerin de kendi atadığı insanların himayesinde oluşturulduğunu söylüyordu. Bahçeli de, Erdoğan'ın "Türk milliyetçiliği düşmanlığını yaptığı, Türk milliyetçiliğini ırkçılık, ayrımcılık ve kafatasçılık olarak

nitelediğini, bunun da PKK ve İmralı'daki elebaşı'nın söylemleriyle de örtüştüğünü" ve sonuç olarak bu tutumun "Türk milliyetçiliğine karşı husumet manifestosu" olduğunu söylüyor, DYP Genel Başkanı Mehmet Ağar ise "Dağda silahla gezeceğine düz ovada siyaset yapsın" diyerek bir başka polemige neden oluyor, Bahçeli, Ağar'ın sözlerine, "PKK terörü ile iç içe geçmiş olan etnik bölücülüğün, Meclis'te temsili için yeni girişimler başlatılmıştır. PKK terörünün sözcüleri ve maşaları bağımsız aday olarak parlamentoya taşınacak ve Meclis kürsüsü, PKK'nın tahrik platformu haline getirilecek. Bu suretle 'düz ovada siyaset' söylemine somut içerik kazandırılmış olacaktır" diyor, Erdoğan'ı bu durum karşısında şahsi siyasi çıkarları peşinde olmakla suçluyordu. DTP Genel Başkanı Ahmet Türk'se, terör örgütü PKK'nın lideri Abdullah Öcalan'a "Sayın Öcalan" dediği gerekçesiyle yargılandığı davada 6 ay hapis cezasına çarptırılıyordu.

Mart ayının başında ABD'de yaşayan Türkler ve Türk-Amerikan Asamblesi (ATAA) Temsilciler Meclisi'ne gönderilen Ermeni soykırımı iddialarını içeren yasa tasarısının kabul edilmemesi için kongre üyelerine çağrıda bulunuyordu. ABD'nin Avrupa ve Avrasya işlerinden sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Dan Fried, Amerikan Kongresindeki Ermeni tasarısının geçmesi durumunda, İncirlik Hava Üssü'nün kapatılabileceği ve ABD Hava Kuvvetlerinin Türk hava sahasından yararlanma imkanlarının kısıtlanabileceğini Habur sınır kapısından geçişlerin yavaşlatılması gibi önlemlerin gündeme gelebileceğini söylüyor, ABD Savunma Bakanlığının Avrupa ve NATO işlerinden sorumlu üst düzey yetkilisi Dan Fata da, tasarının geçmesi durumunda Türk-ABD güvenlik ve savunma ilişkilerinin ağır darbe alacağını vurguluyorlardı.

ABD'de bu gelişmeler yaşanırken, İsviçre'de Ermeni soykırımı iddialarının emperyalist bir yalan olduğunu söylediği için hakkında dava açılan ve 12 bin İsviçre frangı para cezasına çarptırılan İşçi Partisi lideri Doğu Perinçek'in Lozan'daki duruşması başlıyor, Perinçek'e destek olmak amacıyla Türkiye'den gelen Talat Paşa Komitesi üyesi 160 kişi ile Türk gazeteciler, mahkemeyi etkileyecekleri gerekçesiyle Lozan Adliye Sarayı'ndaki duruşma salonuna alınmıyor, bunun üzerine grup Rippon Meydanı'nda miting yapıyor, Adalet Bakanı Cemil Çiçek, Doğu Perinçek'in çabalarına destek olduğunu söylüyordu.

Cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılacağı 2007 yılının en önemli olaylarından biri de aralarında ordu içinde bir komutanın "ayışığı" kod adıyla bir darbe hazırlığına giriştiği ve Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) ve hükümetin bu hazırlıktan haberdar olduğu, bir başka kuvvet komutanının hükümet üzerinde baskı kurmak için üniversiteler ve sivil toplum örgütlerinin de devreye sokulacağı "sarıkız" kod adlı bir başka plan hazırlandığı gibi iddiaların yer aldığı Eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Özden Örnek'e ait olduğu ileri sürülen 2003-2004 yılına ait güncelerdeki notların bir internet sitesi üzerinden basına yansımaysıydı. Emekli Oramiral Özden Örnek, yayınlanan notların kendisine ait olmadığını, kendisinin bir güncesi olmadığını söylüyor, bu olayın ardından Washington Askeri Ataşeliği'nin, Genelkurmay Başkanlığı'nın "Akredite Basın ve Yayın Organlarının Yeniden Değerlendirmesi" başlıklı andıç taslağının e-posta yoluyla ABD'ye gönderilmesiyle Andıç Krizi olarak basına yansıyan bir başka kriz daha yaşanıyordu. Yaşanan her iki kriz sonrasında CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, olası bir Köşk adayının önünü kesebilecekleri ürkütmeye yönelik çabalar sergilendiğini, Belgelerin, andıçların not defterlerinin yayınlandığını, ifşa edildiğini, Devlet içinde bir bilek bükme çatışması yaşandığını söylüyor, Erdoğan'ın toplumda gerginliğe neden olmamak için aday olmaması gerektiği mesajını veriyordu. AKP yönetimi ise Cumhurbaşkanlığı seçimi için, teşkilatlarında anket yapıyor, CHP bu anketi "dayatma stratejisi yöntemi olarak" nitelendiriyordu.

Cumhurbaşkanı adaylığı için AKP'nin adayını açıklaması beklenirken Ankara Tandoğan'da düzenlenen Cumhuriyet mitingine halk yoğun ilgi gösteriyor, 29 Nisan'da da İstanbul Çağlayan'da bir başka miting düzenleneceği ilan ediliyordu. Bu süreçte İzmir ve Samsun'da da Cumhuriyet mitingleri düzenleniyordu. AKP uzun süren görüşmeler sonunda 24 Nisan 2007 tarihinde Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı adayını açıklıyor, 11.Cumhurbaşkanı Adayın açıklanmasından hemen sonra muhalefet, hukukçular ve Genel Kurmay seçim süreci ve siyasi durumla ilgili değerlendirmeler yapıyorlardı. CHP lideri Baykal, seçilirse Anayasa'nın demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkelerine bağlı kalacağını, milletin değerleriyle barışık olacağını açıklayan, 'parti kimliğim geride kalacak' diyen ve kendisinden destek isteyen Dışişleri Bakanı Gül'e olumsuz yanıt veriyor, oylamaya katılmayacağını açıklayan Baykal, '367'yi bulamazsanız Anayasa Mahkemesi'ne gideriz" diyordu.

Cumhurbaşkanı Sezer'in görev süresi 16 Mayıs 2007'de dolduğu için 30 gün içinde sonuçlandırılması gereken seçim süreci 16 Nisan'da başlayacak, adaylar 26 Nisan'a kadar TBMM Başkanlık Divanı'na bildirilecek, oylamalar en az 3'er gün arayla yapılacak, ilk iki turda üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu (367 oy) bulunamazsa üçüncü oylamaya geçilecek, üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğunu (276 oy) bulan aday cumhurbaşkanı seçilmiş olacak, üçüncü oylamada da üye salt çoğunluğu (276 oy) sağlanmadığı takdirde bu turda en çok oy almış bulunan iki aday arasında dördüncü oylama yapılacak, dördüncü turda da üye tamsayısının salt çoğunluğu (276 oy) ile cumhurbaşkanı seçilemezse TBMM seçimleri derhal yenilenecekti.

Anayasa Mahkemesi Başkanı Tülay Tuğcu, TBMM Genel Kurulu'nda 367'nin altında milletvekili olması ve konunun Anayasa Mahkemesi'ne taşınması halinde, kararı ikinci oylamaya yetiştirmeye çalışacaklarını söylüyor, AKP Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turunda 367'yi bulamıyor, 361 milletvekilinin oy kullandığı seçimde Gül 357 oy alıyor, CHP, Anayasa Mahkemesi'ne başvuruyordu.

Gündemin Cumhurbaşkanlığı seçimine odaklandığı günlerde, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan bir yandan basında çıkan Abdullah Öcalan'a "sayın" dediği haberleri üzerine yaptığı açıklamada "Erdoğan, İmralı canisiyle aynı onur ve itibar çukurunu paylaştığını nihayet ikrar etmiştir" diyen MHP lideri Devlet Bahçeli aleyhine "kişilik haklarını ihlal ettiği" iddiasıyla 20 bin YTL'lik manevi tazminat davası açarken, bir yandan da Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in "rejim tehdit altında" sözlerine "Ne oluyor da, rejim tehlikede? Rejimin tehdit altında olduğu bir ülkede yabancı sermaye gelip de yatırım yapar mı, ekonomi iyi gider mi? Şu anda Türkiye, en sağlıklı dönemini yaşıyor. Demokrasinin sağlıklı olmadığı bir toplumda ekonominin böyle bir ivme kazanması mümkün değildir" yanıtını veriyordu.

Bu gelişmelerin ardından, Genelkurmay Başkanlığı, 27 Nisan 2007 Cuma gecesi www.tsk.mil.tr adresindeki internet sitesinden saat 23.20'de daha sonra "e-muhtıra" olarak tarihe geçecek sert bir açıklama yaptı. Genelkurmay açıklamasında, Cumhuriyetin temel değerlerinin aşındırıldığı ve irticai faaliyetlerin cesaretlendirildiği bu durumu TSK'nin endişeyle izlediğini, TSK'nın laikliğin kesin savunucusu ve taraftarı olduğunu, bazı mülki amirlerin irticai faaliyetleri engellemek yerine bunlara

izin vermesinin vahim olduğunu, kanunların kendisine verdiği yetkileri kullanmaya kararlı olduğunu vurguluyordu. Hükümet ise, Genelkurmay Başkanlığı'nın bu açıklamasına karşı Başbakanlık internet sitesinden yayınladığı açıklamada, "Başbakan'a bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığı'nın bir hükümete karşı ifade kullanması demokratik hukuk devletinde düşünülemez. Bunun, bu hassas dönemde, Anayasa Mahkemesi eksenli tartışmalar yapılırken ortaya çıkması, yüce yargıyı etkilemeye yönelik bir girişim olarak algılanacaktır. Herkes şunu açıkça bilmelidir ki, hükümetimiz, devletimizin Anayasa'nın 1., 2. ve 3. maddelerindeki temel ve vazgeçilmez ortak değerleri, ülkemizin birlik ve bütünlüğü, milletimizin saygınlığı, Türkiye'nin laik, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti olma niteliği konusunda herkesten daha fazla taraftır ve hassastır. Türkiye'nin milli birlik ve bütünlüğü, Türk milletinin esenliği bu değerlerin korunması ile mümkündür. Cumhuriyetimizin temel niteliklerine, Anayasa ve yasalara aykırı, gerçek ve tüzel kişiler tarafından zaman zaman ortaya konan hiçbir tutum ve davranışı tasvip etmek mümkün değildir" şeklinde yanıt veriyor, bu açıklamalar basında "e-tartışma" olarak yorumlanıyordu. Bu tartışmaya aralarında 67 gazeteci ve yazarın, 48'si profesör olmak üzere toplam 132 akademisyenin, 35 hukukçunun, sanatçıların ve çeşitli meslek dallarından kişilerin yer aldığı 500 yurttaş da katılıyor, Genelkurmay Başkanlığı'nın "muhtıra" olarak nitelenen açıklamasına karşı bir bildiri yayımlayarak, "Demokrasiyi yok etmeye yönelik her türlü müdahaleye karşı direnme hakkına sahip olduğumuzu açıkça belirtiyoruz" diyorlardı.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Genelkurmay'ın açıklamasını "Ülkenin gönül birliği, siyasi birliği ve sosyal dokusu zaman zaman afetlere ve felaketlere maruz kalabiliyor. Geçmişte güven ve istikrar zemininin kaybolduğu zamanlarda aziz milletimiz bu siyasi felaketlerin ağır bedellerini büyük acılarla ödemiştir. Çok şükür, artık milletimiz afet bekleyen, felakete yol açan fırsatçılara fırsat tanımıyor ve tanımayacaktır. Kim ki bu dayanışma ruhumuzu bu yardımlaşma ruhumuzu bu sosyal dokumuzu yaralama gayretlerine girerse, buna gölge düşürmeye gayret ederse milletimiz ve tarih onları affetmeyecektir" şeklinde değerlendiriyor, kurmaylarına "Erken seçime hazır olun" talimatı veriyordu.

Anayasa Mahkemesi'nin cumhurbaşkanlığı seçiminin 1. turunda toplantı yeter sayısının 367 olması gerektiğine karar vermesi ve seçimin ilk turunu iptal etmesinin

ardından, Anayasa Mahkemesi, CHP lideri Baykal'ın 'iptal çıkmazsa çatışma çıkar' sözleri ile Başbakan Erdoğan'ın 'demokrasiye sıkılan kurşun' sözlerini tahrik edici ve sorumsuz davranışlar olarak değerlendiriyor, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, "cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde Anayasa Mahkemesi'nin kararını etkilemeye yönelik açıklamalarda bulunarak, halkı kin ve düşmanlığa sevk ettikleri" iddiasıyla CHP Genel Başkanı Deniz Baykal ve İnönü Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Fatih Hilmioğlu hakkında soruşturma başlatıyordu.

Bu süreçte erken seçim gündeme geliyor ve AKP seçimin 24 Haziran'da yapılmasını, Cumhurbaşkanının halk tarafından, 5+5 formülüyle ve iki turla seçilmesini, genel seçimlerin 4 yılda 1 yapılmasını isteyen değişiklik paketini yasalaştırmak istiyordu. TBMM Anayasa Komisyonu erken genel seçimde, seçilme yaşının 25 olarak uygulanmasını ve bağımsız adayların birleşik oy pusulasında yer almasını öngören Anayasa değişikliği teklifini kabul ediyordu. Cumhurbaşkanlığı seçiminin yenilenen 1. tur oylamasında 367 sayısına ulaşamadığı için Abdullah Gül adaylıktan çekildiğini açıklarken, Cumhurbaşkanı Sezer de, 16 Mayıs'tan sonra yeni cumhurbaşkanı seçilene kadar görevine devam edeceğini açıklıyor, Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini öngören Anayasa değişikliği paketi kendisine sunulduğunda değişikliklerin 'aceleyle getirildiği'ni söylüyor, bağımsız adayların adının birleşik oy pusulasına yazılmasına ilişkin düzenlemeyi onaylıyor, Anayasa değişikliği paketini ise, "Uygulaması duyulmayan yeni bir sistem getiriliyor. Parlamenter modelden uzaklaşıyor" diyerek iade ettiği Anayasa Değişiklik Paketi, Meclis'ten hiçbir değişiklik yapılmadan kabul ediliyor ve tekrar kendisine sunuluyordu.

CHP Genel Başkanı Baykal ise solda birliği sağlama çabalarına girişiyor, DSP'lilere görüşme çağrısında bulunuyor, ancak CHP'nin kapatılamayacağını olası bir birleşmenin Atatürk'ün kurduğu parti olan CHP çatısı altında gerçekleşeceğini söylüyordu. SHP Genel Başkanı Murat Karayalçın ise tüm sosyal demokrat partilerin ve partileşmemiş tüm siyasi unsurların CHP çatısı altında bir araya gelerek ortak bir hükümet programı hazırlamaları ve ortak bir başbakan adayı çıkarmalarını öneriyor ancak Baykal, 2004 yerel seçimlerinde DEHAP'la işbirliği yaptığı gerekçesiyle SHP'yi daha sonra DSP ile kuracakları ittifaka dahil etmiyor, bunun üzerine SHP, seçime katılmama kararı alıyordu. DSP Genel Başkanı Zeki Sezer'le görüşmelerini

sürdüren Baykal, 'DSP kapatılmadan da ortak bir seçim işbirliğine gidilebilir' diyerek tarihi bir adım atıyor, nihayet görüşmelerin başlamasından 12 gün sonra CHP ve DSP işbirliği yapma kararı alıyordu. Bu karara göre, DSP'liler, seçimde partilerinden istifa etmeden CHP listelerinden aday gösterilecekti.

Sol partilerde birleşme çabaları sürerken DYP ve ANAP da birleşme kararı alıyor, Mehmet Açar ve Erkan Mumcu 'Demokrat Parti'nin yeniden kurulduğunu duyuruyordu. Ancak birleşme kararının ardından süreci etkileyecek ilk kriz Mesut Yılmaz'ın DP'den Rize Milletvekili olmak istemesi ve Mumcu'nun buna karşı gelmesiyle yaşanıyordu.

Seçim tarihi yaklaştıkça adayların belirlenmesi gündeme geldi. Sağ partiler muhafazakar, milliyetçi, liberal ve merkez solda siyaset yapan isimlere yönelirken, sol partiler de merkezden isimlerle görüşüyor ve Türkiye tarihinde belki de ilk defa bu kadar yoğun olarak sağın ve solun önemli isimleri saf değiştirmeye başlıyordu.

Siyasi partilerin 22 Temmuz seçimleri için hazırladığı kampanyalar değerlendirildiğinde tema olarak en çok Türkiye kullanıldı. AKP'nin 'Her şey Türkiye için', DYP'nin 'İşim gücüm Türkiye', MHP'nin 'Türkiye'nin uğurlu geleceği', CHP'nin 'Türkiye güzel günler görecek', GP'nin 'Açın Türkiye'nin önünü, durduramazsınız' sloganları aslında yükselen milliyetçiliği hedefliyordu. Partilerin bu seçim dönemi için hazırladıkları bildirgelerse sloganlarda olduğu gibi çok farklı değildi. Partilerin eğitim başlığı altında ele aldığı en önemli ortak konu üniversite giriş sınavıydı. CHP ve MHP sınavın kaldırılacağını, AKP ise sistemin yeniden yapılandırılacağını söylüyordu. Sağlık konusunda da aile hekimliğinin yaygınlaşması, koruyucu sağlık hizmeti ve yoksulların primlerini devletin ödemesi partilerin ortak vurgularıydı. Partilerin beyannamelerindeki 'çevre' bölümleri ise sivil toplum örgütleri tarafından yetersiz bulunuyor, vaatlerin nasıl yapılacağı net olarak ortaya koyulmadığı için eleştiriliyordu. Yine gençler için iş olanaklarını artırma, vergileri kademeli olarak indirme, işçi, memur ve esnaf için tek emeklilik sistemi ortak vaatler olarak vurgulanırken, CHP, MHP ve DP mazotun üzerindeki vergi yükünü indireceklerini söylüyorlardı. Siyasi partilerin seçim bildirgelerinde, uluslararası siyaset başlığında ana konu AB süreci değil Kuzey Irak'tı. Partiler, PKK'nın Kuzey Irak'ta terörün üssü olarak kullanmasını engelleyeceklerini ve sınır ötesi operasyon yapılabileceği

mesajını veriyorlardı. AB'ye üyelik süreci, önemli bir yer bulamıyor, terörle mücadele/PKK ve Kürtlerle ilgili yeni bir açılım görülüyor, "Terörün kökü kazınacak" ifadesini tekrarlamakla yetiniyorlardı. Bildirgelerde "Kürt sorunu" kavramı kullanılmıyor, CHP, MHP ve DP, "Kürt sorunu" demeden bölgenin problemleri ve çözüm önerilerini sıralarken, AKP konuya demokratik haklar bölümünde genel olarak değiniyordu*. AKP, milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırılması ve türban konusuna yer vermemiş, Yeni Anayasa, Siyasi Partiler Kanunu'nu değiştirme, işkence ve yolsuzlukla mücadele partilerin ortak vurgu yaptığı diğer konular olmuştu. A&G araştırma şirketinin Türkiye çapında 2 bin 403 denekle gerçekleştirdiği araştırma sonuçları ise seçmenin bu vaatlere inanmadığını ortaya koyuyordu.

Miting alanlarında siyasi tartışmaların odağı AKP ve Recep Tayyip Erdoğan'dı. Devlet Bahçeli'nin, Abdullah Öcalan'ın idamı konusunda "İpleri yoksa biz verelim" diyerek kendisini izlemeye gelen kalabalığın üzerine ip atması meydanlarda ip polemğine neden oluyor, Recep Tayyip Erdoğan, "Biri ip atıyor, kimileri ip atıyor. Medya da bunların kirli çamaşırlarını çıkarıyor. Aslında bunların kirli çamaşırlarına da ip lazım be... Bir yıkanıp temizlensin" diyerek ip tartışmasına diğer partileri de dahil ediyordu. Yine Cumhurbaşkanı seçim süreci boyunca ilk kez Erdoğan meydanlarda 'uzlaşım' sözü veriyor, bunun üzerine "Köşk için adaylığım devam ediyor" diyen Dışişleri Bakanı Gül de, söylemini değiştiriyordu.

Başta cumhurbaşkanlığı seçimi olmak üzere parlamenter rejimin geleceğine yönelik önemli konularda belirleyici olacak, 42 milyon 533 bin seçmenin oy kullandığı, AKP, BTP, SP, İP, CHP, HYP, ÖDP, GP, DP, LDP, MHP, AKP, EMEP, TKP olmak üzere 14 siyasi parti ve 699 bağımsız adayın yarıştığı Türkiye'nin 16. seçimi 22 Temmuz günü yapıldı ve seçim sonuçlandığında 42 milyon 537 bin 305 kayıtlı seçmenle gidilen ve yüzde 80'in üzerinde katılım olan genel seçimde laiklik tartışmaları ve iktidar süresindeki yıpranma payı nedeniyle oylarının düşebileceği yorumları yapılan iktidar partisi AKP, oylarını arttırarak aldığı yüzde 46.6'lık oy oranıyla CHP, MHP, GP, DP, SP ve bağımsızların toplam oyunu da aşip seçime katılan tüm siyasi partileri geride bırakarak seçimi kazandı. Ankara Tandoğan, İstanbul Çağlayan ve

---

* Erdoğan, Ağustos 2005'te bir grup aydınla yaptığı söyleşiden birkaç gün sonra Diyarbakır'daki mitingde "İlla ad koyalım diyorsanız, Kürt sorunu bu" şeklinde bir açıklama yapmış, ancak gördüğü tepkiler üzerine geri adım atmıştı.

İzmir Gündoğın'da katılım oranlarıyla tarihe geçen cumhuriyet mitingleri ve DSP'nin de verdiği desteğe rağmen 3 Kasım'da yüzde 19.41 oy alan CHP bu seçimlerde aldığı yüzde 20.8'le oylarını çok düşük bir oranla arttırıyor, 117 milletvekili olan CHP bu kez 112 milletvekiline sahip oluyordu. "Tek başına iktidar" sloganıyla yola çıkan MHP ise AKP'den sonra oylarını en fazla arttıran parti oldu ve parlamentoya üçüncü parti olarak girdi. DYP'nin oyları DP olarak girdiği seçimde yüzde 5,4'te kalıyor, seçimlerden önce partisinin barajı aşamayacak olması durumunda genel başkanlıktan ayrılacağını açıklayan DP lideri Mehmet Ağar ilk sonuçların gelmesinin hemen ardından görevinden istifa ediyordu. 3 Kasım 2002'deki seçimde yeni kurulmasına karşın yüzde 7,25 oy alan Cem Uzan'ın vaatleriyle gündeme gelen GP yüzde 3, Necmettin Erbakan desteğini alan SP yüzde 2,3 oranında oy alıyorlardı. Seçime 61 bağımsız adayla giren DTP, TBMM'de grup kuracak sayıda bağımsız milletvekili çıkartmayı başarıyor, Türkiye tarihinde ilk defa aralarında partilerinin genel başkanlığından istifa edip seçime katılan eski DTP lideri Ahmet Türk, eski BBP lideri Muhsin Yazıcıoğlu, eski ÖDP lideri Ufuk Uras ve eski ANAP lideri Mesut Yılmaz'ın da bulunduğu 27 bağımsız aday da milletvekili olarak meclise girmeyi başarıyorlardı.

Seçimden sonra CHP Merkez Yönetim Kurulu, seçim sonuçlarını illere göre inceleyen bir rapor hazırlıyor, bu raporda, alınan sonuçtan "ikinci cumhuriyetçiler, Batılı odaklar ve AKP'yi destekleyen tarikatlar, terör ve imamlar" sorumlu tutuluyor, Ankara 24. Asliye Hukuk Mahkemesi'nin CHP'den ihraç kararını verdiği Şişli Belediye Başkanı Mustafa Sarıgül ve Ankara'da toplanan muhalifler, Baykal ve ekibini protesto ediyor, 'www.baykalistifa.org' adıyla site kuruyor, genel merkez önünde toplanarak ve 'kırmızı kart' göstererek istifalarını istemelerine neden oluyordu. SHP Genel Başkanı Murat Karayalçın, Baykal'ın "seçim sonucunda genel başkanlıktan çekilmeyi gerektirecek bir tablo oluşmadığı" şeklindeki görüşünü "pişkinlik" olarak niteliyor, "'Bize verilecek oylar Atatürk'e verilecek oylardır' şeklindeki çarpık anlayış hezimete uğramıştır" diyordu. DSP Genel Başkanı Zeki Sezer ise, solun artık neleri yapacağını konuşması gerektiğini, laiklik söylemi ile oy almanın artık mümkün olmayacağını vurguluyor, "Sol yine kendi arasında kavga ediyor durumuna düşersek, toplumdan daha da uzaklaşarak çok mesafe alamamış oluruz...Karnı aç insanlara 'laiklik' diye gittiğinizde, o vatandaşımız bunu hakaret gibi algılıyor" diyordu. CHP'ye yönelik bir diğer eleştirisi ise AKP iktidarının başarısız

olmasına rağmen CHP faktörü nedeniyle oylarını artırdığını iddia eden Saadet Partisi (SP) Genel Başkanı Recai Kutan'dan geliyor, "AKP'ye verilen oylar, AKP istendiğinden dolayı değil, inananlara zulüm dalgasına karşı kin ve intikam oylarıdır" diyordu.

Seçim sonuçlarının hemen ardından Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün, Cumhurbaşkanı adaylığı konusundaki kararını 'Meydanların işaretini görmezlikten gelemem' diyerek açıklaması üzerine AKP Cumhurbaşkanlığı seçiminde toplantı yeter sayısı olan 367'yi bulmak için destek aramaya başlıyor, MHP lideri Bahçeli'nin genel kurula katılacaklarını açıklaması üzerine Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanlığı kesinleşmiş görünüyordu.

Bu arada Eski Adalet Bakanı Cemil Çiçek başkanlığında Başbakan Yardımcısı Mehmet Ali Şahin, TBMM Anayasa Komisyonu Başkanı Prof.Dr.Burhan Kuzu, Anayasa Hukuku Uzmanı Prof.Dr.Ergun Özbudun'un ve akademisyenlerin yer aldığı komisyon yeni Anayasayı hazırlama girişimlerine başlıyor, çalışmalar başlarken "Anayasa'dan Atatürkçülük'le ilgili ifadeler çıkarılsın" önerisiyle gündeme gelen Prof. Dr. Zafer Üskül taslak çalışmalarında yer almıyordu. Yürürlükteki Anayasa'da yer alan Atatürkçülük'le ilgili ifadelerin korunduğu diğer siyasi partilerin ve sivil toplum örgütlerinin görüşüne sunulacak sivil Anayasa taslağında, Cumhurbaşkanının yetkileri azaltılıyor, MGK Genel Sekreterliği Anayasal bir kurum olmaktan çıkarılıyor, YÖK kaldırılıyor, din dersi seçmeli hale getiriliyordu.

4 Ağustos tarihindeki yemin töreninden sonra CHP listelerinden meclise giren 13 milletvekili CHP'den istifa ediyor, CHP'nin milletvekili sayısı 99'a düşüyordu. Yine tören sonrası Bağımsız İstanbul Milletvekili Ufuk Uras'ın, genel başkanlığını yaptığı ÖDP'ye katılmasıyla, TBMM'de temsil edilen parti sayısı 6'ya çıkıyor, yemin töreni öncesi CHP sıralarına uğramayan DTP'liler Meclis Genel Kurul'unda MHP sıralarına giderek Bahçeli'yle tokalaşıyorlardı.

6 Ağustos günü Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 60. Hükümeti kurma görevini Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'den alıyor, 9 Ağustos'ta ise Zonguldak Milletvekili Köksal Toptan TBMM Başkanı oluyordu. TBMM Başkanlığı seçimi ve TBMM Başkanlık Divanı'nın da oluşturulmasıyla Meclis'te cumhurbaşkanlığı seçim

takvimi başlıyordu. 11-20 Ağustos arasında Cumhurbaşkanı adaylarına başvuru süresi tanınacak, 9 Eylül'e kadar geçecek 20 günlük süre içinde de, en az 3'er gün arayla yapılacak seçim turlarının tarihleri belirlenecekti. 13 Ağustos günü Başbakan Erdoğan, AKP, MYK toplantısının başında Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanlığı adaylığını açıkladı. Bir yandan 30 Ağustos öncesinde görevi devralırsa Genelkurmay'ın 30 Ağustos Resepsiyonu'na türbanlı eşini de götürüp götürmeyeceği konuşulurken, Cumhurbaşkanlığına yeniden aday olan Gül, MHP lideri Bahçeli ve DSP lideri Sezer'e "Seçilirse herkesin cumhurbaşkanı olacağım... Anayasa'nın ilk dört maddesine bağlıyım" diyor, 'laikliğe sadakat' sözü vererek destek istiyordu. BBP Sivas Milletvekili Muhsin Yazıcıoğlu da Gül'ün kendisini ziyaretinden sonra yaptığı açıklamada meclis'e girip oy kullanacağını söylüyordu. CHP ise, cumhurbaşkanı seçilmesi durumunda Gül'ü protesto edeceklerini, Cumhuriyet resepsiyonlarına ve dış gezilerine katılmayacaklarını açıkladı. Başbakan Erdoğan, cumhurbaşkanı adayı Gül'ün eşi nedeniyle Köşk'te gerginlik çıkacağı yorumlarına, 'Atatürk'ün annesine bak, eşine bak' şeklinde yanıt veriyor, 17 Ağustos günü, 60. hükümet listesini sunmak için huzuruna çıktığı Cumhurbaşkanı Sezer'den, 'Listeyi çıkarmaya gerek yok. Yeni cumhurbaşkanına sunmanız daha uygun olur' yanıtını alıyor, Cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılmasından hemen önce Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'i "tarafsız olmamakla", Hükümet olarak, yapılan atamalarının çoğunu onaylamamakla" eleştiriyordu. Nihayet 20 ağustos günü 11.Cumhurbaşkanını seçmek için ilk tur oylamada toplantı yeter sayısına ulaşıldı. Ancak AKP'li Gül'ün 341, MHP'li Çakmakoglu'nun 70, DSP'li İçli'nin 13 oy aldığı oylamada hiçbir aday seçilmek için gereken 367 oyu alamadı.

Seçim sürecinde Başbakan Erdoğan ve Hürriyet gazetesi yazarı Bekir Coşkun arasında ilginç bir polemik yaşandı. Coşkun'un "Gül benim cumhurbaşkanım değildir" sözlerine, Başbakan Erdoğan'ın, "O zaman Türk vatandaşlığından çık" şeklinde karşılık vermesi üzerine Coşkun, "Yazdığım için, 'Çekin gidin bu ülkeden' diyor. Bu bir Başbakan'ın edeceği laf değil. Yakışmaz bu laflar. Kendi vatandaşına nasıl 'çek git' diyebilir?" şeklinde yanıt veriyor, ancak bir süre sonra Hürriyet Gazetesi Coşkun'un görevine son veriyordu.

İç politikada bunlar yaşanırken, ABD Kongre'sindeki Ermeni soykırımı tasarılarına bugüne dek kararlı biçimde karşı çıkan ABD ve diğer ülkelerde anti-Semitizm

(Musevi düşmanlığı) ile mücadele eden ADL (Anti Defamation League-Karalamacılığa Karşı Birlik), Osmanlı Ermenilerinin yaşadıklarının "sonuçları itibariyle soykırım oluşturduğunu" açıkladı. Bu açıklamanın ardından soykırım tasarısı ABD Kongresi'nden geçebilir düşüncesiyle Dışişleri Bakanlığı, "Kararı düzeltin" açıklaması yaparken, İsrail'den de devreye girmesini istedi. ABD Dışişleri Bakanlığı ise 1915'teki Ermeni olaylarına siyasal amaçla ad konulması girişimlerine ve ABD Temsilciler Meclisi'nde bekleyen soykırım tasarısının geçmesine karşı olduklarını söylüyordu. ADL, bu açıklamanın ardından 1915 olaylarını "soykırım" kabul ettiği yönündeki açıklamasını yeni bir açıklamayla düzeltiyor, ADL Başkanı Abraham Foxman, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a bir mektup göndererek yaşananlardan üzüntü duyduklarını bildiriyor, Erdoğan, "Yaptıkları yanlış bize gönderdikleri faksta ifade ettiler. Bu işin tamamen tarihçiler, arkeologlar, siyaset bilimciler gibi bir komisyon tarafından çalışılarak yapılması, ondan sonra siyasilerin oturup bunun üzerinde çalışma yapması konusunu Ermenistan tarafına söylemiştik. Fakat Ermenistan bize cevap vermemişti. Bunu da paylaştıklarını ifade ediyorlar. Bundan dolayı da üzüntülerini ifade ettiler" diyordu.

Cumhurbaşkanlığı seçiminin 2. turu 24 Austos günü yapıldı. Gül 337, MHP'li Çakmaklı 71, DSP'li İçli 14 oy aldı. 3. turda 276 oy alması halinde Gül, Köşk'e çıkacaktı. Nihayet, 28 Ağustos 2007 tarihinde AKP Kayseri Milletvekili Abdullah Gül, TBMM'de gerçekleştirilen 276 oyun yeterli olduğu 3. tur oylamada AKP'den 339 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 11. Cumhurbaşkanı seçildi. MHP'nin adayı Kayseri Milletvekili Sabahattin Çakmaklı 70, DSP'nin adayı Eskişehir Milletvekili Tayfun İçli 13 oy aldı. CHP'nin katılmadığı, DTP'nin boş oy kullandığı 3. turda 24 oy boş çıkarken 2 oy da geçersiz sayıldı.

11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, TBMM Genel Kurulu'nda yemin ettikten sonra yaptığı ilk konuşmada, adaylık sürecindeki açıklamalarından farklı bir laiklik vurgusu yapıyor, laikliğin, "farklı hayat tarzlarını özgürleştirici bir model ve sosyal barış kuralı olduğunu, din ve vicdan özgürlüğünü de içerdiğini" vurguluyordu. Abdullah Gül'ün Genelkurmay Başkanı Orgeneral Büyükanıt ve kuvvet komutanları, YÖK Başkanı Teziç, bazı yüksek yargı organları temsilcileri ve Eşi Hayrünnisa Gül'ün katılmadığı Meclis'teki yemin töreninin ardından Başbakan Erdoğan, 60. hükümetin bakanlar kurulu listesini Cumhurbaşkanı Gül'e sundu.

Genel Kurmay'ın 30 Ağustos nedeniyle düzenleyeceği törenlere ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı bahçesinde vereceği resepsiyona TBMM'deki DTP'lileri davet etmemesi büyük bir krize neden oldu. Bu durumdan duydukları rahatsızlığı siyasi partilerle görüşme kapsamında kendilerini ziyarete gelen TBMM Başkanı Köksal Toptan'a ileten DTP Grup Başkanı Ahmet Türk, Genelkurmay'ı "bölücülük" suçluyor, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, DTP Grup Başkanı Ahmet Türk'ün 30 Ağustos resepsiyonuna davet edilmedikleri için Türk Silahlı Kuvvetleri'ni "bölücülük" yapmakla suçlaması ve partinin Zafer Bayramı mesajında "PKK'ya karşı sürdürülen operasyonlarda kimyasal silah kullanıldığını iddia etmesi nedeniyle DTP'li yöneticiler hakkında soruşturma başlatıyordu.

Gül, cumhurbaşkanı seçildikten sonra üst düzey komutanlarla ilk kez 29 Ağustosta GATA'daki mezuniyet töreninde buluşuyor, törende Genelkurmay Başkanı Org. Büyükanıt, Gül'e selam vermiyor, 30 Ağustos Zafer Bayramı törenlerinde ve 30 Ağustos resepsiyonunda yaşanan bu gerginlik yerini yumuşamaya bırakıyordu. Türkiye Zafer Bayramı kutlamalarını ve coşkusunu yaşamaktan çok, Cumhurbaşkanı Gül ve Komutanların karşılaşmasını merak ediyor, Gül'ün, 5 Eylülde devlet protokolüne TBMM Başkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, kuvvet komutanları, tüm siyasi parti liderleri ile yabancı büyükelçilerin davet edileceği resepsiyonu "eşsiz" olarak düzenlemesine türbanın neden olduğu yorumu yapıyordu. Org. Büyükanıt ile kuvvet komutanları, "yurtiçi denetleme ziyaretleri" nedeniyle Cumhurbaşkanı Gül'ün Çankaya'daki resmi kabulüne katılmıyor. Eşsiz kabulde, Genelkurmay Başkanlığı ile kuvvet komutanlıklarını birer general temsil ediyordu. CHP'nin protesto ettiği kabule, MHP ile DTP katılma kararı alıyordu. Gül, 7 Eylülde de medya, sivil toplum kuruluşları, dini azınlıkların temsilcileri ve iş dünyasının temsilcilerini kabul ediyordu. Özellikle sivil toplum temsilcilerinden feminist aydınlar, Abdullah Gül'ün eşi Hayrünisa Hanım'ın öncelikle bir kadın olarak resepsiyonda olmamasını eleştirirken, Gül'den "O'nun da olacağı günler gelecek" yanıtını alıyorlardı.

60. hükümetin programı, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından TBMM Genel Kurulu'nda okunarak görüşülmeye başlanıyor, sosyal projelere öncelik verileceğini, "sivil anayasa" vurgusuyla demokrasi ve özgürlüklerin genişletileceğini, işsizliğin azaltılacağını vaat eden Hükümet programı görüşmeleri, karşılıklı atışmalar nedeniyle gergin bir oturuma sahne oluyordu.

CHP içinde muhalefet yoğun bir şekilde baskı ve propagandasını arttırıyordu. CHP'nin kuruluş yıldönümü olan 9 Eylül'de partilileri ve vatandaşları Anıtkabir'de toplanmaya davet eden ve partililere yeniden yapılanma ve mücadele için 'hazır olun' çağrısı yapan Baykal, karşısında, CHP'nin Güneydoğu'dan milletvekili çıkarmamasını eleştiren, eski Almanya Başbakanı Gerhard Schröder ile eski İngiltere Başbakanı Tony Blair'i örnek gösteren ilanlarla istifasını isteyen, CHP'lileri 9 Eylül'deki kuruluş yıldönümünde, "999" parolasıyla Genel Merkez önünde toplanmaya çağıran Sarıgül'ü buluyordu.

Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı DTP'li Osman Baydemir'in, "Savaştan kaçmayız. Diyarbakır bir kaledir, kimse düşüremez" sözleri, hem AKP hem de muhalefet partilerinin tepkisini çekiyor, bunun üzerine Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı, Baydemir hakkında inceleme başlatıyordu. Bu olayın ardından 2008 baharında yapılacak yerel seçimlere yönelik çalışmalar özellikle AKP nezdinde hızlandırılıyordu.

2.1.2. Siyasal Eylemlerin Değer Oluşturucu Ana Aktörleri

Siyasal Partiler ve Liderleri

Her insan topluluğunda iktidarın yapısı iki karşıt gücün sonucudur: Bir yanda inançlar, öte yandan pratik zorunluluklar. Dolayısıyla siyasal partilerin liderliği, günümüzdeki soysal grupların çoğu (sendikalar, dernekler, şirketler, v.b.) gibi ikili bir özellik gösterir; yani görünüşte demokratik, gerçekte oligarşiktir.

Maurice Duverger, Siyasal Partiler, 1993.

İktidar, yönetenlerin, yönetilenlere, varlıklarının meşru ve onların değerlerine uygun bir hak olduğunu kabullendirdikleri etki ya da güç biçimidir (Duverger, 1998:124). Türü ne olursa olsun toplumsal yaşam, siyasal iktidar ilişkilerini -bu ilişkiler farklı biçimde olsalar da –zorunlu olarak üretir. Dolayısıyla, "(Siyasal) iktidarın bulunmadığı toplum yoktur" (La Boetie, 1995:74). Machiavelli de, "siyasetin dünyevi bir iktidar mücadelesi olduğunu" söylerken buna işaret etmektedir aslında (1998).

Toplumların kendine özgü sosyo-kültürel yapısının etkisi, oy hakkının genişlemesi ve parlamento dışında bir siyasi yapılanma gereksinimi sonucu ortaya çıkan "Siyasal partiler, bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacını güden, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlar" (Kapani, 1998:160) olarak,

toplumdaki çeşitli çıkarların ve sistemlerin birleştirilmesini, kanalize edilmesini sağlamak, halk kitleleri ile iktidar arasında bir köprü görevi görmek, kitleleri eğitmek ve bilinçlendirmek, yönetici kadroların ve liderlerin seçilmelerini sağlamak, seçildiklerinde hükümet ya da muhalefet etmek işlevlerini gerçekleştirirler (Kapani, 1998:165-167). Çağdaş siyasi etkinliklerin ve partilerin 19. yüzyılda ortaya çıkmasından çok önce de parti terimi iktidar için ya da iktidarı etkilemek için kendi aralarında rekabet eden gruplar anlamına geliyordu. Dolayısıyla, devletin sistemlerini belirlediği siyasi partiler için esas olan, ideolojik bağlara dayalı gönüllü birlikleri olarak temsil ettikleri grupların çıkarlarını korumak ve bu çıkarlara hizmet etmektir. Bu çıkarları gözetecekleri programları uygulamak içinse devlet içindeki iktidara sahip olmayı ya da katılmayı amaçlarlar.

İdeolojilerin çıkış noktası olarak görülen siyasi partiler, aslında Duverger'in (1993) tanımlamasıyla devlet içinde etkinlik gösteren, etkinliğinin niteliğini de devletin yönetme anlayışından alan kurumlardır. Huntington'a göre (1996), bir siyasal sistemin demokratik olması, adayların serbestçe yarıştıkları ve yetişkin nüfusun hemen hemen tümünün oy hakkına sahip olduğu hakkaniyetli, dürüst ve düzenli aralıklarla yapılan seçimlere bağlıdır. Bu noktada, siyasi partilerin varlıklarını etkili kılan unsurun "özgürlük" olduğunu vurgulamak gerekmektedir. İdeolojisi ne olursa olsun seçme ve seçilme özgürlüğünün geçerliliğinin sağlanması, demokrasi uygulamasının en önemli şartlarından birini oluşturmaktadır. Yine Huntington'a göre (1996), askeri darbeler, sansür, hileli seçimler, muhalefete karşı baskı ve taciz, siyasal muhalifleri hapse atmak, siyasal toplantıları yasaklamak gibi uygulamalar özgürlük esaslı demokrasiyle bağdaşmamaktadır. Askeri darbeler ya da Anayasa Mahkemesi tarafından siyasal partilerin kapatılması, parti kimlikleri ve parti bağlarının gelişmesi üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır (Yıldız, 2002:89). Lider sultası ya da parti içi demokrasi kavramlarıyla dile getirilen özgürlük sorunu parti içindeki çoğunluğun ve farklı düşüncelerin kararlarının dikkate alınması sorunudur (Yıldız, 2002:95) ve partilerin işleyişini önemli ölçüde etkilemektedir.

Siyasi partilerin yerel ve evrensel konu/sorunlarla ilgili görüş ve eylem biçimleri doktrinini oluşturur. Parti doktrininde yer alan genel ve soyut esasların uygulanabilir biçim almasıyla partilerin ideolojilerini ortaya koyan parti programı ortaya çıkar. Fransız Devrimi ile başlayan tarihsel süreçte ideolojilerine göre siyasi partiler,

seçkinlik, muhafazakarlık, gelenekçilik, imtiyazlılık tarafının yer aldığı sağ, değişiklik isteyen ve imtiyaza karşı görüşler sol, sonraları ise her iki görüş arasında yer alanlar da orta (merkez) olarak sınıflandırılmaktadır (Akçalı, 1995:108-116). Merkez partiler, kurulu düzenin korunmasından yana, yeniye karşı kuşkulu ve kararsız, ancak gerici olmayan partilerdir. Bu özellikleri dikkate alındığında, merkez partilerin sağ ve sol partiler arasında bir denge yarattığı gözlemlenebilir (Akçalı, 1995:116). Sol görüş ise üretim güçlerinin mülkiyet kullanımı üzerinde kamu ya da devlet ağırlığının artırılarak toplum lehine değişiklikleri ifade etmektedir (Akçalı, 1995:116). Sol partiler de ılımlı, yenilikçi (reformcu) ve aşırı sol olarak sınıflandırılabilir. Sağ partiler de üretim araçlarının özel mülkiyeti ve girişim özgürlüğünü onaylarlar ve kendi içlerinde sol partilerde olduğu gibi ılımlı, yenilikçi ve aşırı sağ olmak üzere üç gruba ayrılırlar (Akçalı, 1995:118).

İdeolojisi ne olursa olsun, iktidar dolayısıyla hükümet olma amacının diğer kurumlardan ayırdığı siyasal partiler, tüm bu işlevleri gerçekleştirirken iletişim etkinliğinden yararlanırlar. İletişimin siyasal boyutu, seçmenlerin siyasal tercihlerini etkilemek ve yönlendirmek amacını taşır. Seçmenlerin siyasi tercihleri ise dahil oldukları gruplar, ideolojik görüşleri, ekonomik ve toplumsal koşullar, iktidar/muhalefet partisinin performansı, vaatleri, adayları gibi faktörlerden etkilenmektedir. Seçmenlerin siyasi tercihlerini etkileyen en önemli faktörse hiç kuşkusuz liderdir.

Liderin, siyasi partinin sahip olduğu kimliğin ve siyaset anlayışının temsilcisi olarak algılanması, siyasal partinin başarısını doğrudan etkiler (Gökçe, vd., 2002:21-22). Bu algının yaratılması ise siyasal alanın iletişimine bağlıdır. Siyasal partilerin, iktidar ya da muhalefet durumlarını belirleyen siyasal katılım ya da kitlelerin siyasal olana karşı yabancılaşma durumunu niteleyen siyasal çözüm, siyasal iletişim ağlarının işleyişi sonucunda ortaya çıkar (Yavaşgel, 2004:144). Diğer yandan, siyasal parti ve liderlerin, seçmenlerin siyasi tercihleri üzerinde etkililiğini ortaya koymak iletişimin siyasal boyutunun öncelikli hedefidir. Bu etkiyi sağlamak için, güven ve güvenin bağlı olduğu saygınlık ve uzmanlığın kitleler üzerinde, onların, empati –ki buna kendini başkasının yerine koyma, onun mantığıyla düşünebilme diyoruz- kurabilecekleri koşullar oluşturularak (mesajın içeriği, tekrarı, fiziksel görünüş, ses gibi faktörlerin de desteğiyle) aktarılması ve onaylatılması gerekmektedir (Kalander,

2001). Bu nedenle, seçim dönemleri, yalnızca siyasal parti ve liderlerin, çıkarların temsilini üstlenmek için yarıştıkları bir alan değil, aynı zamanda her iki aktörün halk kitleleriyle karşılaştıkları, güvenilirlik sergileme yöntemleri kullandıkları bir araçtır (Giddens, 2004:93).

Gerek siyasal partilerin gerekse siyasal liderlerin, iktidara gelmek ve iktidarlarını güvenilirliklerini sergilemek ve korumak için siyasal iletişimin uygulama türü olarak propaganda yöntemlerinden yararlandığı bilinen bir gerçektir (Giddens, 2004:64). Söz konusu uygulama biçimlerinin tümü olarak ele alındığında siyasal iletişimin göze çarpan en belirgin unsuru, siyasal parti, lider ya da iktidarın mesajı ya da söylemidir. Çünkü “eylem dille kurulur ve dille haklılanır” (Mutlu, 2005:374). Köker (1998:99), Graber’in (1981:198) yaptığı politik dilin işlevleri sınıflamasını şu şekilde aktarmaktadır: “politik dil, (1) enformasyonu açık hale getirerek, çağrışımlar yoluyla hatırlatarak, sonuçlar çıkarılmasına katkıda bulunarak, sembolik anlamlar yaratarak enformasyonu yayma, (2) enformasyon yayılımını kontrol ederek, olup biteni aydınlatarak gündem oluşturma, (3) gerçekliği tasarlayarak, tanımları kontrol ederek, kişilerarası ilişkileri yeniden tanımlayarak yorumlama ve bağlantılandırma, (4) biçimsel ve biçimsel olmayan canlandırmalarla geçmiş ve geleceği göz önünde tutma, (5) doğrudan işaret ederek, ortam yaratarak, kelime ve sembollerin gücünden yararlanarak eylemi teşvik etme işlevlerine sahiptir”. Bu noktada politik konuşmanın farklı iki türü olan retorik ve propagandaya değinmek gerekmektedir.

İnandırarak ikna etme sanatı olan retorik, siyasal anlamda, siyasal aktörlerin düşünce ve eylemlerini kitlelere aktarırken, onların düşünce ve eylemleri konusunda halkın rızasını almayı amaçlar. Propaganda ise tartışma ve eleştirinin olmadığı ortamlarda inançları etkilemek için kullanılan bir yöntemdir (Mutlu, 2005:379). Dolayısıyla propaganda değer ve hakikate değil, inandırma yöntemlerine yoğunlaşırken, retorik hakikat ve değerleri esas alan bir uygulamadır. Le Bon da (2001:86), kitlelerin düşüncelerini yönlendirmek için kanıtlanmaktan uzak bir iddia, bu iddianın gerçek olduğunun algılanması için de sürekli tekrar ve tekrarlanan iddiaların duygu, düşünce, heyecan ve inançlar yoluyla başkalarına sirayet etmesi gerektiğini söyler. Gerçekten de örneğin Nazi Almanya’sında Le Bon’un tasvir ettiği durum yaşanmıştır. Politik konuşma bir gösteri halini almış, Roma Katolik Kilisesinin görüşlerini yaymak için kullandığı teknik bir terim olan propaganda, politik konuşma

yerine kullanılmıştır. "Kitlelerin", yöneticilerin özel çıkarlarını değil de ulusun çıkarını koruduklarına ikna edilmeleri için düzenlenen etkinliklerden biri olarak politik konuşma, yönetim mekanizmalarına taşınmış, iletişimcilerin uzmanlık bilgisi dahilinde gerçekleştirilmiş olduğu gibi onların direktifleri doğrultusunda söz sanatlarıyla yeniden süslenmiş, görsellikle kuşatılmış, sloganlarla bezenmiş, tekrarlarla güçlendirilmiştir (Köker, 1998:101).

"Siyasal iktidarın ayakta kalması, halktan aldığı desteğe bağlıdır" diyen La Boetie de, siyasal iktidarın sürekliliğini ve kitlenin itaatini sağlamak için rızasının gerektiğini söyler. Kitlenin rızası, ikna edilmesine bağlıdır ve ikna ancak siyasal iktidarın elinde olan konuşma gücü –ki bu ideolojik söylemdir- ile sağlanabilir. Yönetilenler, "ideolojik söylemin içerdiği imgeler, düşünceler ve anlamlar bütünü özümsemekle kalmayıp bunu kendi düzeyinde yeniden üretmeye de koyulur. Bunun sonucu olarak tek tek bireysel söylemler, iktidarın yaydığı söylemin bir tekrarına dönüşür ve kişi bir kısır döngü biçimindeki alışkanlıklar çemberi içine oturtulur. Artık böyle bir insandan, iktidarın saptadığı davranış ve düşünce kalıplarının dışına çıkmasını beklemek boşunadır.... Kişisel düşünceler resmi ideolojinin bireysel düzeyde yinelenen çeşitli biçimlerine dönüşünce ve kişiler bu düşünceleri özgür istençlerinin ürünleri olarak algılayınca, halk, yalnız bedensel olarak değil, düşünsel olarak da siyasal iktidarın hükmü altına girmiş demektir. Böylece söylemle dışarıya vurulan bu güdümlenmiş "bireysel düşünceler", kurulu siyasal düzenin gereksinim duyduğu aktif desteklere dönüşür" (1995:105-108). Bu tür bir desteğe gereksinimi olan iktidarın öznesi ise liderin şahsında gerçeklik kazanır.

Liderlik, tanımı ve uygulamasından kaynaklanan nedenlerle içinde pek çok özelliği barındıran bir kavramdır. Bu özelliklerin başında, iktidarın gereği bir söyleme sahip olmak, toplumsal gereksinimlere odaklanmak, tutarlılık, kararlılık, heyecan yaratma, kendine güvenme, yönlendirme, yol gösterme, başkalarını geliştirme, göreve adanmışlık, kavramsal ve analitik düşünce, kurumsal haberdarlık, teknik bilgi ve uzmanlık, örnek olma, saygınlık, cesaret, dürüstlük her şeyden önce ise iyi ahlak sahibi olma yer almaktadır (Baltaş, 2001:129-130). Sennett, siyasal liderin güvenilirliğinin etkinliklerine ya da yürüttüğü programa değil gerçekte nasıl biri olduğuna bağlı olduğunu ve bu güvenin de özel imgelemin, kamusal imgelem üzerine dayatılması sonucu kurgulandığını söylemektedir (Yıldız, 2002:98). Yine

O'na göre bu dayatmanın en önemli aracı medyadır. İzleyici durumuna indirgenerek kamu olma gücü engellenen, lideri denetleyen değil, liderin denetlediği kitleler, oluşturulan imajlarla onun üstün nitelikli ve özel olduğunu düşünürler (Yıldız, 2002:98).

Kitlelere liderin üstün ve özel olduğunu düşündüren aslında karizmasıdır ve siyaset alanında liderlik bütün bu özelliklerin dışında ayrıca karizma sahibi olmayı gerektirmektedir. İlk defa Weber'in teolojik kökten türettiği ve laik bir fenomen olarak kullandığı (Mencütekin, 2005:4) karizma kavramı, sıradan insanlardan farklı olarak, Tanrı vergisi ayrıcalıklara, üstün güç ve niteliklere sahip olan anlamına gelir (Baltaş, 2001:133). Bu doğrultuda karizmatik liderlik, toplumun bir insanla bütünleşmesi, dinin, geleneksel iktidarın kısaca meşruiyetin bir kişide toplanması, eşsiz bir tarihsel misyonun bir kişiyle örtüşmesi, korkunun ve ödüllendirmenin bir kişinin eliyle tüm topluma dağıtılması biçiminde ortaya çıkar. Siyasal iktidar, karizmatik liderlikle gizemini ve gücünü bir kişide toplar ve karizmatik lider, bir mit olarak topluma sunulur (Türköne, 2006:53).

Özünde etki ve etki yaratmanın olduğu karizmatik liderlik, sonraki dönemlerde, zihinsel ve entelektüel birikim, duyarlılık, gerçekçilik, farklılık, ifade, risk, vizyon, değişim ve mücadele kavramlarıyla tanımlanmaya başlamıştır (Baltaş, 2001:134). Her siyasi liderde olması gerekmeyen ancak liderin etkisini arttıran bir faktör olarak karizma, sadece liderin düşünce ve eylemlerine değil aynı zamanda kitlenin bu eylem ve düşüncelere ilişkin tepkilerine de bağlıdır (Baltaş, 2001:134). Liderin tüm düşünce ve eylemlerinin ilettiği mesajlar, halkın lideri algılayışını etkiler. Dolayısıyla iletilen mesajın etkisi, hangi koşullar altında olursa olsun halkın beklentilerine yönelik olmasına bağlıdır. Aslında siyasi söylemlerde bu etkinin sağlanması, Sözen'in (1999) "arzu nesnesi olarak sevgi ve tanıma kullanılır" sözüne açıklık kazandırmaktadır. Çünkü, yönetilenlerin içinde buldukları koşulları benimsemelerinden çok, bunları arzulamaları, sevmeleri gerekir (La Boetie, 1995:107). Machiavelli de (1998:140-141), bir hükümdarın "hüsranı uğramaması" için, "kumanda etmesini bilmesi, yiğit olması, talihin tersliklerinden asla yılmaması, gerekli tedbirleri almakta kusur etmeyen, sarsılmaz azmi ve kararlılığı ile tebaasına hakim olmasını bilen" ve yurttaşlarının ona sürekli ihtiyaç duymasını sağlayan bir kişi olması gerekir derken bunu vurgulamaktadır aslında.

Bilgi ve haber, liderin gücünü arttıran hatta belirleyen bir unsurdur. Bilgi ve haber kaynakları, doğru ve güvenilir olmak durumundadır (Shelton, 1997:12). Lider, öncelikli olarak türü ne olursa olsun kendisine bilgi ve haber ileten ya da kendisinin doğrudan ulaştığı farklı kaynakların değerlerini, neyi, neden ilettiklerini araştırmalı ve sorgulamalıdır (Goodwin, 1999). Bu anlamda liderlik, gözlemek, tartışmak, değerlendirmek, sorumluluğu yüklenip eyleme geçmektir. Özünde liderlik, yenilik ve öncülüğe vurgu yapan bir kavramdır (Shelton, 1997:11). Yeninin yanında lider, kitlenin değerlerini de paylaştığına inandırmak zorundadır (Mutlu, 2005:167-168). Öncülük ise, Bostancı'nın (1998:24-25), söylediği gibi, halkın dile getiremediği görüşlerinin ifadesini başarıyla üstlenmenin, dolayısıyla bir temsiliyet yüklenmenin ötesinde neyi talep edeceğine halkı ikna etmektir.

Liderin özellikleri, kişisel, siyasal, sorunlara yaklaşım ve yönetim olarak dört boyutta toplanabilir (Uztuğ, 1999:152). Kişisel özellikleri, karakteri, hitabeti, dürüstlüğü, eğitimi, güvenilirliği gibi özellikleri içermektedir. Milliyetçiliği, Atatürkçülüğü, çağdaşlığı gibi özellikler siyasal özelliklerini ortaya koyarken; işsizlik, adalet, eğitim gibi ulusal ve uluslararası konulara karşı tutumu da, sorunlara yaklaşım özelliğini ortaya koymaktadır. Partiyi yönetmesi ve örgütleme yeteneği ise yönetim/yönetme özelliğidir. Platon, ideal devlette dört tür erdem olduğunu söyler; bilgelik, yiğitlik, ölçülülük ve adalet. Ona göre bilgelik, yöneticilerin; yiğitlik, koruyucuların; ölçülülük, hem koruyucuların hem de yöneticilerin; adalet, tüm sınıfların ortak erdemidir (Şenel, 2004). Liderlik ise, yönetici olmanın ötesinde ele alınması gereken ve aslında tüm bu erdemlerin toplamıdır. Bu anlamda liderin gücü, mevki ya da makamının iktidarına karşı itaatten değil, saygınlık, üstünlük ve çekiciliğinden kaynaklanır (Duverger, 1998:129).

Günümüz toplumlarında siyasal liderlik anlayışıysa, Toffler'ın deyimiyle, "yöneticiliğe" dönüşmüş durumdadır (1981). Oysa lider, Le Bon'un tanımlamasıyla "sonradan havarisi olacağı düşünce tarafından sihirlenmiş bir kişidir. Düşünce onu o derece sarmıştır ki, onun dışında her şey silinir ve ona ters düşünce batıl ve hurafe görünür" (2001:81). Fakat her lider O'na göre "havari" olacak kadar güçlü kanılara sahip değildir. Kendi çıkarları uğruna kitlelerin heyecanlarını kullanan ve aslında Toffler'ın tanımlamasına uyan yöneticiler, sadece yönetmek eyleminin yönlendirilmesiyle eyleme geçen, inanç oluşturamayan, bu nedenle etkileri kısa süreli

olan kimselerdir. Liderleri bu tür kişilerden ayırsa inanç yaratabilme güçleridir. İnanç yaratmaksa ancak mesajla olanaklıdır. Çünkü insanları harekete geçiren mesajdır (Kouzes, 1999:41). Kitleleri yönlendirme güçleri de düşünce ve eylemlerine nüfuz ederek onlar üzerinde hakimiyet oluşturma yeteneklerinden kaynaklanır. Le Bon'a göre (2001:133) liderin, bu etkisini sürekli kılması, her şeyden önce, kitlenin psikolojisini ve kitleye nasıl sesleneceğini bilmesine ve bunun için de "kelimelerin sihirli etkilerine hakim olmasına" bağlıdır. Le Bon'un (2001:122), Domenach'dan (1995:92) yaptığı alıntıya göre de kitleler bu sihrin inandırıcı gücüne her halükarda hazırdır, çünkü insan inanmak ister. "Propagandanın bütün ustalığı" der Domenach, bu isteği doğrularcasına, "devlet adamının, parti başkanının ya da siyasi adayın 'temsil ettiğine' yalnızca çıkarlarımızı savunmakla kalmayarak tutkularımızı, kaygılarımızı ve umutlarımızı da omuzlarına yüklediğine inandırmaktır bizi". Bu nedenle artık seçim yarışı ideolojik değil psikolojik bir yarışır ve dolayısıyla seçimlerin zaferi ideolojinin değil liderindir, insanlar parti programına değil umutlara, geçmişe değil geleceğe oy vermektedirler (Balci, 2005:161).

2.1.2.1.Siyasal İdeolojilere İlişkin Lider Profilleri – Türkiye Örnekleme

Parti ideolojisini, parti yönetiminde ve hükümette yer alacakları, milletvekillerinin kimler olacağını tek elden belirleyen liderler, Türkiye'de siyasal partilerin kendi içlerinde demokratik koşulları sağlayamamakta olduklarının bir göstergesidir. Aslında bu tür bir anlayışın siyasal partilere hakim olmasının nedeni, siyasal kültürün siyasal partiyi değil liderini öne çıkarması, otoriteyi, itaati ve sadakati telkin eden bir siyasal geleneğin liderin otoritesini daha çok güçlendirmesidir (Türköne, 2006:290). Parti lideri ve etrafındaki bir grup azınlık tarafından yönetilen, lider sultanının aşılımadığı, kendi içlerinde bile muhalefete tahammülü olmayan "demokrasinin vazgeçilmez unsurlarının" ülke yönetimi söz konusu olduğunda demokratik koşulları nasıl sağlayacakları ya da nasıl sağladıkları sorusu belki de Türk siyasetindeki tıkanma ve krizlerin özünü oluşturan temel sorunsalın kaynağına işaret etmektedir. Türkiye'de, askeri darbelerin, yasakların özünde demokrasi kültürünün tam olarak yerleşmemesinin etkisiyle, siyasal partiler, kendilerini tanımlayacakları, farklılıklarını ortaya koyacakları bir alan oluşturamamışlardır (Erdem, vd., 2000:36). Bu durumun gerekçelerini ortaya koymak öncelikli olarak Türkiye'deki siyasal partilerin yapısal çözümlemesini zorunlu kılmaktadır.

Türkiye'deki siyasi partilerin örgüt yapısını belirleyen, 1983'de yürürlüğe giren ve halen yürürlükte olan 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasasıdır. Merkez organları, il, ilçe ve belde teşkilatlarından oluşan bu örgüt yapısının en üstünde büyük kongre bulunmaktadır. Diğer üyeler, tüm illerde örgütlenen il kongrelerinde seçilmektedir (Aziz, 2003). Demokratik temsile göre hiyerarşik bir düzen gösteren bu örgütlenme biçimi, uygulamada, parti oligarşisine giderek parti içi çatışmalarına dönüşerek; milletvekili, il, ilçe ve belediye başkanlarının partiden ayrılmaları ve bağımsız kalarak ya parti kurmaları ya da bir başka partiye geçmelerine neden olmaktadır (Aziz, 2003). Gerçekten de Türk siyasi yaşamında siyasi partilerin kurulmasında temsil kaygısından çok genel olarak seçim başarısızlıkları, partileri ve liderleriyle uzlaşamayan halk ya da siyasi elitlerin yeni arayışları etkili olmuştur. Hakim olan yargıya göre bunun nedeni Türk siyasetinin elitlerce yönlendirilmesidir (Gökçe, vd., 2002).

İlgili yasanın IV.kısımında siyasi partilerle ilgili yasaklar IV. Bölüm halinde düzenlenmiş bulunmaktadır*. Yasa V.Kısımında da parti kapatılmasına ilişkin hükümleri kapsamaktadır.

---

* 2820 sayılı Siyasal Partiler Yasası'nın IV.Kısım siyasi partilerle ilgili yasakları şu şekilde düzenlemiştir: **Tüzük ve Programlar ile Parti Faaliyetlerine İlişkin Sınırlamalar**

Madde 90- Siyasi partilerin tüzük, program ve faaliyetleri Anayasa ve bu Kanun hükümlerine aykırı olamaz.Siyasi partiler, tüzük ve programları dışında faaliyette bulunamayacakları gibi seçimlerde başka bir partiyi destekleme kararı da alamazlar.

Yan Kuruluşlar Yasağı

Madde 91- (Mülga :12/8/1999-4445/25 md.) Dernek, Sendika, Vakıf, Kooperatif ve Meslek Kuruluşlarıyla Siyasi İlişki ve İşbirliği Yasağı

Madde 92- (Mülga :12/8/1999-4445/25 md.)

Parti İçi Çalışmaların Demokrasi Esaslarına Uygun Olma Zorunluluğu

Madde 93- Siyasi partilerin parti içi çalışmaları, parti yönetimi, denetimi; parti organları için yapılacak seçimler ile parti genel başkanlığınca, genel merkez organlarınca ve parti gruplarınca alınan kararları ve yapılan eylem ve işlemleri parti tüzüğüne, parti üyeleri arasındaki eşitlik ilkesine ve demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

Üniforma Giydirme ve Güvenlik Kuvvetlerinin Görevlerini Üstlendirme Yasağı

Madde 94- Siyasi partiler, üyeleri ve personeli için üniforma, üniforma niteliğinde kıyafet veya kol bağı ve benzeri alametler ihdas edemez ve bunları kullanıramazlar. Ancak her kademedeki parti kongreleri ile toplantılarında görevlendirilen parti üyeleri ve personel bu görevleri gereği olarak şerit, kurdela ve benzeri işaretler kullanabilirler.

Siyasi partiler herhangi bir kimseye veya topluluğa güvenlik kuvvetlerinin görev veya yetkilerini üstlenmesi görevini veremezler ve parti kongre ve toplantılarında üyelerinin bu şekilde hareketlerine müsaade edemezler.

Madde 95- (Değişik:12/8/1999-4445/14 md.) Kapatılan siyasi parti bir başka ad altında kurulamaz. Bir siyasi partinin kapatılmasına söz veya eylemleriyle neden olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazete'de gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamazlar, Siyasi partiler bu kişileri hiçbir suretle seçimlerde aday gösteremezler.

Kullanılmayacak Parti Adları ve İşaretler

Türkiye’de “İlk açık ve adil “çok partili” seçimlerin yapıldığı 1950’den bu güne kadar geçen sürede, 14 Milletvekili Genel Seçimi, 8 Milletvekili Ara Seçimi, 11 Yerel Yönetimler Seçimi, 8 Cumhuriyet Senatosu Kısmi Seçimi olmak üzere toplam 42 seçim yaşanmış” (Gökçe, vd., 2002), adına “fırka, cemiyet, teşkilat ve parti denen 250 civarında örgüt kurulmuştur” (Türköne, 2006:286). Türkiye’de siyasi partilerin geçmişine bakıldığında 1945’e kadar tek partili (kadro ve kitle partisi)- Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk ve 1945 yılına kadar tek partisi daha sonra adı Cumhuriyet Halk Partisi olan Mustafa Kemal tarafından kurulan Halk Fırkası’dır-dönemi, 1945’den sonra da iki partili ve çok partili dönem olarak saptanabilir. Bunlardan iki partili dönem, 1945-1960 arasını kapsamaktadır. Bu dönemde siyaset, iki partinin hakimiyeti altındadır (Akçalı, 1995:120). 1960’lı yıllarda ise aşırı sağ ve aşırı sol ideolojileri temsil eden siyasi partiler kurulmuştur. MHP ve MSP’nin temsil ettiği bu görüşler, 1980 öncesinde denetim altında tutulabilmiş, AP ve CHP merkezi oluşturmuştur (Bostancı, 1998:26). Zamanla aşırı uçtaki partiler, baskı gruplarıyla ilişki kurmuş ve bu durum 12 Eylül 1980 darbesinin yaşanmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, 1980 öncesi Türk siyasetinde ekonominin belirleyici olduğunu, 80 sonrasında ise dincilik, laiklik, milliyetçilik gibi unsurların etkisinin arttığını gözlemlemek mümkündür.

“Modern toplumların modernleşmesi ilerledikçe, sanayi toplumunun temelleri çöker, tükenir, dönüşür ve tehdit altına girer” (Beck, Giddens, Lash, s.176). Daha kesin bir deyişle, sanayi toplumlarımız başka bir toplum biçimine dönüşürler ya da kendi sonlarına doğru sürüklerler kendilerini, hem de bunu bilmeden, böyle bir konuyu düşünmeden. Kılavuz örgenler (partiler, sendikalar) güçlerini yitirirler” (Tourain, 2002).

Tourain’in bu tespiti, batının dayatmacı siyaseti ve özellikle küreselleşme sürecinin etkisiyle giderek tüm toplumlarda geçerlilik kazanmaya başlamıştır. Özellikle siyasal

---

Madde 96- (Değişik birinci fıkra : 19/6/1992-3821/8 md.) Anayasa Mahkemesince temelli kapatılan veya siyasi parti siciline kayıtlı bulunan siyasi partilerin isimleri, amblemleri, rumuzları, rozetleri ve benzeri işaretleri başka bir siyasi partice kullanılmayacağı gibi, daha önce kurulmuş Türk devletlerine ait topluma mal olmuş bayrak, amblem ve flamalar da siyasi partilerce kullanılmaz.

Değişik: (19/6/1992-3821/8 md.) Kurulacak siyasi partiler, Anayasa Mahkemesince kapatılan siyasi partilerin devamı olduklarını beyan edemez ve böyle bir iddiada bulunamazlar.

Komünist, anarşist, faşist, teokratik, nasyonal sosyalist, din, dil, ırk, mezhep ve bölge adlarıyla veya aynı anlama gelen adlarla da siyasi partiler kurulamaz veya parti adında bu kelimeler kullanılamaz.

12 Eylül 1980 Harekatına Karşı Beyan ve Tutum Yasağı

Madde 97- (Mülga : 12/8/1999-4445/25 md.)

partilerin güç yitimi, demokrasinin de güç yitimine neden olmaktadır. Modern toplumların dayandığı, siyasal liderlerle halk arasındaki güven ilişkisinin egemenliğinde varolan yönetim anlayışı (Giddens, 2004:93), günümüz toplumlarında yerini çıkar ilişkisinin egemen olduğu güvensizleşen yönetim anlayışına bırakmıştır.

Küreselleşmenin, benzeştirici etkisi, siyasal partilerin, biz ve öteki ya da bir başka deyişle dost-düşman ayırımından giderek uzaklaşmalarına, iktidarlarını sağlamak için kiteselleşme eğilimleri göstermelerine neden olmuştur. Türkiye’de de siyasal partiler, günün koşullarına ve gereklerine uyum sağlayarak, kiteselleşme eğilimi ya da ideoloji partisinden çok merkez partisine dönüş olarak tanımlanabilecek sürecin içine girmişler, sonuçta giderek birbirlerine benzemeye başlamışlardır (Gökçe, Akgün, Karaçor, 2002:14-15). Aynı şekilde, Sözen (2003) Türkiye’de varolan siyasal partiler arasında ideolojik anlamda farklılığın giderek azalmasının yanında, partilerin kendi içinde yaşadığı görüş ayrılıkları ya da çıkar çatışmalarının neden olduğu gruplaşmaların diğer siyasal partilerle aralarındaki farktan daha çok öne çıkmaya başladığını söylemektedir. 3 Kasım 2002 ve 22 Temmuz 2007 genel seçimleri öncesi ve sonrasında siyaset alanında yaşananlar, bu duruma örnek gösterilebilir. Ötekilerini yaratamayan parti ve liderlerin kimlikleri arasındaki ayrımın, seçmenlerin algısı üzerinde farklılık oluşturamaması bu seçimde partilerin aldığı sonuçlar üzerinde oldukça etkili olmuştur. Partilerin benzeşmesi ve denenmişliklerinin yanında, 2002 seçimlerinde kendini muhafazakar demokrat olarak sunan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin başarısında farklılık ve yeniliğinden öte, seçim sürecinde yasaklı olan Recep Tayip Erdoğan’ın bir lider olarak mücadeleci kimliği, seçim sürecinde yerine aday göstermemesi, dolayısıyla liderliğini paylaşmaması, partisi üzerindeki hakimiyetini göstermiş ve “tek adam” olarak algılanmasına neden olmuştur (Yıldız, 2003). Bu seçim döneminde AKP gibi farklılık ve yeniliği vurgulayan bir başka parti de Genç Parti’ydi. Genç Parti lideri Cem Uzan’ın pazarlama/propaganda teknikleri, ideolojik bir mücadeleden çok ekonomik iktidar talebinin göstergelerini oluşturuyor, seçim sonuçları ise “ideolojinin” değil “pazarlamanın/propagandanın” başarısını bir kez daha gösteriyordu (Bir, 2003). Yine bu seçim sonrası, meclise muhalefet olarak girebilen Cumhuriyet Halk Partisi’nin, kendi içinde köklü yenilik ve değişimler gerçekleştirmekten çok, seçimden

önce yaptığı transferlerle gündeme gelmesi ve daha başka etkenler, tepki ve sol oylarını gerektiği kadar kendinde toplayamadığını gösteriyordu (Yıldız, 2002).

“İnsanlar, ellerinden çok gözleriyle hüküm verirler...herkes sizin neye benzediğinizi görür ama pek az kimse sizin aslında ne olduğunuzu bilir ve bu az sayıda insan da hükümdarın iktidarının ihtişamından destek alan çoğunluğun fikrine karşı çıkacak cesareti asla kendinde bulamaz”

diyen Machiavelli ile 1991 seçimlerinde Mesut Yılmaz'ın danışmanlığını yapan Seguela'nın görüş ya da önerileri konu siyasal liderlik olduğunda aynı paralelliktedir.*

* *

Siyasal yaşamın en etkili unsurlarından biri olan liderin bu etkililiğini ortaya koymak, örnekler üzerinden yola çıkarak hatta bu örneklerin kendi siyasal yaşamlarını ele almayı gerektirmektedir. Bu tür bir değerlendirme ise hiç kuşkusuz Türk siyasi tarihine yön veren liderleri ve profillerini ele almayı zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda amaçlanan liderleri parti kimlikleriyle, Kurucu Genel Başkan ya da ondan sonra partiyi devralan Genel Başkan sıfatlarıyla ele almak, Başbakanlık, Başbakan Yardımcılığı hatta Cumhurbaşkanlığı yapmış bu liderlerin özellikle siyasi geçmişlerini, yöneticilik ve liderliklerini vurgulamak gerekmektedir.

2.1.2.1.a.Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulu Önderi ve CHP'nin Kurucu Genel Başkanı Mustafa Kemal Atatürk

Atatürk, Türk Bağımsızlık Savaşı'nda milli birliği sağlayan, askeri birlikleri yöneten, yepyeni bir devlet kuran büyük bir kumandan, siyaset adamı, güçlü bir inkılâpçı, eşsiz bir liderdir. Tüm yaşamı bağımsız Türk Ulusu'nun her alanda gelişmesi ve kalkınması, refah ve mutluluğu için verdiği mücadelelerle doludur. Bu noktada bir

---

*** Jacques Seguela siyasal liderlik için belirlediği on öneriyle üzerinde önemle durulması gereken konulara işaret etmektedir: “Seçimleri ideoloji değil lider kazanır, seçimlerde geçmiş için değil gelecek için oy verilir, oy program için değil umut için verilir, seçim siyasal olmaktan öte psikolojik bir olaydır, devlet adamı olmak isteyen her siyasetçi kendi efsanesini geliştirmelidir, lider, bağımsız kişiliğini vurgulamalıdır, devlet adamı, ülkesinin yapısını yansıtmalı bugünden yarını temsil etmelidir, lider, ülke içi imajı kadar dış imajına da önem vermeli ve onu geliştirmelidir, seçimi lider kazanır ama yalnız olmadığını unutmamalı politika dışı işlerine de önem vermelidir, zamana zaman tanımak gerekir. Lider orta ve uzun vadeli düşünmeli ve bunu yansıtabilmelidir” (Özkan, 2004:115-116).

lider olarak Atatürk'ün özellikle devlet yönetimi ve siyaset anlayışına değinmek gerekliliği doğmaktadır. O'na göre demokrasi, egemenliğin millette olmasıdır ve demokrasinin tam ve en belirgin hükümet şekli cumhuriyettir (Afetinan, 2000:29; 397-398). Amacı, milletin yönetenler üzerindeki denetimi yoluyla, siyasal özgürlüğü sağlamak (Afetinan, 2000:407) olan demokrasi ilkesi, egemenliği kullanan aracı ne olursa olsun, esas olarak milletin egemenliğe sahip olmasını ve sahip kalmasını gerektirir (Afetinan, 2000:406). Dolayısıyla devlet yönetiminin temeli, milli egemenliktir ve milletin egemenliği esasına göre biçimlenen devletlerde esas olan "milletin genel isteklerini en çok temsil eden ve bu isteklerin bağlı olduğu yarar ve gerekleri, en yüksek güçle ve yetkiyle yapabilecek siyasi grubun, devlet işlerinin yürütülmesini üzerine alması ve bu sorumluluğu en yüksek liderinin omzuna bırakması ilkesinden oluşur" (Atatürk, 1991:221-222).

"Milleti oluşturan bireylerin o millet içinde, her çeşit özgürlüğü, yaşama, çalışma, fikir ve vicdan özgürlüklerinin güvence altına alınması, aynı şekilde, milletin tümünün her çeşit özgürlüğü, yani kendi topraklarında, dış güçlerin hiçbir karışma ve sınırlaması olmaksızın özgür ve bağımsız yaşaması ve çalışması gerekir. İşte, devlet, gerek bireylerin özgürlüğünü temin için millet üzerinde bir nüfuz ve gerek millet ve memleketin bağımsızlığını koruyabilmek için kendine özgü bir nüfuz ve kuvvete sahip olmalıdır. Devleti oluşturan milletin içinde nüfuz uygulayan kuvvet, birey olarak hiç kimse tarafından verilmiş değildir. O, bir siyasal nüfuzdur ki, devlet kavramında kendiliğinden vardır ve devlet, onu halk üzerinde uygulamak ve milleti dışarıda diğer milletlere karşı savunmak yetkisine sahiptir. Bu siyasal nüfuz ve kudrete "irade" veya "egemenlik" denir. Bizim anlayışımıza göre, siyasal kuvvet, millî irade ve egemenlik, milletin bütün halinde ortak kişiliğine aittir; birdir, bölünemez, ayrılamaz ve başkasına bırakılamaz" (Afetinan, 2000:26-27, 386-389, 418).

O, bu sözleriyle, devletin en temel işlevinin, bireyin ve milletin özgürlüklerini güvence altına almak ve bunun sağlanması için gerekli olan gücün kaynağının egemenlik olduğunu, egemenliğinse bölünemeyeceğini, ayrılamayacağını, başkasına bırakılamayacağını vurgulamaktadır. Bu noktada hükümetlerin varlık sebebi, memleketin güvenliğini, milletin huzur ve rahatını temin etmektir. Büyük Millet Meclisi yasalarının saygınlığı ve yürürlüğüyle korunan (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006b:536) milletin güvenlik, huzur ve rahatına karşı tehdit oluşturanlar ya da O'nun ifadesiyle, "memleketimizin herhangi bir köşesinde halkın güvenliğini, devletin

bütünlük ve huzurunu bozmaya kalkışanlar, devletin bütün kuvvetlerini karşılarında bulmalıdırlar” (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006a:307). Dolayısıyla Atatürk’e göre, bir millet için devlet ve hükümeti, kendi malı ve koruyucusu tanımak en büyük dayanak ve şereftir (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006a.:372)

Diğer yandan, devleti ve milleti yönetenlerin, kişisel tutkuları ve çatışmaları, milli ve vatani görevin gerektirdiği yüksek duyguların önüne geçtiğinde dağılma ve yok olma, sakınılması mümkün olmayan bir sonuçtur (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006a.:165). Bu nedenle millet, hükümetin gözcüsü olmalıdır. Çünkü hükümetlerin olumsuz uygulamaları karşısında milletin itiraz etmemesi ve bu olumsuzlukları yaratan hükümeti düşürmezse, hükümetin bütün kusur ve suçlarına ortak olur (Atatürk, 1991:118).

Atatürk, hükümeti oluşturacak ve ülke yönetimini millet adına üstlenecek milletvekillerinin “memleketi ve milleti en çok seven, aklına, anlayışına, vicdanına en çok güvendiğiniz insanlar” dan oluşması gerektiğini söylemektedir. Ancak bu nitelikleri sergileyen milletvekillerinin oluşturduğu bir meclis milletin beklentilerini gerçekleştirmeye ve hak ettiği refahı sağlama gücüne sahip olur (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006a.:124). Bu refah ve mutluluğu sağlayacak olan ve Atatürk’ün, devlet yönetiminin ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü siyasal partiler ve programlarının milletin refah ve mutluluğunun öncelemesi gerektiğini “Ben öyle bir parti kurmayı düşünüyorum ki, bu parti milletin bütün sınıflarının refah ve mutluluğunu sağlamaya yönelmiş bir programa sahip olsun. Milletimizin şartları buna elverişlidir” sözleriyle dile getirmektedir (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006a.:50). Çünkü O’na göre

“Bu milletin siyasal partilerden çok canı yanmıştır...diğer memleketlerde partiler kesinlikle ekonomik amaçlar üzerine kurulmuş ve kurulmaktadır. Çünkü, o memleketlerde çeşitli sınıflar vardır. Bir sınıfın çıkarlarını korumak için kurulan siyasal bir partiye karşılık diğer bir sınıfın çıkarlarını koruma amacıyla bir parti kurulur; bu pek doğaldır. Sanki bizim memleketimizde de ayrı ayrı sınıflar varmış gibi kurulan siyasal partiler yüzünden tanık olduğumuz sonuçlar hepimizce bilinmektedir. Halbuki Halk Partisi dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil, bütün millet dahildir. (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006a.:97).....Tersine, her sınıf halkın çıkarlarını eşit bir şekilde, biri diğerini zedelemeyen temin etmeyi amaç edinen bir kuruluştur. Bunu davranış şeklimiz kanıtlamaktadır. Bundan sonra da böyle olacaktır. Diğer memleketlerde bu

kuruluşun bir benzerini aramaya gerek yoktur (Aydın Tarihi, Cilt:24, Sayı:82-83, 1931' den aktaran Kocatürk, 1999).

2.1.2.1.b.CHP'nin II.Genel Başkanı İsmet İnönü

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün en yakın çalışma arkadaşı olan İsmet İnönü ya da "İsmet Paşa", 1938-1950 yılları arası ve sonrasında geçen 50 yıl boyunca "Milli Şeflik" olarak adlandırılan dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde önemli ve büyük bir rol oynamış devlet adamıdır.

Lozan Barış Konferansı, her ne kadar üzerinde farklı yorumlar yapılsa da, İsmet İnönü'nün askeri başarılarının ötesinde siyasi başarısını ortaya koymuştur. TBMM tarafından önce Dışişleri Bakanı seçilen İnönü, bu konferansa baş delege olarak, emperyalist güçlere karşı verilen savaştan zaferle çıkmış bir halkın temsilcisi olarak siyasal ve ekonomik bağımsızlığın mücadelesini vermek, Milli Misak'tan hiçbir koşulda taviz vermemek için katıldı.

Türk siyasal hayatında sayısız askeri ve siyasi başarıları olan İnönü'nün, özellikle verdiği bağımsızlık mücadelesinden zaferle çıkmış ancak ekonomik zorlukların ve sosyo-politik karmaşaların yaşandığı bir dönemde Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na girmesini önlemesi ve tüm bu koşullar altında Atatürk ilke ve inkılaplarından ödün vermemesi, çok partili hayata geçilmesi dolayısıyla demokratik Türkiye'nin gerçeklik kazanması konusunda gösterdiği çaba siyasal tarihimiz içinde özellikle vurgulanan konular içinde yer almıştır. İsmet İnönü, Atatürk'ün resimlerini Türk Lirası'ndan çıkarması, varlık vergisi uygulamaları, Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılından 1960 yılına kadar geçen sürede Bayar ve Menderes'le yaşadığı çatışmalar, "şartlar tamam olunca, ihtilal millet için bir hak olur" gibi sözleri ve ihtilal yanlısı tutumu nedeniyle döneminde ağır eleştirilere maruz kalmış, Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi arasında geçen bu karşılıklı suçlama ve ithamlar demokrasinin yaşatılmasının önünde büyük engeller oluşturmuştur (Tuncer, 1999:42-43). Türk ve Dünya tarihinin en önemli, en çalkantılı, en zor dönemlerinde ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan ilerlemesi için çalışan başarılı bir lider olmuştur.

2.1.2.1.c.DP'nin Kurucu Genel Başkanı Adnan Menderes

Türk Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması sürecinde gösterdiği çabadan ötürü kendisine İstiklal Madalyası verilen Adnan Menderes, Ali Fethi Okyar tarafından 1930 senesinde kurulan Serbest Fırka'nın Aydın Teşkilatı'nı kurarak başkanı oldu. Daha sonra Serbest Fırka Başkanı olarak Atatürk'ün huzuruna çıkan ve takdirini kazanan Menderes, bu parti kapatılınca CHP'ye girdi ve 1931 yılında Aydın Milletvekili seçildi (Tuncer, 1999). 12 Haziran 1945'te Refik Koraltan ve Fuat Köprülü ile birlikte yaptıkları muhalefetten dolayı CHP Disiplin Kurulu tarafından ihraç edildiler ve 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'yi kurdular. Parti'nin başkanı milletvekilliğinden istifa eden Celal Bayar'ın dışında kurucuları arasında yer alan Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın milletvekillikleri devam ediyordu.

O dönemin toplumsal, siyasi ve ekonomik koşullarına göre "güçlü" tabanı olan yeni bir siyasi parti kurulması son derece önemliydi. Aslında bu önemin altında yatan yeni kurulan Demokrat Parti'nin ideolojik açıdan temsil ettiği görüştü. Menderes'e göre en belirgin özelliği tek parti iktidarına son vermek isteyen hareket ve akımı temsil eden "Demokrat Parti, Halk Partisinden bazı konularda biraz sağda, biraz soldadır". Asım Us'a göre de Demokrat Parti, örneğin işçiler konusunda Cumhuriyet Halk Partisi'nin solunda, toprak kanununun uygulanması konusunda ise sağındaydı (aktaran, İnan, 2006:181). Dolayısıyla DP'nin en belirgin özelliği sağ ya da sol olması değil CHP'ye muhalif olmasıydı.

1946 tarihinde iki seçim yapıldı, ilki çok partili seçim belediye seçimleriydi ve ardından milletvekili seçimleri gerçekleştirildi. Menderes her iki seçimin de demokratik sayılabilmesi için üç koşulun yerine getirilmesini söylüyordu: CHP dışındaki diğer partilere ve basına karşı çeşitli baskı ve kanuni engeller kaldırılmalı, demokrasiye aykırı kanunlar değişmeli, siyasi partilerin seçimlere hazırlanması için belirli bir süre geçmeliydi (İnan, 2006:185). Menderes özellikle bu süre konusunda İsmet İnönü'nün Meclis açılış konuşmasında söylediği "1947 seçimleri" sözünü referans olarak alıyor ve seçimlerin de 1947 yılında yapılması gerektiğini söylüyordu. Bu süreçte her iki parti karşılıklı olarak birbirlerini suçluyordu. CHP ve İnönü, DP'nin dış ülkelerle iş birliği yaptığını, Türkiye'yi bu ülkelere karşı kötülediğini, kin ve ihtirasla hükümeti ve iktidarı parçalamak istediklerini iddia ederken, DP ve

Menderes ise, özellikle seçimleri bir an önce gerçekleştirmek isteyen CHP'nin partilerin örgütlenmesine fırsat vermeden bir anlamda sözde demokrasiye geçmek ancak tek parti iktidarını da sürekli kılmak istediğini iddia ediyordu (İnan, 2006:197). Sonuç olarak, ilk çok partili seçim olan belediye seçimlerinde Demokrat Parti seçmenlerini sandığa gitmekte özgür bırakırken, seçimlere gireceğini açıklayan Milli Kalkınma Partisi ise seçim günü seçime girmeyeceğini açıklamış belediye seçimlerini de ardından yapılan milletvekili seçimlerini de CHP kazanmıştır.

Demokratik koşulların gerçek anlamda ilk kez sağlandığı 14 Mayıs 1950 seçimlerinde siyasi partilerin, devlet iradesinin oluşmasında önemli bir rolü olduğunu, partisiz demokrasinin düşünülmemeyeceğini, partisiz ülkelerde tek tek fertlerin genel ya da milli iradenin oluşmasında hiçbir nüfuz ve etkisinin olamayacağını söyleyen Adnan Menderes'in Demokrat Partisi (İnan, 2006:225) oyların 53,5'ini alarak iktidar oldu. Menderes'e göre DP'nin başarısı halka yakın, demokratik ilkeler doğrultusunda kurulmuş ve örgütlenmiş, aşırı otoriter devletçi anlayışa sahip CHP'den bağımsız yani devletin değil, halkın partisi olmasından kaynaklanıyordu (İnan, 2006:454).

1950-1960 yılları Tuncer'e göre iktidar muhalefet çatışmasından çok, Bayar-İnönü kavgasına sahne oluyor ve bu kavgadan en çok Başbakan Menderes etkileniyordu (1999:42). Türkiye'nin çok partili sisteme geçmesinin ötesinde iç ve dış siyasette büyük ve önemli gelişmelerin yaşandığı, Demokrat Parti'nin 10 senelik iktidarı döneminin tek Başbakanı olan Adnan Menderes, 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri darbeye iktidardan indirilerek, Yassıada'ya hapsedildi ve Milli Birlik Komitesi tarafından kurulan Yüksek Adalet Divanı'nca idama mahkum edildi. 17 Eylül 1961 tarihinde İmralı Ada'da idam edildi.

Menderes'in en çok eleştirilen yönü Aydemir'e göre (2005:476), muhalefette bulunduğu dönemde antidemokratik kanunlara isyan ederken, iktidara gelince bu kanunları kaldırmak yerine bunlara yeniden antidemokratik kanunlar eklemesiydi. Diğer yandan, "Türkiye'ye büyük adamlar gelmiştir. Ama Türk toprağını tanıyan insan gelmemiştir. Ben toprağı tanıyor, dilinden anlıyordum" (Azak, 1998:52) sözü gerçekten de Menderes'in, Türk toprağını yakından tanıyan bir lider olduğunu ortaya koymaktadır. Azak'ın "Lideri büyüten, geliştiren dayanıklı yapan yaralarındır.

Yüreğinde milleti ve toprağı için sızıları bulunmayan yarasız kişiler en öndeki adam olamaz” (1998:52) ifadesinden anlaşıldığı gibi O'nun halk tarafından sevilmesinin en önemli nedenlerinden biri halkın içinden gelmesi ve halkı tanınması olmuştur.

2.1.2.1.d.AP'nin II.Genel Başkanı ve DYP'nin Kurucu Genel Başkanı Süleyman Demirel

Siyasete 1962 yılında Adalet Partisi Genel İdare Kurulu üyeliğı ile başlayan Süleyman Demirel, 28 Kasım 1964'de yine aynı partiye Genel Başkan seçildi. 1965 yılında kurulan iki ayrı koalisyon hükümeti döneminde Başbakan Yardımcısı olarak görev yaptı. 10 Ekim 1965 genel seçimlerinde Adalet Partisi'nin tek başına iktidar olması üzerine Isparta Milletvekili olarak Parlamento'ya giren, bu seçim başarısını “Adalet Partisi'ne oy verenler adeta ikinci sınıf vatandaş durumundaydı. Biz bunlara isyan ederek geldik” (Turgut, 1992:240) sözleriyle açıklayan Demirel, Türkiye'nin 12. Başbakanı oldu ve 4 yıl süren bu Hükümetten sonra da 1969, 1970, 1975, 1977 ve 1979 yıllarında 5 kez daha hükümet kurdu.

12 Eylül 1980'de görevden uzaklaştırıldı. Yedi yıl süren bu uzaklık, 6 Eylül 1987'de yapılan halk oylaması sonucu siyasi yasakların kaldırılmasıyla sona erdi ve 24 Eylül 1987'de, Doğru Yol Partisi Genel Başkanlığı'na seçildi. 29 Kasım 1987'de yapılan genel seçimlerde Isparta Milletvekili olarak yeniden Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. 20 Ekim 1991'de yapılan genel seçimler sonrasında, Doğru Yol Partisi ile Sosyal-Demokrat Halkçı Parti'nin oluşturduğu 49. Hükümette Başbakan olarak görev aldı. 16 Mayıs 1993'de, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın vefatı üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı seçilen Demirel, 16 Mayıs 2000 tarihinde görev süresini tamamlayarak Cumhurbaşkanlığı'ndan ayrıldı.

Demirel uzun yıllar Türk siyaseti içinde yer almış bir lider olarak en çok ülke yönetiminde demokratik koşulları sağlayamamak ve ihtilaller için gerekli ortamı sağlamakla suçlanmıştı. Tüm siyasal yaşamı boyunca “Meşruiyet içinde çare tükenmez” prensibini uygulayan, (Turgut, 1992:243) toplumsal otoriteyi karşısına almadan, varolan yapıyı dönüştürmekten çok onunla uyumlu çalışmanın yollarını arayan (Bozkurt, 2001:180) Demirel'in bir diğer önemli özelliğı ise, “ortaya argüman koyarak, proje üreterek ve bunları halka farklı bir hitabet yöntemi ile anlatma,

tartışmayı kendi ortaya attığı bu argüman ve projeler üzerine çekmek, kendi tanımıyla argümantasyonculuk (Kazdağı, 1999:42) ve “Çoban Sülo” lakabının da ifade ettiği gibi Doğu kültürüyle yetişmiş bir lider olarak halka yakın olmasıdır. Liderin kendi kendisiyle ve etrafıyla barışık olması, insanları sevmeyi ve dinlemeyi bilmesi gerektiğini söyleyen Demirel'e göre, bir liderin en önemli üstünlüğü karar alma gücüdür. O'na göre lider mutlaka karar alma gücüne sahip olmalı, tahmin etmediği zamanlarda tahmin etmediği şartlarla karşı karşıya kaldığı zaman şaşırılmamalıdır.

2.1.2.1.e.MSP'nin Kurucu Genel Başkanı Necmettin Erbakan

Adalet Partisi'nden aday olmak isteyen ancak adaylığı Genel İdare Kurulu tarafından veto edilen ve AP içinde muhalefet yaratma girişimi sonuçsuz kalan Erbakan (Komsuoğlu, 2003:131) 1969 yılında Konya'dan bağımsız milletvekili seçilir. 1970 yılında Anadolu'da muhafazakar, küçük ve orta ölçekli sermayenin temsilcisi olacak ve kısa bir süre sonra Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılacak olan Milli Nizam Partisi'ni, kapatıldıktan sonra bu partinin üyeleriyle 11 Ekim 1973'de Milli Selamet Partisi'ni kurdu. 1974-1978 döneminin üç ayrı kaolasyon hükümetinde başbakan yardımcılığı yaptı. 12 Eylül 1980 ihtilalinde önde gelen MSP yöneticileriyle birlikte "MSP"yi illegal bir cemiyete dönüştürmek ve laikliğe aykırı davranmak" suçuyla tutuklandı. 24 Temmuz 1981'de serbest bırakılan ve bu suçtan beraat eden Erbakan, 1982 Anayasası gereğince 10 yıl siyaset yapma yasağı aldı. 1987'de halk oylamasıyla yasaklı diğer siyasilerle birlikte tekrar siyasete döndü. 1983'te kurulan Refah Partisi'nin daha sonra genel başkanı olan Erbakan, 1991 seçimlerinde Konya'dan milletvekili seçildi. 1995 seçimlerinde Refah Partisi birinci parti oldu. Seçim sonrasında DYP-ANAP koalisyonu başarısız olunca, Refah Partisi'nin DYP ile 1996'da kurduğu REFAHYOL hükümetinde başbakan oldu. 21 Mayıs 1997'de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş, RP'nin kapatılması için Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu ve RP kapatıldı. Hakkında açılan davalardan aldığı hapis cezaları ilerleyen yaşta göz önüne alınarak ev hapsine çevrildi. Kurucusu olduğu Milli Görüş Hareketi'nin 2001 yılında bölünmesinden sonra Erbakan'ın da desteklediği Milli Görüş'çü kanat Recai Kutan başkanlığındaki Saadet Partisi'ni, yenilikçi kanat ise 2002 seçimleri'nde iktidara gelen AK Parti'yi kurdu. Tüm çabalarına rağmen aktif siyasete tekrar dönemedi.

Belirli bir oy potansiyeli olan Milli Görüş hareketini azınlık hareketi olmaktan çıkarıp ülke geneline yayabilen bir lider olan Erbakan'ın, din unsurunu ülke içinde irtica ve bölünmelere neden olacak şekilde kullanması, bu amaçla verdiği mesajlar en çok eleştirildiği konular olmuştur.

2.1.2.1.f.MHP'nin Kurucu Genel Başkanı Alparslan Türkeş

3 Mayıs 1944 yılında yaşanan milliyetçilik olayları sırasında Üsteğmen olarak yargılanan, beraat eden, mesleğine geri dönerek, kurmay olan Alparslan Türkeş, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'ni gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi'nde Albay rütbesiyle yer almış hatta darbeyi radyodan duyurmuş ve bu komitenin üyesi olarak Başbakanlık Müsteşarlığı yapmış bu süreçte, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu (TÜBİTAK), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu ve Toprak Reformu Müsteşarlığı gibi kuruluşların oluşmasına öncülük etmiş bir siyasetçidir (Ekşi, 2007 :36). Siyasi yaşamında bir dönüm noktası olan 27 Mayıs ihtilali ile ilgili olarak sonraki dönemlerde *"Ben 27 Mayıs tecrübesini geçirdikten sonra, o kanaate vardım ki, ihtilâl yoluyla bir memlekete hizmet etmek mümkün değildir. Ne kadar eksik, ne kadar aksayan tarafları olursa olsun hukuk yoluyla bir memlekete bir millete hizmet en iyi yoldur... İhtilâl otoriteyi yıkar, anarşi başlar. Bu anarşiyi durdurmak, yeniden otoriteyi ve düzeni kurmak çok güç bir meseledir. Ve memleket bundan zarar görür. Bunun ben içinde bulundum, fiilen yaşadım, Memleketin aydınlarına, vatansever insanlarına tavsiyem şudur; "En kötü hukuk nizamı, en iyi ihtilâlden iyidir "* diyecektir (Nalbantoğlu, 1994).

İhtilalin ardından iktidarın CHP'ye verilmesine karşı çıktığı için 13 arkadaşıyla birlikte komite üyelerince Türk Büyükelçiliğinde Devlet Müşaviri olarak Yeni Delhi'ye (Hindistan) ya da başka bir ifadeyle sürgüne gönderilir. 1963 yılında Türkiye'ye dönen Türkeş, "Huzur ve Yükseliş (Kalkınma) Derneği" nin kurulmasına öncülük eder. Düşüncesi, siyasal bir parti kurmaktır. Fakat, Talat Aydemir'in giriştiği darbe teşebbüsüne karıştığı iddiası ile tutuklanır. Yargılama sonucunda beraat eder ve 1965 yılında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne katılır. Aynı tarihte Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) Genel Başkanlığına seçilen Türkeş, o yıl yapılan genel seçimlerde Ankara'dan milletvekili olur. 1969'da CKMP'nin adı Alparsalan Türkeş'in

önerisiyle Milliyetçi Hareket Partisi, amblemi de Üç Hilal olarak değiştirilir. 1969 seçimlerinde Adana'dan milletvekili seçilir ve MHP Genel Başkanı olarak, 1975-1977 yılları arasında kurulan Süleyman Demirel'in Başbakan olduğu koalisyon hükümetlerinde (Milliyetçi Cephe Hükümetleri'nde) Başbakan Yardımcılığı ve Devlet Bakanlığı yapar. Bu süreçte Ülkü Ocakları, Büyük Ülkü Derneği ve diğer mesleki örgütlenmeleri başlatır hatta bu örgütlenmeler içine toplanan gençlere Türk Milliyetçiliği konusunda dersler verir. Bu geçlerin Dokuz Işık, Dokuz Prensipten etrafında örgütlenmesiyle Türkeş, 'Doktriner Türk Milliyetçiliği'ni de başlatmış olur.

12 Eylül 1980'de tutuklanır, idam istemiyle yargılanır ve yaklaşık 5 yıl hapis yatar. 9 Nisan 1985'de tahliye olur ve beraat eder. 1987 yılında yapılan referandumla siyaset yapma yasağı kalkar, yine siyasete döner ve Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) Genel Başkanlığı'na seçilir. 1991 Genel seçimlerinde MÇP'nin, IDP ve RP ile üçlü ittifak yapmasıyla Yozgat milletvekili seçilir. 1992 yılında, 12 Eylül 1980 hareketinin kapattığı siyasi partilerin isim ve amblemlerinin kullanılma yasağının kalkması ile, kapatılan MHP'nin o günkü delegelerinin katıldığı kongrede, MHP'nin isim, amblem kullanma yetkisi tekrar kurucu Alparslan Türkeş'e devredilir. 1993 tarihinde yapılan kongrede, MÇP yerini MHP'ye ve tekrar üç hilale bırakmış, genel başkanlığa da Alparslan Türkeş seçilmiştir. 1995 tarihinde yapılan genel seçimlerde Adana'dan milletvekilliği adaylığını açıklayan ancak meclise giremeyen Alparslan Türkeş, 4 Nisan 1997 tarihinde vefat etti.

Bir ihtilalin baş aktörü olarak siyasete giren Türkeş'in en çok eleştirilen yönü özellikle 1970'li yıllarda terör eylemleriyle suçlanan Ülkü Ocakları'nın bu eylemlerini desteklemesi hatta yönlendirmesidir. Diğer yandan Milliyetçi hareketin dayandığı tek toplumsal değer Türk Milleti olduğunu söyleyerek, Türk Milliyetçiliğini, "Türklük şuuru ve gururu ile İslam ahlak ve fazileti"ni birleştiren, milli sınırlar içinde yaşayan bütün yurttaşların hiçbir ayırım yapılmaksızın, din, mezhep ve ırk farkı göstermeksizin kucaklayan, seven, insanca yaşama şartlarına kavuşturmak amacını taşıyan bir görüş olarak yorumlayan, "Türklük şuuru erişmiş, samimi olarak "ben Türk'üm" diyen herkes Türk'tür" diyen ve Türk milliyetçiliğini "millet ve ülkemizi bölüp, yıkmak isteyen her türlü yabancı ideolojinin baş düşmanı" olarak tanımlayan, bu bağlamda gerek kapitalizme gerekse komünizm, faşizm, nasyonal ve sınıfçı sosyalizme karşı olan ve demokrasiye inanan (Nalbantoğlu, 1994:141, 143)

Alparslan Türkeş, “Türk milletinin manevi yapısına, ilmi gelişmelere, insanlık şeref ve haysiyetine uyan bütün doğruları kabule hazır”, vatansever solcularla (kendilerine ulusalcı denen eski sosyalistler) işbirliği yapmak isteyen, hatta MHP Genel Kurultayında Nazım Hikmet’ten şiirler okuyan, her tür sömürgeciliğe karşı, komünizmi Rus emperyalizminin bir aracı olduğunu düşünen, vatan ve milletin birliğini her şeyden önce tutan bir siyasetçiydi (Ekşi, 2007:15). Dış politika konusunda kendi ifadesiyle “barışçılık, kimsenin iç işlerine karışmamak, Birleşmiş Milletler Anayasası’na ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine saygılı ve bağlı olmak, rejim farklarına bakmaksızın bir arada yaşama, kuvvet kullanarak toprak ve kazanç elde edilmesine karşı olmak, anlaşmazlıkları kuvvete baş vurmaksızın müzakere yoluyla çözmek” görüşündeydi (Nalbantoğlu, 1994:59).

2.1.2.1.g.CHP'nin III.Genel, DSP'nin Kurucu Genel Başkanı Bülent Ecevit

Siyasete 1954 yılında CHP Çankaya Gençlik Ocağı'na üye olarak başlayan Bülent Ecevit, ilk olarak 1959 Yılında CHP'den Ankara Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi ve 1961-1965 arasında İsmet İnönü hükümetlerinde Çalışma Bakanlığı yaptı. 1966 Yılında CHP Genel Sekreterliğine getirildi. CHP'nin 5 Mayıs 1972'de yapılan 5. Olağanüstü Kurultayı, İnönü-Ecevit çekişmesine sahne oldu. Ecevit yanlısı Parti Meclisi, kurultaydan güvenoyu alınca, İsmet İnönü, 8 Mayıs 1972 tarihinde, 33 yılı aşkın bir süre bulunduğu genel başkanlık görevinden istifa etti. Bu gelişme üzerine 14 Mayıs 1972'de toplanan özel kurultayda CHP Genel Başkanlığı'na seçildi. 1973 seçimlerinden itibaren "Karaoğlan" olarak anılmaya başlandı. Bu seçimlerde CHP, yüzde 33.3'lük oy oranıyla 185 milletvekili çıkardı. Seçimin ardından CHP, MSP ile koalisyon kurarak iktidara gelirken, Bülent Ecevit, 6 Şubat 1974'te ilk kez başbakan oldu. Bu dönemde Kıbrıs Barış Harekati gerçekleştirildi. Kuruluşundan yaklaşık 7 ay sonra, 18 Eylül 1974 tarihinde, Ecevit'in istifasıyla koalisyon hükümeti bozuldu. 5 Haziran 1977'de yapılan genel seçimler sonrasında 21 Haziran 1977'de azınlık hükümetini kurdu ancak TBMM'den güven oyu alamadı. 1978'de bazı bağımsız milletvekillerinin katkılarıyla kurduğu hükümette 21 ay Başbakanlık görevinde bulundu. Ancak CHP'nin oyları 14 Ekim 1979'da yapılan ara seçimlerde gerileyince 16 Ekim'de hükümetten istifa etti. 12 Eylül 1980'den 11 Ekim 1980'e kadar Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından eşi Rahşan Ecevit ile birlikte Hamzakoy'da gözetim altında tutuldu. 30 Ekim 1980'de CHP Genel

Başkanlığı'ndan istifa etti. Siyasi yasaklı olduğu için siyasi çalışmalarını dolayısıyla Demokratik Sol Parti'nin (DSP) kurulma çalışmalarını da eşi Rahşan Ecevit yürüttü ve sonra partinin genel başkanı oldu. Bu dönemde "siyasal çalışmalarını sürdürdüğü ve askeri yönetime muhalefet ettiği gerekçesiyle hakkında çok sayıda dava açılan Ecevit, üç kez hapse mahkum oldu. 1987 yılında siyasi yasakların kalkmasıyla eşi Rahşan Ecevit'in yerine DSP genel başkanı oldu. Kısa bir süre sonra yapılan genel seçimlerde partisinin başarılı olamaması üzerine görevinden ayrılan Ecevit, 1989 yılında yapılan olağanüstü kurultayda yeniden genel başkan seçildi. 20 Ekim 1991'de 12 Eylül'den sonra ilk kez Zonguldak Milletvekili olarak TBMM'ye girdi. DSP'nin oyları 24 Aralık 1995 tarihinde yapılan erken genel seçimde yüzde 14.64'e, milletvekili sayısı 76'ya yükselirken; Ecevit, 30 Haziran 1997 tarihinde ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz başkanlığında kurulan koalisyon hükümetinde Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı olarak görev aldı.

2 Aralık 1998 tarihinde 56. Hükümeti kurmakla görevlendirildi, ancak 21 Aralık'ta hükümeti kurma çalışmalarında başarılı olamayarak görevi iade etti. Muğla bağımsız Milletvekili, Sanayi ve Ticaret Bakanı Yalım Erez'in de hükümet kuramaması üzerine 7 Ocak 1999'da ikinci kez DSP Genel Başkanı ve İstanbul Milletvekili Bülent Ecevit hükümet kurmakla görevlendirildi. 11 Ocak 1999'da Türkiye Cumhuriyeti'nin 56. hükümetini kurarak, 4. kez Başbakan oldu. 18 Nisan 1999'da yapılan erken genel seçimlerde İstanbul'dan milletvekili seçilen Ecevit, partisinin seçimlerden birinci çıkması üzerine hükümeti kurmakla görevlendirildi. Bülent Ecevit, 28 Mayıs 1999'da 57. hükümeti kurarak (DSP-MHP-ANAP koalisyonu) 5. kez Başbakan oldu. 4 Mayıs 2002'de rahatsızlanarak hastaneye kaldırıldı. Tedavisi aralıklarla sürdü. Ecevit'in rahatsızlığı sırasında hükümete yönelik tartışmalar ve erken seçim talepleri de siyasi gündeme damgasını vurdu. Bu tartışmalar parti içine de yansıdı. Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan'ın 8 Temmuz'da görevinden ve partiden istifasını yeni istifalar izledi. İstifalarla koalisyon hükümeti TBMM'deki sayısal desteğini yitirirken, erken seçim kararı alındı ve 3 Kasım 2002'de yapılan erken genel seçimlerde yüzde 1.22 oy alan DSP, parlamento dışında kaldı. 4 Mayıs 2002'de tekrar rahatsızlanarak hastaneye kaldırıldı. Tedavisi aralıklarla sürdü. 22 Mayıs 2004 tarihinde düzenlediği basın toplantısıyla görevi Genel Başkan Yardımcısı Zeki Sezer'e devretmek isteğini belirtti ve DSP'nin 6. Olağan Büyük Kurultayında, Genel Başkanlık görevini bıraktı.

5 Ekim 2006 tarihinde vefat eden Ecevit, sol ideolojiye getirdiği kazanımlar ve parti ya da ülke yönetiminde verdiği kararlar döneminde eleştirilse de ilkeli ve dürüst olmasının yanı sıra aydın ve şair kimliğiyle öne çıkan, kararlı bir lider olarak Türk siyasi tarihine yön veren bir siyasetçiydi.

2.1.2.1.h.ANAP'ın Kurucu Genel Başkanı Turgut Özal

İstanbul Teknik Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarında Türk siyasetinin en önemli aktörlerinden Süleyman Demirel ve Necmettin Erbakan'la bir arada olan ve öğrenci hareketlerinde de yer alan Özal (Bozkurt, 2001:180), gerek içinden yetiştiği hareket gerekse kişisel açıdan muhafazakar fakat aynı zamanda devlete, ekonomiye ve siyasete bakışıyla liberaldi. Bürokrasiden gelen bir siyasetçi olarak Başbakanlık Teknik Uzmanlar Kurulu Üyeliği ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ekonomik Koordinasyon Kurulu, Para ve Kredi Kurulu, RCD Koordinasyon Kurulu ve AET Koordinasyon Kurulu Başkanlıkları yaptı. 1971-1973 tarihleri arasında Dünya Bankası'nda danışman olarak çalıştı. Türkiye'ye döndükten sonra 1977 seçimlerinde MSP'den İzmir adayı oldu fakat kazanamadı.

12 Eylül 1980 müdahalesinden sonra kurulan hükümete Ekonomik İşlerden Sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak atandı. 1982 yılında bu görevinden istifa ederek, 1983 yılında dört eğilimi (liberaller, muhafazakarlar, milliyetçiler ve sosyal demokratlar) birleştirme iddiasıyla Anavatan Partisi'ni kurdu. 1982 seçimlerine bu eğilimin bir göstergesi olan ANAP Selamını halk dört eğilimin askeri yönetime karşı birleşmesi olarak algılıyor (Gökmen, 1992:90) ve bu seçimde ANAP tek başına iktidar, Özal'da Türkiye'nin 19. Başbakanı oluyordu. Bu dönem, dünyada ve Türkiye'de ekonomik anlamda büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemdi. Neoliberal ekonomi politikası ABD'de Reagan, İngiltere'de Thatcher'la egemenlik alanını genişletirken Türkiye'de ise "Çağ Atlayan Türkiye" sloganıyla, serbest pazar ekonomisini geliştirecek, Türkiye'yi dünya ekonomisine açacak, ihracatı artıracak bir program uygulayan Özal'ın (Aköz, 2007) bireysel girişim ve rekabet düşüncesi, "tam bağımsızlık", "ulusal ekonomi" talepleri ve "anti-emperyalizm" sloganıyla eleştiriliyordu.

1987 yılında yapılan seçimler sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin 47. Hükümeti olan İkinci Özal Hükümeti kuruldu ve ardından 31 Ekim 1989'da Kenan Evren'in görev süresinin dolmasıyla Cumhurbaşkanı'nın kim olacağı sorusu gündeme geldi. Bu süreçte, başta kendi partisi içinde bir grup olmak üzere, Süleyman Demirel, Erdal İnönü, seçim barajını aşamayan Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş, Özal'ın Cumhurbaşkanı olmasını istemediklerini her fırsatta dile getiriyorlardı. Oluşan tüm muhalefete rağmen Celal Bayar'dan beri ilk defa sivil ve siyasetçi olan Özal, Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı olarak 9 Kasım 1989'da göreve başladı. Cumhurbaşkanlığı, ekonomik yapıdaki dönüşümün zamanla siyasal ve kültürel yapıyı da dönüştüreceğine inanan ve bu nedenle ilk önemli uygulamalarını ekonominin liberalleşmesi yönünde gerçekleştiren Özal'ın liberalleşmeyi devlet ve siyaset alanındaki uygulamalarına da yansıttığı bir süreç olarak değerlendirilebilir (Bozkurt, 2001:187). Hatta Cumhurbaşkanlığı görevine geldiğinde, TBMM'de yaptığı teşekkür konuşmasında "21. Yüzyıla doğru giderken, üç büyük, üç temel hürriyeti geliştirmenin, sınıksız korumanın uygar dünyanın önde gelen devletlerinden biri olmamızın vazgeçilmez şartı olduğunu görmeliyiz" diyen Özal, bunları "düşünce hürriyeti, evrensel anlamda din ve vicdan hürriyeti ve teşebbüs hürriyeti" olarak sıralamıştı. Bu doğrultuda Türk Ceza Kanunu'ndaki bazı özgürlük kısıtlamalarının kaldırılması yönünde çalışmalar yaparak, aynı zamanda kendi tanımlamasıyla "korkuya dayalı yönetim anlayışı" yerine özellikle din ve etnik kimlik konularında toplumsal uzlaşma anlayışını yerleştirmeye çalışmıştır (Bozkurt, 2001:188, 190). Dankwort Rustov'a göre Mustafa Kemal'in Cumhuriyet'i ilan etmesi ve İsmet İnönü'nün demokrasiye geçiş kararından sonra Türk modernleşmesinin üçüncü devrimini serbest piyasa ekonomisine geçiren Turgut Özal gerçekleştirmiş, diğer yandan, liberalleşmenin getirdiği olumsuz koşullar özellikle yolsuzluk ve yoksulluk nedeniyle gerek Başbakanlığı gerekse 17 Nisan 1993'te vefatına kadar sürdürdüğü Cumhurbaşkanlığı döneminde eleştirilen bir siyasetçi olmuştur. Bozkurt'un aktardığı gibi (2001:171), bir yandan Anti-Atatürkçü, zenginden yana, laikliğin ve ulus devletinin kuyusunu kazın, yolsuzluk ve vurgunculuğu arttıran, devletin geleneğini bozan, çetelerin doğuşunu hazırlayan, toplumu ahlak erozyonuna uğratan, Türkiye'yi uluslararası kuruluşların yönlendirmesine terk eden bir siyasetçi olarak tanımlanırken bir yandan tabuları yıkan, konformizme karşı çıkan, ekonomik yaşamın elindeki kelepçeyi çözen, en çok gizli hayranı olan, Türkiye'yi az gelişmiş ülke kompleksinden kurtaran, dış politikada büyük düşünmeyi

öğreten, bir büyük devrimci, İslam Rönesansı yaratmayı kafasına koymuş, bilgisayar delisi bir gelecek savaşçısı, sıradan olmayan bir siyaset adamı, Türkiye'deki sağ, sol dengelerini birbirine karıştırıp, bir çok kişiyi olmadık tutarsızlıklara düşüren, kafası özgür, Atatürk'ün başlattığı devrimleri tamamlayan bir lider olarak tanımlanmış, kişiliği ve siyasetiyle hala tartışılmaya devam eden bir lider olmuştur.

2.1.2.1.i.ANAP'ın II.Genel Başkanı Mesut Yılmaz

1983 yılında Anavatan Partisi'nin Kurucu Üyesi ve Genel Başkan yardımcısı olan Mesut Yılmaz, aynı yıl yapılan genel seçimde Rize Milletvekili seçildi. Yılmaz, 1. Özal Hükümeti'nde enformasyondan sorumlu Devlet Bakanlığı'na atandı ve Hükümet Sözcülüğü yaptı. 1986 yılında Kültür ve Turizm Bakanı olan Yılmaz, bu dönemde Türkiye-Federal Almanya ve Türkiye-Yugoslavya Ekonomi Karma Komisyonları'nın Başkanlığını yürüttü. 29 Kasım 1987 seçimlerinde yeniden Rize Milletvekili seçilen Mesut Yılmaz 2. Özal Hükümeti'nde Dışişleri Bakanlığı'na atandı. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla Başbakan olan Yıldırım Akbulut Hükümeti'nde de üstlendiği bu görevden 20 Şubat 1990'da istifa etti. 15 Haziran 1991 tarihinde yapılan Anavatan Partisi Büyük Kongresinde Genel Başkanlığa seçilen Yılmaz tarafından kurulan hükümet 5 Temmuz 1991 günü TBMM Genel Kurulunda güvenoyu aldı. 20 Ekim 1991 günü yapılan genel seçimlerden sonra Ana Muhalefet Partisi Lideri olarak çalışmalarını sürdüren Yılmaz, 24 Aralık 1995 günü yapılan genel seçimler sonrası Anavatan Partisi ile Doğru Yol Partisi tarafından oluşturulan 53. Hükümetin Başbakanı olarak görev yaptı. 20 Haziran 1997 tarihinde 55. Hükümeti kurmakla görevlendirildi. 17 Ocak 1999 tarihinde Başbakanlık görevinden ayrılan Yılmaz, 18 Nisan 1999 günü yapılan Genel Seçimlerden sonra kurulan 57. Hükümette 13 Temmuz 2000 tarihinden 3 Kasım 2002 tarihine kadar Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak görev yaptı. 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimlerde partisinin meclis dışında kalmasıyla Genel Başkanlıktan istifa etti ve siyaseti bıraktığını açıkladı. 3 Kasım seçimlerinden sonra Genel Başkanlıktan istifa eden Tansu Çiller'in yerine Elazığ Bağımsız Milletvekili seçilerek meclise giren ve Doğru Yol Partisi Genel Başkanı olan Mehmet Ağar ve yine bu seçimlerde AKP'den milletvekili olarak meclise giren ve önce Milli Eğitim Bakanlığı ardından Turizm Bakanlığı

yapan daha sonra AKP'den istifa ederek Anavatan Partisi Genel Başkanı olan Erkan Mumcu'nun 22 Temmuz 2007 seçimlerinden önce Demokrat Parti adı altında birleşeceklerini açıklamaları üzerine DP'den aday olması gündeme gelmiş, ancak Erkan Mumcu'nun itirazı üzerine birleşme süreci de kesintiye uğramış, bunun üzerine Rize'den bağımsız milletvekili adayı olacağını açıklayarak, seçim sonrası aday olmayan Mumcu ve partisi %10 barajının altında kalan ve bunun üzerine Genel Başkanlık'tan istifa eden Ağar'ın giremediği meclise bağımsız milletvekili olarak girmeyi başarmıştır.

Kendini muhafazakar, milliyetçi ve liberal olarak tanımlayan (Tokatlı, 1999:23) ve hakkındaki yolsuzluk iddialarıyla sık sık gündeme gelen Mesut Yılmaz, Anavatan Partisi liderliğini devraldığı Özal'dan kişilik ve düşünce yapısı açısından çok farklı bir liderdi. Gökmen'e göre (1992:13-15), Özal sıcakkanlı, atılımcı, yenilikçi ve duygusal, Yılmaz ise katı, soğukkanlı, temkinli, gelenekçi ve gerçekçiydi. Tüm bu farklılıklar Yılmaz'ın gerek parti gerekse ülke yönetiminde Özal'la çatışmasına neden olmuştur.

2.1.2.1.j.DYP'nin II.Genel Başkanı Tansu Çiller

Tansu Çiller, 1990 yılı kasım ayında Doğru Yol Partisinde politikaya girmiştir. Birçoklarına göre Süleyman Demirel'in "DYP'sini kasaba partisi görünümünden kurtaran" (Erel&Bilge, 1994:23) Çiller, 1991 yılı seçimlerinde İstanbul milletvekili seçilmiş, Sosyal Demokrat Halkçı Parti ile kurulan, Süleyman Demirel'in başbakanlığındaki koalisyon hükümetinde ekonomiden sorumlu devlet bakanı olarak görev almıştır. Demirel'in Türkiye Cumhuriyeti'nin dokuzuncu Cumhurbaşkanı seçilerek başbakanlık görevini bırakmasından sonra DYP genel başkanlığına aday olan Tansu Çiller, 13 Haziran 1993 tarihli DYP olağanüstü genel kurulunda en yüksek oyu alarak genel başkan seçilmiş ve Türkiye'nin ilk kadın başbakanı olmuştur.

Yaptığı gafların dışında Tansu Çiller'in Başbakanlığı ve parti liderliği döneminde en fazla gündeme gelen ve eleştirildiği konu mal varlığı oldu ve kamuoyuna açıkladığı mal beyanı üzerindeki tartışmalar gündemden hiç düşmedi. Diğer yandan soyadını

alan eşi Özer Uçuran Çiller'in İstanbul Bankası Genel Müdürlüğü yaptığı dönemde de önemli bir servet edinmişlerdi (Erel&Bilge, 1994:54, 56).

Çiller, Koalisyon ortağı Mesut Yılmaz'ın kendisiyle ilgili Yüce Divan Dosyaları konusundaki ısrarı nedeniyle Anayol koalisyonunu bozarak Refahiyol Koalisyonuna gitmiş, bu durum kendisi ve partisi ile ilgili imaj sorununa ve sonrasında 28 Şubat krizinin yaşanmasına neden olmuş, bu durumu halkın kendisine bedel ödetmesi olarak yorumlamıştı.

Genel Başkan ve Başbakan olduğu süreç boyunca Çiller, partiyi devraldığı Demirel'den oldukça farklı bir yönetim politikası izledi. Türkiye'nin ilk kadın başbakanı olarak, her ne kadar öyle görünmemeye çalışsa da, Demirel'in aksine halkın dışından ve halka uzaktı. Bunun yanında Bakanlığı ve Başbakanlığı döneminde başta Süleyman Demirel ve Cavit Çağlar olmak üzere diğer bakan ve bürokratlarla uzlaşmakta güçlük çekiyordu. Özellikle Refah Partisi ile birlikte kurdukları koalisyon hükümeti döneminde Post-Modern Darbe olarak adlandırılan 28 Şubat süreci, eşi ve kendisi hakkındaki yolsuzluk iddiaları, mevcut parti liderleriyle özellikle Mesut Yılmaz'la girdiği polemikler parti liderliğini yıpratmış, 3 Kasım 2002 seçimlerinde partisinin meclis dışında kalmasının en önemli nedeni olarak görülmüş ve seçimin hemen ardından kendisi istemese de Parti tabanından ve yönetiminden gelen baskılar sonucu Genel Başkanlıktan istifa etmiş ve siyaseti bırakmıştır.

2.1.2.1.k.CHP'nin IV.Genel Başkanı Deniz Baykal

Siyasetle 1960'lı yıllarda Demokrat Parti iktidarına karşı gerçekleşen öğrenci hareketlerine katılarak tanışan Baykal'a ilk aktif siyaset teklifi İsmet İnönü'den CHP genel başkanlığını devralan Bülent Ecevit'ten geldi. 1973'te CHP'den Antalya milletvekili seçildi. 1974 yılında 1. Ecevit Hükümetinde Maliye Bakanlığı, 1977 yılında yapılan seçimlerden sonra ikinci kez Antalya'dan milletvekili seçildiği dönemde 3. Ecevit Hükümetinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı görevlerini üstlenen Baykal, parti meclisi ve merkez yürütme kurulu üyelikleri ile genel sekreter yardımcılığı görevlerinde de bulundu. Bir süre sonra, Baykal'ın yıllarca "hizipçi" olarak adlandırılmasına neden olacak CHP içinde Genel Sekreter Yardımcısı Ali

Topuz ile Baykal arasında liderlik yarışı baş gösterdi ve CHP Baykalcılar ve Topuzcular diye ikiye ayrıldı (Pirim, 1999:33).

12 Eylül 1980'den sonra bir süre gözetim altında tutuldu ve 5 yıl siyasetten yasaklandı. Sağ ve sol partilerin kendi inisiyatifi doğrultusunda yönlendirilmesini isteyen ordu 1983'te yasaklı olmasına rağmen faaliyetlerini sürdürdüğü gerekçesiyle bir grup önde gelen CHP ve AP'li Zincirbozan'da ikinci defa zorunlu ikamete alındı. Baykal'ın siyasi bir okul olarak nitelendirdiği Zincirbozan mahkumuğu 30 Eylül 1983 tarihinde sona erdi.

Baykal'ın yasaklı olduğu dönemde SHP'nin genel başkanı Erdal İnönü'yü. Siyasi yasağı kalktıktan sonra SHP'ye giren Baykal, Eylül 1987'de Erdal İnönü'nün liderliğindeki SHP'den Antalya milletvekili seçildi. Önce Grup Başkanvekilliği, ardından Genel Sekreterlik yaptı. Erdal İnönü ve Deniz Baykal arasındaki ilk kesin kopuş Eylül 1990'da yaşandı ve yine aynı tarihte Baykal, genel sekreterlikten istifa etti ve CHP'nin yeniden açılması üzerine CHP'ye geçti. 9 Eylül 1992'de genel başkan seçildi. 1995'de SHP'nin genel başkanlığını bırakan ancak onursal genel başkan sıfatını sürdüren Erdal İnönü ile Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Murat Karayalçın SHP ve CHP bütünleşme kararını verdiler. Baykal birleşmenin CHP çatısı altında gerçekleşmesini, Karayalçın ise SHP çatısı altında olması gerektiğini düşünüyordu. Sonuçta birleşmenin CHP çatısı altında olmasına karar verildi ve birleşme kurultayı Hikmet Çetin başkanlığında gerçekleşti. Bu birleşme sonucunda Baykal genel başkanlık görevini Hikmet Çetin'e devretti. 9 Eylül 1995'de yeniden genel başkan seçildi. 30 Ekim 1995'de kurulan DYP-CHP koalisyon hükümetinde Başbakan Yardımcılığı ve Dışişleri Bakanlığı'nı yürüttü. 24 Aralık 1995 tarihinde yapılan genel seçimler sonrasında tarihinde ilk kez CHP, yüzde 10 olarak uygulanan ülke barajını aşarak parlamentoya girdi (Pirim, 1999:101). 53. Hükümet kurulunca Başbakan Yardımcılığı ve Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrıldı. 23-24 Mayıs 1998'de olağan kurultayda bir defa daha genel başkan seçildi, ancak 18 Nisan'da partisinin barajı aşamaması üzerine görevinden ayrıldı. Yerine seçilen Altan Öymen 1 Ekim 2000 tarihinde yapılan 11. Olağanüstü Kongre'de Baykal karşısında seçimi kaybetti.

3 Kasım 2002 seçimleriyle meclise ana muhalefet partisi olarak giren Baykal, 22 Temmuz 2007 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde partisinin oy oranını arttıramayarak yine muhalefette kalmasına neden olduğu için eleştirildi. Daha önce partiden ihraç ve istifalarda da kendini gösteren ve Şişli Belediye Başkanı Mustafa Sarigül etrafında toplanan muhalefet seçim sonrasında kendisi ve parti yönetimine karşı giderek daha da artmaya başlamıştır. Baykal'ın eleştirildiği diğer konular ise halka uzak olması, eski sol politikardan uzak "yeni sol" olarak bilinen bir çizgi izlemesi ve siyasete başladığı günden beri hep "Baykalcılar" olarak bilinen ve hizipçi olarak nitelendirilmesine neden olan "yakın çevre" ile çalışmasıydı (Pirim, 1999:124).

2.1.2.1.I.MHP'nin IV.Genel Başkanı Devlet Bahçeli

Ülkücü kadroların yetişmesinde önemli görevler üstlenen Devlet Bahçeli 12 Eylül 1980'de tutuklanan MHP ve Ülkücü kuruluşların yöneticilerinden biriydi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde iktisat doktorası yaptı ve aynı üniversitenin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Politikasında Ana Bilim Dalı'nda 1987 yılına kadar öğretim üyeliği görevini sürdürdü. Dr. Bahçeli yine bu süre içerisinde Türkiye ve Dünya Ekonomisi, Türk Tarihi ve Dış Politika konularıyla ilgilendi ve bu alanlarda çalışmalar yaptı.

17 Nisan 1987 tarihinde üniversitesindeki öğretim üyeliği görevinden istifa eden Bahçeli, 19 Nisan 1987 tarihinde yapılan MÇP Büyük Kurultayında parti yönetimine seçildi ve Genel Sekreterlik görevine getirildi.

MÇP ve MHP'nin yönetim kadrolarındaki görevi uzun yıllardır sürdüren Bahçeli, çeşitli zamanlarda Genel Sekreterlik, Genel Başkan Yardımcılığı, Merkez Yürütme Kurulu Üyeliği, Merkez Karar Kurulu Üyeliği, Genel Başkan Baş-Danışmanlığı görevlerinde bulundu ve 6 Temmuz 1997 tarihinde yapılan MHP 5. Olağanüstü Kongre sonrasında Genel Başkanı görevini üstlendi. 1999'da yapılan genel seçimlerde MHP'nin ikinci parti çıkması üzerine DSP ve ANAP ile koalisyon hükümetinde başbakan yardımcılığına geldi. Ancak gerek ANAP gerekse DSP ile özellikle yakalanan terörist örgütü PKK lideri Abdullah Öcalan'ın idamı konusunda uzlaşamadığı için erken seçimi gündeme getiren, bu kararıyla da sonrasında partisi ve koalisyon ortakları tarafından eleştirilen bir isim oldu. 3 Kasım 2002

seçimlerinden sonra MHP'nin meclisin dışında kalmasıyla istifa kararı aldı, fakat 12 Ekim 2003 tarihinde yeniden MHP Genel Başkanlığı'na seçildi. 22 Temmuz 2007 seçimlerinde partisi en yüksek oy alan 3. parti olarak meclise girdi.

Partiyi devraldığı Alparslan Türkeş'in aksine daha sade ve soğukkanlı bir lider görüntüsü veren Bahçeli, parti lideri olarak sert muhalefet yapmadığı yönünde eleştirilere maruz kaldı. Bu eleştirilerin yanında örneğin geçmişte suç sayılan eylemlere girişmiş olanları parti örgütüne dahil etmemek gibi parti bünyesinde gerçekleştirdiği düzenlemelerle şiddet yanlısı tutumlarıyla bilinen milliyetçi harekete bambaşka bir yön kazandırdığı düşünülmektedir.

2.1.2.1.m.AKP'nin Kurucu Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan

Siyasal yaşamına Milli Selamet Partisi'nin gençlik kollarında başlayan Erdoğan, 1976 yılında İstanbul Gençlik Kolu Başkanlığı'na seçildi. 12 Eylül döneminde siyasete ara veren "Rizeli, Kasımpaşalı, İmam Hatipli, futbolcu, Fenerli, Milli Görüşçü" olarak tanınan Erdoğan (Çakır&Çalmuk, 2001:142), 1983 yılında MSP'nin yerine kurulan Refah Partisi'nde yeniden siyasete başladı. 1984 yılında Beyoğlu İlçe Başkanı, 1985'te İstanbul İl Başkanı ve partinin yönetim organı Merkez Karar ve Yönetim Kurulu (MKYK) üyesi oldu. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçildiği 27 Mart 1994 tarihine kadar tam dokuz yıl il başkanlığı yaptı. 1986 ara seçimlerinde Refah Partisi Millet vekili adayı oldu fakat kazanamadı. 1987 genel seçimlerinde de yine milletvekili adayı oldu fakat Refah Partisi barajın altında kaldığı için kazanamadı. Bu yenilgilerin ardından oluşturduğu ekiplerle "İstanbul'da çalınmadık tek bir kapı bile kalmayacak. Herkese ulaşacağız, kucaklayacağız, kimseyi ayırmayacağız " sloganıyla meyhane, bar hatta genel evler bile gezildi (Yılmaz, 2001:60). İlk defa kadın kollarının aktif rol oynadığı 1989 Yerel Seçimlerinde Beyoğlu Belediye Başkanı adayı oldu fakat kazanamadı. İlk mahkumiyetini de "görevli yargıca hakaret" gerekçesiyle bu seçimlerden sonra yaşadı. 1990 yılında "kaçak gecekondusu" nedeniyle "Orman Kanunu'na muhalefet" suçundan mahkemelik oldu ve para cezası aldı. Tansu Çiller'in'de "elimde dosyalar var" diyerek dahil olduğu Gecekondu davası kendisiyle birlikte aynı kaderi paylaşan varoşlar için adeta bir sahiplenme durumuna dönüştü (Çakır&Çalmuk, 2001:61).

1991 seçimlerinde milletvekili adaylığında seçilmesine rağmen son anda tercihli oy engeline takılıp mazbatasını iade etmek zorunda kalan (Yılmaz, 2001:187) Erdoğan, 1994 yılında yapılan seçimlerde özellikle Refah Partisi içinden hakkında yapılan tüm eleştiri ve muhalefete karşın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nı kazandı (Çakır&Çalmuk, 2001:141). Bu dönemde en yoğun polemigi Yerel Yönetim Reform Yasası ile Erdoğan'ın yetkilerini kısıtlamaya çalışan dönemin başbakanı Tansu Çiller'le yaşadı. Çiller, "İstanbul'a el koyma" planlarından bahsederken o da bulunduğu her fırsatta Çiller aleyhine demeçler veriyordu. Bu süreçte son derece yakın olan Erbakan ve Erdoğan'ın arası giderek açılıyor, Erbakan giderek güçlenen Erdoğan'ın yeni kurulacak partiye liderliğini onaylamıyordu (Yılmaz, 2001:141).

Milli Güvenlik Kurulu (MGK) 28 Şubat 1997 günkü toplantısında demokratik ve laik rejimi tehdit eden irticai faaliyetlerin önlenmesi ve iç barışın yeniden tesisi amacı ile bir dizi karar almış ve uygulanması için Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi koalisyonuyla kurulan hükümete tavsiye edilmiş olduğu halde Refah Partisi'nin bu kararlara uymadığı ülkeyi iç savaşa sürüklediği gerekçesiyle 1997 yılında, Dönemin Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş Refah Partisi için kapatma davası açmıştı. Erdoğan'sa bunun üzerinden altı ay geçtikten sonra davet edildiği Refah Partisi Siirt İl Başkanlığı'nın organize ettiği açık hava toplantısında daha önce Osmaniye'de de okuduğu ancak bir sorun yaşamadığı Ziya Gökalp'in Alparslan şiiirinden "Minareler süngü, kubbeler miğfer, camiler kışlamız, müminler asker" dizeleri, basına da yansınınca, Vural Savaş tekrar harekete geçiyor ve Erdoğan'ın okuduğu bu mısralar siyasi yasağı da içeren mahkumiyetine neden oluyordu (Yılmaz, 2001:136-137). Anayasa Mahkemesi, 16 Ocak 1998 tarihinde aldığı kararla Refah Partisi'ni kapattı ve Necmettin Erbakan, Şevket Kazan ve Ahmet Tekdal'a siyaset yasağı getirildi. Erbakan'sa bu kapatma kararından kısa bir süre önce avukatı İsmail Alptekin'in önderliğinde Fazilet Partisi adıyla yeni bir parti kurdu ve daha sonra bu partinin başına Erdoğan'ı değil güvendiği yakın arkadaşı Recai Kutan'ı getirdi. Erdoğan, Fazilet Partisi'ne parti kurulduktan sonra geçti. 21 Nisan 1998'de Diyarbakır DGM'nin Erdoğan'ın mahkumiyetiyle ilgili kararını açıklamasıyla Erdoğan'ın 4.5 yıl süren belediye başkanlığı 1998 yılının aralık ayında son buldu. Erdoğan ve Abdullah Gül, Bülent Arınç gibi "yenilikçiler" olarak adlandırılan yakın arkadaşları yeni kuracakları parti ve hareket stratejilerinin çerçevesini ilk kez Pınarhisar Cezaevi'nde 4 aylık hapis cezasını çekerken çizdiler

(Yılmaz, 2001:207). Bu parti, "ideolojik bir parti olmayacak", merkezi oluşturan muhafazakar, liberal hatta sol unsurlardan oluşacaktı. Hapisten çıktıktan sonra, özellikle Belediye Başkanlığı döneminde Erdoğan'ın çizgisinde önemli değişiklikler olmuş, eski radikal söylemlerinin yerini "dinci siyaseti bıraktık, şeriat devletini ciddiye almıyorum" gibi sözler almıştı (Yılmaz, 2001:257, 269). Fazilet Partisi içinde gelenekselciler ve yenilikçiler arasındaki gerilim kongrelere de yansıyor, parti bir yandan da Anayasa Mahkemesi'nin kapatma davasıyla ilgili sorunlar yaşıyordu. Bu dönemde kuracakları parti için çalışmalarına devam eden ve "değişim mesajı" veren Erdoğan ve yakın arkadaşlarının çalışmaları Erdoğan'ın siyasi yasaklı hali nedeniyle sorunlarla karşılaşılıyordu (Çakır&Çalmuk, 2001:156). Sonuçta Erdoğan ve arkadaşları tüm zorlukların üstesinden gelerek Adalet ve Kalkınma Partisi'ni kurdular. Erdoğan, Anayasa Mahkemesi'nin tutuklu olduğu için kurucu üye olamayacağı yönündeki kararına uyararak kurucu üyelikten istifa etti ancak parti Genel Başkanlığı ve üyelik görevini sürdürdü. AKP, 3 Kasım 2002 Seçimleri için yürüttükleri kampanya döneminde Erdoğan'ın kurucu üyelikten usulüne uygun ayrılmadığı gerekçesiyle bir kez daha kapatılma tehlikesi yaşayacak ancak bu seçimler AKP ve Erdoğan için önemli ve beklenmedik bir başarıyla sonuçlanacaktı. Seçimlerden hemen sonra Genel Başkan Yardımcısı Abdullah Gül Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'den 58. hükümeti kurma görevini aldı. Gül, hükümet çalışmalarına devam ederken Erdoğan başta İtalya olmak üzere AB'ye üye ülkeleri ziyaret etmeye başladı. Abdullah Gül, 103 gün Başbakanlık yaptı. Erdoğan'ın 9 Mart tarihinde gerçekleşen Siirt'te milletvekili yenileme seçimini kazanması ve 11 Mart 2003 tarihinde yani seçimlerden 4 ay sonra TBMM'de yemin ederek milletvekilliği görevine başlamasıyla istifa eden Gül'ün yerine Ahmet Necdet Sezer 59. Hükümeti kurma görevini AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'a verdi. Erdoğan, 22 Temmuz seçimlerine neden olan cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar iktidarı süresince çok önemli sorunlarla karşılaşmadı. Kendisinin Cumhurbaşkanlığına adaylığını koymaması yönünde güçlü bir muhalefetle karşılaşan Erdoğan, Abdullah Gül'ün adaylığını açıklamasından sonra iktidarı döneminde ilk kez bu kadar yoğun bir şekilde Cumhuriyet mitingleriyle gündeme gelen laiklik ve irtica tartışmalarıyla karşılaşılıyor, Genel Kurmay'ın 27 Mart gecesi internet sitesinde yayınladığı bildiriyle ülke içinde 28 şubattan sonra ilk kez ihtilal söylentileri duyulmaya başlıyordu. Cumhurbaşkanı, Ordu, Yargı, sivil toplum ve CHP'nin laiklik ve irtica vurgusu yaptıkları açıklamaların ve Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı seçilememesinin

ardından Erdoğan derhal seçimlere gidilmesi kararını veriyor ve seçim tarihi belirleniyordu. 22 Temmuz 2007 AKP ve Erdoğan için iktidarını iktidardayken güçlendirdiği bir seçim oluyordu.

Erdoğan'ın siyasal geçmişine bakıldığında en çok dikkati çeken, değişim mesajı, sert açıklamaları ve partisinin örgütleri ve milletvekillerinin bağlılığının da ortaya koyduğu ve kendisini sevenlerin de sevmeyenlerin de kabul ettiği gibi karizmatik liderliğidir. Elit değil, halkın içinden, sıradan bir insan olması, yasaklanmış, hakları elinden alınmış, mücadelecı yapısı Erdoğan'ı bir lider olarak başarıya götüren özellikleri arasında sayılabilir (Gür, 2003:303). Diğer yandan en çok eleştirildiği konular sert açıklamaları ve değişim mesajı verirken aslında değişmediği yönünde zihinlerde kuşku uyandırmasıdır.

2.1.3. Siyasal İletişim ve Medya İlişkiselliği

Kuvvetli olan kuvvetini, hak ve itaati vazife şekline dönüştüremezse asla hükmeden olarak kalabilecek kadar kuvvetli olamaz. Kuvvetlinin hakkı işte buradan kaynaklanır.

J.J.Rousseau, Toplumsal Mukavele, 2005

İktidar, güç ve rızanın toplamıdır. Güç ve rızanın sağlanması ya da iktidarın uygulanması ve meşrulaştırılması, metin ve konuşma bağlamlarının gerçekleştiği iletişimden bağımsız düşünülemez (Küçük, 1994:313). Medya, siyasal iktidarın meşruiyetini ya da kitlelerin düşünsel ve eylemsel boyutta iktidara karşı geliştirdiği rıza boyutunu tamamlayan bir güçtür. Ahlaki değerler, siyasi aktörlerin kendi çıkarlarını gizlemek için kullanılır ve aslında rızayı üreten de kişisel çıkarların ötesinde toplumsal olanın öne çıkarılmasıdır. Walter Lippmann'da rızanın üretimi, Chomsky'nin de vurguladığı gibi, "şaşkın sürüyü evcilleştirmek için gereksinim duyulan şeydir" (1993: 34). Medya ise gerek siyaset gerek sermaye ve gerekse bizzat kendi iktidarının "rızasını" üretmektedir.

"Siyasal kararlar insanların yaşamlarını bir çok yoldan etkileyebiliyorsa da siyasal dünya onların buldukları konumdan genelde uzak, kafa karıştırıcı ve sıkıcı olarak görünmektedir. Medya bu uzak ve anlaşılması güç alandaki gelişmeleri sıradan insanların anlayabileceği biçimde aktarmaktadır" (Gurevitch&Blumler, 2002:269).

Kuşkusuz medyayı bu aktarımı gerçekleştirirken yönlendiren siyasal iktidardır (Chomsky, 1993:119). Siyasal iktidarın yönlendirdiği medyada sunulanların sürekli tekrarı ya da siyasal iktidar aleyhine olmaları, izleyenler üzerinde sıradanlaşmalarına giderek önemsizleşmelerine, izleyenlerinse kayıtsızlaşmalarına neden olur (Damlapınar, 2005). Kayıtsızlaştırma ya da siyasetlesizleştirme, siyasal olanın kitle iletişim araçlarının söyleminden dışlanması sonucunda ortaya çıkan bir uzlaşım durumudur. Siyasal olanın sınırını çizen medya, siyasetin alt yapısını oluştururken farklı niteliklere sahip kitlelerin bir mekana bağımlı olmadan, kendisine kolayca ulaşabilmelerinden yararlanır. Bu noktada farklı kitlelerin bilgilendirilmesinin amaçlanması gerekirken, aslında bu kitleler bilinçlice siyasal olanın bilgisinden, dolayısıyla gerçeklerden uzak tutulmaktadır. Hall da medya “farklılıkları oydaşma oluşturacak çoğulluk şeklinde sunar geri kalanlar ise marjinalliğin sessizliğine bırakılır” diyerek bu görüşü doğrulamaktadır (Mutlu, 2005:73). Gerçekten de dünyadaki haber dolaşımının tekelleri olan uluslararası dört büyük haber ajansı Associated Press (ABD), United Press International (ABD), Reuters (İngiltere), Agence France Presse (Fransa), gelişmiş ülkelerin kamuoyunu gelişmemişler, dolayısıyla bağımlı olanlarla ilgili, taraflı ya da eksik bilgilendirirken, gelişmemiş ya da bağımlı olanların birbirleri hakkında “bilgi sahibi” olmalarını da engellemekte, dolayısıyla kendi değerleriyle uluslararası siyasal gündemi belirlemektedirler (Kaypakoğlu, 2000:82-83).

Chomsky’ye göre medya, bir yandan kitleleri mesajlarıyla baskı altına alırken, diğer yandan siyasal iktidarın eylemlerine yönelik bilgileri saklamaktadır (1993:11). Bilgilendirme konusunda medyanın bu tavrı, siyasal iktidarın ya da daha genel bir ifadeyle egemen güçlerin meşruluklarına ilişkin bir tavidir aslında. Bu tür bir meşruluk anlayışı, güçlerini/iktidarlarını sağlamak ya da sürekli kılmayı zorunlu ve hak gören bir tavrın sonucudur ve doğal olarak egemen güçler, kurguladıkları gerçeği onaylatmak için yönlendirdikleri ya da var ettikleri bilgiyi de egemenlikleri altına alırlar. Bu noktada medyanın kültürel işlevi, kitlelerin, kendilerinin ve başkalarının yaşamlarının gerçeklerini, algılarında birleştirerek toplumsal imgelere ve bilgiye dönüştürmesidir (Küçük, 1994:200).

Kuşkusuz medyanın işlevi sadece bilgilendirme değildir. Aynı zamanda ortak kültürün, coşkuların, hedeflerin oluşturulmasına ve sürekliliğin sağlanmasına,

çatışma ve uzlaşmaların ortaya koyulmasına kısaca toplumsallaşma ve bütünleşme sürecine katkıda bulunur. Dolayısıyla medyanın en önemli etkisi "kitlelerin halka, halkın da ulusa dönüştürülmesini" sağlamalarıdır (Morley&Robins, 1997:98). Tüm bu işlevlerin ortaya koyulması ise aslında anlamla ilişkilidir. Burton'un, dediği gibi,

"Medya üzerine çalışmak anlamlar üzerine çalışmaktır. Nereden geldikleri, ne oldukları, ne kadar maksatlı oldukları, medya materyalinde nasıl inşa edildikleri ve bizim düşünce biçimimizin içine nasıl dahil edildikleri üzerine çalışmaktır" (1995:39).

Dolayısıyla medyayı tanımlamak bilginin nasıl anlamlandırıldığı, anlamın nasıl üretildiğini tanımlamayı gerektirmektedir. Williams'a göre ideoloji ya belirli bir sınıf/gruba özgü ya doğru /bilimsel bilgiyle çelişebilecek inançlar sistemi ya da anlam ve fikir üretiminin genel süreci olarak kullanılır (Fiske, 1996:212). Bu kullanım, ideolojik anlamın toplumsal üretimini ortaya koyar (Gürses, 2005:178) ve bu üretimde mitler ve değerler ideolojiyle anlam kazanır. Chomsky'nin de vurguladığı gibi,

"Medya gerçekten toplumsal bir amaca hizmet etmektedir. Bu amaç, insanların zihinlerini, hükümetlerine ve daha genel kapsamda toplumsal, ekonomik ve politik düzenin düzenlemelerine erdemli bir bağlılık gösterecek şekilde eğitmektir" (2002:22).

Her tür iletişimin ve anlamın, toplumsal ve siyasal bir boyutu vardır ve bu boyutlar oluştukları toplumsal bağlam dışında anlaşılamazlar (Gürses, 2005:179). Örneğin, haberler gerçekleri bildirmenin yanında medyanın toplum ve ulus bilincini dolayısıyla değerlerini yansıtırlar (Gans, 1979:40'dan aktaran Severin&Tankard, 1994:526). Ulus-merkezcilik (en çok dış haberlerde görülen kendi ulusunu bütün ulusların üstünde değerlendirme), kişi haklarına saygılı demokrasi (politikanın halkın çıkarına ve halka hizmet için olması gerektiğini ima eden haberler), sorumlu kapitalizm (iş adamlarının ya da iş kadınlarının, haksız kazançlardan, çalışanları ve tüketicileri sömürmekten sakınması gerektiğini vurgulayan haberler), bireycilik (toplum ve ulusa karşı kişinin özgürlüğünü koruma), ılımlılık (aşırılığa yer vermeme, yasalara bağlılık), düzen (otoriteye saygı ve kalıcı değerlere ilgi; sosyal birlikteliğe dikkat etme), küçük şehirleri diğer yerleşim yerlerine tercih etme (doğanın çekiciliği ve küçüklüğü gibi), manevi, uzman, dürüst, içten, ileri görüşlü, fiziki olarak dayanıklı ve cesur liderlik Gans'ın haberlerdeki kalıcı değerler olarak sınıflandırdığı değerlerdir. Tüm bu değerlere bakıldığında, medyanın haber içeriklerini oluştururken, toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel değerler alanından bağımsız olamayacağı yargısı bir kez daha kendini ortaya koymakta, bu alanlar arasında varolan ya da olası güç savaşlarını

doğal olarak medyanın kitle üzerindeki anlamını da, medya üretimlerinin anlamlarını da etkilemektedir.

Anlam, kültürün varolan kaynaklarından, imajlardan, mitlerden, kısaca değerlerden oluşur (Erdoğan, 1997). Olaylar, kendi başlarına anlam iletmez, olayların anlaşılabilir kılınması içinse, onlara anlam yükleyecek kodları seçmek, onları kendilerine anlam yükleyecek göndergesel bir bağlama yerleştirmek gerekir (Küçük, 1994:203). Kodlayıcıların anlam alanından seçtikleri, evrenselleştirilmiş ve doğallaştırılmış olduklarından olayların anlaşılabilmesinin tek şartı ve rasyonel/evrensel boyutta geçerli söylemler olarak algılanır (Küçük, 1994:204). Damlapınar'ın (2005) kitle iletişim araçlarıyla ilgili yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, basın haberleri, gündemi yönlendirme, bunalımı yaygınlaştırma, siyasetsizleştirme/kayıtsızlaştırma, bilgisizleştirme, normalleştirme, umut geliştirme/kırma, alternatifsizleştirme ve sivil itaatsizliği kırma söylemleriyle yapılandırılmaktadır. Söylem, dışlayan, sınırlandıran ve yöneten siyasi bir meta, iktidarın görünümüdür. İktidar, söylem içinde ve söylem tarafından harekete geçirilmekte ve yeniden üretilmektedir (Küçük, 1994:243, 275, 313). Sonuç olarak, tüm bu söylemlerin dayandığı anlamın üretilmesi ve dönüştürülmesi süreci, iktidar ve kitle arasındaki ilişkilerin örgütlenmesini gerektirmektedir (Mutlu, 2005:76). Bu örgütlenmeyi sağlayan siyasal olansa, kurumsallığın ötesine geçerek, gündelik yaşam pratiklerinin içine yerleşir (Mutlu, 2005:76). Bu çağa ait gündelik yaşamın ve kurumsal olanın ilişkisini sağlayan hatta örgütleyense siyasal olan değil, medyadır. Postman'ın dediği gibi,

"Bir halk saçma sapan şeylerle eğlendiği, kültürel yaşamın aralıksız eğlence turları biçiminde yeniden tanımlandığı ciddi kamusal konuşmaların bebeklerin çıkardığı seslere benzediği ve kısacası halkın kendisi bir izleyici kitlesi, halkın kamusal işlevleri de bir vodvil temsiline döndüğü zaman, artık ulus riskle yüz yüze gelmiş ve kültürün ölümü açık bir olasılık halini almış demektir...bugüne kadar öğrendiğimiz bütün bilgiler bizi, kapıları üstümüze kapandığı zaman bir hapisaneyi tanımaya ve ona karşı direnmeye göre ayarlanmıştır...Peki ama ya duyabileceğimiz hiçbir acı çığılığı yoksa? Bir eğlenceler denizine karşı kim silaha sarılmaya kalkışır? Ciddi söylemler, kıkır kıkır gülmeler arasında kaynayıp gidiyorsa kime, ne zaman ve hangi ses tonuyla şikayette

bulunabiliriz? Bir kültürün kahkahadan boğulmasının panzehiri nedir?”
(2004:173-174).

Dolayısıyla “gösteri ve imaj politikası” çağında siyasal söylemin yalnız ideolojik içeriği değil, tarihsel içeriği de boşaltılmıştır” (Posstman, 2004:149-150). Baudrillard (2003:23) da, ideolojik ve tarihsel bağ ve işlevlerinden kopartılan siyasetin gösteriye dönüştüğünü söyler. Medyanın biçimlendirdiği, imajın gerçeğin yerini aldığı, eğlence ve siyaset ayırımından çok, siyasetin biçimsel, içeriksel ve süreçsel boyutlarının “eğlenceli siyaset/siyasal eğlence” olarak deneyimlendiği bu gösteri ya da yaşantı toplumunda, yönetici elit ya da siyasal seçkinlerin yerini medyatik siyasi aktörler almış ve onlar izleyenlerin asla dahil olamayacakları, ancak alkışlayabilecekleri ya da protesto edebilecekleri bir gösterinin parçası haline getirilmişler, hatta bu gösteri seçim kampanyalarıyla giderek ayinleşmiş, kutsallaşmış, efsaneleşmiştir (Baudrillard, 2003:23; Çebi, 2002). Özellikle medya ve siyaset ilişkiseliliğinin çok yoğun yaşandığı seçim dönemlerinde siyasal bir gösteriye dönüşen seçim kampanyaları, siyasal aktörleri bu gösterinin bir parçası olarak konumlandırırken, kitleleri de tepkisel izleyici bağlamından koparmaktadır. Sonuçta medyanın içeriğini boşaltarak dönüşüme uğrattığı siyaset artık sadece biçimsel bir görünümdür.

Ekonomik gelişme, tarım, sanat, hükümet bütçesi, insan hakları, özgürlükler, vergi, eğitim, sağlık, kültür, güvenlik, değişim, çevre sorunları, enerji, yol, su, köprü gibi alt yapı sorunları, etik konular, toplumsal düzen ve barış, dış ilişkiler, hükümet borçları, IMF, Avrupa Birliği, yeni iş alanlarının açılması, ulaşım, toplu konut, göç, kadın, çocuk, yaşlı ve gençlik sorunları, teknoloji, sendikal özgürlükler, işçi hakları, memur ve emekli maaşları, destekleme alımları, güçlü ordu, azınlık sorunları, yoksullukla mücadele, özel sektörün canlanması, özelleştirme, hukuk ve yargı reformu gibi konu ya da sorunlar siyasal kampanyaların değişmez vurgularını oluştururlar (Devran, 2004:91). Tüm bu konu/sorunlar siyasal aktörlerin medyanın desteği olmadan başarılı olamayacaklarını deneyimlediklerinden ya da bildiklerinden medyanın ilgi, gereksinim ve beklentileri dikkate alınarak siyasal aktörlerin gündemine taşınır. Medyayı, bu ölçüde iktidar odağı haline getiren aslında kamuya doğrudan ulaşmasıdır. Bu doğrudanlık medyanın izlenme ve dolayısıyla kar oranını arttırırken, siyasal aktörler de geleneksel toplumun yerini alan uzaklaşmış, ayrılmış kitlelere medya ile seslenme olanağı bulmaktadır.

Siyasal iletişim ve medyanın birlikteliğinde ilk akla gelen propagandadır ve özünde güç iletişimi olan propagandanın belki de en iyi tanımı onun "gerekli bir kötülük" olduğudur (Bektaş, 2002:258). Siyasal parti, lider ve parlamentoyu oluşturacak milletvekili adaylarının, yerel yönetimlerin adaylarının seçim dönemlerinde gerçekleştirdiği ya da yöneticilerin belli bir olayla ilgili olarak halkın kararını almak istediklerinde gerçekleştirdikleri kampanyaların hepsi propaganda çalışmalarıdır (Aziz, 2003). Nazi Almanyası'nın propagandasından sorumlu Bakanı Göbbels'e göre, "eğer propaganda gerçekten başarılı olacaksa, arkasında daima keskin bir kılıç olmalıdır" (Severin&Tankard, 1994:182). Gücünü konuşmayı bırakıp, öldürmeye başlayan insanlardan alan (Severin&Tankard, 1994:182) Nazi Almanyası propagandasının, günümüz propagandalarından tek farkı, propagandanın mesajı fark edilebilecek kadar koşulsuz sahipliği ve ölüm korkusudur. Günümüzde ise her yerde varolarak değerleri kontrol altında tutan propagandayı fark etmek oldukça güçtür (Severin&Tankard, 1994:183). Siyasal iletişim uzmanlarının medyayı kullanarak gerçekleştirdiği etkinlikler, siyaseti değersizleştirirken (Mutlu, 2005), aslında bambaşka alanların değerleri içinde görünmez kılarak bu duruma yol açmışlardır.

Siyasal iletişim sürecinde medya, kısa vadede ya varolan tutumları güçlendirir ya belirsiz tutumları netleştirir ya da kararsızları yönlendirir (Kaypakoğlu, 2000:104). Medyayı bu kadar güçlü yapan aslında onun uzun dönemli etkileridir. Çünkü siyasal kampanya uzmanlarının hedeflediği davranış değişikliğini gerçekleştirmek için önce tutumların daha genelinde ise değerlerin değişmesi/dönüşmesi gerekmektedir. Oldukça uzun bir dönemi kapsayan bu süreçte siyasal gerçek, haber değeri oluşturacak biçimde kurgulanır ve kendi içinde başka bir gerçeğe dönüştürülür. Bu kurgu içindeki gerçeğin sahipleri ise siyasal kampanya uzmanlarıdır (Uztuğ, 1999: 118-119).

Medya, insanları, kendisi öyle düşünüyormuş zannettirerek yönetir. "Kitleler yalnızca hayalleriyle düşünebildiklerinden yine yalnız hayalleri aracılığıyla etki altında bulunabilirler. Yalnız hayaller onları korkutur, kendine çeker ve onların fiilleri üzerine etkili olur." (Le Bon, 2001:49). Medya ve siyasal kampanya uzmanları, oluşturulan

bu korkuyu, kitlelerin iknası için kullanırlar. Çünkü, modern çağın korkularından kaçan, yalnız ve yoksunlaştırılmış insanlar, 'sanal sığınakların cemaatlerine' (Mutlu, 2005:77-90) kaçmaktadırlar.

Kitlelere "Yerelden ulusala, ulusaldan küresele dönüşen bir topluluk duygusu" veren medyanın (Morley&Robins, 1997:97) teknolojiye koşut gelişimi, siyasal biçim ve içeriğin de değişimi zorunluluğunu doğurmuştur. Kendisi ile birlikte siyaseti de küreselleştiren medya (Şahin, 2005), insanlara yeni bir dayanışma ortamı, "bir kimlik mekânı" sağlamıştır (Morley&Robins, 1997:99). Siyasal alan, "meydanlardan" çok, medyadır (gazete sayfaları, televizyon kanalları, web siteleridir) artık. Basının fotoğraf ve kelimelerle, radyonun sesle, sinemanın salonlarla sınırlı etki gücünü (Chomsky, 1993:13), televizyon, görüntü ve sesi birleştirerek ve diğer medyaya oranla daha yaygın kullanımı sonucunda geliştirerek, kitlelere neyi nasıl düşünmeleri gerektiğini oluşturduğu imajların gösterileriyle aktarır (Bektaş, 2002:113). İnternet ise, sınırsızlığı ve diğer medyalara oranla düşük maliyeti ile, siyasal parti ve sivil toplum gönüllülerini örgütlemeye, siyasi aktörlerin mesajlarını ya da siyasi görüşleri sohbet odalarıyla doğrudan kitleye ulaştırmada, kampanyalara mali destek sağlamada alternatif bir medya olanağı sunmakta, hatta tüm zamanların en büyük siyasal aracı olarak görülmektedir (Kalander, 2003).

Siyasi gerçeğin kurgulanmış öykülerinin temsili medyada gerçekleşir. "En bilinçsiz bir seyircinin bile hayallere mağlup olduğu" düşünülürse medya hayalleri biçimlendiren bir gösteri alanına dönüştürür, hatta gösterinin kendisidir. "Görünümler ve gösterişler tarihte gerçeklerden daha fazla bir rol oynamış, gerçekte olmayan, gerçek olana üstün gelmiştir" (Le Bon, 2001:49). Masalın özgürleştirici büyüsü, kendi gerçekliğinden kaçan insanı hatta anlatıcıyı da içine çeker (Yazıcı, 1997:122). Bu nedenle tarihsel süreç içinde medyanın görece özgürleştirici "masalsı" büyüsü, siyasal iktidarın denetim altına alma isteğinin gerekçesi olmuştur. Denetim gereği, Sokrates'in, konuşmalarında da görülür. "...önce masal uyduranların üzerinde sıkı bir denetim kurmamız gerekecek..." (Platon, 2002:83) der Sokrates. Bu denetimin belirleyeni ise yasallığıdır.

Medya, siyasal sistemin benimsediği değerleri yayarak toplumda önemli olanın ne olduğunu gösterir (Aktaş, 2003). Dolayısıyla, medya sistemleri ile siyasal sistemler

arasında doğrudan bir ilişki vardır. Siyasal sistemlerle medya sistemleri arasındaki bağıntının araştırılması otoriter, liberal, totaliter-komünist olmak üzere temelde 3 grup medya sisteminin var olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır (Işık, 2001:77). Otoriter toplumlarda özel sektörün elinde olsa da devletin resmi sansür yoluyla gerektiğinde zor kullanarak gerçekleştirdiği tekelci denetim, aslında medyanın egemen güçlere hizmet ettiğini (Kaypakoğlu, 2000:79), iletişim özgürlüğünün olmadığını göstermektedir. Totoriter-komünist toplumlarda medyanın özel mülkiyeti söz konusu değildir. Doğrudan siyasal iktidarın denetimi altındadır (Işık, 2001:77-78). İletilerin metaya dönüştüğü liberal medya sistemleri ise, rasyonel bireylerin medya mesajları arasından özgürce “iyi”yi seçecekleri öngörüsüyle kısıtlamanın olmadığı sistemlerdir (Işık, 2001:78). Bu tür bir öngörünün uygulamada sorunlarla karşılaşması üzerine özünde medya özgürlüğü ile kamu yararının dengelenmesi dolayısıyla medyanın siyasal alanı kamusal çıkarları gözeterek denetlemesini amaçlayan toplumsal sorumluluk kavramı ortaya atılmıştır (Işık, 2001:79). Fakat siyasal bilgi ve ilgi düzeyini arttırması gerekirken, kurumsallaşma, tekelleşme, medya sahiplerinin medya dışı işlere girmesi, ekonomik ve siyasi çıkar alanlarına yönelmesi, yalan ve manipülasyon amaçlı haber, özel hayatların gizliliğinin ihlali, kişisel çıkarlar, kamu yararının göz ardı edilmesi vb. gibi sorunlarla yüzleş/e/meyen medya, bir anlamda iktidar mücadelelerinin sınırlarını tanımlamakta ve aslında bu mücadelede bir taraf olmaktadır. Medyanın taraf olduğu bu sorunların çözümü yasal düzenlemelerin ötesinde medya etiğinin uygulanmasına bağlı görünmektedir.

“Kendi hükümetimizi, kendi devletimizi, ve iletişim medyamızı-yaşamların gerçekliğine tuttuğumuz ayna-denetleyemediğimiz sürece, herbirimizi arzuların, seçkin ve doğru yapmayı vaat eden ürünler çöplüğüne atılmış komik aynalarca çarpıtılan suretlerimizi görmek zorunda kalmaya devam edeceğiz” Chomsky (1993:8).

Medya etiğinin pratikte gerçeklik kazanması Chomsky'nin vurguladığı bu tür bir çarpıklığın engellenmesinin tek yolu olarak görünmektedir.

Medya etiğinin temelinde medyanın nesnellığı, tarafsızlığı ve denge sorunu yatmaktadır. Değerlerden bağımsız düşünülemez yorumlardan çok, habere ya da farklı yorumlara da yer verilmesi olarak nitelenen nesnellik/tarafsızlık ilkesinin sorunsallığı medyanın haber üzerindeki hakimiyetinden kaynaklanmakta (Mutlu,

2005:235), söylenebilir olanın alanını oluşturan bir görme tarzı, düzenleme ve yargılama yöntemi ya da seçme ve tercih aracı yaratmaktadır (Küçük, 1994:239). Diğer yandan, medyayı yasalarla denetim altına almak isteyen güçler, aynı zamanda medyaya krediler, teşvikler, primler vererek aslında çift yönlü bir çıkar siyaseti izlemektedir. Ne yasak ya da sansürlerin ne de teşvik ve kredilerin demokrasi ile bağdaşmadığı çok açıktır. Çünkü tüm bunlar medya etiğinin özünü oluşturan nesnellik, tarafsızlık ve dengenin pratikte gerçeklik ve geçerlilik kazanmasını engeller.

Hegemonyanın aracı olan ideoloji, egemen güçlerin gerçeklik tanımlarını, egemen olmayanlara yaşanan gerçeklik olarak sunar (Mutlu, 2005:75), hatta dayatır. Medyanın sunduğu ideolojiler, bu noktada, dönem dönem yer değiştiren, yükselen ya da alçalan değerlere göre belirlenir. Bu belirleyişin özellikle sermayeden bağımsızlığı ne yazık ki günümüz medyasında olanaklı değildir (Sözen, 2003). Sonuçta, sorunların, siyasetin ve değerlerin gündemini belirleyen, hem ticari hem de ideolojik bir kurum olan; bir başka ifadeyle kapitalizmin siyasal, ekonomik ve kültürel yapısının bir parçası durumundaki medya, hem kendini hem de kapitalist pazar yapısını destekleyen bilinç üretim sisteminin bir parçası olmaktan öteye geçememektedir (Erdoğan, 1997:326-327, 337).

Türkiye'de özellikle Osmanlı'dan bu yana izlenen merkezîyetçi, devletçi ve milliyetçi siyaset, medya sistemini de etkilemiştir (Işık, 2001:79). Cumhuriyetin ilk yıllarından 1950'li yıllara kadar geçen süreç içinde yazılı basın ve radyo siyasi iktidarın denetimindeydi. 1950'den 1960 ihtilaline kadar geçen süreçte de, çok partili sistem basının denetimi konusuna önceki sistemden farklı uygulamalar getirmemiş, hatta basın üzerindeki baskı 1960 ihtilalinin en önemli gerekçelerinden birini oluşturmuştur (Işık, 2001:80). Aslında liberal-özgürlükçü bir basın ortamı yaratılmaya çalışılsa da bu girişim başarılı olamamış, ihtilalden sonra da siyasal iktidarın basın üzerindeki baskısı, özerk ve tarafsız olma iddiasıyla kurulan TRT'nin de, siyasal iktidarın denetimi altına girmesiyle daha da artmıştır (Işık, 2001:81; Erdoğan, 1997:124). 1980 askeri darbesi ve sonrası da, darbenin doğal karakterinden ötürü, basının siyasal iktidar tarafından denetimi konusunda bir değişim yaratmamıştır. Aslında 80'lere kadar olan dönemde Batıdaki gelişimin tersine Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'nde halkın büyük çoğunluğu günlük yaşantısında habere gereksinim

duymuyordu (Kaypakoğlu, 2000:90). 1980'lerle birlikte sermayenin medyayla ilişkisini arttıracak koşulların yaratılmasıyla, sermaye, siyasi ve toplumsal alanda saygınlık kazanmak, bu yolla devlet ihale ve kredilerinden yararlanmak, ekonomik alanda daha çok pazar elde ederek etkinliğini arttırmak, kültürel alanda ise üreten değil, tüketen bir toplum olmayı zendirebilmek için medyayı kullanmaya başladı (Kaypakoğlu, 2000:90). Aynı Şekilde, siyasi iktidarlar da yine kredi ve ihale yoluyla medyayı denetleme yöntemlerine başvursalar da, siyasete bağımlı ve siyasal denetim altındaki medyanın sermaye ile işbirliği sonucunda kendi kaynaklarını oluşturmaya başlamasıyla, tersine bir dönüşüm geçirerek siyasete bağımlılaşmış ve onun denetimi altına girmiştir (Kaypakoğlu, 2000:91). 90'lı yıllarla birlikte özel televizyon ve radyo kanallarının açılmasıyla kamu yararına işlemesi gereken bu süreç, dünyada olduğu gibi, medya dolayısıyla sermaye sahipliği lehine işlemeye devam etmiş, karşıt propagandanın bulunmaması anlamına gelen (Severin & Tankard, 1994:525), farklı değer ve görüşlere yer vermeyen medya tekelleri oluşmaya ve giderek güçlenmeye, güçlenen aşırı sağ sermaye de yeni medya tekelleri yaratmak için eski medya tekelleri ile rekabet etmeye başlamıştır (Kaypakoğlu, 200:93). Radyo istasyonları, televizyon kanalları, gazeteler, dergiler artmış, fakat bu artış, demokratik ortamın gerektirdiği çok değil tek sesliliğe dolayısıyla siyasetlesmeye zemin hazırlamıştır. Sonuç olarak, Türkiye'de 1980'lere kadar olan süreçte otoriter bir medya sisteminden, 80 sonrasında ise otoriter, liberal sistemlerin ve toplumsal sorumluluk kavramlarının bir arada bulunduğu karmaşık bir medya görünümden söz edilebilir (Işık, 2001:83).

Tüm bu gelişmeler doğal olarak medya içeriklerini de etkilemektedir. Neo-liberal politikaların etkisiyle, geleneksel değerlerin yerini dayatılan tüketim kültürü değerlerinin, kolaycılığın, "ben" ciliğin, fırsatçılığın aldığı bir topluma dönüştürülen ve giderek "küresel siyasetlesme" paralel olarak "siyasetlesme", "medyatikleşme" günümüz Türkiye'sinde de, sağ-sol ayırımından çok din ve etnik farklılıkların medya içeriklerine yansıldığı gözlemlenmektedir (Kaypakoğlu, 200:98). Bu noktada, Türk medyasının, oy verme davranışı üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olduğunu belirtmekte yarar vardır. Gerek 80 ihtilali ile gündeme gelen askeri yönetimin baskıları, gerek 1991 seçimlerinde Anavatan Partisi lehine gerçekleştirilen taraflı yayınlar ve gerekse 1994-1995 genel ve yerel seçimlerde söz konusu medya tekellerinin Refah Partisi muhalefeti, seçmenin oy verme davranışı üzerinde etkili

olamamış, bu tavır seçmen kitlesi üzerinde düşünülenin aksi yönünde bir etki yaratmıştır (Kaypakoğlu, 2000:103).

Sonuç olarak ülkemizde medya kullanımı, aslında kullanılanın (siyaset/medya/sermaye) belirgin olmadığı bir bilinmezlik özelliğini sürdürmektedir. Bunun doğal sonucu ise Sözen'in (2003) vurguladığı gibi, medya ve siyasetin toplumun dışında kalması, her iki gücün de toplumda karşılığını bulamamasıdır. Bu karşılıksızlığın, kamusal alandaki karşılığı, vatandaş demokrasisi değil seçen ve sunan medyanın kendi demokrasisidir (Sözen, 2003). Bunun anlamı, üreten ve dağıtan siyasal iktidarın yerini medyanın iktidarının almasıdır. "Kitleyi, kitle iletişim araçlarının dışında bir yerde aramak boşunadır" diyor Baudrillard (2003:32). Toplumsallığını hatta nesne ve özne halini de kaybeden kitle, siyasal anlamda temsiliyetini de kaybetmiştir.

2.1.4. Kamuoyu/ları ve Kamusal Alan

Bir insan grubunun "kamu" olarak varlığını ortaya koyan, yargılar ve kanılarla ilgili bir ortaklık, bir uzlaşımır kamuoyu (Vural, 1999:71). Kapani'ye göre de (1998:147), 'halk efkari'nin anlamını tam karşılamayan bu kavram, "belli bir zamanda, belli bir tartışmalı sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen kişiler grubuna veya gruplarına hakim olan kanaat"tir. Kamuoyunu oluşturan kamu, bir gruba, "hakim kanaat" ise aynı kanaati paylaşanların ya sayısal olarak çoğunluğu ya da paylaşanlar üzerinde yoğunluğu ve etkinliğini gösterir. Kamuoyu, kitlenin görüşü değil, belirli bir konuyla ilgili belirli bir kamunun (grubun) görüşü olduğundan (Vural, 1999:78), o konuyla ilgili ya da başka konular çevresinde oluşan çeşitli kamulardan söz edilebilir (Kapani, 1998:147). Aynı grup içinde de hakim olan kanaatler, her yeni görüşle değişime açık bir yapı özelliği taşırlar. Bireylerin, herhangi bir sorunla ilgili gerek kendi yakın çevrelerini gözlemleyerek gerekse medyadan edindikleri bilgiyi özümsemeleri sonucunda, aynı soruna ilişkin bir grubun önerdiği çözüm yollarıyla bir kamu ve bu çözümün alternatifleriyle başka kamular oluşur. Her grup, tarafsızları, kendi taraflarına çekmeye çalışır. Bu amaçla yapılan tartışma ve çelişkiler kamuoyunu oluşturur. Kamuoyunun oluşmasıyla devlet kurumları, sorunun çözümünü sağlayacak kararları almak ve uygulamak zorunda kalırlar (Özkan, 2004:213-214).

Kamuoyunun, bu noktada en önemli işlevi, toplumsal taleplerin siyasal iktidara ya da diğer karar mekanizmalarına iletilmesini sağlamasıdır (Atabek, 2003).

İnsanlar, siyasal kültürün aktarılması ya da siyasal yaşamın yeniden üretilmesi demek olan siyasal toplumsallaşma sürecinde, siyasal olanla ilgili inanç, tutum ve değerleri kazanırlar. Kamuoyunun oluşması ise siyasal toplumsallaşma sürecinde ortaya çıkan bireyin, psikolojik ve çevresel (yüz yüze gerçekleştirilen iletişim ve kanaat önderlerinin yanı sıra medya da bu başlıkta değerlendirilebilir) olanak/olanaksızlıklarına bağlıdır. Sonuçta, kamuoyunun özünü öncesine dayanan değerler, kanaatler ve dolayısıyla siyasal kültürün toplumsallaşma sürecinde edinimi oluşturur. Aslında, toplumsal alanın köklü değerleriyle ilgili varolan bir kanaat vardır (Türköne, 2006:316). Dolayısıyla kamuoyunun içerdiği ortak kanaatler, bir sorunun varlığı tartışma sürecine neden olacak, sonrasında ortak yaklaşımlar/hakim kanaatler bu tartışmalı konu üzerine oluşturulacaktır.

Kamuoyunu önemli kılan, sanayileşme, kentleşme ve ulus devletler içinde kapitalist süreçlerin ortaya çıkardığı sınıflararası çatışmaların önlenerek, toplumsal bütünlüğün sağlanması ve bu yolla dış tehditlere karşı koyabilmek, demokratik gelişmeyle birlikte, oy verme hakkının yaygınlaşarak iktidarın halkın onayını alma zorunluluğu duymasıdır (Atabek, 2003). Demokratik ya da değil her sistemde 'kamuoyu' vardır, her sistem için önemlidir ve her sistemde -açık ya da örtük-kamuoyunun etkilenmesi ve yönlendirilmesi söz konusudur. Fakat, gerçek anlamda kamuoyu, halkın "tebaa" statüsünden belli hak ve sorumlulukları olan "vatandaş" statüsüne geçmesini sağlayan modern devlet anlayışının gelişimiyle ortaya çıkmıştır (Türköne, 2006:320).

Modern devlet anlayışının gerektirdiği demokratik sistem, kendiliğinden oluşan siyasal katılma ile siyasal alanı denetleyici bir kamuoyu öngörüsüne dayanırken, diğer sistemler için geçerli olan oluşturulmuş 'güdümlü' bir kamuoyudur. Çünkü gerçek anlamda bağımsız ve özgür kamuoyu düşünce ve haberlerin bağımsız ve özgür yayılabildiği, dolayısıyla demokratik ortamlarda oluşur (Kapani, 1998:152). Bu da yine kamuoyu oluşturmaya eşit katkıda bulunabilme gücüne sahip olmayı gerektirir ki, güçlerin eşitliği, gücün doğasından kaynaklanan nedenlerle, özünde her sistem için temel bir sorundur aslında. Bu nedenle, siyasal alanı etkileyen güç olarak

bilinçli, geniş ve yararlı (Akçalı, 1995:73) dolayısıyla etkin bir kamuoyu, çoğu kez bir ideal olmaktan öteye geçememektedir.

İnsanların görüşlerini açıkça ortaya koyabildiği, iletişim olanaklarına sahip olabildiği ve bu olanaklara özgürce ve sınırsızca ulaşabildiği ortamlarda ifade edilebilen kanaatler, milli, bölgesel ve dünya kamuoyu olarak sınıflandırılabilir alanlarda varolan sorunlar üzerine oluşur. Burada önemli olan ifade biçimidir. Kanaatler, oluşum süreçleri de dahil olmak üzere ya sınırlandırmaların olmadığı ortamlarda açıkça ya da çeşitli nedenlerle sınırlandırmaların yaşandığı ortamlarda gizlice (Türküne, 2006:318-319) ama mutlaka bir biçimde ifade edilir.

Kamuoyu, kendini etkin olarak duyuran kanaattir (Kapani, 1998:148). Etkinliğini sağlayan büyük ölçüde medya ve kamuoyu yoklamalarıdır. Kamuoyu oluşturmaya yönelik kamuoyu araştırmaları, Schiller'in de deyişiyle demokrasiye hizmet etmemekte tam tersine zararı dokunmaktadır (Köker, 1998:45). Oysa, demokratik sistemde siyasal iktidarı belirleyen kamuoyudur. Kamuoyunu oluşturansa, seçmenlerdir ve siyasi aktörler kamuoyunu gözeterek eylemlerini gerçekleştirirler (Özkan, 2004:211). Bunun yanında seçmen davranışı ile aslında ölçülmesi çok zor olan kamuoyu arasında farklar vardır. Çünkü, kamuoyu yoklamalarında belirli koşulların etkisiyle görüşlerini bildiren seçmenler, koşulların etkisi ortadan kalktığında ortaya koyduğu görüşlerden farklı seçimler yapabilirler. Baudrillard'a göre (2003:24-26,37), O'nun temsil edilemeyen kitleler ya da sessiz çoğunluk olarak nitelendirdiği toplumsalın keşfi için yapılan "testler" (İstatistik/sondaj) düşünceleri yansıtmaz, sadece düşünceyi "test eder"ler ve yine bu sonuçlar, siyasetin kendi varlığına karşı inancın bir göstergesi olurlar. Diğer yandan, toplumsal düzlemde alan araştırması ve anketlerle belirlenen kamuoyu, küresel düzlemde, bu araçların yokluğu durumunda, uluslararası medya tarafından belirlenir (Uluç, 2002:215).

Birbirinden uzak ve dağınık kitlelere, sistemin bilgisini ulaştırıran başat kaynak medya, 'demokratik sistemde' tek başına kamuoyunu oluşturmaz, ancak kamuoyunun serbest oluşumunu sağlar (Vural, 1999). Öte yandan medya, bireyler adına 'seçmeci ilgi' denilen bir tutuma sahiptir. Kamuoyu oluşturucu etkisinin sınırlılığını ifade eden bu tutumla medya, kendisinin ya da bağlı olduğu grubun değerlerine ve dolayısıyla ilgilerine göre, toplumsal olaylarla ilgili yorumlara açık ve

kabullenicidir (Kapani, 1998:150). Dolayısıyla medyayı toplumsal olaylara karşı açık ve kabullenici duruma getiren ya da başka bir ifadeyle toplumsal olayları medyada görünür kılan medyanın değerleridir. Bunun tersi durumlarda, yani kişinin güçlü kanaatlerinin oluşmadığı ya da karasız olduğu durumlarda da medyanın etkisi daha görünür hale gelecektir (Kapani, 1998:151). Medya ve kamuoyu arasındaki ilişkiyi daha net ortaya koyabilmek için bu noktada Neumann'ın Suskunluk Sarmalı Kuramı'na da değinmek gerekmektedir. Kamuoyunu, değer yüklü alanlarda toplumsal bir anlaşma olarak tanımlayan Neumann'ın Suskunluk Sarmalı Kuramı beş varsayım üzerine kuruludur: "1.Toplum sapkın bireyleri dışlamakla tehdit eder, 2.Bireyler sürekli olarak dışlanma korkusu duyarlar, 3.Bu dışlanma korkusu bireylerin her an fikir iklimini değerlendirmeye çabalamalarına yol açar, 4.Bu değerlendirmelerin sonuçları kamu önündeki davranışları ve özellikle de fikirlerin açıkça ifade edilmesini ya da gizlenmesini etkiler, 5.Birarada ele alındıklarında bu dört varsayım, kamuoyunun oluşmasından, sürdürülmesinden ve değiştirilmesinden sorumludur" (Neumann, 2002:385). Bu varsayımlardan çıkarılacak en önemli sonuç, toplumun, dışlanma korkusuyla tehdit ettiği bireyleri, sürekli düşüncelerini değerlendirmeye zorlamasıdır. Bu değerlendirme, düşüncelerin açıklığı ya da gizliliğini etkiler (Kalander, 2000). Kamuoyunu oluşturan da bu açıklık ya da gizliliklerdir. Çünkü dışlanma korkusu taşıyan birey, kendi düşünce ve davranışlarını, ait olduğu grubun düşünce ve davranışlarıyla 'uzlaşma' oluşturacak şekilde uyumlaştırır ve çoğunluk içinde yer aldığına inanan birey, düşüncelerini açıklar. Düşüncelerin azınlıkta kalması, özellikle demokratik olmayan toplumlarda, gizlenmesine, bu gizlilikse taraf olanların zayıf ve azınlıkta olduğu izleniminin yaratılmasına neden olur ve oluşan kamuoyu yapay bir görünüm sunar (Kalander, 2000). Sonuçta, ya değerlerine bağlı bir azınlık düşüncelerini koruyacak ya değerlerine bağlı olmayanların görüşleri değişecek ya da bu düşünceler tümüyle geçerliliklerini yitirecektir (Özkan, 2004:216-217). Bireyin sistemle ilgili bilgi kaynağı durumundaki medya, bu süreçte azınlık ya da çoğunluk düşüncelerini destekleyerek ya da destekten yoksun bırakarak, ifade edilmesine ya da sessizliğe bürünmesine neden olarak kamuoyunu yönlendirir.

Kamuoyu ve medya arasındaki etkileşimi sorunsallaştıran bir başka kuram da McCombs ve Shaw'ın "gündem kurma" yaklaşımıdır (Kalander, 2000). Bu yaklaşıma göre, medyanın önem verdiği konularla, izleyicilerinin önem verdikleri arasında

doğrudan bir ilişki vardır. Medya olaylar, konular ve sorunlar arasından hangisine yer vereceğini seçerek belirler. Bu seçim sonucu medyada yer alanlar izleyenlerce önemli olarak algılanacaktır (Kalander, 2000). Her ne kadar, medyanın gündemi ile izleyenlerin gündeminin farklı olması ya da kişilerarası ilişkilerin halkın gündemini oluşturmadaki etkililiğinin de deneysel olarak gündem oluşturmadaki rolünü gözden kaçırsa da, medyanın kamuoyu üzerindeki etkilerini vurgulaması bakımından bu yaklaşım oldukça önemlidir. Öte yandan Lazarfeld'in kamuoyu oluşturmada kanaat önderlerinin etkisini vurgulayan "iki aşamalı akış modeli" de medyanın kamuoyu oluşturmada sınırlı bir etkisi olduğunu, aslında kanaat önderlerinin, medyadan aldığı bilgi aracılığıyla kamuoyunu oluşturdıklarını ileri sürmektedir (Köker, 1998). Kısaca, kamuoyunu oluşturan etkenler arasında en ayrıcalıklı konuma sahip medya, enformasyonu, gerçeği, haberi eğlence, hayal ve kurmacayla birlikte sunarak, özünde "egemen imgeleri yetiştirir" (Özer, 2004) hatta yerleştirir.

Tönnies'in "modern zamanlarda dinin yerini dolduran bir unsur" olarak gördüğü (Köker, 1998) kamuoyu, gerçek anlamıyla demokrasi içinde varolur. Fransız siyaset bilimci Pierre Rosanvallon'un dediği gibi, demokrasi "amacı toplumun kendi kendisi hakkında kolektif akıl olarak düşünebilmesini sağlamak olan, toplumu ve siyaseti rasyonelleştiren bir süreçtir" ve rasyonelleşme, iktidarın insanileştirilerek rölativize edilmesiyle mümkündür (Sak, 2001:44-45). Bu tür bir rasyonelleştirmeyi sağlayamayan, demokratik, bağımsız ve özgür medya koşullarını gerçekleştiremeyen toplumlarda ise bağımsız ve özgür kamuoylarından hatta kamuoyunun kendisinden söz edilemez. Her ne kadar medyaların çoğalması ve çeşitlilik kazanması demokrasi adına farklılıkların kendini ifade edebilecekleri ortamların oluşmasına zemin hazırlasa da, gerek bu medyaların sahipliğinin özel girişim yoluyla sermaye sahiplerinin lehine bir görünüm kazanmaya başlamasından kaynaklanan kamu yararının gözetilme sorunu ve gerekse yine bu medyaların içeriklerinin aslında iddia edildiği gibi farklı değil birbirinin aynı olması demokratik medya koşullarının gerçekleştirilmesini olanaksızlaştırmaktadır. Diğer yandan bireylerin gereksinimlerini ve kanılarını "anlaşmaya yönelik iletişim (dialog)" yoluyla değil, sermaye koşullarının tanımladığı "çarpık iletişim" yoluyla kabullendiren tüketim toplumunda (Yavaşgel, 2004:81) bu olanaksızlık doğal görünmekte ve aslında kamusal alanının özel sermaye güçleri lehine zayıflatıldığını göstermektedir (Uluç, 2002). Tüm bu süreçte "kamuoyu oluşturmak" uzman kişi/kuruluşların elinde bir

“seçim endüstrisi” haline gelmekte (Bektaş, 2002), kamuoyu gündemine girmek içinse medyanın gündemine girmek gerekmektedir (Balci, 2005:155). Kısaca, McLuhan’ın “medya mesajdır” deyişinin ortaya koyduğu, medyanın büyüünün mesajın eleştireliliğine tercih edilmesi (Baudrillard, 2003:36) hali, tüm bu endüstrinin gerçeğini de gözler önüne sermekte, Sözen’in (2003) vurgusuyla, vatandaşlar, “kamusal sese” sahip olmaktan çok, “kamusal seslendirmeye” maruz kalmaktadır. Siyasetten dolayısıyla kamusal sorumluluktan uzaklaştı/rıldı/ğı için, vatandaş değil tüketici bireylerden oluşan bu sistemin, bilgi, katılım ve müzakerenin tanımladığı demokrasi biçiminde adlandırılması kuşkusuz olanaklı değildir (Mutlu, 2005).

Gerçekten de kamuoyunun gelişim süreçlerine bakıldığında, “kamu”, “kamusal erdem”, “kamuoyu” gibi terimler “basın özgürlüğü”nü ve diğer kamusal özgürlükleri desteklemekte kullanılan güçler olarak nitelendiriliyordu. Kamudan söz etmek keyfi hareket ettiklerinden, ellerindeki gücü kötüye kullandıklarından ve kendi “özel” bencil çıkarlarını, toplumun aleyhine olabilecek biçimde ilerletmeye çalıştıklarından kuşku duyulan kralları ve kraliyet ailelerini hedef almak anlamına geliyordu. 17. ve 18. yüzyıllarda normatif kamusal alan yurttaşların kendi kimliklerini devlet iktidarının gölgesi altında geliştirdikleri bir yaşam alanı ideali, orta sınıfların cumhuriyetçi politikalarının merkezi bir temasıydı” (Keane, 2002:1996).

Tarihsel süreçlerin ekonomik, siyasal ve dinsel değişimleri gerçekleştirmesi, kamuoyu kavramının olduğu kadar kamusal alan kavramının da üzerine yapılan vurguları ele almayı şart koşmaktadır. Bugün için “özgür ve kendi kendini yöneten toplum kavrayışının kendini haklılaştırmasında” taşıdığı önem nedeniyle, toplumsal alanla ilgili çözümlerinin merkezinde yer alan bir kavram olduğundan, özel olan “toplumsal” ve “ihtiyaç” nosyonlarıyla, kamusal olansa “siyasal ve özgürlük” kavramlarıyla özdeş görülmektedir (Kırık, 2005:7, 8-101).

Bauman (2000a.:97-98), Antik Yunan’a dayandırdığı özel ve kamusal ayrımını ele alırken, her iki alan arasında kalan ve günümüzde ‘sivil toplum’ denilen ‘agora’ların toplumsal ve bireysel özerklikle ilişkisine değiniyor. Ona göre, tüm toplumu ilgilendiren sorunların tartışılarak çözümlendiği siyasal alan ve “haneler”, kamusal ve özel alanın sınırını belirlerken, bunların dışında her iki alanı birbirine bağlayan, ortak iynin ne olduğu ve nasıl elde edilebileceği hakkında kararların özgürce alındığı bir

başka alan daha vardı: agoralar. Agoralara karşı saldıran, bütünlüğünü ve varlığını bozan, tehdit eden, "insanı gereksiz kılan" totaliter eğilim, toplumun ve bireyin özerkliğini ortadan kaldırır. Günümüz "agoralarının" içinde bulunduğu tehlike de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Kamusal yaşamın bastırıldığı bir kültürde, Baudrillard'ın belirttiği gibi, "insanlara, kendilerini özerk, sorumlu, hür ve bilinçli özneler olarak oluşturmaları ve aynı zamanda baş eğen, itaatkâr ve uyumlu olmaları söylenmektedir" (Morley&Robins, 1997:258-259). Kendi içinde çelişen bu durum, yani Baudrillard'ın kamusal yaşamın bastırıldığı kültürün izleyici ve tüketicilerini şizofrenleştirmesi olarak adlandırdığı durumun nedeni, Brune'a göre, aynı anda hem bir pazarlama hedefi olup hem de aktif siyasi bir özne olarak saygı görülemeyeceği gerçeğinde yatmaktadır (Morley&Robins, 1997:258-259).

Verstraeten, Habermas'ın kamusal alan analizinden yola çıkarak, 18. ve 19. yüzyılda şekillenen ve 20. yüzyılda önemli oranda dönüşüme uğrayan kavramın temellendiği öğeleri şu şekilde ortaya koymaktadır (2002:340-342): kamusal alan olabildiğince çok sayıda insanın erişimine açık olan ve içinde çok çeşitli toplumsal deneyimlerin ifade edilebildiği ve paylaşılabildiği bir forumu gerekli kılmaktadır. Kamusal alanda farklı savlar ve görüşler rasyonel tartışma içinde karşı karşıya gelmektedir. Buna göre rasyonel siyasal tercihin mümkün olabilmesi için, kamusal alanın olası alternatifler arasından birini seçme olanağı tanınması gerekir. Aynı zamanda medya, geniş bir yorum çerçevesi sunmalı, böylece yurttaşlar da neyi seçmediklerinin farkında olmalıdırlar. Dolayısıyla, kamusal alanın asli görevi, hükümet politikalarını sistemli ve eleştirel bir biçimde denetlemesidir.

Keane ise, daha önce tek başlarına hareket eden iki ya da daha fazla kişinin hem kendi etkileşimlerini hem de içinde daima ve halihazırda konumlandırıldıkları daha geniş toplumsal ve siyasal iktidar ilişkilerini sorgulamak için bir araya geldiklerinde oluşmaya başlayan (Verstraeten, 2002:347) kamusal alanı mikro (ulus-devlet altı), orta (ulus-devlet) ve makro (ulusötesi ve küresel) olarak sınıflandırmakta ve şöyle açıklamaktadır (2002:311-324): Erken dönem modern kamusal alanların geliştiği kahvehaneler, kasaba toplantıları ve edebiyat çevrelerinin yerini günümüzde aşağıdan yukarıya doğru işleyen küçük ölçekli bir dizi yerel mekan almıştır ve bunlar tüm toplumsal hareketler için son derece önemli olan mikro kamusal alanlardır. Orta kamusal alanlar ise, televizyon izleyen, radyo dinleyen, kitap ve gazete okuyan

milyonlarca insandan oluşan, ulus devletin sınırları içinde varolan, iktidar için girişilen mücadele mekanlarıdır. Küresel ve bölgesel düzeyde artan makro kamusal alanlar ise önceleri ulus-devlet düzeyinde işleyen medya şirketlerinin uluslararası yoğunlaşması sürecinin bir sonucudur ve bu süreç gazetelerin zincirleme sahipliğini, çapraz tekelleşmeyi, medya kuruluşlarının diğer alanlardaki şirketler tarafından satın alınmasını ve uydu bağlantılı iletişim sistemlerinin bölgesel ve küresel düzeyde gelişmesini içermektedir.

Kamusal ve özel alanların tanımlanmasının daima birtakım sorunlu konuları meşrulaştırmak ya da gayrimeşrulaştırmak için yapılan en etkili siyasal-ideolojik sınıflandırmalar olduğunu ve kamusal alanın “somut bireylerin, gündelik gerçeklik içinde yaşadıkları anlam üretme sürecinin bir sonucu”, toplumun gözlemlenmesinde, analizinde ve tartışılmasında kullanılan tanımların ve kategorilerin meşruluğu üzerine girişilen hegemonyacı bir savaşım alanı olarak ortaya çıktığını söyleyen Verstraeten, Habermas’ın medyanın ticarileşmesi sonucu rasyonel tartışmanın ortaya çıkmasının mümkün olmadığı, dolayısıyla feodal konumlara geri dönüşün yaşandığı düşüncesine karşı çıkmaktadır (2002:342-345). Ona göre, Habermas, halkı kamusal alanın basit tüketicileri olarak görmekte ve kamusal alanın tarafsız olması gerektiğini düşünmektedir. Oysa kamusal alanın varlığı, halkın kendi üreticileri (bu üretim olanakları ne kadar küçük olursa olsun) olarak edimde bulunmalarına izin verilmesine bağlıdır ve bu savaşım süreci asla tarafsız olamaz. Dolayısıyla, Verstraeten, Habermas’ın özel grup çıkarlarını kamusal alana ait görmeyen yaklaşımını, toplumsal grupların kendi özel grup çıkarları hakkında açık bir fikir sahibi olana ve bu çıkarları kamusal alanda açığa vurma olanağı bulana kadar kamu yararı arayışının başlayamayacağı, kendi çıkarlarını ifade etmede daha az olanağa sahip olanların gerçekte kendilerine ait olmayan sözde genel kamu yararı tarafından görmezden gelineceği düşüncesiyle kabul etmemektedir (2002:344).

Kamusal ve özel alanlar arasındaki sınır toplumsal-siyasal güçlerin sonucu olarak sürekli değişmektedir (Verstraeten 2002:345). Kamusal ve özel alanların kesiştiği noktada konumlanan medya, bu sınırın tanımlanmasında, değiştirilmesinde ve istismar edilmesinde yaşamsal bir rol oynamaktadır (Verstraeten, 2002:346). Kamusal alanın gelişimi ise, Foucault’un söylediği gibi, sadece toplumsal

özgürleşimi değil aynı zamanda ve belki de daha çok toplumsal denetimi içermektedir (Verstraeten 2002:346). İdeolojik içerme ve dışlama oyunu hem kamusal alandaki kişilerin toplumsal denetiminin hem de kamusal alana toplumsal erişime sahip olmayanların toplumsal dışlanmasının bir aygıtı olarak önemli bir mekanizmadır (Verstraeten, 2002: 346). Dolayısıyla, Habermas'ın deyişle, "özel şahısların bir kamusal topluluk olarak ortaya çıktıkları" (Vergin, 2003) kamusal alanın, ortak olanı vurgulayan kamuoyunun alanı olması gerekirken, siyasalla ilgisizliğin kamuoyunu küçültmesi, kişisel çıkar çatışmalarıyla sınırlanmasına neden olmuştur (Aydoğan, 2003).

"Kamusal", "özel" tarafından sömürgeleştirilmiştir, diyor Bauman (2001) ve ekliyor "Kamusal" olan, kendi ayrı içeriğinden boşaltıldı, ona kendine ait bir gündem bırakılmadı -artık özel dertler, kaygılar ve sorunlardan oluşan bir yığından ibaret" (Bauman, 2000a). Kamusal alan, seçici ve kapalı özelliğini yitirdiğinden, sadece kamusal sorun ve çıkarların temsilciliğini yapma, tartışma, müzakere, diyalog işlevini de kaybetmiş, yine Habermas'ın deyişle "yaşama dünyaları sömürgeleşmiştir" (Vergin, 2003). Özel/kamusal alan ayrımı sorunlu hale gelirken, siyasalın ait olduğu kamusal, yerini bireyin 'haneleri'ne bırakmıştır (Mutlu, 2005:366).

2.2. Siyasal Krizlere Yönelik Başat Siyasal İletişimsel Yaklaşımlar

"Güç kendisine zaman tanındığında iktidar haline gelir, ama kriz anı, gelince güç çıplak güç haline geri döner" der Cannetti (1998). Siyasal iktidarı, bu tür bir kriz ortamında değerlendirmek, krize yönelik siyasal iletişim uygulamalarına değinmeyi de gerekli kılmaktadır. Kamuoyu oluşturucuları işlevini yüklenmiş uzman kişi ve kurumların iletişimin siyasal boyutu üzerindeki vurguları kriz anlarında daha önemli olmaktadır. Öyle ki, genellikle kriz, "bir sistem krizi olarak algılanılmayıp, kınama ve şikayetler, işlemeyen, bozuk olan ya da yönetim yeteneğini yitirmiş olan sisteme yöneleceği yerde, politikacıları hedef almaktadır" (Vergin, 2003). Dolayısıyla, çatışma ve uzlaşma alanı olan siyasette krizin ve hatta krizlerin varlığı kaçınılmazdır. Bu boyutuyla siyaset, ekonomik, toplumsal, ulusal, uluslararası krizlerden bağımsız olamamasının yanı sıra, siyasal alan pratiği düşünüldüğünde, çoğu kez bu tür krizlerin nedenidir. Krizin kaçınılmazlığı nedeniyle siyasal iletişim uzmanlığı, bu tür durumlarda her tür krize yönelik uzlaşmacı tavra her zamankinden daha çok

gereksinim duyduğundan (Kelleher, 1999), kriz anında ve sonrasında geçerli olabilecek iletişim stratejilerini önceden belirleme zorunluluğundadır.

Siyasal iletişim sürecinde yaşanan en belirgin krizler, siyasal aktörlerin mesaj oluşturma ve iletme sürecinde yaşanır. Siyasal aktörlerin, kendi görüşleri doğrultusunda oluşturmak ya da yönlendirmek istedikleri kamuoyunu etkilemek için kullandıkları en önemli araç 'sözcükler'dir. Siyasetin doğasında varolan karşıtlıkları yansıtan sözcükler, taraf/muhalif olma durumuna göre algı düzeylerinde farklı etkiler yaratır. Örneğin, "verdiği mesajlarla "demokrasinin gerçek temsilcisi" olarak algılanan bir siyasetçi, muhaliflerce "hain" ya da "kışkırtıcı" olarak değerlendirilebilir" (Bektaş, 2002:209). Bu değerlendirme, bireysel ve çevresel etkenlere bağlıdır. Duygu, düşünce ve eylemleriyle bütünlüğü yanında bireyin ait olduğu grup/gruplar, çevresel olanak/olanaksızlıklar değerlendirme sürecine genel olarak etki eden faktörlerdir.

Krizle neden olan durumlardan biri de yanlış anla/şıl/ma ya da algıla/n/madır. Siyasal alanda gerçekleştirilen iletişim sürecinde de, iletişimin doğasından kaynaklanan bu tür yanlış anlamalar ve algılanmalara sıkça rastlanır (Bektaş, 2002:209). Çoğu kez siyasetçiler, özel ve siyasi yaşamlarında yaşadıkları "skandallarla" gündeme gelirler. Bu skandallar, birçok siyasetçinin, konumunu ve saygınlığını kaybetmesine neden olurken, bazılarının tam tersine, güçlenmesine neden olmuştur. Skandalların bu tür güçlendirici etkisinin nedenleri arasında gerçek dışı olması, muhaliflerce ortaya atılan gerçek dışı bir iddia olarak 'düşündürülmesi' ya da çıkar çevreleri için bir anlam taşıyamaması sayılabilir.

Kriz durumlarından biri de, toplum içinde gerçekleştirilen demokratik eylemlerin giderek yerini şiddet unsurları içeren eylemlere bırakmasıdır (Aziz, 2003). Kriz, mutlak bir olumsuzluk içermez yalnızca belirsizliğin ve riskin belli derecesi olarak nitelenebilir (Fink, 1986:15). Kriz içindeyken, krizi tam olarak çözümlenmek ya da incelemek zordur. Buradaki zorluk, belirsizlikten değil, nesnellik ve tarafsızlığın sağlanması zorunluluğu ve zorluğundan kaynaklanmaktadır.

2.3.Siyasal İletişimsel Süreçte Değer Uzlaşması ve Değer Çatışmaları

(...) Despot tebaasına huzurlu, sakin bir toplumsal hayat sağlar (...) bu huzur ve sükun onların sefaletlerinden sadece biri ise ne kazanmış olurlar? Zindanda da sakince yaşanır: bu, orada huzur içinde olmak için yeterli midir?

J.J.Rousseu, Toplumsal Mukavele, 2005.

Düşünce ve eyleme yön veren değere ilişkin yapılan her tercih aynı zamanda toplumsal, ahlaksal ve siyasi bir tercihtir. Çatışma/uzlaşmanın temel kaynağı da, bu tercihleri tanımlayan bireye ait her bir değer tercihinin başkaları için de tercih edilmesi beklentisidir. Diğer yandan meslek, nüfus yapısı, etnik köken, yaş, cinsiyet, eğitim gibi bireysel ve çevresel özellikler ilginin düzeyinin ya da ilginin yöneldiği nesnenin farklılaşmasına neden olur. Dolayısıyla farklı ilgiler farklı değerlere yol açar (Büyükdüvenci, 2002) ve karşılaşılan her bir farklı değer varolan değerlerle karşılaştırılmasından doğacak uyumsuzluk çatışmaya neden olur.

Her toplumda varolan değerler ve sonucunda ortaya çıkan davranış kalıpları aslında bireyler için zorlayıcıdır. Çatışmanın ve güçlü/güçsüz ilişkisinden doğan itaatin yarattığı dengenin bir sonucu olan uzlaşmanın kaynağı bu zorlamalardır (Kongar, 2004:191-192). Uzlaşmanın temel koşulu, toplumsal barış ve düzenin sağlanmasıdır (Kapani, 1998:20). Hobbes da davranışı ele alırken, insanların barış ve birlik içinde yaşamaları ile ilgili nitelikleri kasteder (2005:76). Ona göre insanların eğilim ve eylemleri sadece doyumsuz bir yaşamın elde edilmesi değil aynı zamanda güvence altına alınmasına yöneliktir. Eğilim ve eylemler arasındaki fark, duygu ile düşünce ve bilgi farklılıklarından kaynaklanır. Hobbes'a göre, insanların barış ve birlik içinde yaşamalarını engelleyen davranışlarına neden olan duygu, bilgi ve görüş farklılıkları şunlardır (Hobbes, 2005: 76-81):

- 1.Kudret arzusu. Şöhret, refah, sefahat, hayran olunma ve iltifat edilme arzusu kudreti tamamlayan arzulardır.
- 2.Rekabetten gelen yarışma isteği,
- 3.Rahatlık isteğinden, ölüm ve yaralanma korkusundan sivil itaat,
- 4.Sanatları sevmekten sivil itaat,övgüye düşkünlükten erdemlilik isteği,
- 5.Büyük ihsanları ödemenin zorluğundan gelen nefret,

- 6.Nefret edilmeyi hak etmenin bilinmesinden gelen nefret,
- 7.Zarara uğrama korkusu,
- 8.Kendi zekasına güvenememek,
- 9.Gurur,
- 10.Yetenek inancından gelen hırs,
- 11.Küçük şeylere gereğinden fazla değer verilmesinden gelen kararsızlık,
- 12.Bilgelik ve incelik işaretlerini bilmemekten ötürü başkalarına güvenmek,
- 13.Doğal nedenlerin bilinmemesinden ötürü başkalarına güvenmek,
- 14.Anlayış kısıtlılığından ötürü başkalarına güvenmek,
- 15.Doğru ve yanlışın ne olduğunun bilinmemesinden ötürü geleneğe bağlanmak,
- 16.Başarının nedenlerini bilmemekten ötürü, özel kişilere bağlanmak,
- 17.Doğayı bilmemekten ötürü safdillik,
- 18.Gelecekte kaygı duymanın getirdiği bilme isteği,
- 19.Aynı şeyin getirdiği doğal din gibi duyguların ve bilgilerin farklılığından dolayı insanlar aynı şeylere farklı adlar verirler.

Çatışmanın, kaos, kargaşa, anarşi ve iç savaşa dönüşmesini engelleyen toplumsal barış ve düzen, aynı zamanda, çatışmanın doğasını oluşturduğu siyasetin de sınırını belirleyen bir çerçeve sunar (Kapani, 1998:20). Hobbes'un "Doğa Yasaları" olarak nitelendirdiği adalet, eşitlik, ortak haklar, hakkaniyet, minnettarlık, karşılıklı uyum, insanları bağışlayıcı olmak, aşağılamamak gibi ilkeler barış ve düzenin sağlanmasına katkı sağlayan ilkeler olarak karşımıza çıkar (Toku, 2005:189-190). Değerler ve çatışma/uzlaşma arasındaki bu bağ her üçünün de varlığının sürekli olmasından kaynaklanır. Her üçü de engellenebilir, denetlenebilir kanalize edilebilir, fakat yok edilemezler (Kongar, 2004:193).

Değerlerin çatışması/uzlaşması ya sistemin kendisine ya da sistemin işleyişini meşrulaştırmaya yöneliktir aslında (Erdoğan, 2002:237). Bu anlamıyla değerler, toplumsal sorunların kaynağı olarak görülebilir (Özensel, 2003:217-239). Toplumsal bir sorun olan çatışmanın bir diğer boyutu da geleneksel ve bireysel değerler arasındaki uyumsuzluktur. Geleneksel değerlerle uyumsuzluk gösteren bireysel gereksinim ya da amaçlar çatışır ve bu uyumsuzluk nedeniyle sorgulanır, değiştirilir (Graves, 1967:343) ya da çağın değişimine uyum gösteremeyen, geçmişin

toplumsal düzen ve istikrarını sağlayan bu değerler, değişime direnç göstererek ya da engelleyerek toplumsal çatışmaya neden olurlar (Canatan, 2004). Aslında “yaşamların ve arzuların hiçbir zaman homojen olmaması” değerler konusunda uzlaşamamaya ya da özellikle geleneksel değerlerin giderek güçsüzleşmesine, bu da belirsizlik ve şüpheyi yaygınlaştırdığından alınan kararların riskli olmasına ve “ihtiyatlı olma, kendini kısıtlama, sorumluluk taşıma, güvenlik” gibi değerlerle hatta bu durumun kendisinin başlı başına yeni bir değer olarak kabulüne neden olmaktadır (Furedi, 2001:193-197).

Çatışma, -her ne kadar üzerinde olumlu ve olumsuz görüşler ileri sürülse de- genel olarak toplumsal alanın değişimi ve bütünlüğü ile doğrudan ilgili, işlevsel, aynı zamanda bireyin içgüdülerine ve/veya farklı grupların farklı çıkarlarının çatışmasına dayandığından kaçınılmaz ve evrensel olduğu düşünülen bir kavramdır (Kongar, 2004:185-186). Toplum, birbirleriyle çatışan birimlerin ve ögelerin toplamıdır ve toplumsal değişimi sağlayan da yine bu ögelerdir (Kongar, 2004:185). Toplumsal bütünlüğü ortaya çıkaran, bu birim ve ögeler arasındaki çatışmaların ortaya koyduğu zıt güçlerin dengelenmesidir. Dengelenir, çünkü, çatışmanın engellenmesi, temelini oluşturduğu siyasetin de engellenmesi anlamına gelir (Kapani, 1998:19). Oysa zenginlik ve güçle tanımlanan (Aron, 2000:350) çıkar ve düşünce ayrılıkları var olduğu sürece bu ayrılıkların doğurduğu çatışma da dolayısıyla –etkin ya da değil- siyaset de varolacaktır (Kapani, 1998:19). Tam da bu noktada siyasal sistemin “belli amaçlar topluluğunun çıkarını gerçekleştirmek için inşa edilmiş, biçimlendirilmiş, yönetim ağıları bütünü” (Erdoğan, 1997:195) olduğunu vurgulamak yerinde olacaktır. Gerçekten de Kapani'nin (1998:20) dediği gibi, “Politikanın özü toplumdaki değerlerin dağıtımı ile ilgili bir görüş ve çıkar çatışması, bir iktidar mücadelesidir” Fakat, yine O'na göre, (1998:20) “politika, sadece bir çatışma değil, fakat aynı zamanda bir uzlaşmadır”. Çatışmanın konusu değerlerin paylaşımı, hedefi ise iktidarın ele geçirilmesi, iktidarın sağladığı yararların paylaşılmasıdır (Kapani, 1998:17-20). Her ne kadar çatışma halinde ortaya çıkan çıkarların uzlaştırılması olarak görülebilse de, siyaset, bu uzlaşmalar için de çatışmayı öngörür. Sonuç olarak siyaset, toplumdaki farklı sosyal sınıflar, çıkarlar ve taleplere sahip bireyler arasında paylaşım ve bölüşüm mücadelesidir.

Toplumdaki değerlerin ve kıt kaynakların paylaşılması çabası çatışmanın nedenini oluştururken, paylaşımı kolaylaştırmanın yolu ise iktidara sahip olmaktan geçmektedir (Kapani, 1998:17-20). Siyasal iktidarın çıkarları, iktidarın meşruluğunu belirleyen ideolojinin değerlerini meydana getirirken, aynı zamanda toplumun sahip olduğu değerlerin toplamıdır (Kongar, 2004:186). “Yönetilenlerin çıkarları ise bu ideolojiye ve onun koruduğu toplumsal ilişkilere karşı bir tehlike meydana getirir. Çünkü yöneticilerin çıkarları *status quo*’yu devam ettirmeyi amaçlarken, yönetilenlerin çıkarları, toplumsal değişmeye ve yönetenlerin kuvvetlerinin ellerinden alınmasına yönelir” (Kongar, 2004:186). Siyasal iktidarın değişmesi toplumsal yapının, çıkarların, değerlerin ve gerçeklerin de değişimidir (Kongar, 2004:193).

Siyasal uzlaşmayı doğuran, Kışlalı’ya göre (2006:13) çatışmadır ve güçler arasında kurulan dengeler, bir takım siyasal değişmelerin yaşanmasına, çatışmanın sona ermesine, dolayısıyla uzlaşma sağlanmasına neden olur. Yine Kışlalı (2006:13), her siyasal çatışmanın, aynı zamanda inanç sistemleri arasındaki bir çatışmayı içerdiğini vurgular. Buradan yola çıkarak, inanç sistemini de belirleyen değerlerin siyasal çatışma ve uzlaşmaların kaynağını oluşturduğu söylenebilir.

Demokrasi, Russell’in (1990) da belirttiği gibi, bireysel ve farklı çıkarlar ne yönde olursa olsun, kararların dolayısıyla çıkarların çoğunluğunu esas alır. Bireyin ya da çoğunluğun çıkarı demokrasiye göre ortak iyiye uygun olmalıdır. Bu uygunluğun sağlanması ise bireylerin öncelikle kendi çıkarlarına uygun olanın ne olduğu ve bunu nasıl gerçekleştirebileceğine ilişkin eşitlikçi bir yapının herbir bireyi gözeterek sağlanmasına bağlıdır (Yavaşgel, 2004:120). Aşırı bireyci ya da aşırı itaatkar yani, eşitsizliklerin giderek arttığı demokratik bir toplumda düşmanlıklar ve çatışmalar da artacaktır (Giddens, 2000). Bu noktada özünde çıkarların çatışması demek olan siyasetin hedefi, çatışmalara rağmen, insanların bir arada yaşamasını sağlayacak bir yapı oluşturmaktır (Yavaşgel, 2004).

Çatışmanın çözümü yani uzlaşma aslında taraflardan biri kazanırken diğer/ler/inin kaybetmesidir. Erdoğan’a göre (2002:238), çatışmaya neden olan koşullar değişmedikçe, uzlaşma denilen şey aslında çoğu kez tarafların “güç” lerine göre belirlenen, -farkında ya da değil- güçsüz olanın, güçlü olan lehine amaçlarından vazgeçmesidir. Oysa bu durum, özünde “her kişinin kendi çıkarını çok iyi bildiği,

siyasal kararların alınmasında, çıkarları etkilenen kişilere danışılması” (Alkan&Ergil, 1980) olan demokrasi tanımına ters düşmektedir.

Demokrasinin çoğunluğun katılımına dayalı görünümünün siyasal bir boyutu da yabancılaşma, uzaklaşma ya da geri çekilmedir ve her üçü de doğrudan değerler ve değerlerin çatışması ile ilgilidir. Birey, yaşadığı değer çatışmasından kaynaklanan tedirginliği azaltmak ya da gidermek için siyasetten uzaklaşır, geri çekilir (Alkan&Ergil, 1980:297). Geri çekilmeyi köktencilleşme (radikalleşme) izler. Siyasal alanda yaşadığı değer çatışmalarından ötürü sessiz ya da duyduğu kızgınlığı dışarı vurmaktan çekindiği için geri çekilmiş olan birey, içinde tepkisel yoğunluğu hazır olan bireydir. Köktenci ve düzeltimci gruplar, bu kızgınlık ve tedirginliklerini dışlaştırmayı meşrulaştıran uygun bir hedef ya da mazeret sunarak onları harekete geçirebilirler, geçirmişlerdir (Alkan&Ergil, 1980:314).

Bireysel güçsüzlüğün yanında, siyasal yabancılaşmaya neden olan durumlar şunlardır (Alkan&Ergil, 1980:294-296):

1. “Bireyin, kendi siyasal değerleri ile o anda siyasal sistem tarafından temsil edilen değerler arasında varolan çatışmayı ve bu değerleri kendine uyduramayacağını algılaması,
2. Siyasal sistemin varolan yapısı bireyin değerlerini gerçekleştirmesini engellediği ya da çarpıttığı durumlarda, kendi değer çatışmasını çözecek (yabancılaştırıcı sistemi düzelterek) bir “vekil”in olmaması sonucu sistemin yetersiz olduğunu algılaması,
3. Bireyin, varolan toplumsal değerlerin artık davranışlar için yol gösterici bir kurallar çerçevesi olma gücünü yitirdiğini, dolayısıyla sistemin kural ve değerlerinde bir çözümlenin varolduğunu algılaması (Algılanan Anomi)”.

Her üç durumda da söz konusu olan, değerler ve siyasal sistem arasındaki ilişkinin birey ve bireyin değer ve siyasal algısıyla ilişkili olduğudur. Geleneksel değerlerin egemen olduğu toplumlarda modern değerleri yaymak isteyen siyasal otorite direnmeyle karşılaşabilir, iktidarın ya da toplumsal yapının değişmesi sonucu ortaya çıkan yeniliklere uyum sürecinde siyasal sistem eskiden zorladığı değerlerin yerine yeni değerleri savunuyor ya da yayıyor olabilir ya da birey eskiden sistemin kendine

zorla benimsetmeye çalıştığını düşündüğü değerleri yerel ya da bölgesel araçlarla kendine ulaştığında kendiliğinden benimseyebilir. Tüm bunlar Alkan ve Ergil'e göre (1980:297) birey ve sistem arasındaki değer farklılığının nedenleridir.

Siyaset, iktidar, egemenlik, güç ve çıkarların toplamıdır. Egemen düşünceler, düşünce halinde kavranan ilişkilerdir ve egemenlik, ilişkilerde gizli ve açık düşmanca çatışmanın varlığını işaret eder (Erdoğan&Alemdar, 2002:283). Egemen güçlerin bireysel ve kolektif değerleri kendi çıkarlarını meşrulaştırmak ve rasyonalize etmek için bir araç olarak görmeleri siyasetle ahlak arasındaki çatışmanın gerekçesini tanımlar. Ahlak, toplumsal ilişkiler sisteminde birey ve bireyler arasındaki ortak değerler aracılığıyla kuralcı bir bütünlük yaratmaya çalışır. Siyaset ise, toplumu parçalara ayırarak toplumsal değerleri güç savaşımı için kullanır. Toplum içindeki bu parçalanmadan doğan grupların gördüğü dünya ve bu dünyadaki ilişkilere anlam yükleyen ahlaki değerler farklıdır. Kamu vicdanına çağrı yapan siyasi aktörler, ahlaki kendi politik güç mücadeleleri için araçlaştırırken, ahlaki değerlerin kamusal alanda bir izdüşümü olarak ortaya çıkan "kamusal vicdan", yine ahlaki değerlerin takipçisi olarak genel ahlaka ters düşen siyasi tutumları ve faillerini cezalandırır (Bostancı, 1998:109-117).

Ortak değerler sistemine sahip grupların üyeleri arasında güven unsurunun yaygınlığının siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal eylemlere yansımaları kaçınılmaz bir gerçekliktir. Özellikle 1980'lerden bu yana artan bireycilik sonucu bireylerin önce kendi çıkarlarını gözetmeleri, hatta gerçekleştirmek için çatışmaları, güven ilişkilerinin azalmasına ve bir "hırs kültürü"nü oluşmasına neden olmuştur (Furedi, 2001:184). Bu tür çıkar çatışmalarını önlemek, toplumsal dayanışmayı sağlamak için Durkheim, işbirliği duygusu, kilise, kooperatifler ve meslek odaları gibi kolektif ağların oluşturulmasını gerekli görüyordu (Furedi, 2001:185). Fakat bunun da yine ortak değerlerin gücüne bağlı (Furedi, 2001:185) olduğu düşünüldüğünde, değerlerin paylaşımının dünyada 80 sonrası yaşanan krizlerin temel nedeni olduğu açıkça görülecektir.

Benzer/ortak değerlendirme çerçevesinin azlığı, yanlış anlamalara ve anlaşmazlıklara neden olur. Başka bir deyişle kültürel farklılıklar ne kadar çok olursa, çatışma o kadar artar (Maletzke, 1970:480-481). Diğer yandan, bu

farklılıkların ya da alt kültürlerin varlığı egemen kültürün değerlerine karşı 'mutlak' bir benimseme olmadığını göstermektedir (Oskay, 1993). Dinlerin ve ideolojilerin de amaçladığı fakat tek taraflı değer sistemlerinden öteye gidemediklerine dair tarihsel geçmiş tüm insanlığı birleştirecek evrensel tek bir değerden ya da bu tür bir değer birliğinden söz etmenin olanaksız olduğunun kanıtıdır (Özlem, 2002:303). Değerler sisteminin imparatorluklar yoluyla ihraç edilerek dinlerarası kıyıcı savaflara neden olunması (Uras, 2005), dinlerin ya da ideolojilerin üstünlük kaygısı (Russell, 1990:278), kendi kutsalını hakim kılmaya çalışması çatışmanın kaçınılmazlığını göstermekte (Uras, 2005), bu durum, Batı'nın evrenselleştirmeye çabaladığı insan hakları ve özgürlüğü ile demokrasi gibi değerlerle, IMF ve Birleşmiş Milletler gibi örgütlerin kendi yarattığı ötekilere kendi çıkarını korumak ve gerçekleştirmek için kullandığı, hatta zor kullandığı aldatmacalar olarak değerlendirilmektedir (İnalçık, 2002:120; Duverger, 1998). Benzer biçimde, aynı millet ya da din grupları içinde de zamanla, kültür gelişmeleri ve farklılaşmanın neden olduğu çatışmalar yaşanmaktadır (İnalçık, 2002:119). Türkiye'nin geçmişinde yaşadığı ve hala devam eden, gelenekçi-çağdaş, Sünni-Alevi, Türk-Kürt, sağ-sol, Laik-İslamcı benzeri dinsel, etnik ya da ideolojik çatışmalar aslında aynı kültürel yapı içinde farklılaşan kültürlerin çatışmasıdır. Oysa Lull'un da söylediği gibi "hiçbir kültür bir diğerinden üstün değildir ve kültürel zenginlik kesinlikle ekonomik durumdan kaynaklanmaz" (2001). Bu nedenle Touraine'e göre (2002) çağımızda yaşanan en temel değer çatışması, dinsel, etnik, ya da ideolojik, "farklılıklarla" birlikte yaşayabilmek ya da öznenin savaşıdır. Ötekisini yaratarak kendini de ötekileştiren bu çatışma aslında siyasal, ekonomik ya da kültürel alana ait tüm çatışma biçimlerinin özünü oluşturur (Miles, 2000:29-30).

Siyasal ya da toplumsal alanda ortaya çıkan değişme/gelişmeler birbirini doğrudan etkiler. Dolayısıyla değerler üzerinde yaşanan çatışma aslında hem siyasal hem de toplumsal olanla ilişkilidir. Türk siyasetinde önemli bir değişiklik yaratan Tanzimat Fermanı'yla, geleneksel ve çağdaş değerler arasındaki çatışmanın (İnalçık, 2002) aynı döneme denk gelmesi değerler sistemiyle siyasal ve toplumsal alan arasındaki bu ilişkinin bir kanıtıdır.

Her çatışma bir tarihe dayanır ve tarihle beslenen duygular uzlaşmayı engelleyebilir (Erdoğan, 2002:238). Türk kültürü de, uzlaşmayı, zaaf ve güçsüzlük olarak algılayan

bir kùltùrdùr (Baltaş, 2001). Özellikle, ekonomik ve toplumsal bunalımların siyasal yabancılaşmanın en aşırı belirtisi olan şiddet eylemlerine dönüştüğü dönemler bu kùltürün izlerini yansıtmaktadır (Alkan&Ergil, 1980). Oysa, siyasal çatışmalar ancak demokratik kurum ve kurallar içinde ele alınırsa şiddet önlenir (Kongar, 1999:206). Kuşkusuz bu gerçek, Türk toplumunun, insanların, bilgilerin, güçlerin buluşması demek olan “sinerji” yerine, dar, küçük ve çok sayıda iç gruplara bölünme eğiliminin neden olduğu “çatışma”yı yeğlediğini göstermektedir (Sargut, 2001:144). Türkiye’nin siyasal partiler geçmişi de bu tür örneklerle doludur. 19. yüzyılın ortalarında liberal ve muhafazakar gruplar (daha sonra sosyalist-kapitalist grupların çatışmalarına dönüşen) arasındaki görüş ayrılıklarından doğan siyasal partiler (Akçalı, 1995:89), temelde merkez-çevre ayrımının (Mardin, 2004:37) ve siyasetin kendi doğasından kaynaklanan çatışmanın sergilendiği kurumlardır. Merkez-çevre ayrımının yönetenle yönetileni ayırıştırıcı yapısı günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir. Çoğu kez partilerarası çatışmaların ötesinde partilerin kendi içlerinde de kendini göstermekte hatta bu çatışmalardan kaynaklanan nedenlerle partilerin üyelerinin başka partilere geçmesi, bölünmesi, bu bölünmelerden yeni partiler kurulması siyaset alanında yaşanmış ve yaşanmakta olan durumlardır (Kongar, 1999:204). Aslında her siyasi partinin kendine özgü bir kimliği vardır ve bu kimlik yerel ya da küresel değişme ya da gelişmelerden etkilenerek ya da kapsamını genişletmek isteği ve gereğiyle zaman içinde dönüşümlere uğrayabilir (Gökçe, vd., 2002:14-15). Bu noktada önemli olan siyasal partilerin kendi içinde ortaya çıkan bölünmelerin ya da kimlik dönüşümlerinin kitleler tarafından nasıl algılandığıdır. Türk halkı siyasal partileri ya da genel ifadeyle siyaset alanını, birbirinden farklı düşüncelerin halkın çıkarına değil, kişisel çıkarlar için çatıştığı bir ortam ya da süreç olarak algılamaktadır (Gökçe, vd., 2002:14-15).

Siyasal düzen, iletişimsel bir bütünlük yaratarak amaçların farklılığından doğan ve aslında doğal olan çatışmaları çözmeyi, uzlaşma sağlamayı hedefler (Ağaoğulları, 2005:162). Dolayısıyla tanıma ve uzlaşmanın kaynağı (La Boetie, 1995:86) “Söz”le ilgili siyasal iletişimin odağında toplumsal uzlaşımın nasıl gerçekleştirileceği sorunu bulunmaktadır ve bu da ancak Aristoteles’in vurguladığı gibi akıl ve duygunun bir aradalığıyla sağlanabilir (Yavaşgel, 2004:145). Oysa akıl her zaman söze egemen olmadığı gibi (Le Bon, 2001:73) söz de her zaman olması gerektiği gibi özgür değildir. Siyasal “söz”ün sahipleri, sözü hak olmaktan çıkarıp ayrıcalığa

dönüştürerek (La Boetie, 1995:105) hayalleriyle düşünen, korkan, davranan kitlelerin aklını değil, uygarlık, cesaret ve çaba için belki de gerekli olan hayallerini hedef alarak (Le Bon, 2001:50, 81) onlar üzerinde eyleme geçirecek, eğlenceli unsurları ile yönlendirecek, akıllarını çececek ya da boyun eğmelerini sağlayacak büyüsel bir güce sahip olurlar (Severin&Tankard, 1994:20).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.Değerlerin, Siyasal İletişim Sürecinde Siyasal Düşünce ve Siyasal Tercih Etkisi

3.1.Araştırmanın Amacı

Değer, bireysel ve toplumsal davranışı belirler, biçimlendirir ve yönlendirir. Dolayısıyla bireyi, ve toplumu anlamak, bu doğrultuda uygun iletişim biçimini seçmek ve uygulamak öncelikle bireyin ve toplumun değerlerini bilmeyi gerektirir. Bu doğrultuda kitlelerin oylarını hedefleyen siyasal parti ve liderlerin, siyasal iletişim süreçlerinde etkin olabilmek için kitlenin siyasal tercihini etkileyen hatta belirleyen nasıl düşündüğü, nasıl davrandığı, neleri öncelediğini tanımlayan değerlerini bilmeye gereksinimleri vardır.

Değerlerin, davranışı etkilediği gerçeğinden yola çıkarak, bu etkinin bireyin siyasal düşünce ve tercihlerine, siyasal iletişim süreci ile ilgili algılarına nasıl yansıdığını ortaya koymak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu araştırma, çoğu değer araştırması gibi durum tespitine yönelik olduğundan, istatistiksel yöntemlere başvurulmuş, test edilen bir hipotez kullanılmamıştır.

3.2.Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmada değer ölçeği olarak Schwartz'ın Değer Ölçeği kullanılmıştır (SDÖ). Türkiye'de pek çok araştırmacı tarafından kullanılan bu ölçeğin tercih edilmesinin nedeni Atay'ın da belirttiği gibi, daha önceki değer ölçeklerini de kapsaması, aralarında Türkiye'nin de olduğu kırk dört ayrı ülkede doksan yedi grup üzerinde yapılan araştırma sonuçlarına göre oluşturulması dolayısıyla kültürlerarası geçerliliği ispatlanmış bir ölçek olmasıdır (2003).

SDÖ, birinci bölümde otuz değer, ikinci bölümde ise yirmi yedi değer olmak üzere, iki bölümde toplam elli yedi değerden oluşmaktadır. Birinci bölümde yer alan otuz amaç değer (terminal) hayatın amacını yansıtmaktadır. Yirmi yedi sorudan oluşan ikinci

bölüm ise amaç değerlere ulaşmak için kullanılan aracı (instrumental) değerlerden oluşmaktadır. Toplam elli yedi değer on altı boyutta gruplandırılmıştır. Bunlar; güç, başarı, hazcılık, uyarılma, öz-denetim, evrensellik, yardımseverlik, geleneksellik, uyum, güvenlik boyutlarıdır (Atay, 2003; Schwartz, 1994).

- **Güç (Power):** Sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, toplumdaki görünümü koruyabilmek.
- **Başarı (Achievement):** Başarılı olmak, yetkin olmak, hırslı olmak, sözü geçen biri olmak (zeki olmak).
- **Hazcılık (Hedonizm):** Zevk, yaşamdan zevk almak, isteklerine düşkün olmak.
- **Uyarılma (Stimulation):** Cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak.
- **Öz-Denetim (Self-Control):** Yaratıcı olmak, özgür olmak, kendi amaçlarını seçebilmek, bağımsız olmak, kendine saygılı olmak.
- **Evrensellik (Universalizm):** Sosyal adaletli, barış içinde güzel bir dünya, erdemli olmak, çevreyi korumak, açık fikirli olmak, eşitlikçi olmak, doğayla bütünlük içinde olmak, iç huzuruna sahip olmak.
- **Yardımseverlik (Benevolence):** Manevi bir yaşama sahip olmak, bağışlayıcı olmak, dürüst olmak, yardımsever olmak, sadık olmak, sorumlu olmak, anlamlı bir yaşama, gerçek dostluğa inanmak.
- **Geleneksellik (Tradition):** Kendisine düşen hayatı kabullenmek, ılımlı olmak, dindar olmak, alçak gönüllü olmak, geleneklere saygılı olmak, mahremiyete ve özel haklara saygı duymak.
- **Uyum (Comformity):** İtaatli olmak, ana babaya ve yaşlılara değer vermek, kibar olmak, kendini denetleyebilmek.
- **Güvenlik (Security):** Ulusal güvenliğe sahip olmak, bağlılık duygusu taşımak, iyiliğe karşılık vermek, toplumsal düzene, aile güvenliğine sahip olmak, sağlıklı olmak, temiz olmak.

Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi:

Sarıyer, 1997 yılı sayımına göre 229.600 nüfusa sahip büyük bir ilçedir*. Örneklem büyüklüğünü belirlemek için ise aşağıda belirtilen formül kullanılmış, sonuçlar araştırmanın güvenilirliği için en az 399 kişiyle yapılmasının gerekli olduğu sonucunu ortaya çıkarmış, ancak araştırma, bu kaygıyı göz önüne alarak, 528 kişi üzerinde uygulanmıştır.

$$n = \frac{N}{1 + N(e)^2}$$

*

n: Gerekli en az örneklem büyüklüğü

N:Anakütle Büyüklüğü

e: Hata Payı

$$n=299600/1+299600(0.05)^2$$

n: 399

Anket çalışması 2007 yılının mart ayı boyunca önceden oluşturulan soru formuna bağlı kalınarak, yüz yüze görüşme biçiminde gerçekleştirilmiştir. Örnekleme dahil olacak 18 yaş üstü kişilerin belirlenmesinde basit tesadüfi (rastlantısal) örnekleme yöntemi kullanılarak değer durumları ile siyasal düşünce ve siyasal tercihleri, siyasal iletişim süreçlerinden etkilenme durumları ortaya koyulmuştur. Form, toplam 91 sorudan oluşmaktadır. Sorularda 18 yaşını doldurmuş seçmen kitlesinin demografik özellikleri, değer sıralamaları, siyasal tercihleri ve siyasal iletişim süreçlerinden etkilenme düzeyleri sorgulanmıştır. Araştırmanın Siyasal Tercih ve Siyasal İletişim Süreci ile ilgili soruları Orhan Gökçe vd.(2002) ile Ahmet Kalender'in (2000) referans gösterilen kaynaklarından esas alınmıştır. Verilerin girişinde MRP Data Entry programı, değerlendirilmesinde ise Excell programı kullanılmıştır.

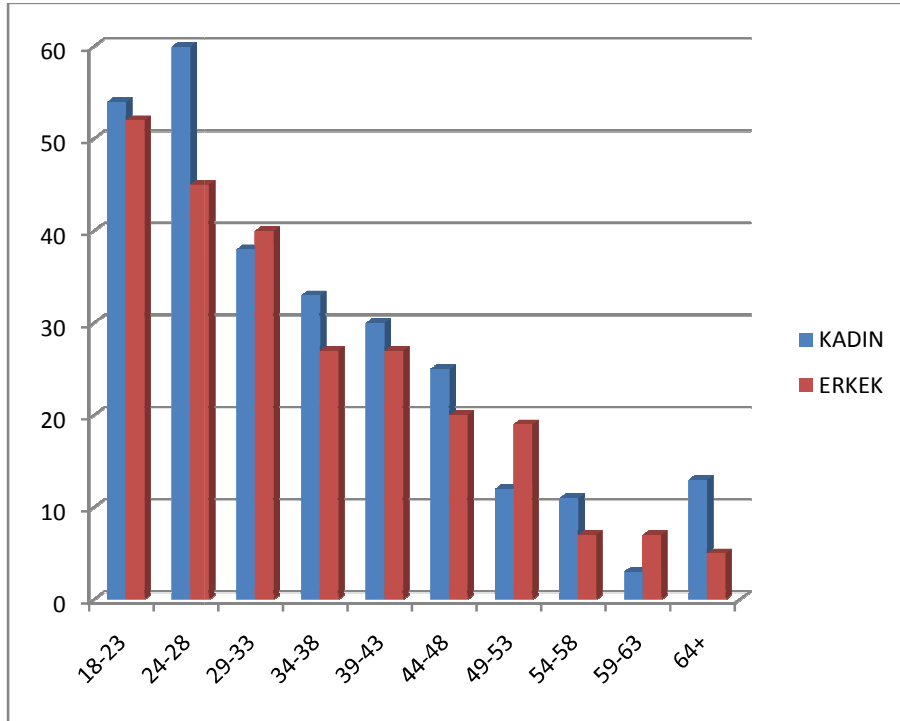
* Nüfus bilgileri, Devlet İstatistik Enstitüsünün www.die.gov.tr sitesinden alınmıştır.

* <http://edis.ifas.ufl.edu/PD006>

3.3 Araştırmanın Bulguları ve Yorumları

3.3.1. Cinsiyet ve Yaş Dağılımı

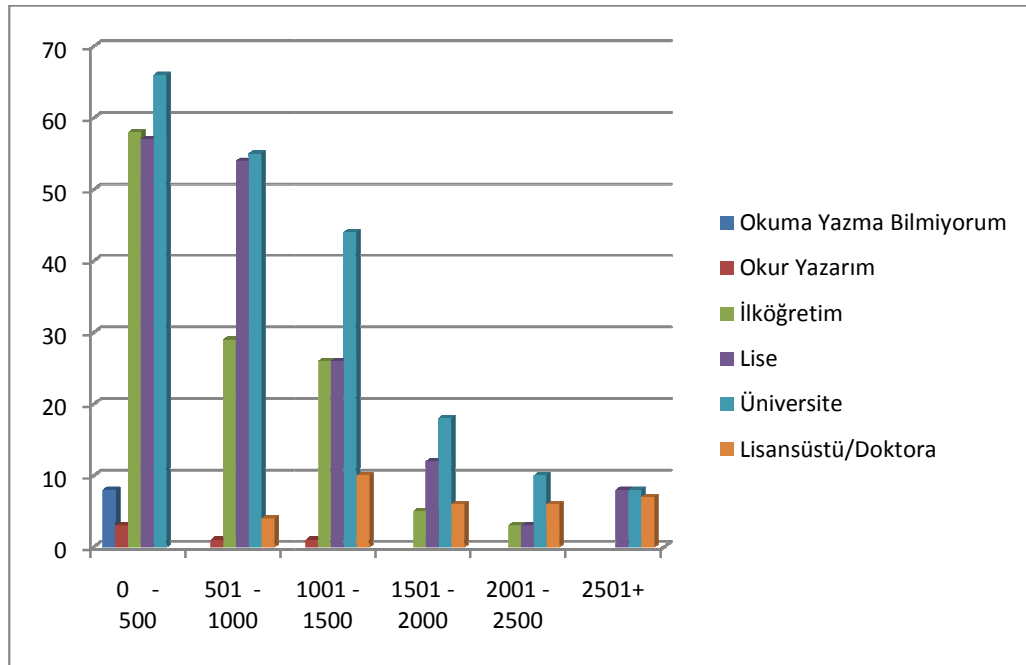
CİNSİYET	18-23	24-28	29-33	34-38	39-43	44-48	49-53	54-58	59-63	64+	%
KADIN	54	60	38	33	30	25	12	11	3	13	53
ERKEK	52	45	40	27	27	20	19	7	7	5	47
%	20	19,9	14,8	11,4	10,8	8,5	5,9	3,4	1,9	3,4	100
TOPLAM	106	105	78	60	57	45	31	18	10	18	528

Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin yüzde 53'ü kadın, yüzde 47'si ise erkektir. Yaş dağılımına bakıldığında erkek katılımcıların en yüksek oranı 18-23, kadın katılımcıların en yüksek oranı 24-28 yaş grubuna aittir.

3.3.2. Eğitim ve Gelir Durumları

EĞİTİM DURUMU	0 - 500	501 - 1000	1001 - 1500	1501 - 2000	2001 - 2500	2501+	%
Okuma Yazma Bilmiyorum	8						2
Okur Yazarım	3	1	1				1
İlköğretim	58	29	26	5	3		23
Lise	57	54	26	12	3	8	29
Üniversite	66	55	44	18	10	8	38
Lisansüstü/Doktora		4	10	6	6	7	7
%	36,3	27,1	20,5	7,8	4,1	4,2	100
TOPLAM	192	143	107	41	22	23	528

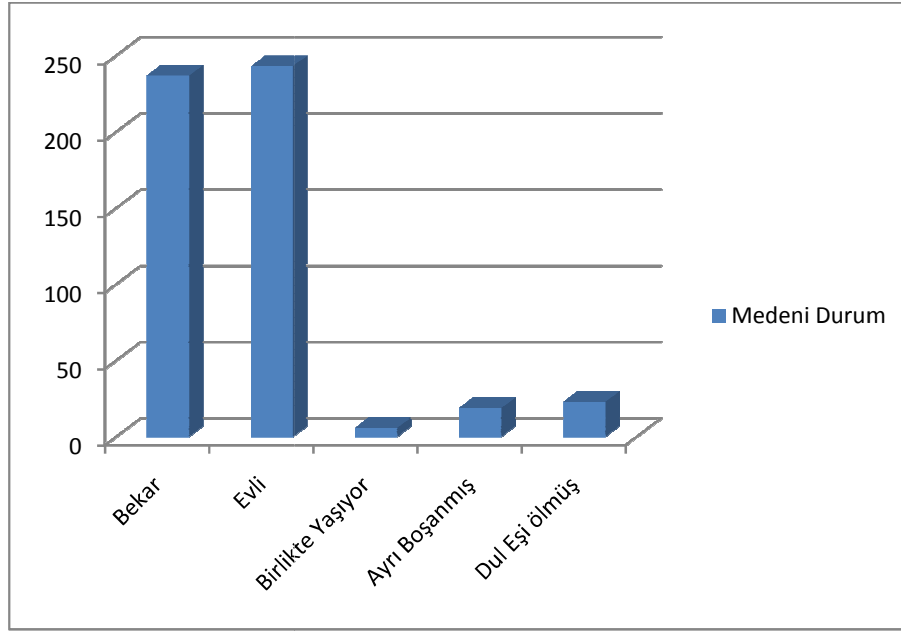

Ankete katılan kişilerin çoğunluğunu üniversite ve lise mezunu (yüzde 29.3), gelir düzeyleri 0-1500 YTL arasında değişen kişiler oluşturmaktadır. Okuma yazma bilmeyen ve okur yazarların gelir düzeyinin 0-500 YTL, ilköğretim ve lise mezunlarının ise 0-500 YTL ile 501-1000 YTL arasında yoğunlaştığı gözlenmektedir. En yüksek gelir düzeyine sahip olanlar, lise, üniversite ve lisansüstü/doktora eğitimi almış olanlardan oluşmaktadır.

3.3.3. Medeni Durumları

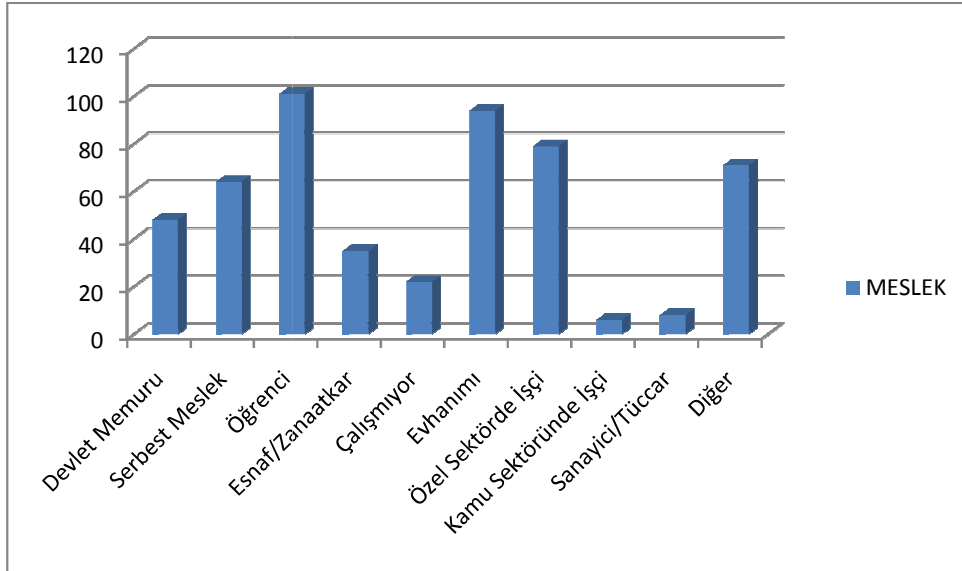
Medeni Durum	%	
Bekar	45	237
Evli	46	243
Birlikte Yaşıyor	1,1	6
Ayrı Boşanmış	3,6	19
Dul Eşi ölmüş	4,3	23
TOPLAM	100	528

Görüşülen kişilerin yüzde 46'sı evli, yüzde 44.8 i bekadır. En düşük oran birlikte yaşayanlara aittir (yüzde 1.1).

3.3.4. Meslek Dağılımı

MESLEK	%	
Devlet Memuru	9,1	48
Serbest Meslek	12,1	64
Öğrenci	19,1	101
Esnaf/Zanaatkar	6,7	35
Çalışmıyor	4,1	22
Evhanımı	17,8	94
Özel Sektörde İşçi	15	79
Kamu Sektöründe İşçi	1,1	6
Sanayici/Tüccar	1,5	8
Diğer	13,5	71
TOPLAM	100	528

Araştırmanın meslek dağılımı sonuçlarına bakıldığında, en yüksek oranın öğrencilere (yüzde 19,1), ev hanımlarına (yüzde 17,8) ve özel sektörde işçi olanlara (yüzde 15) ait olduğu; en düşük oranın ise kamu sektöründe işçi olanlar (yüzde 1,1) ile sanayici-tüccarlara (yüzde 1,5) ait olduğu görülmektedir.

3.3.5. En Önemli ve En Önemsiz Değer Dağılımı

DEĞERLER	En Önemli		En Önemsiz	
		%		%
Eşitlik	12,31	65	0,95	5
İç Huzur	7,58	40	0,76	4
Sosyal Güç Sahibi Olmak	2,84	15	7,2	38
Zevk	1,52	8	5,3	28
Özgürlük	8,71	46	0,57	3
Manevi Bir Yaşam	3,41	18	1,14	6
Bağlılık Duygusu	0,57	3	3,98	21
Toplumsal Düzen	7,77	41	0,57	3
Heyecanlı Bir yaşam	1,33	7	11,93	63
Anlamlı Bir Yaşam	10,61	56	0,57	3
Kibar Olmak	0,19	1	0,76	4
Zengin Olmak	0,95	5	8,9	47
Ulusal Güvenlik	3,79	20	0,57	3
Kendine Saygılı Olmak	0,38	2	0	0
İyiliğe Karşılık Vermek	0,19	1	0	0
Yaratıcılık	0,19	1	0,38	2
Barış İçinde Bir Dünya	6,82	36	1,52	8
Geleneklere Saygı	0,19	1	0,38	2
Olgun Sevgi	0,38	2	0,95	5
Kendini Denetleyebilmek	0	0	0,19	1
Mahremiyet/Özel haklara Saygı	0	0	0,19	1
Aile Güvenliği	6,06	32	0	0
Sosyal Saygınlık	0,19	1	0,38	2
Doğayla Bütünlük	0	0	1,14	6
Değişken Bir Hayat	0	0	2,46	13
Erdemli Olmak	0,95	5	0,38	2
Otorite Sahibi Olmak	0,76	4	6,44	34
Gerçek Dostluk	0,38	2	0,19	1
Güzel Bir Dünya	0	0	0	0
Sosyal Adalet	1,52	8	0,57	3
Bağımsız Olmak	0,38	2	0,19	1
İlimli Olmak	0	0	1,14	6
Sadık Olmak	0	0	0,57	3
Hırslı Olmak	0	0	1,7	9
Açık Fikirli Olmak	0	0	0,19	1
Alçak Gönüllü Olmak	0,76	4	0,38	2
Cesur Olmak	0,19	1	2,46	13
Çevreyi Korumak	0,76	4	0,57	3
Sözü Geçen Biri Olmak	0,38	2	2,46	13
Ana Babaya ve Yaşlılara Değer Vermek	1,33	7	0,57	3

DEĞERLER	En Önemli		En Önemsiz	
	%		%	
Kendi Amaçlarını Seçmek	0	0	0	0
Sağlıklı Olmak	12,5	66	0,19	1
Yetkin/Muktedir Olmak	0,38	2	0,38	2
Bana Düşen Hayatı Kabullenmek	0,57	3	10,23	54
Dürüst Olmak	0,57	3	0,95	5
Toplumdaki Görünümünü Koruyabilmek	0,38	2	1,7	9
İtaatkar Olmak	0,38	2	1,33	7
Zeki Olmak	1,7	9	0,19	1
Yardımsaver Olmak	0,76	4	1,14	6
Yaşamdan Zevk Almak	0,19	1	0,38	2
Dindar Olmak	0	0	3,6	19
Sorumlu Olmak	0	0	1,33	7
Meraklı Olmak	0	0	2,08	11
Bağışlayıcı Olmak	0	0	0,76	4
Başarılı Olmak	0,95	5	0,57	3
Temiz Olmak	0	0	2,08	11
İsteklerine Düşkün Olmak	0,38	2	4,92	26

Ankete katılan kişilerin büyük çoğunluğu Sağlık (yüzde 12,5), Eşitlik (yüzde 12,31) ve Anlamli bir yaşam (yüzde 10,61) değerlerinin kendileri için en önemli değerler olduğunu belirtmişlerdir. Bu değerleri, Özgürlük (yüzde 8,71), Toplumsal düzen (yüzde 7,77), İç huzur (yüzde 7,58), Barış içinde bir dünya (yüzde 6,82), Aile güvenliği (yüzde 6,06) değerleri izlemektedir.

Görüşülen kişiler için en önemsiz değer Heyecanlı bir yaşam değeridir (yüzde 11,93). Bana düşen hayatı kabullenmek (yüzde 10,23), Zengin olmak (yüzde 8,9), Sosyal güç sahibi olmak (yüzde 7,2), Otorite sahibi olmak (yüzde 6,44) ve Zevk (yüzde 5,3) araştırmaya katılanların en önemsiz bulduğu değerlerdir.

En önemli ve en önemsiz değer dağılımından çıkan sonuçlar görüşülen kişiler için, en önemli değerlerin güvenlik ve evrensellik değerleri arasında yoğunlaştığını, en önemsiz değerlerin ise güç ve hazcılık değerleri üzerinde yoğunlaştığını, göstermektedir.

3.3.6. Değer önem Sıralaması

	Hiç Önemli Değil		Önemsiz		Ne Önemli/siz		Önemli		Çok Önemli	
	%		%		%		%		%	
HERKESE EŞİT FIRSAT VERİLMESİ	2,46	13	4,36	23	12,69	67	40,34	213	40,15	212
KENDİNİZLE BARIŞIK OLMAK	1,14	6	1,33	7	5,68	30	37,69	199	54,17	286
BAŞKALARINI DENETLEYEBİLMEK ONLARDAN ÜSTÜN OLMAK	14,2	75	25,19	133	30,11	159	22,92	121	7,58	40
İSTEK VE ARZULARINIZIN DOYURULMASI	4,73	25	6,63	35	26,89	142	42,8	226	18,94	100
DÜŞÜNCE VE HAREKET ÖZGÜRLÜĞÜ	0,38	2	1,14	6	7,2	38	41,1	217	50,19	265
MADDÎ DEĞERLERDEN ÇOK MANEVÎ DEĞERLERİ ÖNEMSEMİK	2,27	12	1,89	10	15,91	84	42,99	227	36,93	195
BAŞKALARININ SİZİ ÖNEMSEMESİ	3,79	20	8,9	47	21,97	116	39,96	211	25,38	134
İSTİKRARLI BİR TOPLUM İÇİNDE YAŞAMAK	0,57	3	2,46	13	10,61	56	38,64	204	47,73	252
HEYECANLI BİR YAŞAMINIZIN OLMASI	6,06	32	16,67	88	32,58	172	30,87	163	13,83	73
HAYATTA BİR AMACINIZIN OLMASI	1,52	8	1,33	7	5,49	29	35,61	188	56,06	296
KİBAR OLMAK	1,33	7	3,6	19	18,75	99	48,11	254	28,22	149
ZENGİN OLMAK	4,73	25	11,36	60	39,39	208	30,49	161	14,02	74
ÜLKEMİZİN DÜŞMANLARDAN KORUNMASI	1,14	6	0,76	4	4,92	26	19,89	105	73,3	387
KENDİNİZİN DEĞERLİ OLDUĞUNA İNANMAK	1,14	6	2,65	14	11,93	63	40,72	215	43,56	230
İYİLİĞE KARŞILIK VERMEK	0,57	3	1,52	8	5,68	30	41,67	220	50,57	267
YARATICI GÜCÜNÜZÜ HAYAL GÜCÜNÜZÜ KULLANMAK	2,08	11	3,41	18	16,86	89	46,21	244	31,44	166
GELENEKLER (E SAYGILI OLMAK)	1,52	8	4,55	24	20,83	110	34,66	183	38,45	203
SAVAŞ VE ÇATIŞMALARDAN UZAK BİR DÜNYA	1,52	8	0,95	5	4,92	26	23,67	125	68,94	364
BAŞKALARINI SEVMEK	1,14	6	0,95	5	17,99	95	50,38	266	29,55	156
KENDİNİZİ SINIRLAMAK KENDİNİZİ DENETLEMEK	2,84	15	6,44	34	25,38	134	45,08	238	20,27	107
MAHREMİYETİNİZE ÖZEL HAYATINIZA SAYGILI OLUNMASI	0,57	3	0,57	3	3,22	17	23,86	126	71,78	379
AİLENİZİN VE SEVDİKLERİNİZİN TEHLİKELERDEN UZAK OLMASI	0,19	1	0,57	3	1,89	10	10,61	56	86,74	458
BAŞKALARINDAN SAYGI VE KABUL GÖRMEK	0,76	4	2,27	12	12,12	64	49,05	259	35,8	189
DOĞAYLA UYUM İÇİNDE OLMAK	1,7	9	3,6	19	20,27	107	56,06	296	18,37	97
MÜCADELE YENİLİK VE DEĞİŞİKLİKLERLE DOLU DEĞİŞKEN BİR HAYAT	3,6	19	5,11	27	31,63	167	45,83	242	13,83	73
ERDEMLİ BİR YAŞAM	0,38	2	1,7	9	9,09	48	46,78	247	42,05	222
BAŞKALARINI YÖNETME VE EMİR VERME HAKKINA SAHİP OLMAK	12,12	64	25,95	137	32,95	174	21,59	114	7,39	39
DOĞA VE SANATIN GÜZELLİĞİ	0,95	5	2,46	13	11,17	59	52,65	278	32,77	173
YAKIN DESTEKLEYİCİ DOSTLUKLAR KURMAK	1,14	6	3,22	17	17,42	92	53,6	283	24,62	130

	Hiç Önemli Değil		Önemsiz		Ne Önemli/siz		Önemli		Çok Önemli	
	%		%		%		%		%	
HAKSIZLIĞIN DÜZELTİLMESİ ZAYIFI KOLLAMA	0,19	1	0,76	4	5,3	28	34,66	183	59,09	312
KENDİNE YETERLİ VE KENDİNE GÜVENMEK	0,57	3	0,38	2	2,84	15	39,77	210	56,44	298
AŞIRILIKTAN KAÇINMAK İLİMLİ OLMAK	1,33	7	2,08	11	17,99	95	52,46	277	26,14	138
SADAKAT	0,38	2	1,14	6	5,68	30	29,17	154	63,64	336
HIRSLI ÇALIŞKAN VE İSTEKLİ OLMAK	1,14	6	2,84	15	11,93	63	48,11	254	35,98	190
DEĞİŞİK FİKİR VE İNANÇLARA SAYGILI OLMAK	1,14	6	2,84	15	11,55	61	46,02	243	38,45	203
ALÇAK GÖNÜLLÜ OLMAK KENDİNİZİ ÖNE ÇIKARMAMAK	1,7	9	3,22	17	20,83	110	47,73	252	26,52	140
CESUR OLMAK	1,7	9	5,68	30	20,08	106	38,07	201	34,47	182
ÇEVREYİ KORUMAK	0,95	5	1,89	10	7,95	42	52,65	278	36,55	193
İNSANLAR VE OLAYLAR ÜZERİMLE ETKİLİ SÖZÜ GEÇEN BİRİ OLMAK	3,41	18	6,63	35	31,06	164	42,23	223	16,67	88
ANA-BABAYA YAŞLILARA SAYGI DUYMAK	0,57	3	0,76	4	2,46	13	25	132	71,21	376
SAĞLIKLI OLMAK	0,57	3	0,57	3	3,98	21	15,34	81	79,55	420
YETERLİ ETKİLİ VERİMLİ OLMAK	1,14	6	0	0	6,44	34	50,95	269	41,48	219
HAYAT ŞARTLARINA BOYUN EĞMEK	13,45	71	17,61	93	27,65	146	28,98	153	12,31	65
DÜRÜST İÇTEN SAMİMİ OLMAK	0,38	2	1,33	7	5,11	27	39,96	211	53,22	281
BAŞKALARINA KARŞI MAHCUP DURUMA DÜŞMEMEK	5,68	30	8,71	46	18,94	100	39,58	209	27,08	143
GÖREVİNİ YAPAN YÜKÜMLÜLÜKLERİNİ YERİNE GETİREN BİRİ OLMAK	3,03	16	4,55	24	16,48	87	47,35	250	28,6	151
ZEKİ MANTIKLI VE DÜŞÜNEN BİRİ OLMAK	1,14	6	0,95	5	6,25	33	46,78	247	44,89	237
YARDIMSEVER OLMAK BAŞKALARININ İYİLİĞİ İÇİN ÇALIŞMAK	1,14	6	0,76	4	7,01	37	52,65	278	38,45	203
YAŞAMDAN YİYECEK CİNSELLİK MÜZİK VB.DEN ZEVK ALMAK	1,89	10	3,41	18	11,55	61	43,56	230	39,58	209
DİNSEL İNANÇ VE KURALLARA BAĞLI DİNDAR OLMAK	6,44	34	5,87	31	17,99	95	37,69	199	32,01	169
GÜVENİLİR İNANILIR BİRİ OLMAK	0,38	2	0,19	1	3,6	19	34,47	182	61,36	324
HER ŞEYLE İLGİLENEN ARAŞTIRICI MERAKLI BİRİ OLMAK	2,46	13	3,03	16	28,22	149	45,83	242	20,45	108
BAŞKALARININ ÖZRÜNÜ KABUL EDEBİLMEK BAĞIŞLAYICI OLMAK	0,95	5	2,84	15	14,39	76	51,7	273	30,11	159
BAŞARILI OLMAK AMAÇLARA ULAŞABİLMEK	0,57	3	0,19	1	5,3	28	49,24	260	44,7	236
TEMİZ VE DÜZENLİ OLMAK	0,76	4	0,95	5	6,44	34	38,64	204	53,22	281
İSTEKLERİNE DÜŞKÜN OLMAK	3,79	20	8,71	46	26,14	138	41,29	218	20,08	106

Araştırma sonuçlarına göre Başkalarını denetleyebilmek, Onlardan üstün olmak (yüzde 14,2), Hayat şartlarına boyun eğmek (yüzde 13,45) ve Başkalarını yönetme ve emir verme hakkına sahip olmak (yüzde 12,12) görüşülen kişiler için hiç önemli olmayan değerlerdir. Başkalarını denetleyebilmek, Onlardan üstün olmak ve başkalarını yönetme ve Emir verme hakkına sahip olmak değerleri güç grubuna, Hayat şartlarına boyun eğmek ise geleneksellik grubuna girmektedir. Yine önemsiz bulunan değerler de hiç önemli olmayan değerlerle benzerlik göstermektedir. Buna göre güç grubuna giren Başkalarını yönetme ve Emir verme hakkına sahip olmak (yüzde 25,95) ve Başkalarından üstün olmak (yüzde 25,19) değerleri ile geleneksellik grubuna giren Hayat şartlarına boyun eğmek (yüzde 17,61) önemsiz değerlerdir. Güç grubuna giren Zengin olmak (yüzde 39,39) ve Başkalarını yönetme ve Emir verme hakkına sahip olmak (yüzde 32,95) değerleri ile uyarılma grubuna giren Heyecanlı bir yaşam (yüzde 32, 58) değeri katılımcılar için ne önemli ne de önemsizdir.

Önemli görülen değerlere bakıldığında en yüksek oran uyum grubu içinde yer alan Doğayla uyum içinde olmak (yüzde 56,06) değerine aittir. Bu oranı yardımseverlik grubu içinde yer alan Yakın ve destekleyici dostlukları kurmak (yüzde 52,65) ve Yardımsever olmak, Başkalarının iyiliği için çalışmak (yüzde 52,65) değerleri izlemektedir. Ankete katılan kişilerin kesinlikle benim için en önemli değer yanıtını verdiği değer, Ailenin ve sevdiklerin tehlikelerden uzak olması (yüzde 86,74) değeridir. Sağlıklı olmak (yüzde 79,55) ve Ülkemizin düşmanlardan korunması (yüzde 73,3) değerleri de katılımcılar için çok önemli değerlerdir. Bu sonuçlar doğrultusunda anketi yanıtlayan kişiler için güvenlik grubuna giren değerlerin kesinlikle çok önemli olduğu görülmektedir.

3.3.7 Cinsiyete Göre En Önemli ve En Önemsiz Değer Dağılımı

	En Önemli Değer		En Önemsiz Değer	
	KADIN	ERKEK	KADIN	ERKEK
Eşitlik	34	31	2	3
İç Huzur	27	13	3	1
Sosyal Güç Sahibi Olmak	10	5	20	18
Zevk	3	5	21	7
Özgürlük	27	19	1	2
Manevi Bir Yaşam	9	9	5	1
Bağlılık Duygusu	2	1	12	9
Toplumsal Düzen	20	21	2	1
Heyecanlı Bir Yaşam	3	4	34	29
Anlamlı Bir Yaşam	32	24	2	1
Kibar Olmak	-	1	3	1
Zengin Olmak	3	2	20	27
Ulusal Güvenlik	6	14	1	2
Kendine Saygılı Olmak	1	1	-	-
İyiliğe Karşılık Vermek	-	1	-	-
Yaratıcılık	1	-	2	-
Barış İçinde Bir Dünya	21	15	4	4
Geleneklere Saygı	1	-	2	-
Olgun Sevgi	1	1	3	2
Kendini Denetleyebilmek	-	-	1	-
Mahremiyet/Özel haklara Saygı	-	-	1	-
Aile Güvenliği	17	15	-	-
Sosyal Saygınlık	-	1	-	2
Doğayla Bütünlük	-	-	2	4
Değişken Bir Hayat	-	-	6	7
Erdemli Olmak	2	3	-	2
Otorite Sahibi Olmak	3	1	14	20
Gerçek Dostluk	1	1	-	1
Güzel Bir Dünya	-	-	-	-
Sosyal Adalet	2	6	1	2
Bağımsız Olmak	1	1	-	1
İlimli Olmak	-	-	5	1
Sadık Olmak	-	-	2	1
Hırslı Olmak	-	-	2	7
Açık Fikirli Olmak	-	-	1	-
Alçak Gönüllü Olmak	2	2	2	-
Cesur Olmak	1	-	7	6
Çevreyi Korumak	1	3	2	1
Sözü Geçen Biri Olmak	-	2	5	8
Ana Babaya ve Yaşlılara Değer Vermek	6	1	3	-

	En Önemli Değer		En Önemsiz Değer	
	KADIN	ERKEK	KADIN	ERKEK
Sağlıklı Olmak	39	27	1	-
Yetkin/Muktedir Olmak	1	1	2	-
Bana Düşen Hayatı Kabullenmek	3	-	26	28
Dürüst Olmak	2	1	4	1
Toplumdaki Görünümünü Koruyabilmek	-	2	6	3
İtaatkar Olmak	1	1	3	4
Zeki Olmak	1	8	1	-
Yardımsaver Olmak	2	2	1	5
Yaşamdan Zevk Almak	-	1	-	2
Dindar Olmak	-	-	13	6
Sorumlu Olmak	-	-	4	3
Meraklı Olmak	-	-	5	6
Bağışlayıcı Olmak	-	-	2	2
Başarılı Olmak	3	2	1	2
Temiz Olmak	-	-	6	5
İsteklerine Düşkün Olmak	1	1	12	14
<i>Cevap Alınamayan</i>	-	-	-	-
TOPLAM	278	245	278	245

Kadınların en önemli bulduğu değerler; Sağlıklı olmak, Eşitlik, Anlamlı bir yaşam, İç huzur, Özgürlük, Barış içinde bir dünya, Toplumsal düzen.
Erkeklerin en önemli bulduğu değerler; Eşitlik, Sağlıklı olmak, Anlamlı bir yaşam, Toplumsal düzen, Özgürlük, Barış içinde bir dünya ve Aile güvenliği.
Kadınların en önemsiz bulduğu değerler; Heyecanlı bir yaşam, Bana düşen hayatı kabullenmek ve zevk iken erkeklerin en önemsiz bulduğu değerler; Heyecanlı bir yaşam, Bana düşen hayatı kabullenmek ve Zengin Olmaktır.

3.3.8. Yaş Dağılımına Göre Değerlere Katılma

DEĞERLERE KATILMA	18-23	24-28	29-33	34-38	39-43	44-48	49-53	54-58	59-63	64+
Eşitlik	13	15	5	8	9	6	5	1	3	
İç Huzur	5	9	12	5	1	1	2	3		2
Sosyal Güç Sahibi Olmak	3	5	2	1	1	2				1
Zevk	3	4	1							
Özgürlük	10	7	8	5	6	7	3			
Manevi Bir Yaşam	6	3	5		1	1	2			
Bağlılık Duygusu		1				1	1			
Toplumsal Düzen	9	6	6	4	4	2	4	1	2	3
Heyecanlı Bir yaşam	2	2	1		1			1		
Anlamlı Bir Yaşam	14	15	7	6	8	3		1	1	1
Kibar Olmak				1						
Zengin Olmak		1		1	1	2				
Ulusal Güvenlik	2	5	2	2	2	4	3			
Kendine Saygılı Olmak		1			1					
İyiliğe Karşılık Vermek		1								
Yaratıcılık					1					
Barış İçinde Bir Dünya	5	5	5	11	3	2	2	2	1	
Geleneklere Saygı			1							
Olgun Sevgi	2									
Aile Güvenliği	5	5	5	5	6	2	1	3		
Sosyal Saygınlık						1				
Erdemli Olmak	1	1	1		1	1				
Otorite Sahibi Olmak	2	1			1					

DEĞERLERE KATILMA	18-23	24-28	29-33	34-38	39-43	44-48	49-53	54-58	59-63	64+
Gerçek Dostluk	1	1								
Sosyal Adalet			3	3			2			
Bağımsız Olmak	1	1								
Alçak Gönüllü Olmak	1		3							
Cesur Olmak				1						
Çevreyi Korumak	2			1			1			
Sözü Geçen Biri Olmak	1	1								
Ana Babaya ve Yaşlılara Değer Vermek	3		2	1	1					
Sağlıklı Olmak	8	9	5	6	7	7	6	6	2	10
Yetkin/Muktedir Olmak			1			1				
Bana Düşen Hayatı Kabullenmek	1		1	1						
Dürüst Olmak	1		1					1		
Toplumdaki Görünümünü Koruyabilmek			1			1				
İtaatkar Olmak				1		1				
Zeki Olmak	3	4			2					
Yardımsaver Olmak		2	1	1						

Araştırmaya katılan 18-23 yaş arası kişiler için en önemli değer anlamlı bir yaşam değeridir. Eşitlik, özgürlük, toplumsal düzen bu yaş grubundaki kişilerin en önemli olduğunu söyledikleri değerlerdir. 24-28 yaş arası kişiler için en önemli değer olarak ifade edilen anlamlı bir yaşam ve eşitlik değerlerinin oranı birbirinin aynıdır. İç huzur, özgürlük, sağlıklı olmak ve toplumsal düzen diğer en önemli değerlerdendir. 29-33 yaş grubu için en önemli değer iç huzurdur. 34-38 yaş grubu için barış içinde bir dünya, eşitlik, anlamlı bir yaşam, sağlıklı olmak en önemli değerlerdir. 39-43 yaş grubu için en önemli değerler eşitlik, anlamlı bir yaşam ve sağlıklı olmak en önemli değerlerdir. 44-48 yaş grubu için sağlıklı olmak, özgürlük ve eşitlik en önemli değerlerdir. 49-53 yaş grubu için eşitlik, sağlıklı olmak ve toplumsal düzen, 54-58 sağlıklı olmak, 59-63 yaş grubu için eşitlik, 64 yaş ve üstü için sağlıklı olmak ve toplumsal düzen en önemli değerlerdir.

3.3.9. Eğitim Düzeylerine Göre Değerlere Katılma

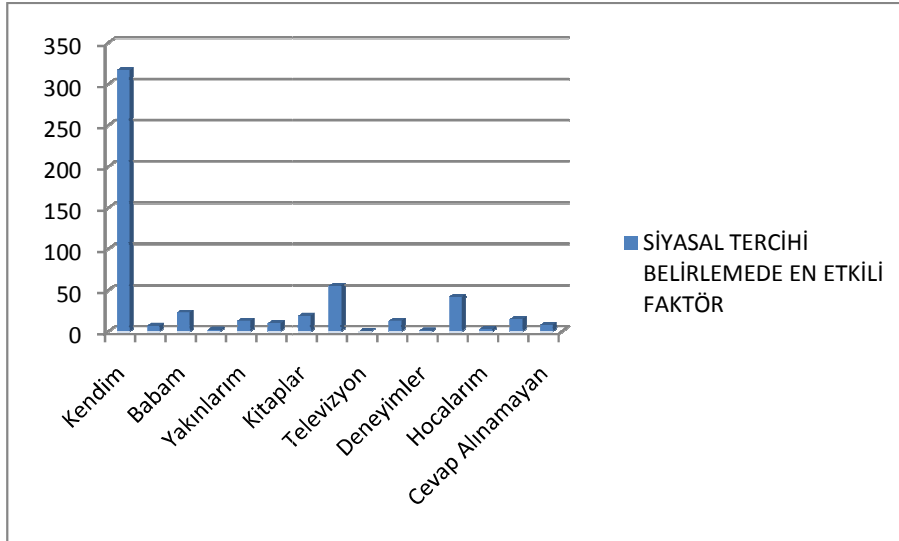
DEĞERLERE KATILMA	Okuma Yazma Bilmiyorum	Okur Yazarım	İlk Öğretim	Lise	Üniversite	Lisansüstü/Doktora
Eşitlik	3		9	23	26	4
İç Huzur			5	16	14	5
Sosyal Güç Sahibi Olmak			3	3	9	
Zevk			3	2	3	
Özgürlük			9	12	19	6
Manevi Bir Yaşam	1		3	6	8	
Bağlılık Duygusu				1	2	
Toplumsal Düzen	1	1	6	10	21	2
Heyecanlı Bir Yaşam			2	2	2	1
Anlamlı Bir Yaşam	1	2	13	15	24	1
Kibar Olmak			1			
Zengin Olmak			1	3	1	
Ulusal Güvenlik			7	8	5	
Kendine Saygılı Olmak				1	1	
İyiliğe Karşılık Vermek					1	
Yaratıcılık			1			
Barış İçinde Bir Dünya		1	10	13	10	2
Geleneklere Saygı			1			
Olgun Sevgi				1	1	
Aile Güvenliği			6	11	14	1
Sosyal Saygınlık				1		
Erdemli Olmak			1	1	3	

DEĞERLERE KATILMA	Okuma Yazma Bilmiyorum	Okur Yazarım	İlk Öğretim	Lise	Üniversite	Lisansüstü/Doktora
Gerçek Dostluk					1	1
Güzel Bir Dünya						
Sosyal Adalet			2	1	1	4
Bağımsız Olmak				1	1	
Alçak Gönüllü Olmak	1		2		1	
Cesur Olmak			1			
Çevreyi Korumak				1	3	
Sözü Geçen Biri Olmak				1	1	
Ana Babaya ve Yaşlılara Değer Vermek			1	2	3	1
Sağlıklı Olmak	2		32	14	15	3
Yetkin/Muktedir Olmak					1	1
Bana Düşen Hayatı Kabullenmek					3	
Dürüst Olmak			1		1	1
Toplumdaki Görünümünü Koruyabilmek			1	1		
İtaatkar Olmak			1	1		
Zeki Olmak				3	6	
Yardımsaver Olmak			3	1		
Yaşamdan Zevk Almak				1		
Başarılı Olmak		1			3	1
İsteklerine Düşkün Olmak					2	

Okuma yazma bilmeyenler için en önemli değer eşitlik, okur-yazarlar için anlamlı bir yaşam, İlk öğretim mezunları için en önemli değer sağlık, lise mezunları için eşitlik, üniversite mezunları için eşitlik ve anlamlı bir yaşam, lisansüstü/doktora mezunları için özgürlük ve iç huzur en önemli değerlerdir.

3.3.10. Siyasal Tercihini Belirlemede En Etkili Faktör

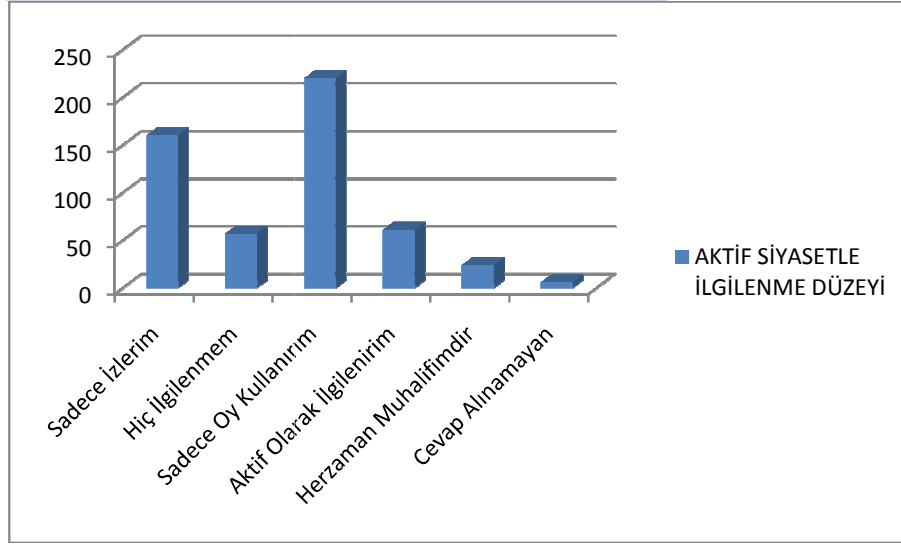
SİYASAL TERCİHİ BELİRLEMEDE EN ETKİLİ FAKTÖR	%	
Kendim	60,04	317
Annem	1,33	7
Babam	4,36	23
Kardeşim	0,38	2
Yakınlarım	2,46	13
Eşim	1,89	10
Kitaplar	3,6	19
Sosyal çevre	10,42	55
Televizyon	0	0
Gazete	2,46	13
Deneyimler	0,19	1
Arkadaşlarım	7,95	42
Hocalarım	0,57	3
Diğer	2,84	15
<i>Cevap Alınamayan</i>	1,52	8
TOPLAM	100	528

Görüşülen kişiler, siyasal tercihlerini belirlemelerinde en etkili faktör olarak çok yüksek bir yüzdeyle kendilerini (yüzde 60,04) göstermişlerdir. Bu oranı, sosyal çevre (yüzde 10,42) ve arkadaşlar (yüzde 7,95) izlemekte, deneyimler (yüzde 0,19) ve televizyon (yüzde 0) en etkisiz faktörler olarak gösterilmektedir.

3.3.11. Aktif Siyasetle İlgilenme Düzeyi

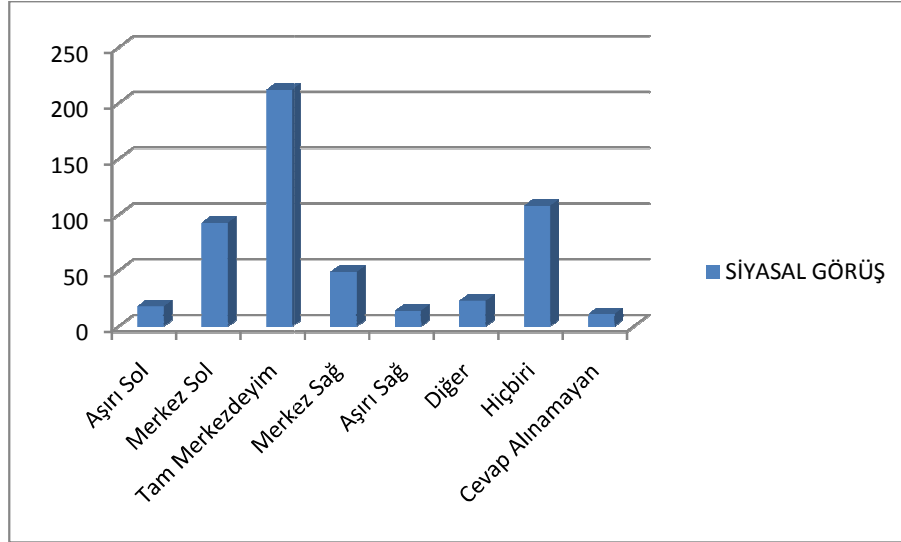
AKTİF SİYASETLE İLGİLENME DÜZEYİ	%	
Sadece İzlerim	30,3	160
Hiç İlgilenmem	10,8	57
Sadece Oy Kullanırım	41,67	220
Aktif Olarak İlgilenirim	11,55	61
Herzaman Muhalifimdir	4,55	24
<i>Cevap Alnamayan</i>	1,14	6
TOPLAM	100	528

Görüşülen kişilerin aktif siyasetle ilgilenme düzeyine bakıldığında en yüksek oran sadece oy kullanırım diyenlere aittir (yüzde 41,67). Bu oranı, sadece izlerim diyenler takip etmektedir (yüzde 30,3). Hiç ilgilenmeyenlerle (10, 8) aktif olarak ilgilenenlerin oranı (11,55) birbirine yakındır. Her zaman muhalifimdir diyenlerin oranı sadece yüzde 4, 55'tir.

3.3.12. Siyasal Görüş Dağılımı

SİYASAL GÖRÜŞ	%	
Aşırı Sol	3,41	18
Merkez Sol	17,61	93
Tam Merkezdeyim	40,15	212
Merkez Sağ	9,28	49
Aşırı Sağ	2,65	14
Diğer	4,36	23
Hiçbiri	20,45	108
Cevap Alınamayan	2,08	11
TOPLAM	100	528

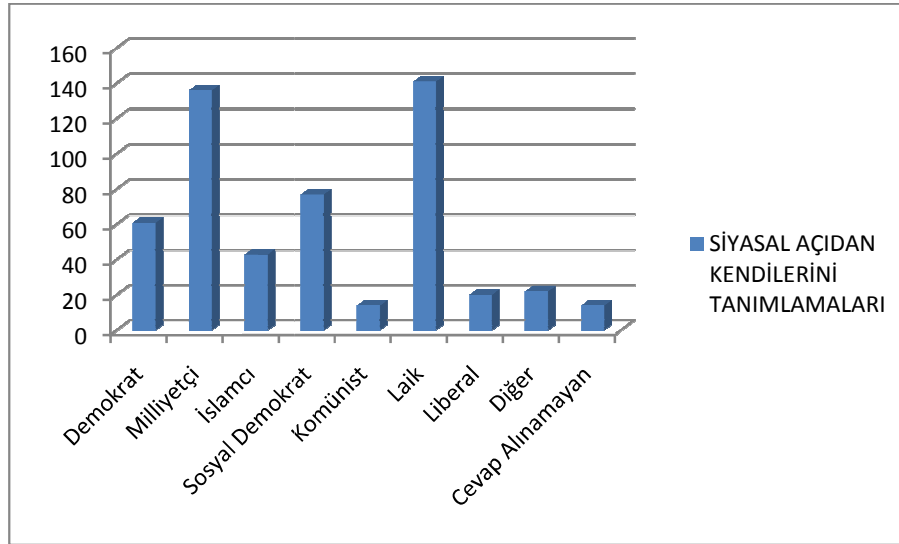

Ankete katılan kişilerin büyük çoğunluğu kendilerini siyasal görüş olarak tam merkezde (yüzde 40,15) görmektedir. Aşırı sol (yüzde 3,41) ve sağda (yüzde 2,65) olanların oranı birbirine yakındır. Bu başlık altında verilen yanıtlardan diğer bir yüksek oran ise hiçbiri diyenlerin oranıdır (yüzde 20,45). Merkez sol yüzde 17,61, merkez sağ ise yüzde 9,28'tir. Bu sonuca göre araştırmaya katılan ve merkez solda olduğunu söyleyenler, merkez sağda olduğunu söyleyenlerin neredeyse iki katıdır.

3.3.13. Siyasal Açıdan Kendini Tanımlama Düzeyi

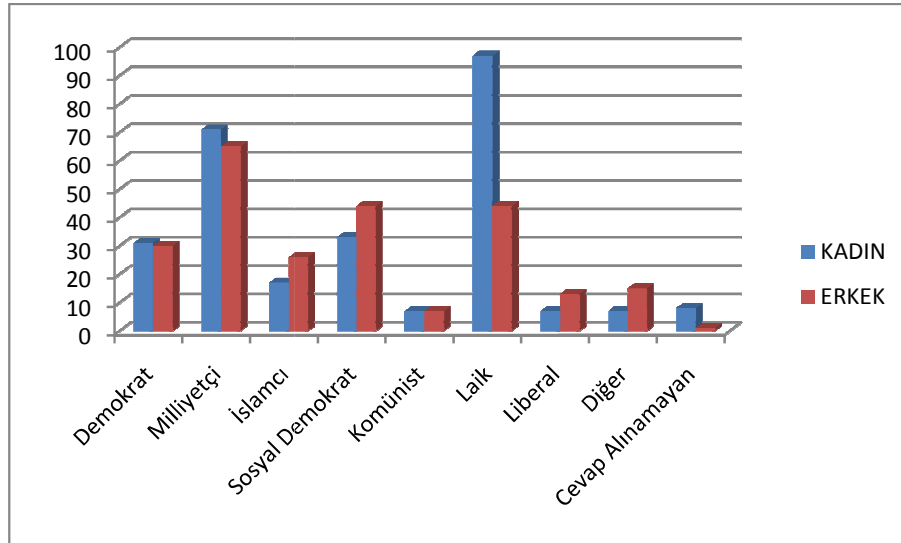
SİYASAL AÇIDAN KENDİLERİNİ TANIMLAMALARI	%	
Demokrat	11,55	61
Milliyetçi	25,76	136
İslamcı	8,14	43
Sosyal Demokrat	14,58	77
Komünist	2,65	14
Laik	26,7	141
Liberal	3,79	20
Diğer	4,17	22
Cevap Alınamayan	2,65	14
TOPLAM	100	528

Ankete katılanların büyük çoğunluğu kendini laik (yüzde 26,7) ve milliyetçi (yüzde 25,76) olarak tanımlamakta, bu iki görüşten sonra en yüksek oran sosyal demokrat (yüzde 14,58) ve demokratlara (yüzde 11,55) ait olmaktadır. Görüşünü belirten kişiler içinde en düşük oran ise kendini komünist olarak tanımlayanlara aittir (yüzde 2,65).

3.3.14. Cinsiyet Dağılımına Göre Siyasal Açından Kendilerini Tanımlama Düzeyi

SİYASAL AÇIDAN KENDİLERİNİ TANIMLAMALARI	KADIN	ERKEK
Demokrat	31	30
Milliyetçi	71	65
İslamcı	17	26
Sosyal Demokrat	33	44
Komünist	7	7
Laik	97	44
Liberal	7	13
Diğer	7	15
Cevap Alınamayan	8	1
TOPLAM	278	245

Ankete katılan kadınların yüzde 97'si laik olduğunu yüzde 71'i ise milliyetçi olduğunu belirtmiştir. Kadınların sadece yüzde 7'si komünist ve liberaldir. Demokrat (yüzde 31) ve sosyal demokratların (yüzde 33) oranı birbirine çok yakındır.

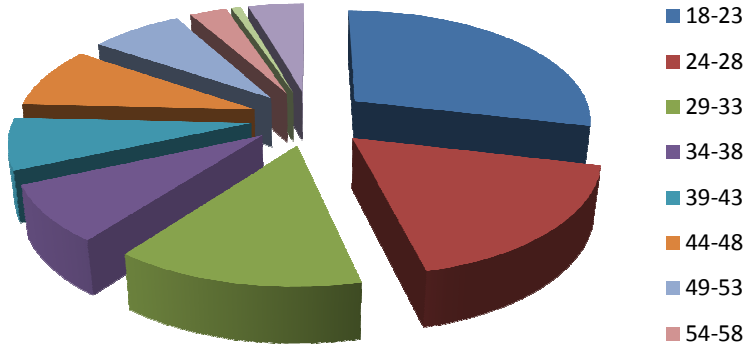
Ankete katılan erkeklerin en yüksek oranı milliyetçidir (yüzde 66). Sosyal demokrat ve laiklerin oranı birbirine eşittir (yüzde 44). Erkeklerde en düşük oran komünistlere aittir. Kendini islamcı olarak nitelendirenlerin oranı yüzde 26, demokrat olarak nitelendirenlerinse yüzde 30'dur.

3.3.15. Yaş Dağılımına Göre Siyasal Açidan Kendilerini Tanımlamaları

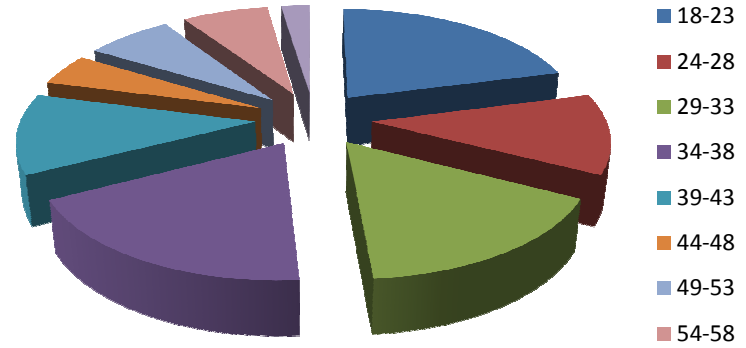
SİYASAL AÇIDAN KENDİLERİNİ TANIMLAMALARI	18-23	24-28	29-33	34-38	39-43	44-48	49-53	54-58	59-63	64+
Demokrat	9	14	9	5	6	11	3	1	2	1
Milliyetçi	39	24	19	11	10	12	10	4	1	6
İslamcı	9	5	7	8	5	2	3	3	-	1
Sosyal Demokrat	8	23	8	8	11	7	3	1	3	5
Komünist	4	2	2	1	3	1	-	-	-	1
Laik	26	21	17	23	17	11	9	9	4	4
Liberal	4	5	5	2	3	-	1	-	-	-
Diğer	4	8	7	1	1	-	1	-	-	-

Her yaş grubu kendini en çok milliyetçi ve laik olarak en az ise komünist olarak tanımlamıştır. 49 yaş ve 64 yaş ve üstü grupta kendini komünist olarak tanımlayanlara rastlanmamıştır. 18-23 yaş arası kişiler kendini en çok milliyetçi ve laik olarak tanımlamaktadır. Komünist ve liberallerin oranı eşittir. 24-28 yaş grubunda ise en çok ve en yakın oranlar milliyetçi, sosyal demokrat ve laik olanlara aittir. Bu yaş grubu için en düşük oran komunistlere aittir. 29-33 yaş grubu için milliyetçi ve laik olmak eşit ve en yüksek orandadır. 34-38 yaş grubunda kendini laik olarak tanımlayanlar milliyetçi olarak tanımlayanlardan fazladır. 39-43 yaş arası kişiler en çok laik, sosyal demokrat ve milliyetçidir. 44-48 yaş grubunda milliyetçi, demokrat ve laik olanlar çoğunluğu oluşturmaktadır. 49-53 yaş grubu kendilerini milliyetçi ve laik olarak tanımlamışlardır. 54 ve 63 yaş arası kendini laik, 64 yaş ve üstü ise milliyetçi sosyaldemokrat ve laik olarak tanımlamaktadır.

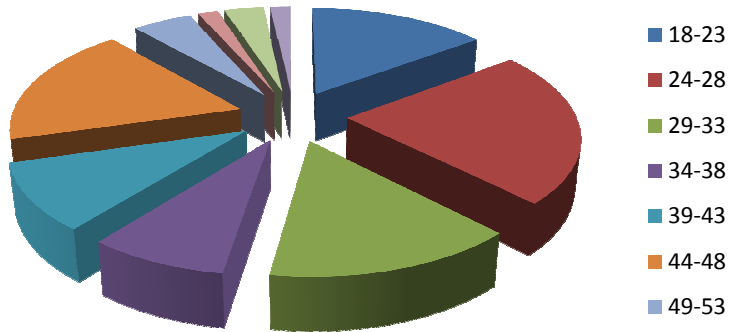
Milliyetçi

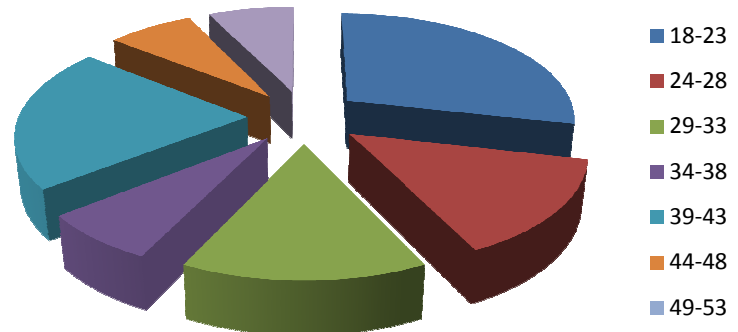
İslamcı

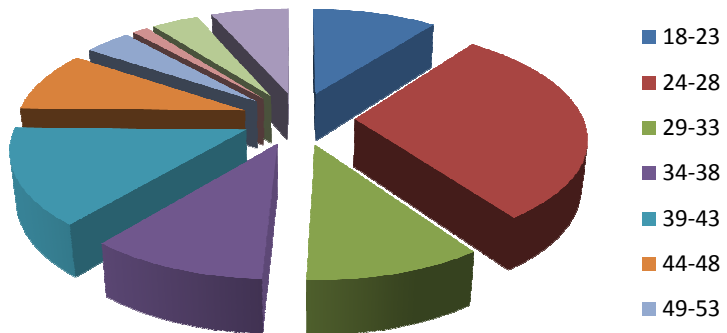
Demokrat

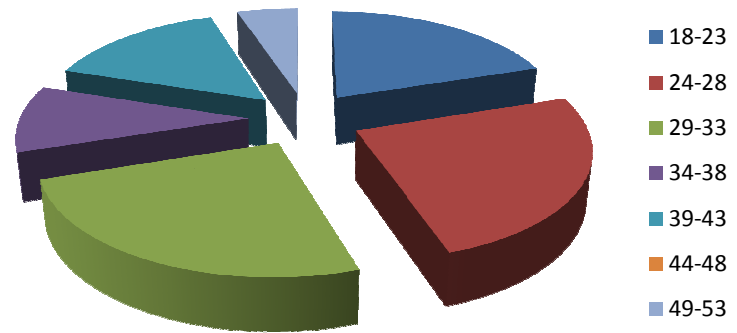
Komünist

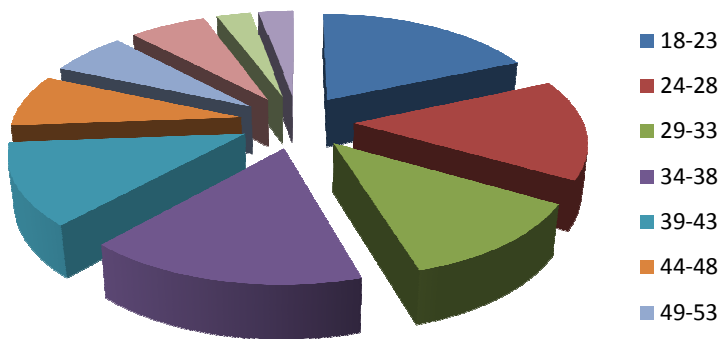
Sosyal Demokrat

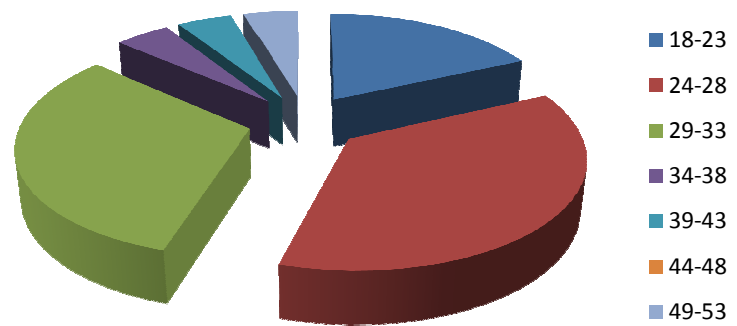
Liberal

Laik

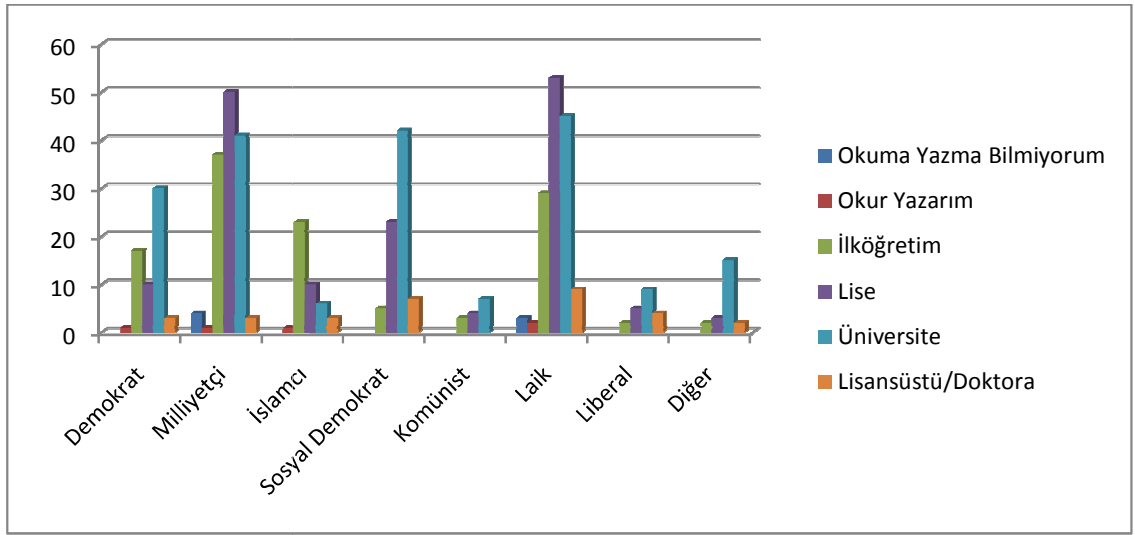

Diğer

3.3.16. Eğitim Düzeylerine Göre Siyasal Açından Kendini Tanımlama

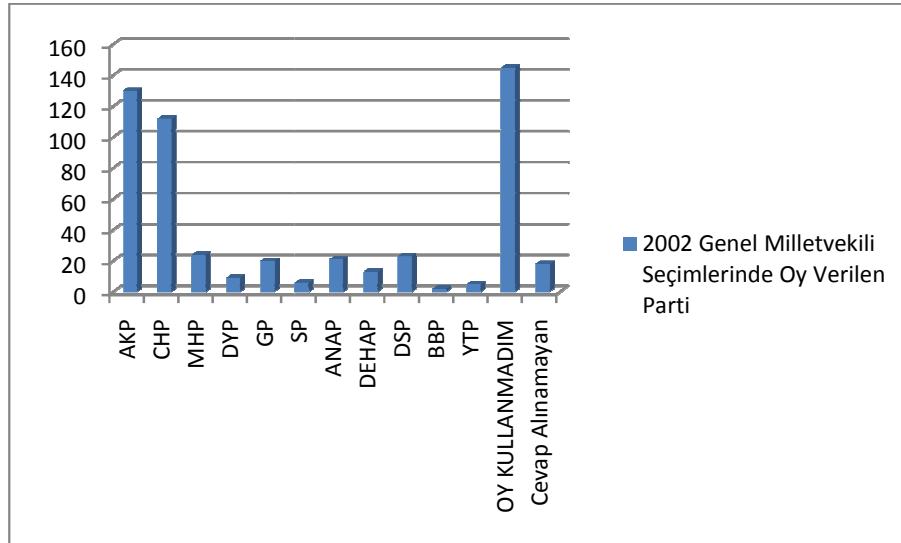
EĞİTİM DURUMU	Demokrat	Milliyetçi	İslamcı	Sosyal Demokrat	Komünist	Laik	Liberal	Diğer
Okuma Yazma Bilmiyorum		4				3		
Okur Yazarım	1	1	1			2		
İlköğretim	17	37	23	5	3	29	2	2
Lise	10	50	10	23	4	53	5	3
Üniversite	30	41	6	42	7	45	9	15
Lisansüstü/Doktora	3	3	3	7		9	4	2

Demokrat olanların çoğu üniversite mezunu, milliyetçi olanların çoğu lise mezunu, islamcı olanların çoğu ilköğretim mezunu, sosyal demokrat olanların çoğu, üniversite mezunu, komünist olanların çoğu üniversite mezunu, laik olanların çoğu lise mezunu, liberal olanların çoğu üniversite mezunudur.

3.3.17. 2002 Genel Milletvekili Seçimlerinde Oy Verilen Parti

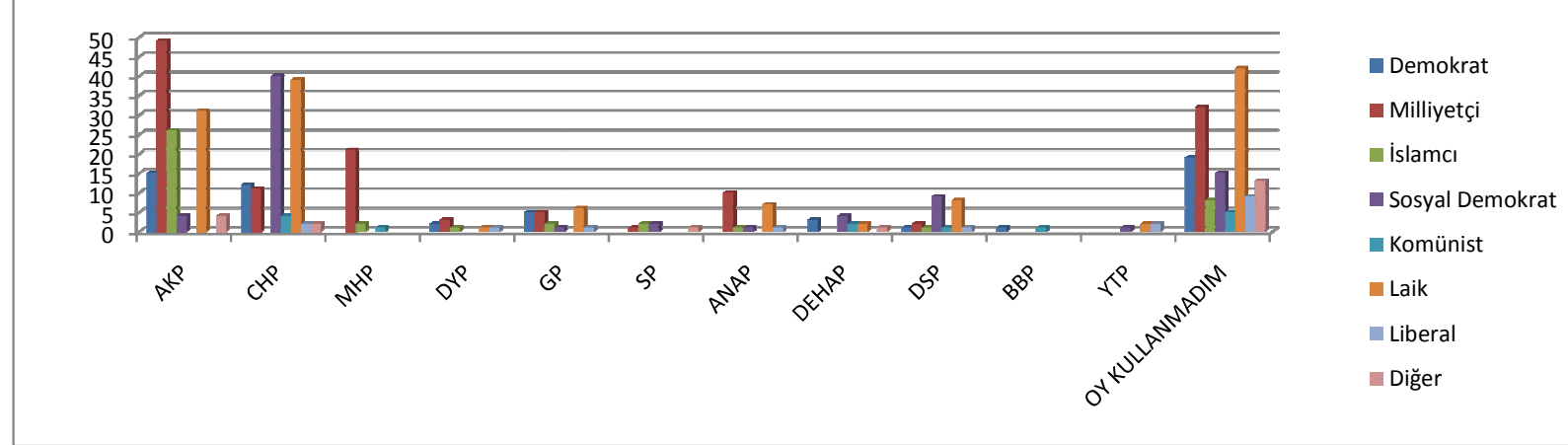
2002 Genel Milletvekili Seçimlerinde Oy Verilen Parti	%	
AKP	24,62	130
CHP	21,21	112
MHP	4,55	24
DYP	1,7	9
GP	3,79	20
SP	1,14	6
ANAP	3,98	21
DEHAP	2,46	13
DSP	4,36	23
BBP	0,38	2
YTP	0,95	5
OY KULLANMADIM	27,46	145
<i>Cevap Alınamayan</i>	3,41	18
TOPLAM	100	528

3 Kasım 2002 genel milletvekili seçimlerinde ankete katılanların büyük çoğunluğu (yüzde 24, 62) AKP'ye oy vermiştir. Bu orandan sonra en yüksek oran oy kullanmayanlara (yüzde 27, 46) aittir. Ankete katılanların en yüksek 2.parti tercihi ise CHP'dir (yüzde. 21,21) En düşük oran ise BBP'ye aittir (yüzde 0,38).

3.3.18. Oy Verilen Partiye Göre Siyasal Açıdan Kendini Tanımlama

2002 GENEL SEÇİMLERİNDE OY VERİLEN PARTİ	Demokrat	Milliyetçi	İslamcı	Sosyal Demokrat	Komünist	Laik	Liberal	Diğer
AKP	15	49	26	4		31		4
CHP	12	11		40	4	39	2	2
MHP		21	2		1			
DYP	2	3	1			1	1	
GP	5	5	2	1		6	1	
SP		1	2	2				1
ANAP		10	1	1		7	1	
DEHAP	3			4	2	2		1
DSP	1	2	1	9	1	8	1	
BBP	1				1			
YTP				1		2	2	
OY KULLANMADIM	19	32	8	15	5	42	9	13

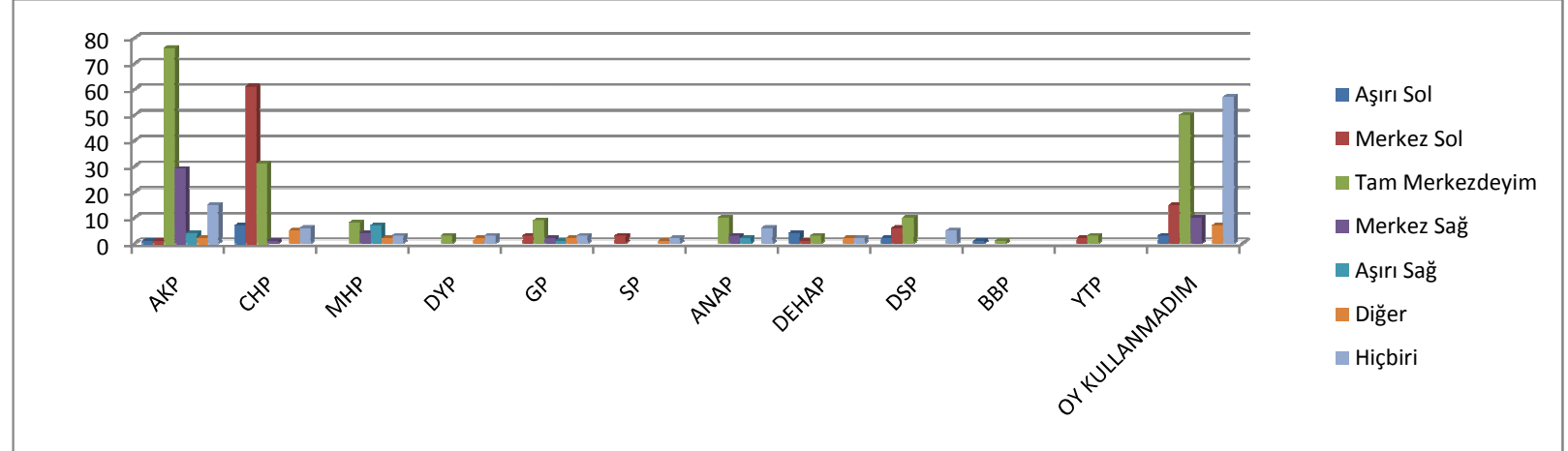

AKP'ye oy verenlerin çoğu kendini demokrat, milliyetçi, islamcı ve laik olarak tanımlamaktadır. CHP'ye oy verenler ise, sosyal demokrat ve laik olarak, MHP'ye, DYP ve ANAP'a oy verenler milliyetçi, GP'ye oy verenler laik, demokrat ve milliyetçi, SP'ye oy verenler İslamcı ve Sosyal Demokrat, DSP'ye oy verenler sosyal demokrat ve laiktir. Kendini laik olarak tanımlayanların önemli bir çoğunluğu da AKP'ye oy vermiştir.

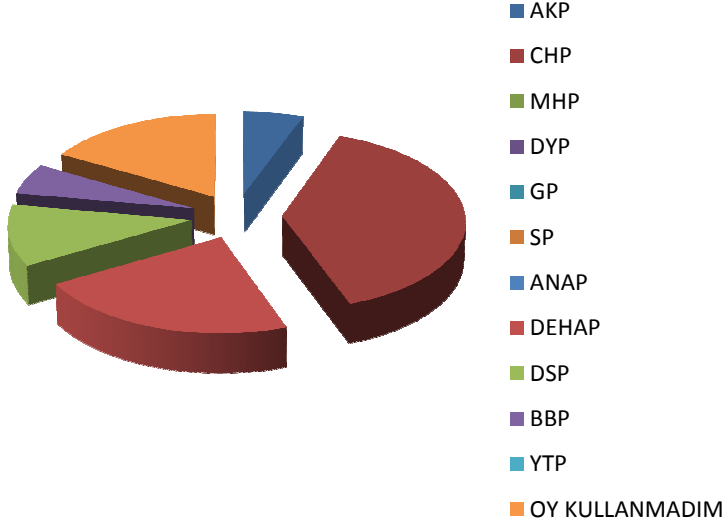
3.3.19. 2002 Genel Milletvekili Seçimlerinde Oy verilen Parti ile Siyasal Görüş

2002 GENEL SEÇİMLERİNDE OY VERİLEN PARTİ	Aşırı Sol	Merkez Sol	Tam Merkez	Merkez Sağ	Aşırı Sağ	Diğer	Hiçbiri
AKP	1	1	76	29	4	2	15
CHP	7	61	31	1		5	6
MHP			8	4	7	2	3
DYP			3			2	3
GP		3	9	2	1	2	3
SP		3				1	2
ANAP			10	3	2		6
DEHAP	4	1	3			2	2
DSP	2	6	10				5
BBP	1		1				
YTP		2	3				
OY KULLANMADIM	3	15	50	10		7	57

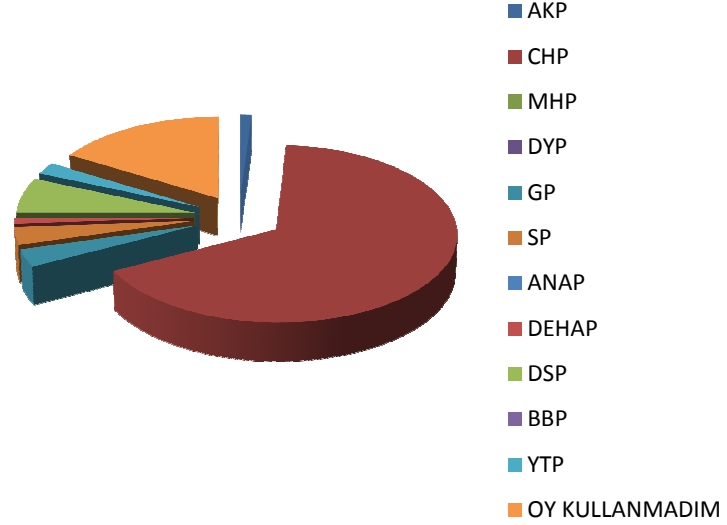

2002 genel seçimlerinde tam merkezde ve merkez sağda yer alanların çoğu oylarını AKP'ye, merkez sol ve aşırı solda yer alanların çoğu ise CHP'ye, aşırı sağda yer alanların çoğu MHP'ye oy vermiştir.

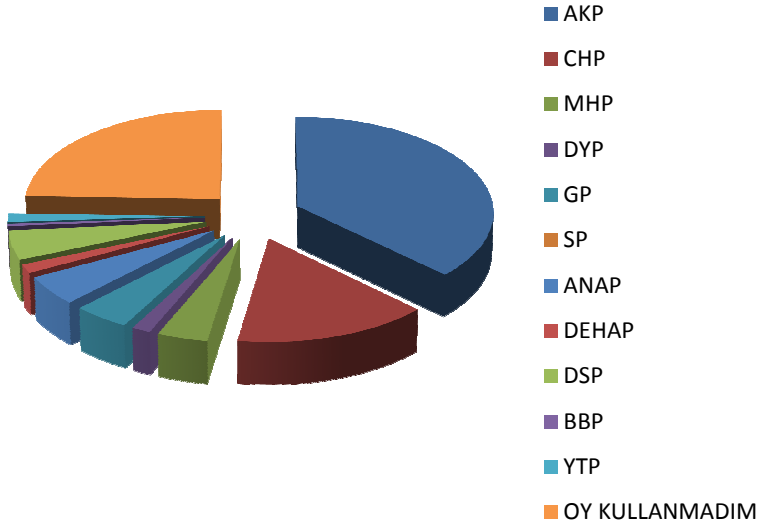
Aşırı Sol

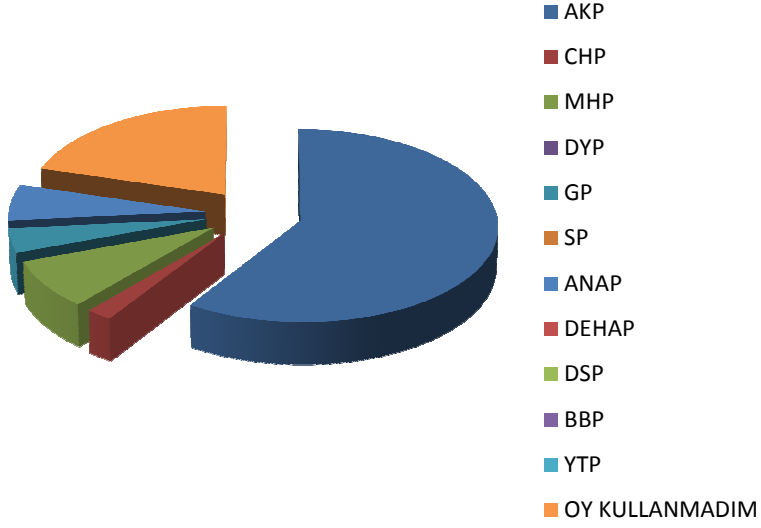
Merkez Sol

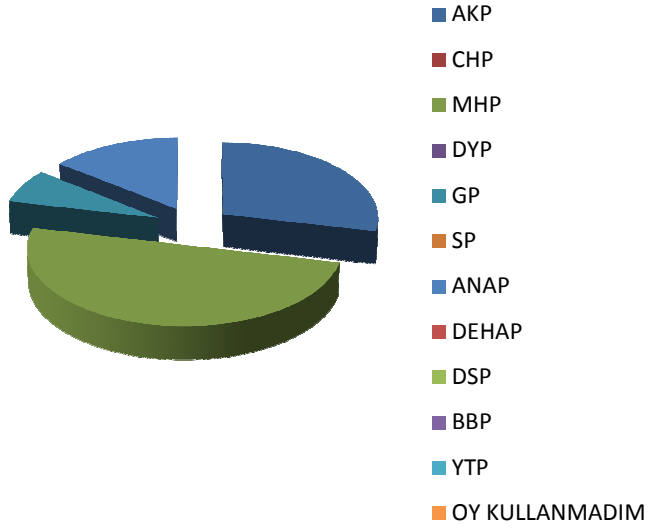
Tam Merkezdeyim

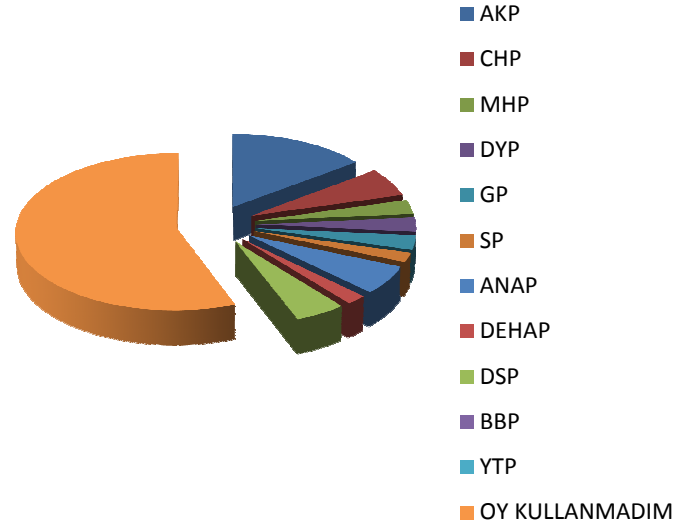
Merkez Sağ

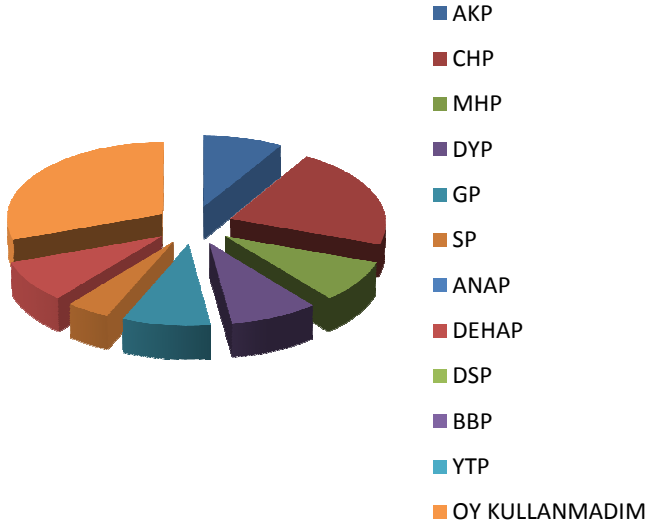
Aşırı Sağ

Hiçbiri

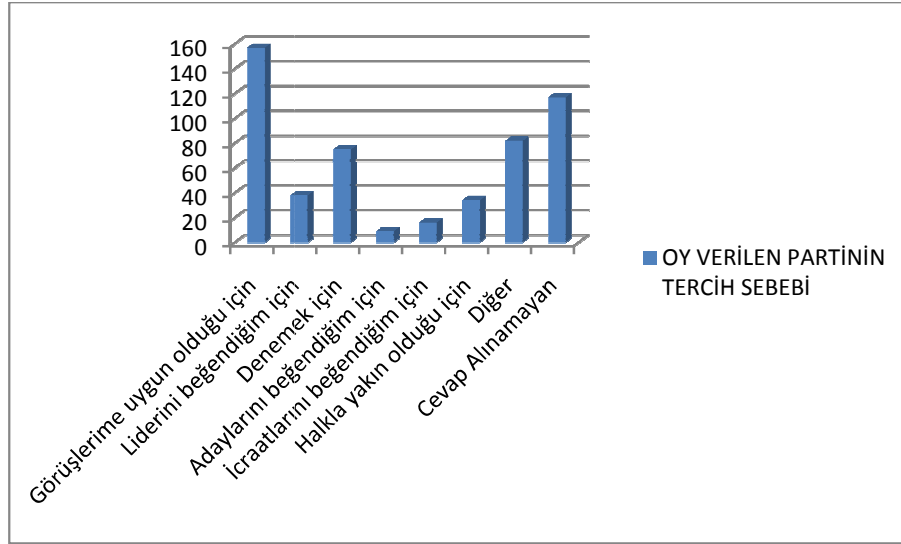

Diğer

3.3.20. Oy Verilen Partinin Tercih Sebebi

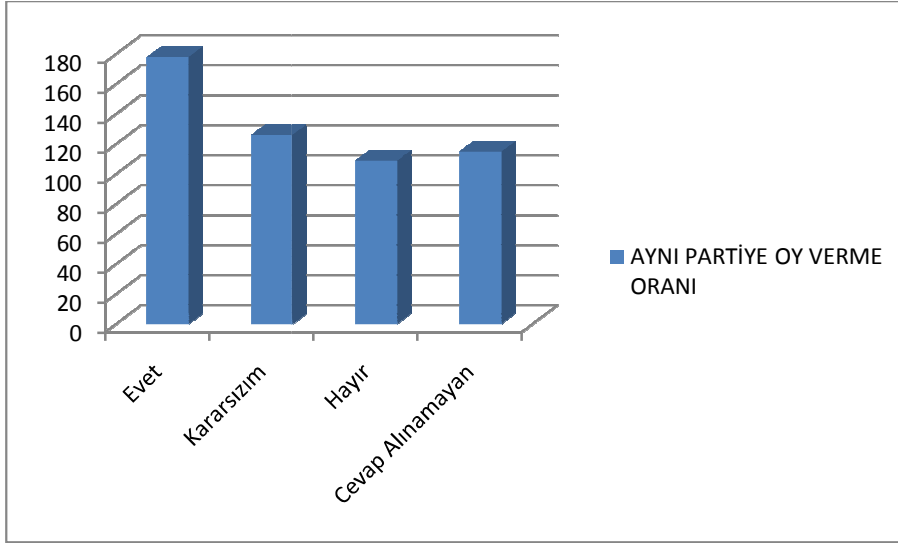
OY VERİLEN PARTİNİN TERCİH SEBEBİ	%	
Görüşlerime uygun olduğu için	29,73	157
Liderini beğendiğim için	7,2	38
Denemek için	14,2	75
Adaylarını beğendiğim için	1,7	9
İcraatlarını beğendiğim için	3,03	16
Halkla yakın olduğu için	6,44	34
Diğer	15,53	82
<i>Cevap Alınamayan</i>	22,16	117
TOPLAM	100	528

Oy verdikleri partinin tercih nedeni sorulduğunda en yüksek oran görüşlerime uygun olduğu için yanıtına (yüzde 29,73), en düşük oransa adayları beğendiğim için (yüzde 1,7) yanıtına aittir. Araştırma sonucuna göre 3 Kasım 2002 genel milletvekili seçimlerinde parti liderleri (yüzde 7,2) ve icraatlar (3,03) tercih nedeni olarak çok fazla etkili olmamıştır.

3.3.21. Aynı Partiye Oy Verme Oranı

AYNI PARTİYE OY VERME ORANI		
	%	
Evet	33,71	178
Kararsızım	23,86	126
Hayır	20,64	109
<i>Cevap Alınamayan</i>	21,78	115
TOPLAM	100	528

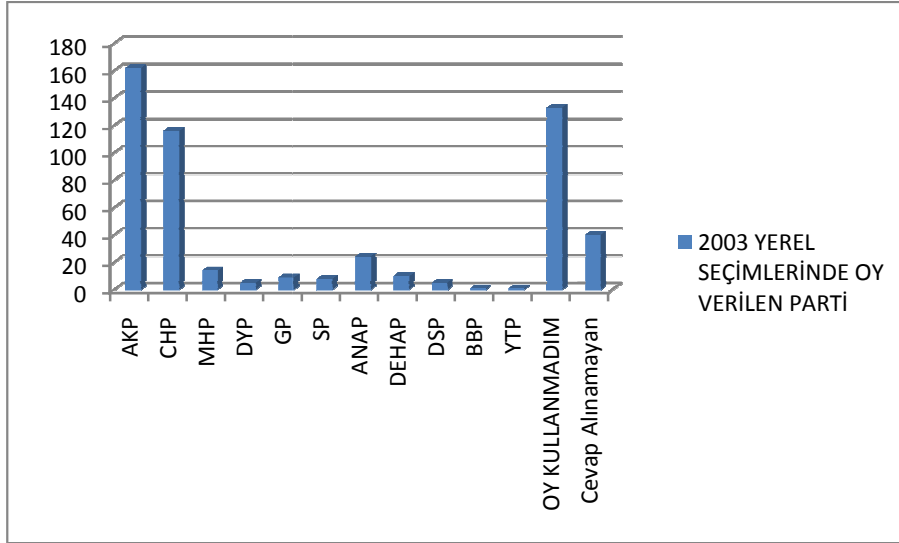

Ankete katılanların yüzde 33,71'i bugün seçim olsa aynı partiye mi oy verirsiniz sorusuna evet yanıtını vermiştir. Kararsızların (yüzde 23,86), hayır diyenlerin (yüzde 20,64) ve cevap alınamayanların (yüzde 21,78) oranları birbirlerine yakındır

3.3.22. 2003 Yerel Seçimlerinde Oy Verilen Parti

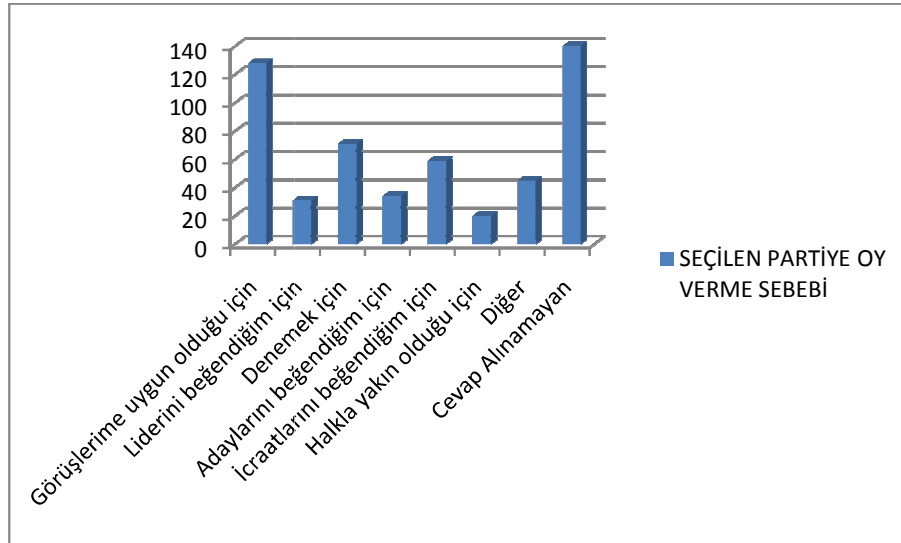
2003 YEREL SEÇİMLERİNDE OY VERİLEN PARTİ	%	
AKP	30,68	162
CHP	21,97	116
MHP	2,65	14
DYP	0,95	5
GP	1,7	9
SP	1,52	8
ANAP	4,55	24
DEHAP	1,89	10
DSP	0,95	5
BBP	0,19	1
YTP	0,19	1
OY KULLANMADIM	25,19	133
<i>Cevap Alınamayan</i>	7,58	40
TOPLAM	100	528

Katılımcıların genel seçimlerdeki parti tercihleri ile yerel seçimlerdeki tercihleri birbiri ile örtüşmektedir. AKP en yüksek oranı (yüzde 30,68) alırken, oy kullanmayanların oranı ikinci en yüksek oran olmuştur (yüzde 25,19). Ankete katılanların en yüksek ikinci parti tercihi CHP'dir (yüzde 21,97). Ankete katılanlar arasında yüzde 0,19 oy oranlarıyla BBB ve YTP en az tercih edilen partiler olmuştur. Anketin yapıldığı dönemde ANAP'ın tercih oranı (yüzde 4,55), MHP (yüzde 2,65), DYP'nin (yüzde 0,95) ve DSP'nin (yüzde 0,95) tercih oranından yüksektir. Cevap alınamayan kişilerin oranı ise yüzde 7,58'dir.

3.3.23. Seçilen Partiye Oy Verme Sebebi

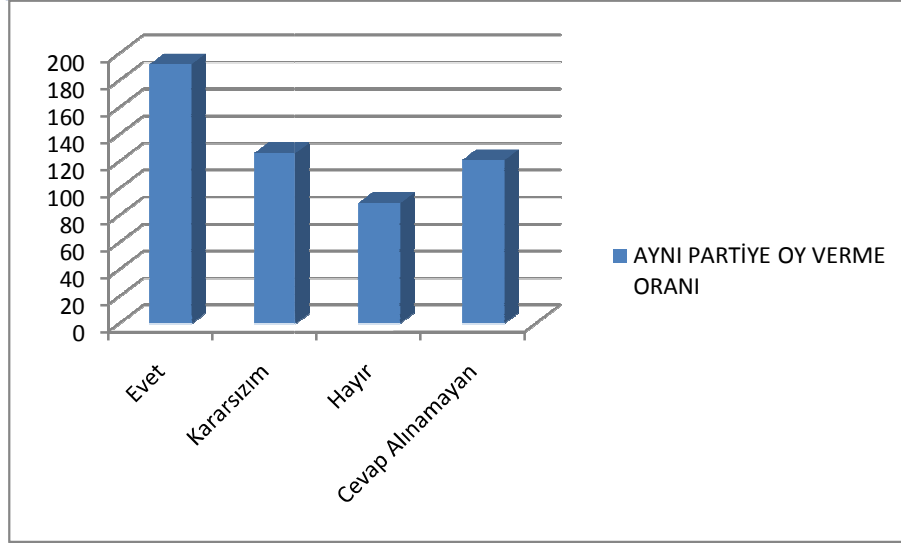
SEÇİLEN PARTİYE OY VERME SEBEBİ	%	
Görüşlerime uygun olduğu için	24,24	128
Liderini beğendiğim için	5,87	31
Denemek için	13,45	71
Adaylarını beğendiğim için	6,44	34
İcraatlarını beğendiğim için	11,17	59
Halkla yakın olduğu için	3,79	20
Diğer	8,52	45
Cevap Alınamayan	26,52	140
TOPLAM	100	528

2003 yerel seçimlerinde oy verdikleri partinin tercih nedeni sorulduğunda, cevap vermeyenlerden (yüzde 26,52) sonra en yüksek oran görüşlerime uygun olduğu için (yüzde 24,24) yanıtına, en düşük oransa genel seçim tercih nedeninden farklı olarak (yüzde 3,79) halka yakın olduğu için yanıtına aittir. Yine sonuçlar 2003 yerel seçimlerinde de parti liderinin çok fazla etkili olmadığını göstermiştir (yüzde 5,87) İcraatlarını beğendiğim için yanıtı (yüzde 11,17) ile denemek için (yüzde 13,45) yanıtı birbirine yakındır.

3.3.24. Aynı Partiye Oy Verme Oranı

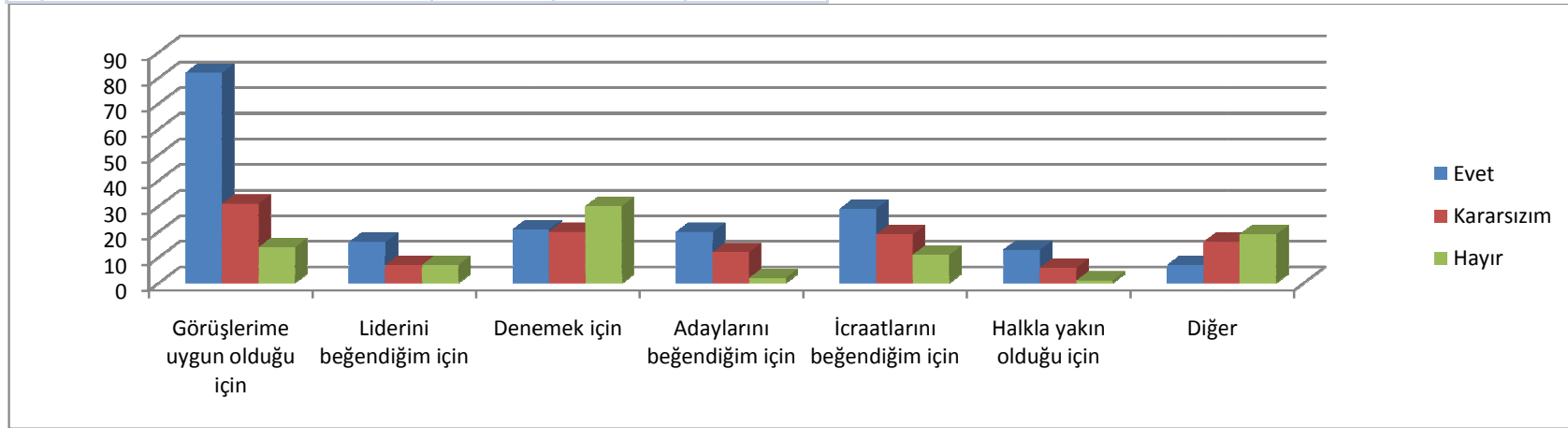
AYNI PARTİYE OY VERME ORANI		
	%	
Evet	36,36	192
Kararsızım	23,86	126
Hayır	16,86	89
<i>Cevap Alınamayan</i>	22,92	121
TOPLAM	100	528

Ankete katılanların çoğu (yüzde 36,36) bir sonraki yerel seçimlerde yine aynı partiye oy vereceklerini söylemişler, kararsızların (yüzde 23,86), cevap alınamayanların (yüzde 22,92) ve hayır (yüzde 16,86) diyenlerin oranı genel seçimlerde olduğu gibi birbirine yakındır

3.3.25. Seçilen Partiye Oy Verme Nedenine Göre Aynı Partiye Oy Verme Oranı

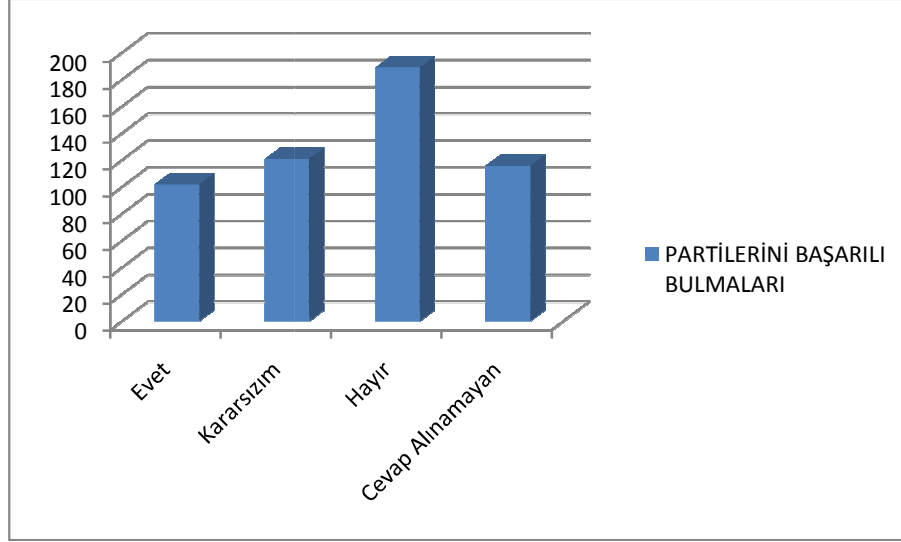
SEÇİLEN PARTİYE OY VERME SEBEBİ	AYNI PARTİYE OY VERME ORANI		
	Evet	Kararsızım	Hayır
Görüşlerime uygun olduğu için	82	31	14
Liderini beğendiğim için	16	7	7
Denemek için	21	20	30
Adaylarını beğendiğim için	20	12	2
İcraatlarını beğendiğim için	29	19	11
Halkla yakın olduğu için	13	6	1
Diğer	7	16	19

Görüşlerine uygun olduğu, liderini, adaylarını ve icraatlarını beğendiği, halka yakın olduğu için oy verenlerin çoğu bir sonraki seçimlerde aynı partiye oy vereceklerini belirtmişlerdir. Buna karşılık denemek için oy verenler aynı partiye oy vermeyeceklerini söylemişlerdir. Görüşlerine uygun olduğu için oy verenlerin çoğu ise aynı partiye oy verme konusunda kararsızdır.

3.3.26. Partilerini Başarılı Bulma Düzeyi

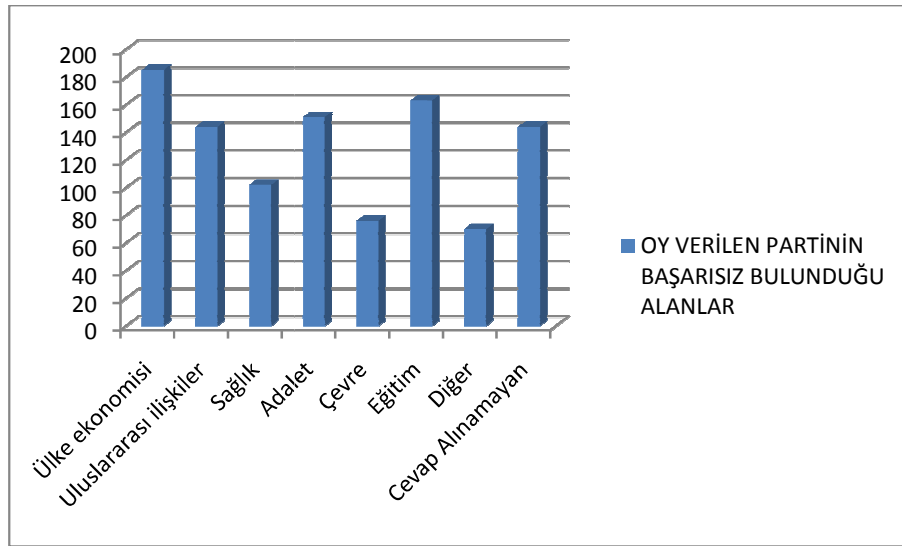
PARTİLERİNİ BAŞARILI BULMALARI	%	
Evet	19,32	102
Kararsızım	22,92	121
Hayır	35,8	189
<i>Cevap Alınamayan</i>	21,97	116
TOPLAM	100	528

Katılımcıların çoğu partilerini başarılı bulmamaktadır (yüzde 35,8). Evet diyenlerin oranı yüzde 19,32'dir. Partilerinin başarısı konusunda kararsız olanların oranı (yüzde 22,92) ile yanıt vermeyenlerin oranı (yüzde 21,97) birbirine yakındır.

3.3.27. Oy Verilen Partinin Başarısız Bulunduğu Alanlar

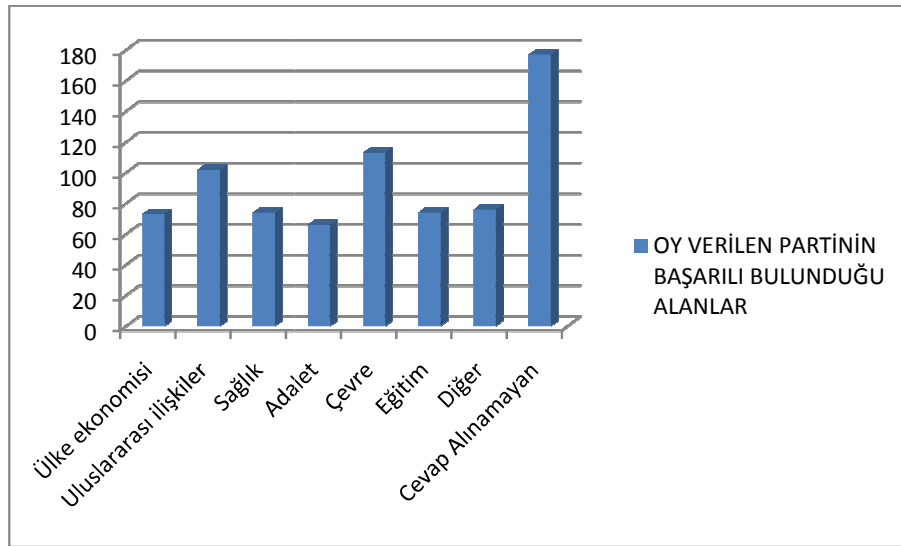
OY VERİLEN PARTİNİN BAŞARISIZ BULUNDUĞU ALANLAR		
	%	
Ülke ekonomisi	35,04	185
Uluslararası ilişkiler	27,27	144
Sağlık	19,32	102
Adalet	28,6	151
Çevre	14,39	76
Eğitim	30,87	163
Diğer	13,26	70
<i>Cevap Alınamayan</i>	27,27	144

Ankete katılanların büyük çoğunluğu (yüzde 35,04) partilerini ülke ekonomisi alanında başarısız bulmuştur. Bu oranı, eğitim (yüzde 30,87), adalet (yüzde 28,6) ve uluslararası ilişkiler (yüzde 27,27) izlemiş, en az başarısız bulunan alan çevre (yüzde 14,39) olmuştur.

3.3.28. Oy Verilen Partinin Başarılı Bulunduğu Alanlar

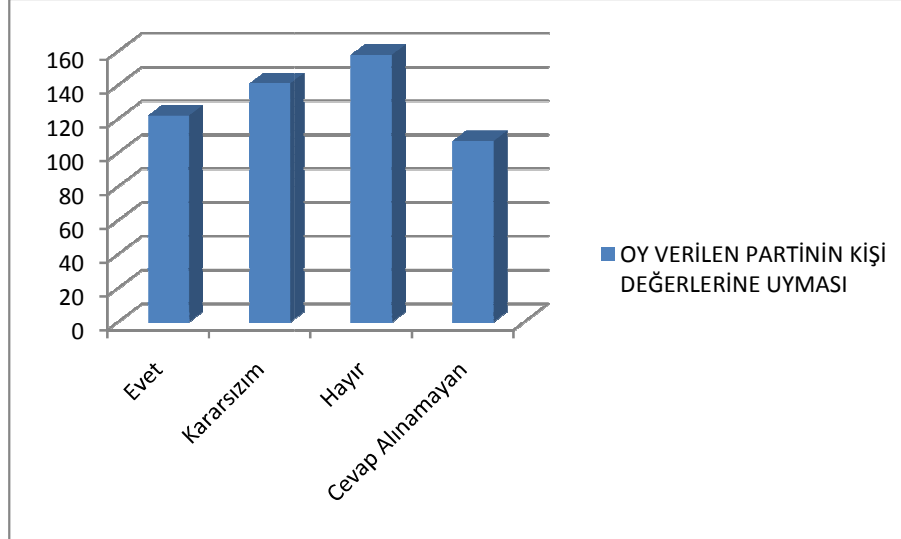
OY VERİLEN PARTİNİN BAŞARILI BULUNDUĞU ALANLAR		
	%	
Ülke ekonomisi	13,83	73
Uluslararası ilişkiler	19,32	102
Sağlık	14,02	74
Adalet	12,5	66
Çevre	21,4	113
Eğitim	14,02	74
Diğer	14,39	76
<i>Cevap Alınamayan</i>	33,52	177

Partinizin başarılı olduğu alanlar hangileridir sorusuna yüksek orandaki katılımcı yanıt vermemiş (yüzde 33,52), yine en çok başarılı bulunan alan çevre (yüzde 21,4), en az başarılı bulunan alan ise adalet (yüzde 12,5) olmuştur.

3.3.29. Oy Verilen Partinin Kişi Değerlerine Uyması

OY VERİLEN PARTİNİN KİŞİ DEĞERLERİNE UYMASI		
	%	
Evet	23,11	122
Kararsızım	26,7	141
Hayır	29,92	158
<i>Cevap Alınamayan</i>	20,27	107
TOPLAM	100	528

Ankete katılanların büyük çoğunluğu (yüzde 29,92), oy verdikleri partinin kendi değerlerine uymadığını belirtmiştir. Görüşülen kişilerin yüzde 26,7'si kararsız olduklarını, yüzde 23,11'i oy verdikleri partinin kendi değerlerine uyduğunu söylemiştir.

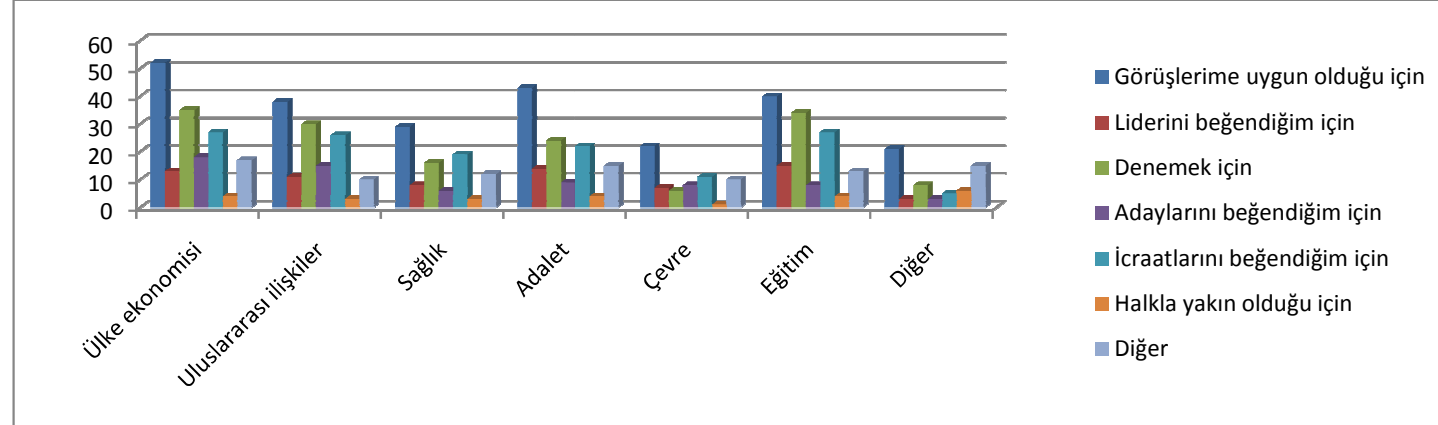

DEĞERLERE KATILMA	2002 GENEL SEÇİMLERİNDE OY VERİLEN PARTİ											
	AKP	CHP	MHP	DYP	GP	SP	ANAP	DEHAP	DSP	BBP	YTP	OY KULLANMADIM
Gerçek Dostluk	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sosyal Adalet	1	3	-	-	1	2	-	-	1	-	-	-
Bağımsız Olmak	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Alçak Gönüllü Olmak	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Cesur Olmak	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çevreyi Korumak	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	2
Sözü Geçen Biri Olmak	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Ana Babaya ve Yaşlılara Değer Vermek	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Sağlıklı Olmak	27	13	-	-	5	-	4	-	4	1	1	10
Yetkin/Muktedir Olmak	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Bana Düşen Hayatı Kabullenmek	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Dürüst Olmak	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Toplumdaki Görünümünü Koruyabilmek	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
İtaatkar Olmak	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Zeki Olmak	-	2	3	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Yardıms sever Olmak	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

AKP'ye oy verenler sağlıklı olmak, anlamlı bir yaşam, barış içinde bir dünya, eşitlik ve aile güvenliği değerlerine; CHP'ye oy verenler eşitlik, barış içinde bir dünya, özgürlük, sağlık ve toplumsal düzen değerlerine; MHP'ye oy verenler ise eşitlik, manevi bir yaşam, ulusal güvenlik ve zeki olmak değerlerine önem vermektedir. Eşitlik, tüm partilerin seçmeni için ortak bir değerdir. AKP ve CHP'ye oy verenler sağlık değerini öncelirken, MHP'ye oy verenler, eşitlik değerini önclemiştir. CHP'liler için özgürlük ve toplumsal düzen değerlerine verilen önem düzeyi AKP'li seçmenden fazla olurken, anlamlı bir yaşam ve aile güvenliği değeri AKP'li seçmenler için CHP'lilerden yüksek olmuştur.

3.3.31. Seçilen Partiye Oy Verme Nedenine Göre Oy Verilen Partinin Başarısız Bulunduğu Alanlar

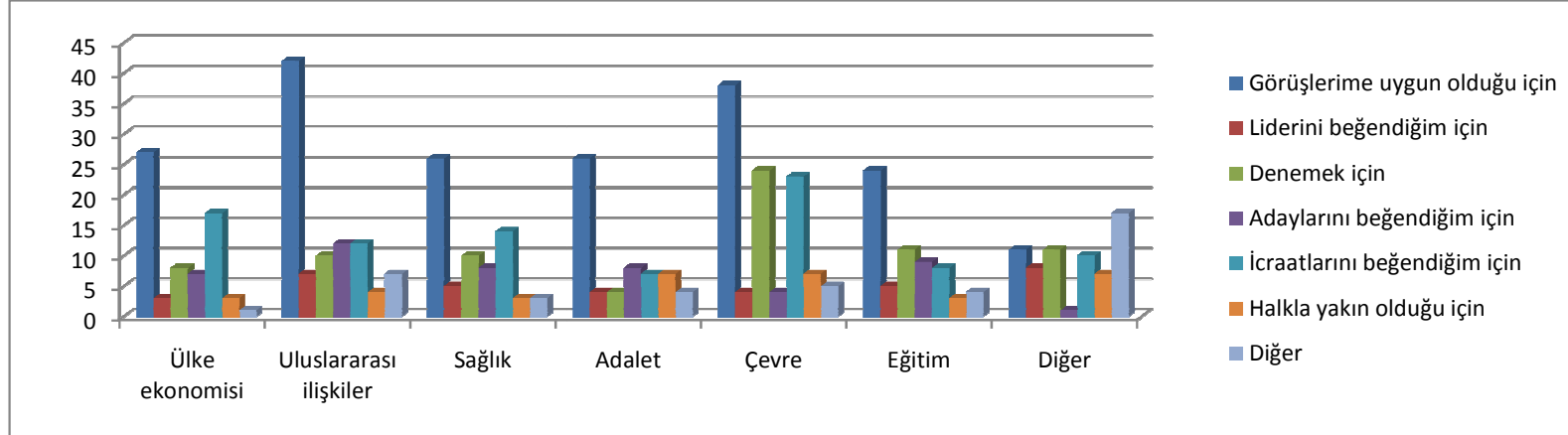
SEÇİLEN PARTİYE OY VERME SEBEBİ	OY VERİLEN PARTİNİN BAŞARISIZ BULUNAN ALANLAR						
	Ülke ekonomisi	Uluslararası ilişkiler	Sağlık	Adalet	Çevre	Eğitim	Diğer
Görüşlerime uygun olduğu için	52	38	29	43	22	40	21
Liderini beğendiğim için	13	11	8	14	7	15	3
Denemek için	35	30	16	24	6	34	8
Adaylarını beğendiğim için	18	15	6	9	8	8	3
İcraatlarını beğendiğim için	27	26	19	22	11	27	5
Halkla yakın olduğu için	4	3	3	4	1	4	6
Diğer	17	10	12	15	10	13	15

Seçtikleri partiye görüşlerine uygun olduğu için oy verenler, partilerini en çok ülke ekonomisi, liderlerini beğendiği için oy verenler eğitim alanında, denemek ve adaylarını beğendiği için oy verenler ülke ekonomisi alanında, icraatlarını beğendiği için oy verenler ülke ekonomisi ve eğitim alanında, halkla yakın olduğu için oy verenler ülke ekonomisi adalet ve eğitim alanında partilerini başarısız bulmaktadır.

3.3.32. Seçilen Partiye Oy Verme Nedenine Göre Oy Verilen Partinin Başarılı Bulunduğu Alanlar

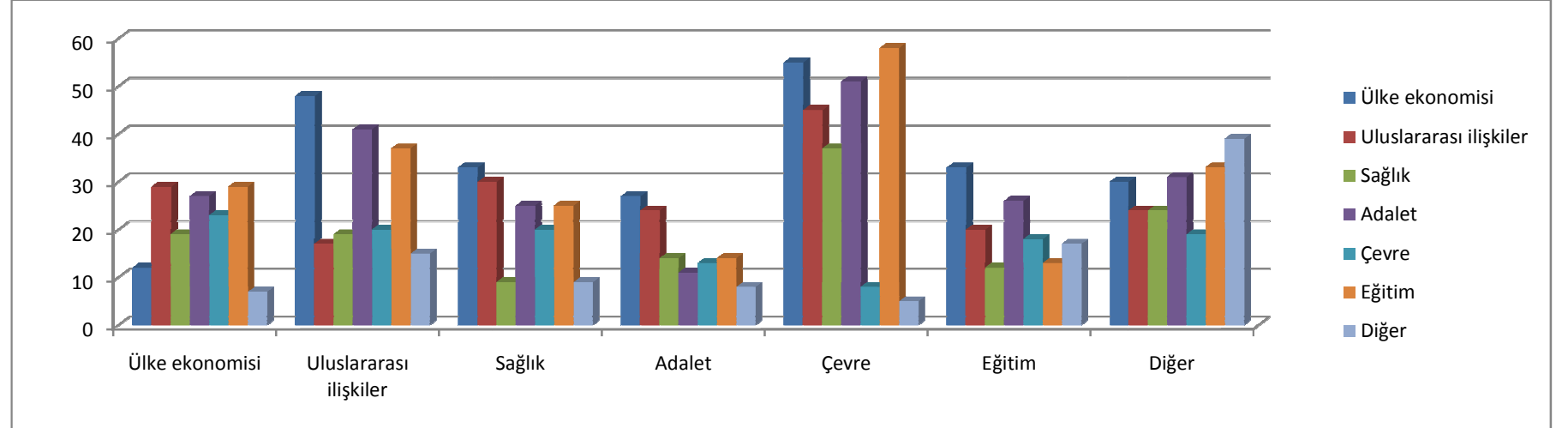
SEÇİLEN PARTİYE OY VERME SEBEBİ	OY VERİLEN PARTİNİN BAŞARILI BULUNAN ALANLAR							Diğer
	Ülke ekonomisi	Uluslararası ilişkiler	Sağlık	Adalet	Çevre	Eğitim		
Görüşlerime uygun olduğu için	27	42	26	26	38	24	11	
Liderini beğendiğim için	3	7	5	4	4	5	8	
Denemek için	8	10	10	4	24	11	11	
Adaylarını beğendiğim için	7	12	8	8	4	9	1	
İcraatlarını beğendiğim için	17	12	14	7	23	8	10	
Halkla yakın olduğu için	3	4	3	7	7	3	7	
Diğer	1	7	3	4	5	4	17	

Görüşlerine uygun olduğu, liderini ve adaylarını beğendiği için partilerine oy verenlerin partilerini en başarılı buldukları alan uluslararası ilişkiler, icraatlarını beğendiği ve denemek için oy verenlerin en başarılı buldukları alan çevre, halka yakın olduğu için oy verenlerin en başarılı buldukları alan ise adalet ve çevredir.

3.3.33. Oy Verilen Partinin Başarılı Bulunduğu Alanlara Göre Başarısız Bulunan Alanlar

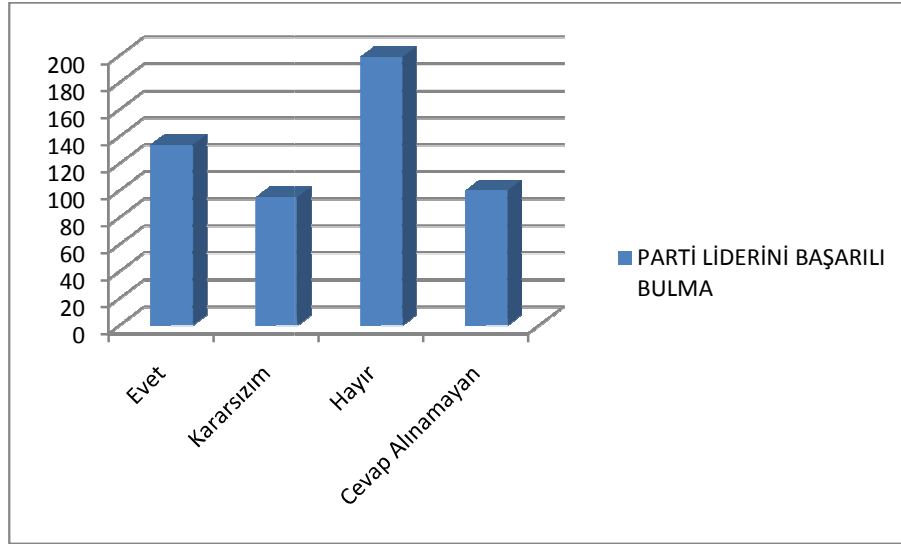
OY VERİLEN PARTİNİN BAŞARISIZ BULUNAN ALANLAR	OY VERİLEN PARTİNİN BAŞARILI BULUNAN ALANLAR						
	Ülke ekonomisi	Uluslararası ilişkiler	Sağlık	Adalet	Çevre	Eğitim	Diğer
Ülke ekonomisi	12	48	33	27	55	33	30
Uluslararası ilişkiler	29	17	30	24	45	20	24
Sağlık	19	19	9	14	37	12	24
Adalet	27	41	25	11	51	26	31
Çevre	23	20	20	13	8	18	19
Eğitim	29	37	25	14	58	13	33
Diğer	7	15	9	8	5	17	39

Oy verdikleri partiyi ülke ekonomisi alanında başarılı bulanların çoğu uluslararası ilişkiler ve eğitim alanında başarısız bulmaktadır. Uluslararası ilişkiler, sağlık, adalet, çevre, eğitim alanında başarılı bulanların çoğu ülke ekonomisi alanında başarısız bulmaktadır.

3.3.34. Parti Liderini Başarılı Bulma

PARTİ LİDERİNİ BAŞARILI BULMA		
	%	
Evet	25,38	134
Kararsızım	17,99	95
Hayır	37,69	199
<i>Cevap Alınamayan</i>	18,94	100
TOPLAM	100	528

Parti liderlerini başarılı bulma konusunda ankete katılanların büyük çoğunluğu (yüzde 37,69) başarılı bulmadıklarını belirtmişlerdir. Başarılı bulanların oranı ise yüzde 25,38'dir. Kararsızların oranı (yüzde 17,99) ile cevap alınamayanların oranı (18,94) birbirine yakındır.

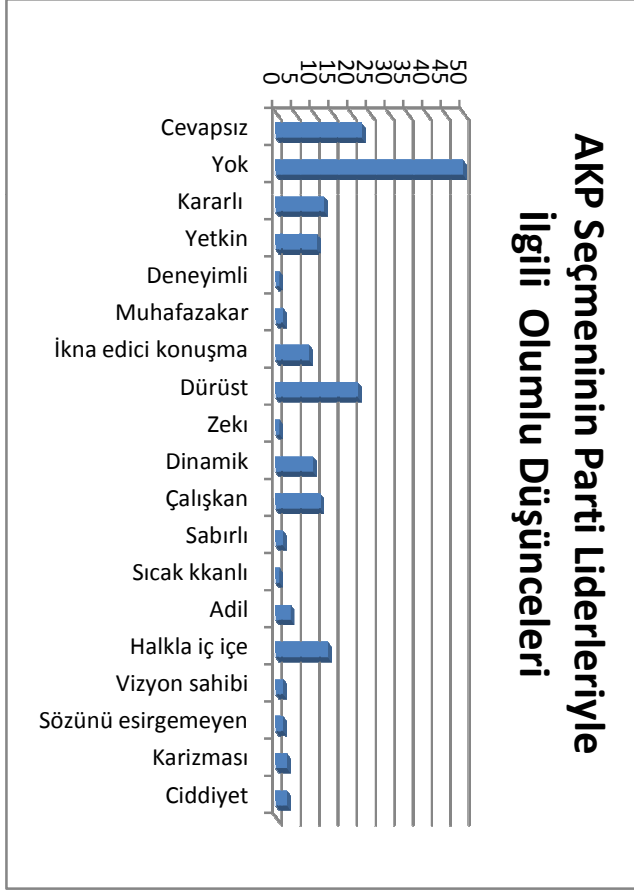
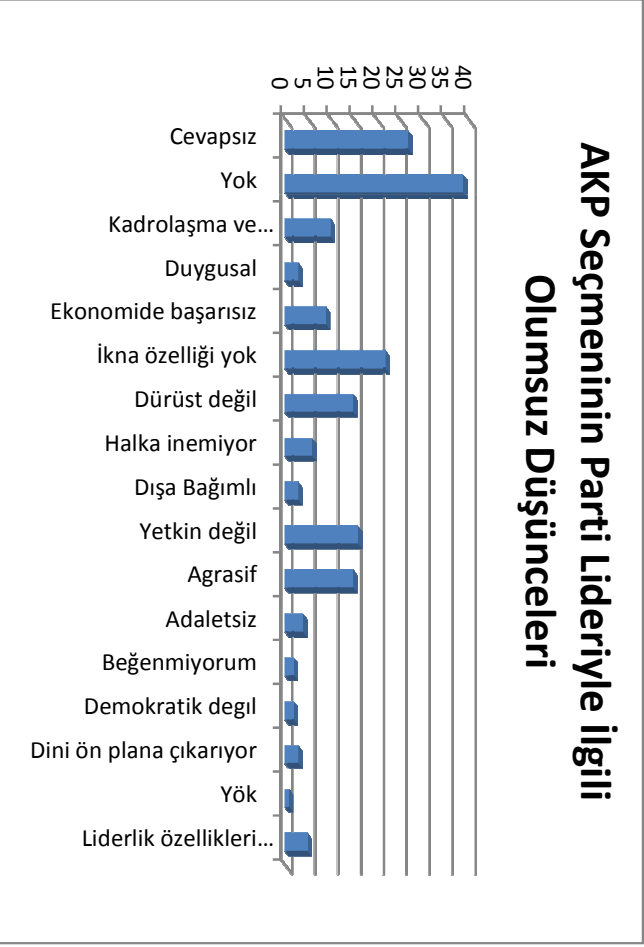
3.3.35. Seçmenlerin Parti Liderleri Hakkındaki Düşünceleri ve En Beğendikleri Liderler

a. AKP Seçmeninin Parti Liderleri Hakkında Olumlu ve Olumsuz Görüşleri

Olumlu Düşünceleri		Olumsuz Düşünceleri	
Cevapsız	23	Cevapsız	27
Yok	50	Yok	39
Kararlı	13	Kadrolaşma ve kayırma yapıyor	10
Yetkin	11	Duygusal	3
Deneyimli	1	Ekonomide başarısız	9
Muhafazakar	2	İkna özelliği yok	22
İkna edici konuşma	9	Dürüst değil	15
Dürüst	22	Halka inemiyor	6
Zeki	1	Dışa Bağımlı	3
Dinamik	10	Yetkin değil	16
Çalışkan	12	Agrasif	15
Sabırlı	2	Adaletsiz	4
Sıcak kanlı	1	Beğenmiyorum	2
Adil	4	Demokratik değil	2
Halkla iç içe	14	Dini ön plana çıkarıyor	3
Vizyon sahibi	2	Yök	1
Sözünü esirgemeyen	2	Liderlik özellikleri taşıyor	5
Karizması	3		
Ciddiyet	3		

AKP seçmeninin büyük çoğunluğu liderleriyle ilgili olumlu düşünceleri olmadığını belirtmiştir. Liderlerindeki en beğendikleri özellik ise dürüst olmasıdır. Halkla iç içe olması, çalışkan olması, dinamik olması, kararlı ve yetkin olması AKP seçmeninin liderleriyle ilgili diğer olumlu görüşleridir.

Yine seçmenin büyük çoğunluğu olumsuz özelliğinin olmadığını görüşündedir. Ancak, ikna özelliği yok, dürüst değil, yetkin değil, agrasif kadrolaşma ve kayırma yapıyor yanıtını veren seçmen kitlesinde mevcuttur.

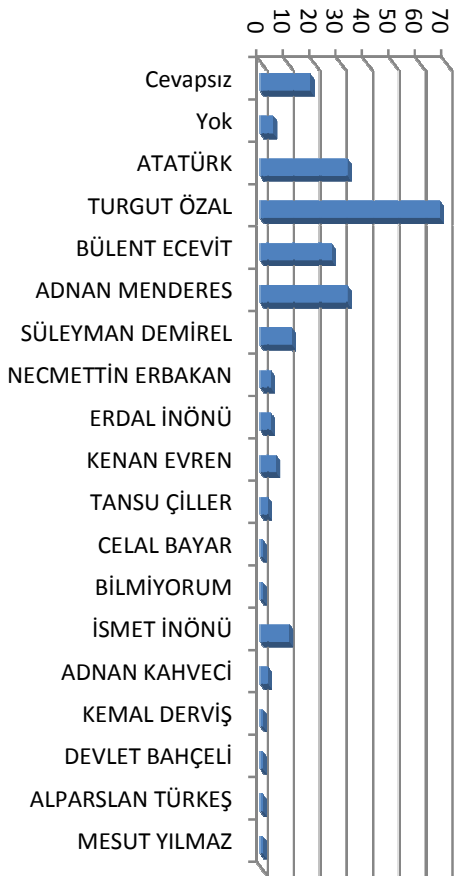
b. AKP Seçmeninin Geçmişten Bugüne ve Bugün En Beğendiği Liderler

Geçmişten Günümüze En İyi Üç Lider		Günümüzde En İyi Üç Lider	
Cevapsız	19	Cevapsız	20
Yok	5	Yok	35
ATATÜRK	33	ABDÜLLATİF ŞENER	2
TURGUT ÖZAL	68	RECEP TAYYİP ERDOĞAN	40
BÜLENT ECEVİT	27	ABDULLAH GÜL	29
ADNAN MENDERES	33	MEHMET AĞAR	3
SÜLEYMAN DEMİREL	12	ERKAN MUMCU	10
NECMETTİN ERBAKAN	4	YUSUF TÜLÜN	4
ERDAL İNÖNÜ	4	DENİZ BAYKAL	5
KENAN EVREN	6	İSMAİL CEM	4
TANSU ÇİLLER	3	AHMET NECDET SEZER	4
CELAL BAYAR	1	MELİH GÖKÇEK	2
BİLMİYORUM	1	BİLMİYORUM	1
İSMET İNÖNÜ	11	MUSTAFA SARIGÜL	5
ADNAN KAHVECİ	3	KADİR TOPBAŞ	2
KEMAL DERVİŞ	1	SADETTİN TANTAN	1
DEVLET BAHÇELİ	1	ALİ BABACAN	2
ALPARSLAN TÜRKEŞ	1	BÜLENT ARINÇ	3
MESUT YILMAZ	1	HATİP DİCLE	1
		AHMET TÜRK	1

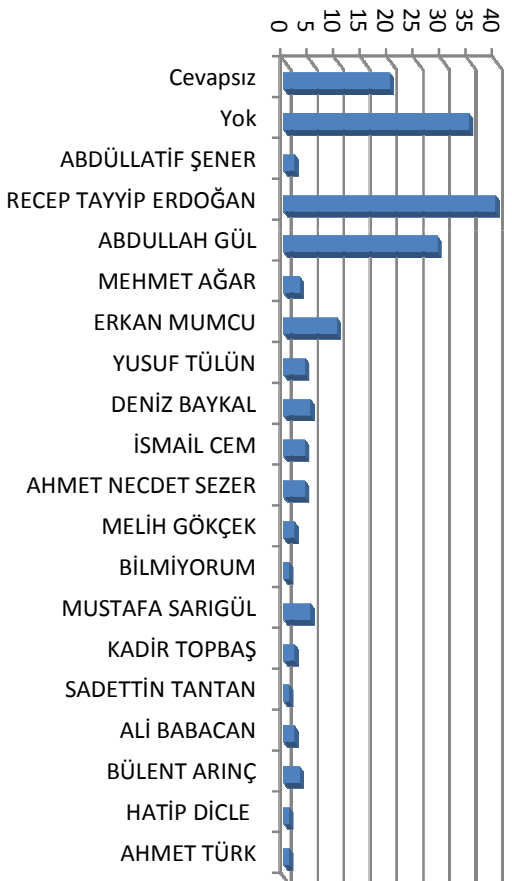
AKP seçmeninin en beğendiği lider Turgut Özal'dır. Atatürk ve Adnan Menderes'i geçmişten bugüne en beğenilen lider olarak gören kişilerin sayıları birbirine eşittir. Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel de AKP seçmeninin en beğendiği liderlerdir.

AKP'ye oy veren ve soruyu yanıtlayanlara göre günümüzün en iyi lideri Recep Tayyip Erdoğan'dır. Günümüzde iyi bir liderin olmadığını düşünenlerin oranı da oldukça fazladır. AKP seçmeni parti liderleri Erdoğan'ın dışında Abdullah Gül ve Erkan Mumcu'yu bir lider olarak beğenmektedir.

AKP Seçmeninin Geçmişten Bugüne En Beğendiği Liderler

AKP Seçmeninin Günümüzde En Beğendiği Liderler

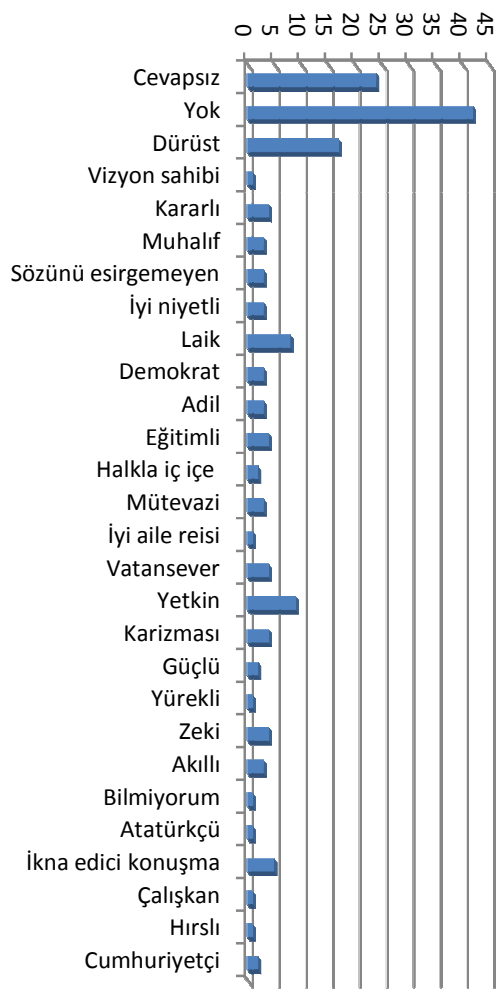
c.CHP Seçmenin Parti Liderleri Hakkında Olumlu ve Olumsuz Görüşleri

Olumlu Düşünceleri		Olumsuz Düşünceleri	
Cevapsız	24	Cevapsız	21
Yok	42	Yok	35
Dürüst	17	Tutarsız	8
Vizyon sahibi	1	Agrasif	6
Kararlı	4	İkna özelliği yok	13
Muhalif	3	Yetkin değil	25
Sözünü esirgemeyen	3	Bilmiyorum	1
İyi niyetli	3	Halka inemiyor	3
Laik	8	İnatçı	2
Demokrat	3	Geleneksel	4
Adil	3	Muhalif	19
Eğitilmiş	4	Yaşlı	2
Halkla iç içe	2	Koltuk sevdalısı	15
Mütevazı	3	Liderlik özellikleri taşıyor	2
İyi aile reisi	1		
Vatansever	4		
Yetkin	9		
Karizması	4		
Güçlü	2		
Yürekli	1		
Zeki	4		
Akıllı	3		
Bilmiyorum	1		
Atatürkçü	1		
İkna edici konuşma	5		
Çalışkan	1		
Hırslı	1		
Cumhuriyetçi	2		

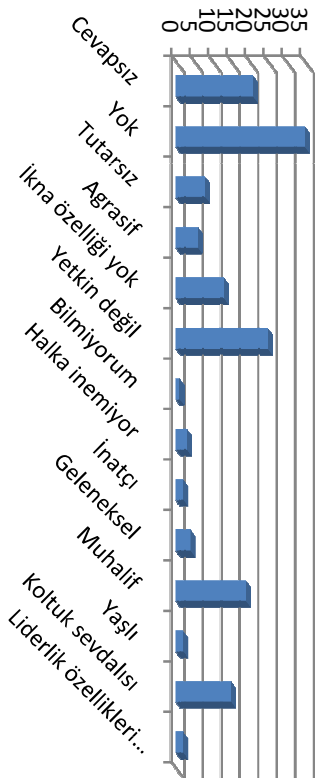
CHP seçmenin liderlerinde en çok beğendikleri özellik dürüstlüğü, yetkin olması ve laikliğidir. En beğendiğiniz özellik sorusuna yok yanıtını veren kişi sayısı çok yüksektir.

Liderlerinin beğenmediği özelliği olmadığını söyleyenler çoğunluğu oluşturmaktadır. En beğenmedikleri özellikleri yetkin olmaması, muhalif, koltuk sevdalısı olması ve ikna özelliğinin olmamasıdır.

CHP Seçmeninin Parti Lideri Hakkında Olumlu Düşünceleri

CHP Seçmeninin Parti Lideri Hakkında Olumsuz Düşünceleri

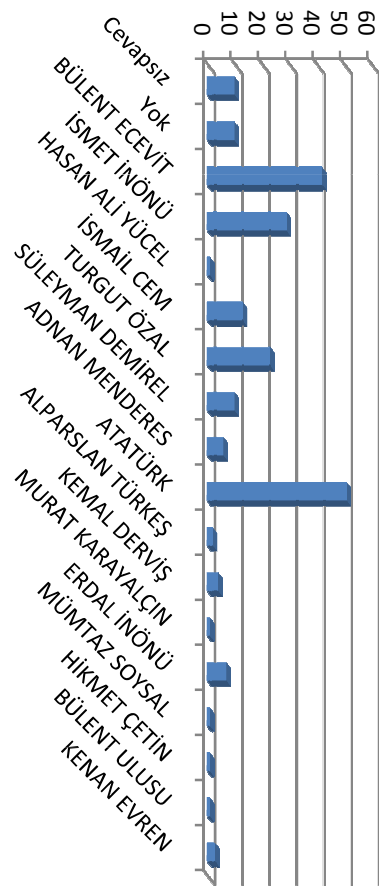
d. CHP Seçmeninin Geçmişten Bugüne ve Günümüzde En Beğendiği Liderler

Geçmişten Günümüze En İyi Üç Lider		Günümüzde En İyi Üç Lider	
Cevapsız	10	Cevapsız	17
Yok	10	Yok	57
BÜLENT ECEVİT	42	DENİZ BAYKAL	14
İSMET İNÖNÜ	29	ONUR ÖYMEN	2
HASAN ALİ YÜCEL	1	ALGAN HACALOĞLU	1
İSMAİL CEM	13	DEVLET BAHÇELİ	3
TURGUT ÖZAL	23	YAŞAR NURİ ÖZTÜRK	3
SÜLEYMAN DEMİREL	10	ERKAN MUMCU	7
ADNAN MENDERES	6	ABDULLAH GÜL	4
ATATÜRK	51	MUSTAFA SARIGÜL	4
ALPARSLAN TÜRKŞ	2	RECEP TAYYİP ERDOĞAN	7
KEMAL DERVİŞ	4	CEM UZAN	1
MURAT KARAYALÇIN	1	KÜRŞAT TÜZMEN	1
ERDAL İNÖNÜ	7	ZEKİ SEZER	2
MÜMTAZ SOYSAL	1	AHMET NECDET SEZER	3
HİKMET ÇETİN	1	SADETTİN TANTAN	1
BÜLENT ULUSU	1	DEVLET BAHÇELİ	1
KENAN EVREN	3	ABDÜLLATİF ŞENER	1

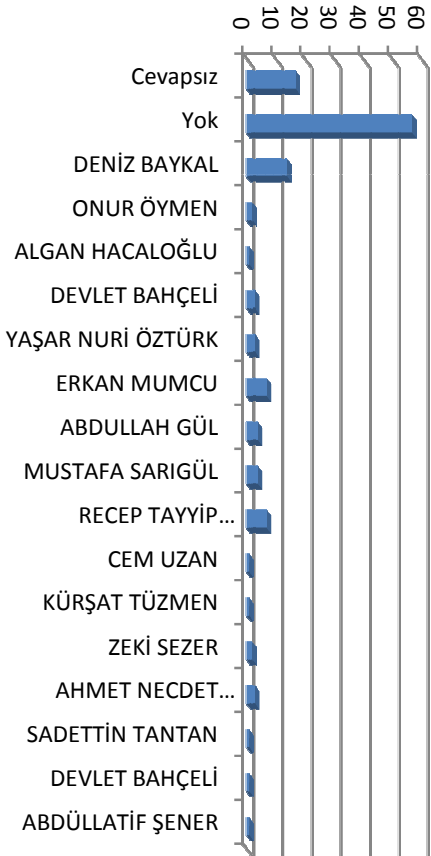
CHP seçmeni geçmişten bu güne en sevdiği lider olarak Atatürk'ü seçmiştir. Atatürk'ten sonra Bülent Ecevit, İsmet İnönü, Turgut Özal ve İsmail Cem CHP'lilerin en sevdiği liderlerdir.

Günümüzde en beğendiği lider sorusuna CHP'lilerin çoğu yok yanıtını vermiştir. Genel olarak, en beğendikleri lider Deniz Baykal'dır. Ancak Baykal'ı beğenenlerin yarısı kadar CHP'li seçmen Recep Tayyip Erdoğan ve Erkan Mumcu'yu günümüzün liderleri arasında gördüğünü söylemiştir.

CHP Seçmeninin Geçmişten Bugüne En Beğendiği Liderler

CHP Seçmeninin Günümüzde En Beğendiği Liderler

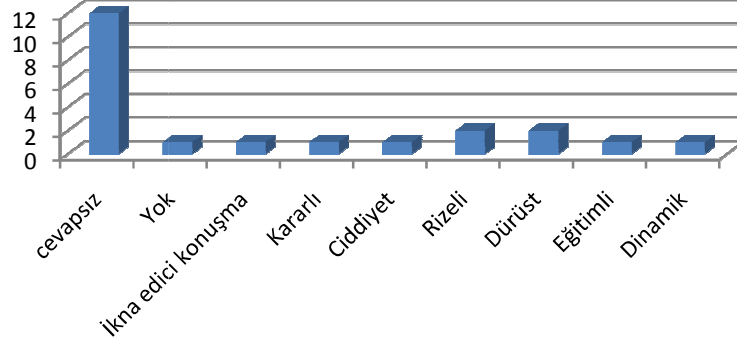

e. ANAP Seçmeninin Parti Liderleri Hakkında Olumlu ve Olumsuz Görüşleri

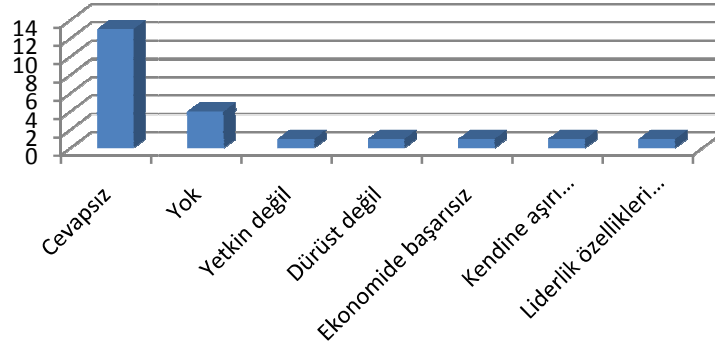
Olumlu Düşünceleri		Olumsuz Düşünceleri	
Cevapsız	12	Cevapsız	13
Yok	1	Yok	4
İkna edici konuşma	1	Yetkin değil	1
Kararlı	1	Dürüst değil	1
Ciddiyet	1	Ekonomide başarısız	1
Dürüst	2	Kendine aşırı güveni var	1
Eğitimli	1	Liderlik özellikleri taşıyor	1
Dinamik	1		

ANAP seçmeninin çoğu parti liderlerinin en beğendikleri özelliği sorusunu yanıtı bırakmıştır. İkna edici konuşması, kararlı olması, ciddiyeti, dürüstlüğü, eğitimli ve dinamik olması liderleriyle ilgili en beğendikleri özelliklerdir. Beğenmedikleri özelliklerine ANAP'lıların çoğu yok yanıtı vermiştir. Yetkin değil, dürüst değil, ekonomide başarısız, kendine aşırı güveni var ve liderlik özellikleri taşıyor yanıtları liderleriyle ilgili beğenmedikleri özelliklerdir.

ANAP Seçmeninin Parti Liderleri Hakkında Olumlu Düşünceleri

ANAP Seçmeninin Parti Liderleri Hakkında Olumsuz Düşünceleri

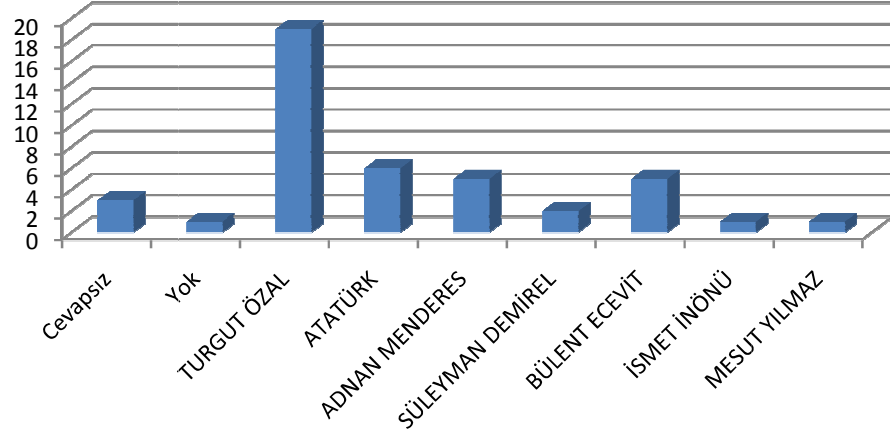

f. ANAP Seçmeninin Geçmişten Bugüne ve Günümüzde En Beğendiği Liderler

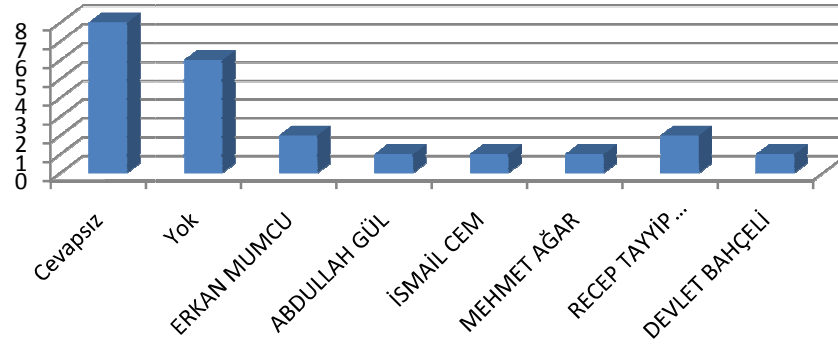
Geçmişten Günümüze En İyi Üç Lide		Günümüzde En İyi Üç Lider	
Cevapsız	3	Cevapsız	8
Yok	1	Yok	6
TURGUT ÖZAL	19	ERKAN MUMCU	2
ATATÜRK	6	ABDULLAH GÜL	1
ADNAN MENDERES	5	İSMAİL CEM	1
SÜLEYMAN DEMİREL	2	MEHMET AĞAR	1
BÜLENT ECEVİT	5	RECEP TAYYİP ERDOĞAN	2
İSMET İNÖNÜ	1	DEVLET BAHÇELİ	1
MESUT YILMAZ	1		

ANAP seçmeninin çoğu geçmişten günümüze en beğendiği lider olarak Turgut Özal'ı seçmiştir. Atatürk, Adnan Menderes ve Bülent Ecevit de en sevdikleri liderlerdir. Bugünün en beğenilen lideri sorusuna yanıt vermeyen çok fazla sayıda ANAP'lı bulunmaktadır. Yine aynı soruya verilen günümüzde beğendiğim lider yok yanıtı ikinci en yüksek oranı oluşturmaktadır.

ANAP Seçmeninin Geçmişten Bugüne En İyi Olduğunu Düşündükleri Liderler

ANAP Seçmeninin Günümüzde En İyi Olduğunu Düşündükleri Liderler

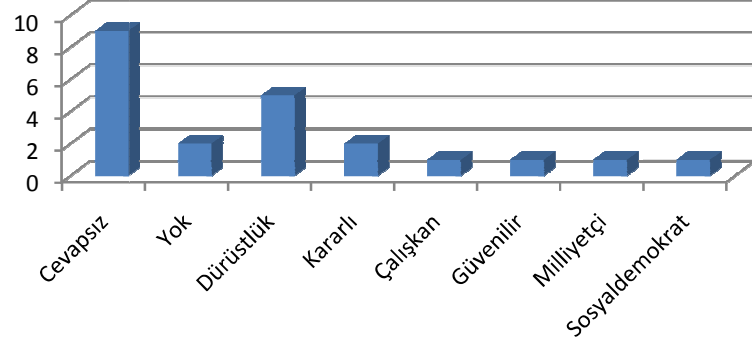

g. DSP Seçmeninin Parti Liderleri Hakkında Olumlu ve Olumsuz Görüşleri

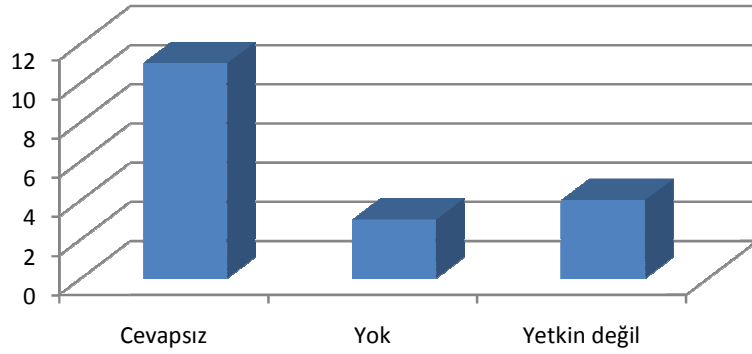
Olumlu Düşünceleri		Olumsuz Düşünceleri	
Cevapsız	9	Cevapsız	11
Yok	2	Yok	3
Dürüstlük	5	Yetkin değil	4
Kararlı	2		
Çalışkan	1		
Güvenilir	1		
Milliyetçi	1		
Sosyaldemokrat	1		

DSP seçmeninin çoğu parti liderleriyle ilgili olumlu ve olumsuz görüşlerinin ne olduğu sorusunu yanıtızsız bırakmıştır. Parti liderleriyle ilgili en beğendikleri özellik dürüstlük ve kararlılığıdır. En beğenmedikleri özelliği ise yetkin olmamasıdır.

DSP Seçmeninin Parti Liderleri Hakkında Olumlu Düşünceleri

DSP Seçmeninin Parti Lideri Hakkında Olumsuz Düşünceleri

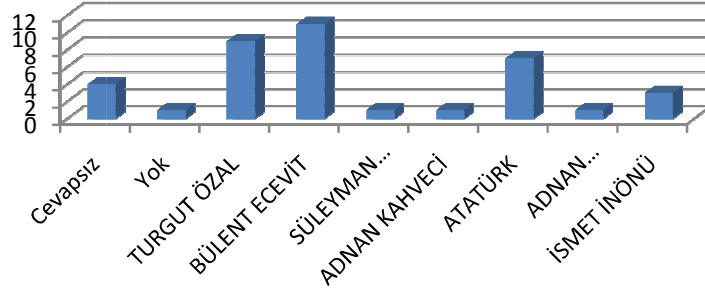

h. DSP Seçmeninin Geçmişten Bugüne ve Günümüzde En Beğendiği Liderler

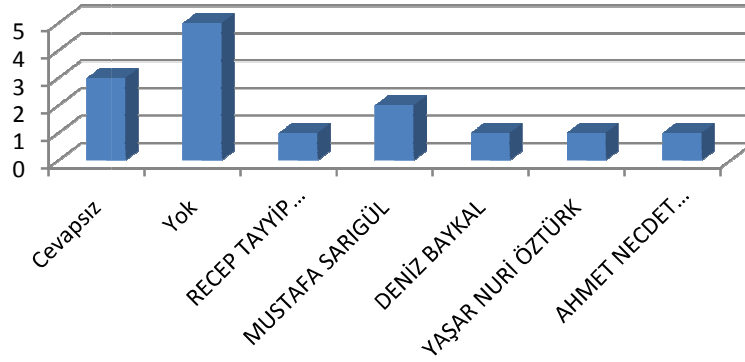
Geçmişten Günümüze En İyi Üç Lider		Günümüzde En İyi Üç Lider	
Cevapsız	4	Cevapsız	3
Yok	1	Yok	5
TURGUT ÖZAL	9	RECEP TAYYİP ERDOĞAN	1
BÜLENT ECEVİT	11	MUSTAFA SARIGÜL	2
SÜLEYMAN DEMİREL	1	DENİZ BAYKAL	1
ADNAN KAHVECİ	1	YAŞAR NURİ ÖZTÜRK	1
ATATÜRK	7	AHMET NECDET SEZER	1
ADNAN MENDERES	1		
İSMET İNÖNÜ	3		

DSP seçmeninin geçmişten günümüze en beğendiği liderler Bülent Ecevit, Turgut Özal ve Atatürk'tür. Günümüzde en beğendikleri lider sorusuna çoğu DSP'li yok yanıtı vermiştir. Mustafa Sarıgül, Recep Tayyip Erdoğan, Deniz Baykal, Yaşar Nuri Öztürk ve Ahmet Necdet Sezer'in en beğendikleri günümüz liderleri olduğunu söyleyen DSP'liler parti liderleri Zeki Sezer'e bu başlık altında yer vermemiştir.

DSP Seçmeninin Geçmişten Bugüne En İyi Olduğunu Düşündükleri Liderler

DSP Seçmeninin Günümüzde En İyi Olduğunu Düşündükleri Liderler

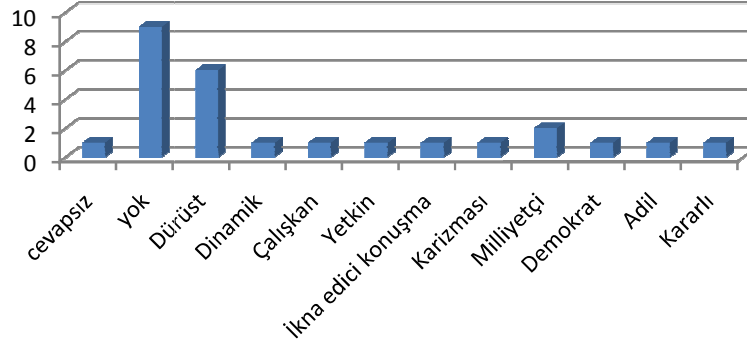

i. MHP Seçmeninin Parti Liderleri Hakkında Olumlu ve Olumsuz Görüşleri

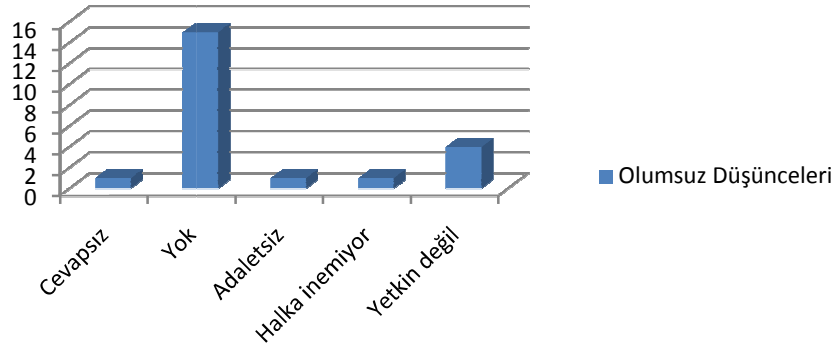
Olumlu Düşünceleri		Olumsuz Düşünceleri	
Cevapsız	1	Cevapsız	1
Yok	9	Yok	15
Dürüst	6	Adaletsiz	1
Dinamik	1	Halka inemiyor	1
Çalışkan	1	Yetkin değil	4
Yetkin	1		
İkna edici konuşma	1		
Karizması	1		
Milliyetçi	2		
Demokrat	1		
Adil	1		
Kararlı	1		

Araştırmaya katılan ve soruya yanıt veren MHP'lilerin çoğu parti liderlerinin beğendikleri bir özelliğin olmadığını söylemişlerdir. En beğenilen özelliği ise dürüstlüğüdür.

MHP Seçmeninin Parti Lideri Hakkında Olumlu Düşünceleri

MHP Seçmeninin Parti Lideri Hakkında Olumsuz Düşünceleri

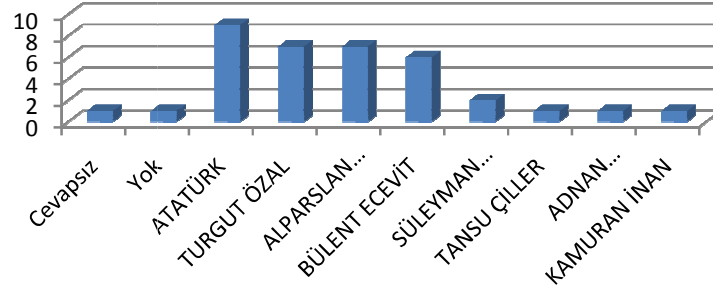

j. MHP Seçmeninin Geçmişten Bugüne ve Günümüzde En Beğendiği Liderler

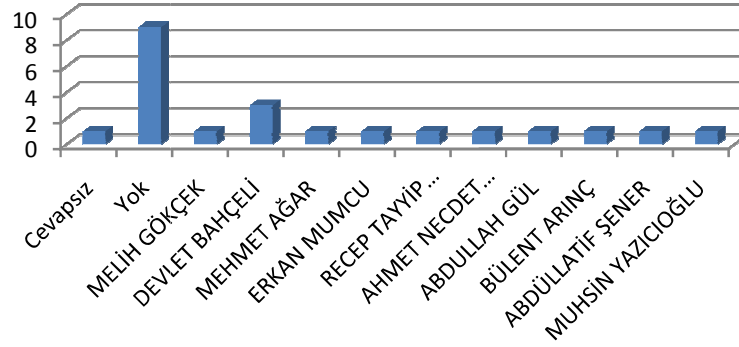
Geçmişten Günümüze En İyi Üç Lider	Günümüzde En İyi Üç Lider	
Cevapsız	1 Cevapsız	1
Yok	1 Yok	9
ATATÜRK	9 MELİH GÖKÇEK	1
TURGUT ÖZAL	7 DEVLET BAHÇELİ	3
ALPARSLAN TÜRKEŞ	7 MEHMET AĞAR	1
BÜLENT ECEVİT	6 ERKAN MUMCU	1
SÜLEYMAN DEMİREL	2 RECEP TAYYİP ERDOĞAN	1
TANSU ÇİLLER	1 AHMET NECDET SEZER	1
ADNAN MENDERES	1 ABDULLAH GÜL	1
KAMURAN İNAN	1 BÜLENT ARINÇ	1
	ABDÜLLATİF ŞENER	1
	MUHSİN YAZICIOĞLU	1

Atatürk, Turgut Özal, Alparslan Türkeş ve Bülent Ecevit MHP'lilerin geçmişten günümüze en beğendikleri liderler olurken, günümüzün en iyi lideri sorusuna çoğu MHP'li yanıt vermemiştir. Yanıt verenlerin çoğuna göre ise günümüzün en iyi lideri Devlet Bahçeli'dir.

MHP Seçmeninin Geçmişten Bugüne En İyi Olduğunu Düşündükleri Liderler

MHP Seçmeninin Günümüzde En İyi Olduğunu Düşündükleri Liderler

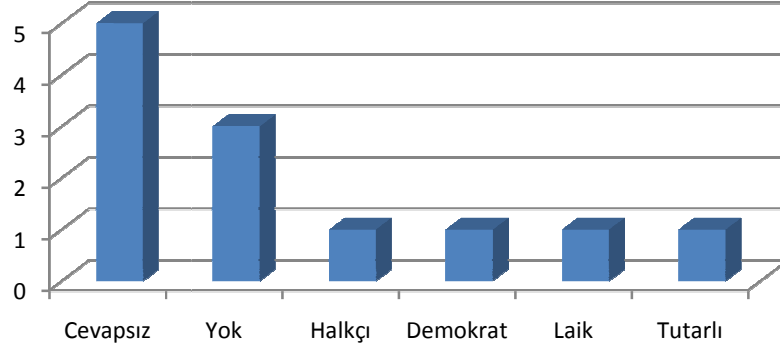

k.DYP Seçmeninin Parti Liderleri Hakkında Olumlu ve Olumsuz Görüşleri

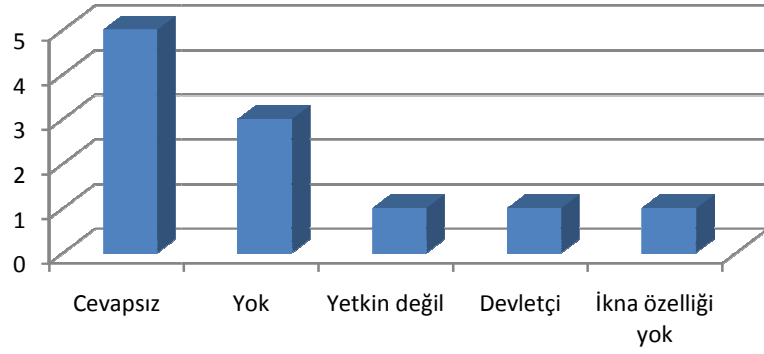
Olumlu Düşünceleri		Olumsuz Düşünceleri	
Cevapsız	5	Cevapsız	5
Yok	3	Yok	3
Halkçı	1	Yetkin değil	1
Demokrat	1	Devletçi	1
Laik	1	İkna özelliği yok	1
Tutarlı	1		

Araştırmaya katılan DYP seçmeninin çoğu bu doruya yanıt vermemiş, ve liderlerinin beğendikleri bir özelliği olmadığını söylemiştir. Geri kalan seçmen, liderlerinin halkçı, demokrat, laik ve tutarlı özelliklerinin en beğendikleri özellikler olduğunu belirtmişlerdir. Yine liderlerinin en beğenmedikleri özellikleri sorusunu büyük bir kısmı yanıtı bırakmış, ikinci yüksek orandaki seçmen ise beğenmedikleri özelliklerinin olmadığını söylemiştir. Yetkin değil, devletçi, ikna özelliği yok bu başlık altında verilen diğer yanıtlardır.

DYP Seçmeninin Parti Lideri Hakkında Olumlu Düşünceleri

DYP Seçmeninin Parti Lideri Hakkında Olumsuz Düşünceleri

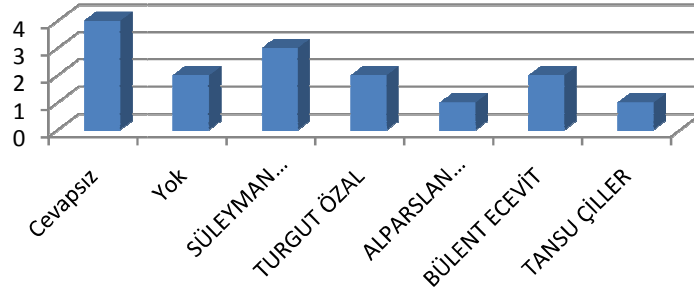
I. DYP Seçmeninin Geçmişten Bugüne ve Günümüzde En Beğendiği Liderler

Geçmişten Günümüze En İyi Üç Lider	Günümüzde En İyi Üç Lider	
Cevapsız	4 Cevapsız	5
Yok	2 Yok	4
SÜLEYMAN DEMİREL	3 DENİZ BAYKAL	1
TURGUT ÖZAL	2 MEHMET AĞAR	1
ALPARSLAN TÜRKEŞ	1	
BÜLENT ECEVİT	2	
TANSU ÇİLLER	1	

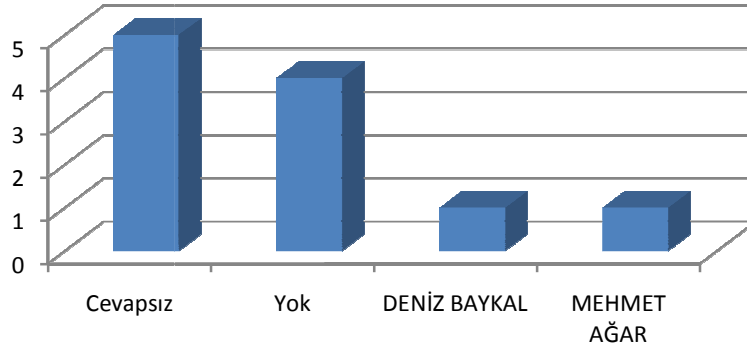
DYP seçmeni geçmişten bugüne başta Süleyman Demirel olmak üzere Turgut Özal, Alparıslan Türkeş, Bülent Ecevit ve Tansu Çiller'in en beğendikleri liderler olduğunu belirtmişlerdir.

DYP seçmeninin çoğunun yanıtıız bıraktığı günümüzde beğendikleri liderin kim olduğu sorusuna büyük bir çoğunluk yok yanıtı vermiştir. Deniz Baykal ve Mehmet Ağar DYP'lilerin günümüzde beğenilen lider olarak belirttikleri liderlerdir.

DYP Seçmeninin Geçmişten Bugüne En İyi Olduğunu Düşündükleri Liderler

DYP Seçmeninin Günümüzde En İyi Olduğunu Düşündükleri Liderler

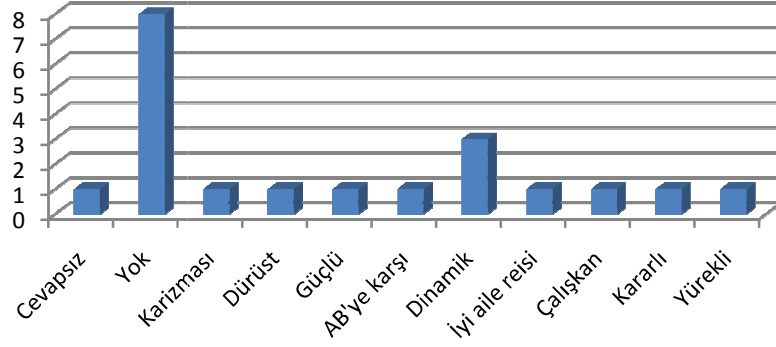

m. GP Seçmenin Parti Liderleri Hakkında Olumlu ve Olumsuz Görüşleri

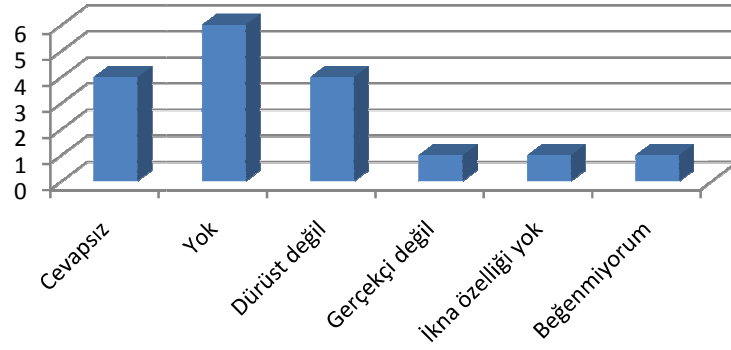
Olumlu Düşünceleri		Olumsuz Düşünceleri	
Cevapsız	1	Cevapsız	4
Yok	8	Yok	6
Karizması	1	Dürüst değil	4
Dürüst	1	Gerçekçi değil	1
Güçlü	1	İkna özelliği yok	1
AB'ye karşı	1	Beğenmiyorum	1
Dinamik	3		
İyi aile reisi	1		
Çalışkan	1		
Kararlı	1		
Yürekli	1		

GP'li seçmenin büyük bir çoğunluğu liderlerinin beğendikleri bir özelliğin olmadığını söylemiştir. Başta dinamikliği olmak üzere, karizması, dürüstlüğü, güçlü olması, AB'ye karşı olması, iyi bir aile reisi olması, çalışkan, kararlı ve yürekli olması GP'lilerin liderleriyle ilgili belirttikleri beğendikleri özelliklerdir.

GP Seçmeninin Parti Lideri Hakkında Olumlu Düşünceleri

GP Seçmeninin Parti Lideri Hakkında Olumsuz Düşünceleri

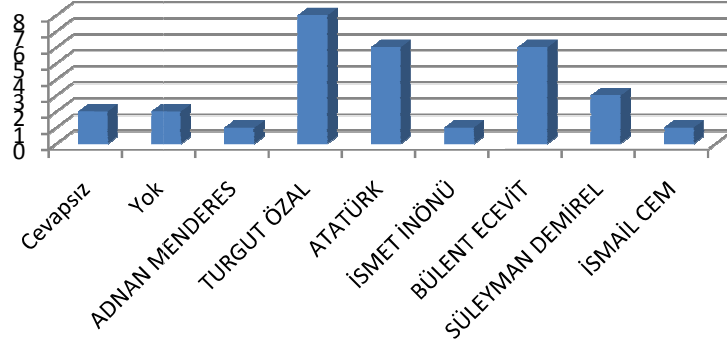

n. GP Seçmeninin Geçmişten Bugüne ve Günümüzde En Beğendiği Liderler

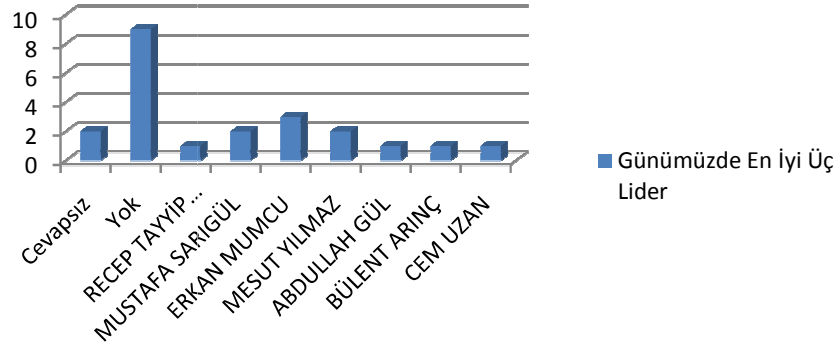
Geçmişten Günümüze En İyi Üç Lider		Günümüzde En İyi Üç Lider	
Cevapsız	2	Cevapsız	2
Yok	2	Yok	9
ADNAN MENDERES	1	RECEP TAYYİP ERDOĞAN	1
TURGUT ÖZAL	8	MUSTAFA SARIGÜL	2
ATATÜRK	6	ERKAN MUMCU	3
İSMET İNÖNÜ	1	MESUT YILMAZ	2
BÜLENT ECEVİT	6	ABDULLAH GÜL	1
SÜLEYMAN DEMİREL	3	BÜLENT ARINÇ	1
İSMAİL CEM	1	CEM UZAN	1

Turgut Özal, Atatürk, Bülent Ecevit GP'lilerin çoğunun en beğendikleri liderlerdir. Çoğu GP'li ise günümüzde başarılı bir lider olmadığı görüşündedir. GP'li seçmen içinde en çok beğenilen lider Erkan Mumcu olarak belirtilmiştir.

GP Seçmeninin Geçmişten Bugüne En İyi Olduğunu Düşündükleri Liderler

GP Seçmeninin Günümüzde En İyi Olduğunu Düşündükleri Liderler

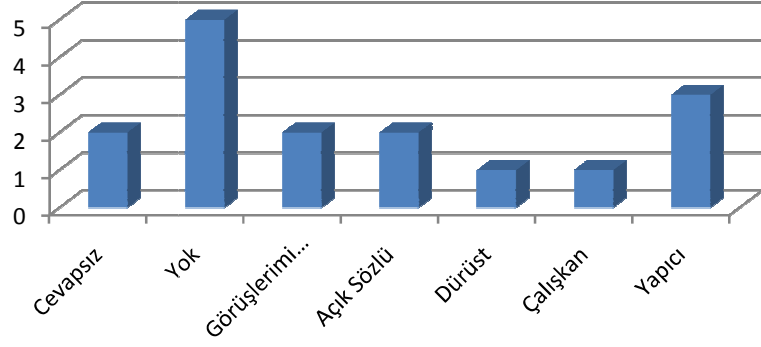

o.DTP Seçmeninın Parti Liderleri Hakkında Olumlu ve Olumsuz Görüşleri

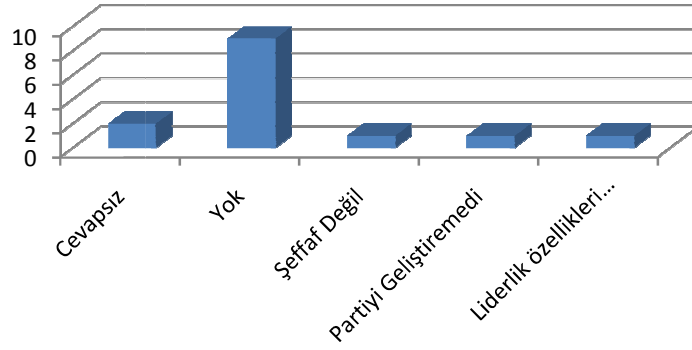
Olumlu Düşünceleri		Olumsuz Düşünceleri	
Cevapsız	2	Cevapsız	2
Yok	5	Yok	9
Görüşlerimi Yansıtıyor	2	Şeffaf Değil	1
Açık Sözlü	2	Partiyi Geliştiremedi	1
Dürüst	1	Liderlik Özellikleri Taşımıyor	1
Çalışkan	1		
Yapıcı	3		

DTP seçmeninın çoğu parti liderlerinin beğendikleri bir özelliğinin olmadığı görüşündedir. Geri kalan DTP'li içinse parti liderleri yapıcı, açık sözlü, görüşlerini yansıtan, dürüst ve çalışkandır. DTP'li seçmenin büyük bir çoğunluğu parti liderlerinin beğenmedikleri bir özelliğinin olmadığını belirtmişlerdir. Bunun yanında şeffaf olmaması, partiyi geliştirememesi, liderlik özellikleri taşımaması parti lideriyle ilgili en beğenilmeyen özellikler olarak belirtilmiştir.

DTP Seçmeninin Parti Lideri Hakkında Olumlu Düşünceleri

DTP Seçmeninin Parti Lideri Hakkında Olumsuz Düşünceleri

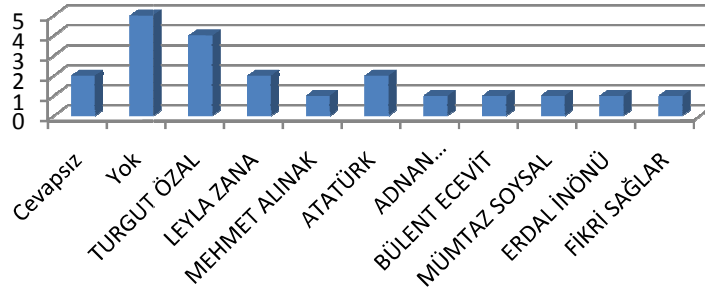

p.DTP Seçmeninin Geçmişten Bugüne ve Günümüzde En Beğendiği Liderler

Geçmişten Günümüze En İyi Üç Lider		Günümüzde En İyi Üç Lider	
Cevapsız	2	Cevapsız	2
Yok	5	Yok	6
TURGUT ÖZAL	4	MELİH GÖKÇEK	1
ATATÜRK	2	OSMAN BAYDEMİR	1
ADNAN MENDERES	1	ABDULLAH ÖZALAN	1
BÜLENT ECEVİT	1	RECEP TAYYİP ERDOĞAN	1
MÜMTAZ SOYSAL	1	ZÜLFÜ LİVANELİ	1
ERDAL İNÖNÜ	1	MUSTAFA SARIGÜL	1
		LEYLA ZANA	2
		MEHMET ALINAK	1
		FİKRİ SAĞLAR	1

DTP seçmeninin büyük bir bölümü geçmişten günümüze beğendiği bir liderin olmadığını söylemişlerdir. Kalan DTP'li seçmenin en beğendiği liderler başta Turgut Özal olmak üzere, Atatürk, Adnan Menderes, Bülent Ecevit, Mümtaz Soysal ve Erdal İnönü'dür. DTP'lilerin çoğunun günümüzde de beğendikleri bir lider yoktur.

DTP Seçmeninin Geçmişten Bugüne En İyi Olduğunu Düşündükleri Liderler

DTP Seçmeninin Günümüzde En İyi Olduğunu Düşündükleri Liderler

q.YTP Seçmeninin Parti Liderleri Hakkında Olumlu ve Olumsuz Görüşleri

Olumlu Düşünceleri	Olumsuz Düşünceleri	
Cevapsız	2 Cevapsız	2
Yok	1 Yok	2
Eğitilmiş	2 Halka inemiyor	2
Barışçı	1 İkna özelliği yok	3
Dürüst	2 Hizipçi	1
Vizyon sahibi	2 Milliyetçi değil	1
Halkla iç içe	3 Yetkin değil	1

YTP seçmeni parti liderlerinin halkla iç içe, vizyon sahibi, dürüst ve eğitilmiş olmasını beğenirken, ikna özelliği olmamasını en beğenmedikleri özelliği olarak belirtmişlerdir.

r.YTP Seçmeninin Geçmişten Bugüne ve Günümüzde En Beğendiği Liderler

Geçmişten Günümüze En İyi Üç Lider	Günümüzde En İyi Üç Lider	
Cevapsız	1 Cevapsız	1
Yok	2 Yok	1
ATATÜRK	3 ABDULLAH GÜL	1
ADNAN KAHVECİ	2 ALTAN ÖYMEN	1
TURGUT ÖZAL	3 ERKAN MUMCU	1
BÜLENT ECEVİT	2 RECEP TAYYİP ERDOĞAN	2
İSMAİL CEM	2	
SÜLEYMAN DEMİREL	1	

YTP seçmeninin geçmişten günümüze en beğendikleri liderlerin başında Atatürk ve Turgut Özal gelmektedir. Adnan Kahveci, Bülent Ecevit, İsmail Cem ve Süleyman Demirel beğenilen diğer liderlerdir. YTP seçmeni için günümüzde en beğenilen liderler ise başta Recep Tayyip Erdoğan olmak üzere Abdullah Gül, Altan Öymen ve Erkan Mumcu'dur.

s.BBP Seçmeninin Parti Liderleri Hakkında Olumlu ve Olumsuz Görüşleri

Olumlu Düşünceleri		Olumsuz Düşünceleri	
Cevapsız	1	Cevapsız	1
Yok	3	Yok	4
Hemfikirlilik	1		
Kararlı	1		

Az sayıdaki BBP seçmeni liderleriyle hem fikir olduklarını ve liderlerini kararlı bulduklarını, beğenmedikleri özelliklerinin ise olmadığını belirtmişlerdir.

t.BBP Seçmeninin Geçmişten Bugüne ve Günümüzde En Beğendiği Liderler

Geçmişten Günümüze En İyi Üç Lider		Günümüzde En İyi Üç Lider	
Cevapsız	1	Cevapsız	1
Yok	1	Yok	2
ADNAN MENDERES	2	HAYDAR BAŞ	1
TANSU ÇİLLER	1		
NECMETTİN ERBAKAN	1		

BBP seçmeninin geçmişten günümüze en beğendiği liderler başta Adnan Menderes olmak üzere, Tansu Çiller ve Necmettin Erbakan, günümüzün en beğenilen lideri ise Haydar Baş'tır.

u.SP Seçmenin Parti Liderleri Hakkında Olumlu ve Olumsuz Görüşleri

Olumlu Düşünceleri		Olumsuz Düşünceleri	
Cevapsız	2	Cevapsız	2
Deneyimli	1	Liderlik özellikleri taşıyor	2
Uzlaşmacı	2		
Geleneksel	1		

Ankete katılan çok az sayıdaki SP seçmeni liderlerinin deneyimli, uzlaşmacı ve geleneksel olduğu görüşündedir. Liderlik özellikleri taşıması liderleriyle ilgili en beğenmedikleri özelliktir.

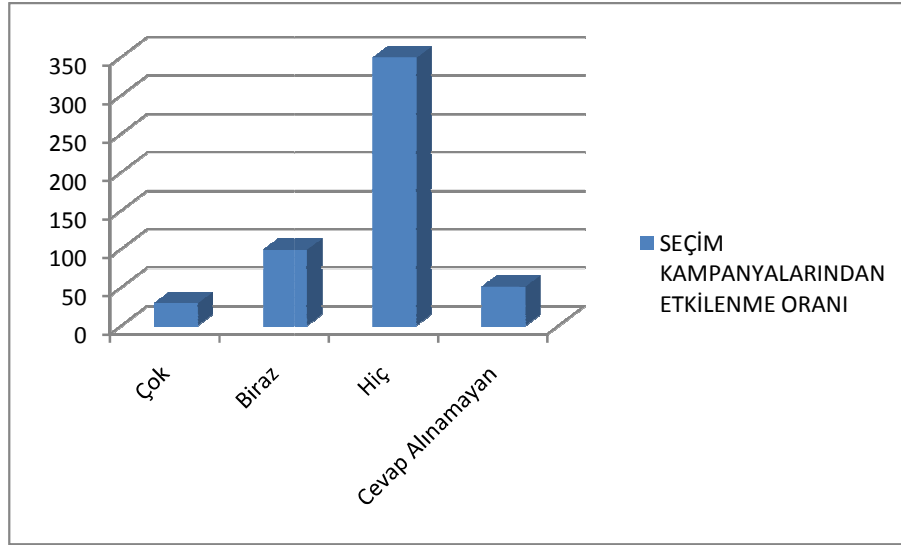
v.SP Seçmenin Geçmişten Bugüne ve Günümüzde En Beğendiği Liderler

Geçmişten Günümüze En İyi Üç Lider	Günümüzde En İyi Üç Lider	
Cevapsız	2 Cevapsız	3
ATATÜRK	1 RECEP TAYYİP ERDOĞAN	1
NECMETTİN ERBAKAN	1 ABDULLAH GÜL	1
SÜLEYMAN DEMİREL	1	

SP'li seçmen için geçmişten günümüze en başarılı liderler Atatürk, Necmettin Erbakan ve Süleyman Demirel'dir. Günümüzün liderleri olarak Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül'ü göstermişlerdir.

3.3.36. Seçim Kampanyalarından Etkilenme Oranı

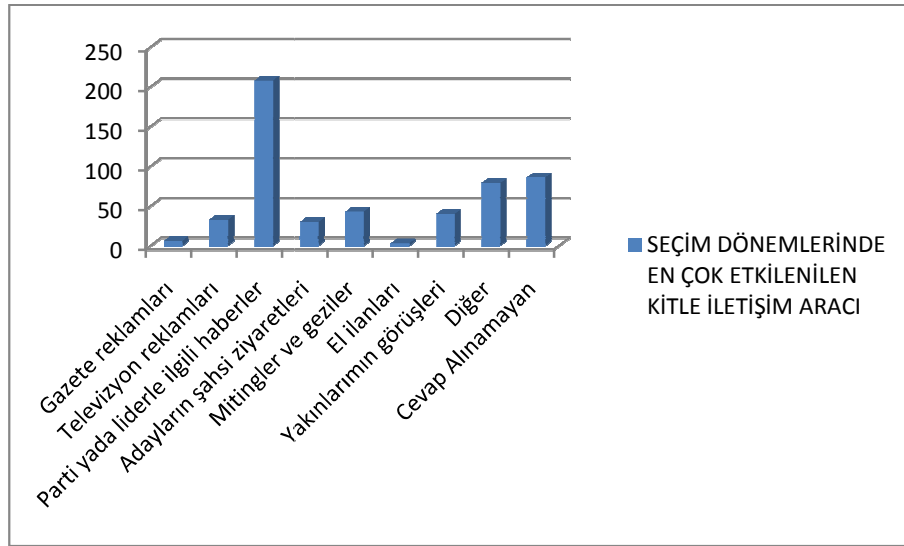
SEÇİM KAMPANYALARINDAN ETKİLENME ORANI		
	%	
Çok	5,49	29
Biraz	18,75	99
Hiç	66,1	349
<i>Cevap Alınamayan</i>	9,66	51
TOPLAM	100	528

Ankete katılanların yüzde 66.1 gibi çok yüksek oranı seçim kampanyalarından hiç etkilenmediklerini söylemiştir. Biraz etkileniyorum diyenlerin oranı yüzde 18,75, çok etkileniyorum diyenlerin oranı ise yüzde 5,49'dur.

3.3.37.Seçim Dönemlerinde En Çok Etkilenilen Kitle İletişim Aracı

SEÇİM DÖNEMLERİNDE EN ÇOK ETKİLENİLEN KİTLE İLETİŞİM ARACI	%	
Gazete reklamları	1,14	6
Televizyon reklamları	6,25	33
Parti yada liderle ilgili haberler	39,39	208
Adayların şahsi ziyaretleri	5,68	30
Mitingler ve geziler	8,14	43
El ilanları	0,57	3
Yakınlarımla görüşleri	7,58	40
Diğer	14,96	79
<i>Cevap Alınamayan</i>	16,29	86
TOPLAM	100	528

Seçim dönemlerinde ankete katılanları en çok parti ya da liderle ilgili haberler (yüzde 39,39), en az el ilanları (yüzde 0,57) etkilemektedir. Mitingler ve geziler (yüzde 8,14), yakınlarımla görüşleri (yüzde 7,58) ve televizyon reklamları (yüzde 6,25) katılımcıların etkilendiği diğer iletişim araçlarıdır.

3.3.38. Gelecek Seçimlerde Oy Kazandıracığı Düşünülen Siyasal Değer

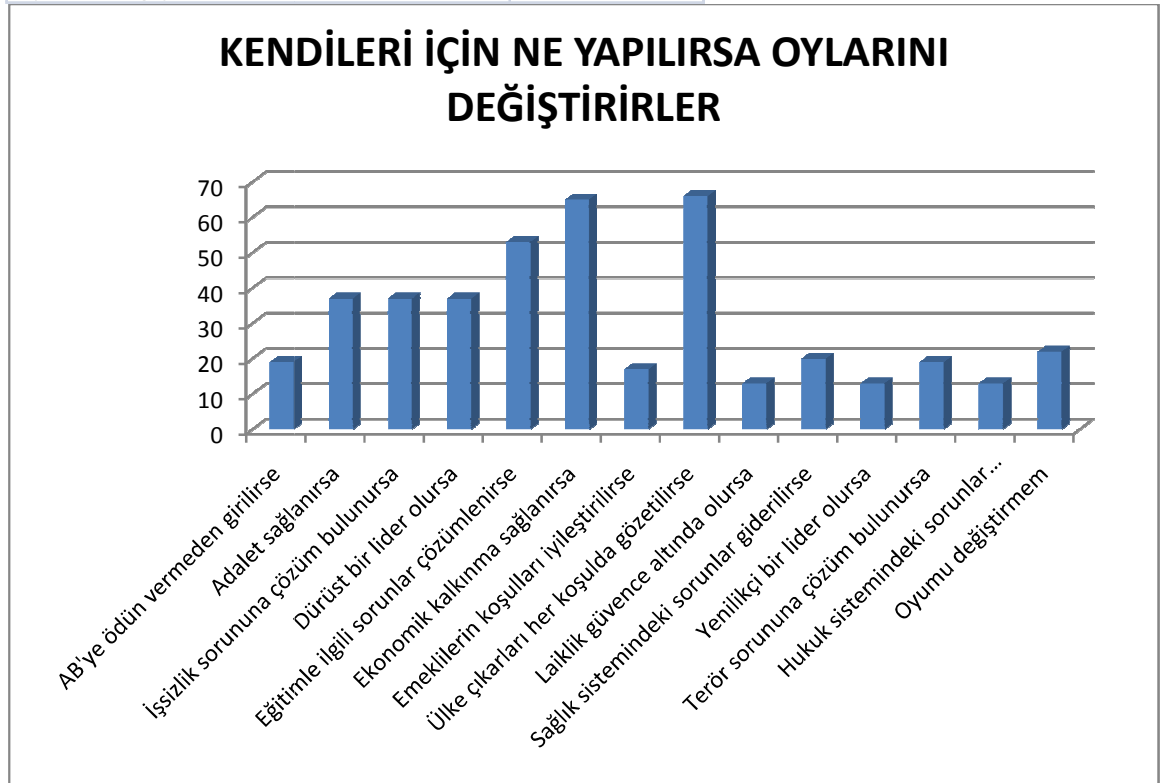
GELECEK SEÇİMLERDE OY KAZANDIRACAĞI DÜŞÜNÜLEN DEĞER	
Demokrasi	17
DYP	15
Ekonomi	21
Din	19
Dürüstlük	26
Eğitim	17
Halka hizmet	17
Laiklik	20
Milliyetçilik	47
Sağ	16
Sol	17
Bilmiyorum	18
Özgürlük	23
AKP	59
ANAP	12
Hiçbiri	17

Araştırmanın bir sonraki seçimlere yönelik hangi siyasal değerlerin oy kazandıracığını düşünüyorsunuz sorusuna AKP ve milliyetçilik diyenlerin oranı oldukça yüksektir. Ekonomi ve dürüstlük de en çok oy kazandıracak değerler arasında belirtilmiştir.

3.3.39.Kendileri İçin Ne Yapılırsa Oylarını Değiştirirler?

KENDİLERİ İÇİN NE YAPILIRSA OYLARINI DEĞİŞTİRİRLER	
AB'ye ödün vermeden girilirse	19
Adalet sağlanırsa	37
İşsizlik sorununa çözüm bulunursa	37
Dürüst bir lider olursa	37
Eğitimle ilgili sorunlar çözümlenirse	53
Ekonomik kalkınma sağlanırsa	65
Emeklilerin koşulları iyileştirilirse	17
Ülke çıkarları her koşulda gözetilirse	66
Laiklik güvence altında olursa	13
Sağlık sistemindeki sorunlar giderilirse	20
Yenilikçi bir lider olursa	13
Terör sorununa çözüm bulunursa	19
Hukuk sistemindeki sorunlar giderilirse	13
Oyumu değiştirmem	22

Kendileri için ne yapılırsa oylarını değiştirecekleri sorusuna verilen yanıtlar, katılımcıların ülke çıkarları ve ekonomiyi öncelikledikleri, eğitimle ilgili yapılacakların da oylarını değiştirebileceğini ortaya koymuş, oylarını değiştirmelerinde en etkisiz faktörler ise laiklik, yenilikçi bir lider ve hukuk sistemindeki sorunların giderilmesi olmuştur.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Düşünce ve eylem, bir yandan insanın yaşama ilişkin varlığını gerçeklerken, diğer yandan bu varlığı dönüştürme gücüne de sahiptir. “Söz” ü başlatan bu güç anlamı da mümkün kılarak varlık alanına ilişkin tüm güç savaşlarının özünü oluşturur. İnsan bu savaşımında kazanır ya da kaybederken yitirdiklerinin yerine yenisini koyabilme bir anlamda tüketirken yeniden üretebilme yetisine de sahip olduğunu kanıtlar. Siyasal olan ise hiç kuşkusuz güç savaşlarının alanıdır ve hiçbir savaş iktidar gerçeğinden bağımsız ele alınamayacağı gibi iktidar da tüm gücünün ve bu gücün dayanağı meşruiyetinin kaynağı değerler alanından bağımsız değildir. İktidarın –kültürleşmenin baş kaynağı olarak- her yerdeliği derken de olan ve vurgulanan asıl bu gerçekliktir.

İnsanın varlık alanında karşılaştığı ya da ürettiği düşünce ve eylem ikiliğini anlamlandıran değer, yine varlık alanındaki tüm sistemleri etkileyen ve hatta kapsayan siyasal düzlemin -toplumsallaşma ve kültürleşme sonucu- değişken ve bir o kadar mutlak belirleyicisidir. Zaman ve koşul bu değişkenlik ve mutlaklığın ölçütüdür. Bu nedenledir ki her çağ için geçerli ve mutlak olan bir değer alanından söz edilemez. Fakat bu gerçek eskiyen yönüyle bile olsa değerlerin değerliliğini kaybetmesi diye bir şeyin söz konusu olamayacağını da içinde barındırır. Zaman ve koşulla içerimi, önemliliği ve anlamı değişse de o çağ, toplum ya da insan için vurgusu hep aynı kalır.

“Sorgulanmayan yaşam anlamsızdır” sözünden yola çıkarak değerlerin siyasal düşünce ve tercihi nasıl biçimlendirdiği, bu biçimlendirmeyi sağlayan tüm değişken ve güçler de dahil edilerek açıklanan bu araştırmanın temelini oluşturan en önemli ve en önemsiz değer dağılımı sonuçlarına bakıldığında, katılımcıların büyük çoğunluğu Sağlık, Eşitlik ve Anamlı bir yaşam değerlerinin kendileri için en önemli değerler olduğunu belirtmişlerdir. Bu değerleri, Özgürlük, Toplumsal düzen, İç huzur, Barış içinde bir dünya, Aile güvenliği değerleri izlemektedir. Görüşülen kişiler için en önemsiz değer Heyecanlı bir yaşam değeridir. Zengin olmak, Sosyal güç sahibi olmak,

Otorite sahibi olmak, Zevk İsteklerine düşkün olmak ve Bağıllık duygusu görüşülen kişiler için en önemsiz değerlerdir.

Bu sonuçlar görüşülen kişiler için en önemli değerlerin güvenlik ve evrensellik, en önemsiz değerlerin ise güç ve hazcılık değerleri üzerinde yoğunlaştığını, uyarılma geleneksellik ve güvenliğin de eşit düzeyde bir dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla güvenlik ve evrensellik en önemli, güç en önemsiz değer yığılımıdır.

En önemli değer olarak gösterilen değerlerin güvenlik, en önemsiz gösterilen değerlerin ise güç değer grupları arasında yığılma göstermesi, sürekli bir tehdit altında bulunduğu düşüncesi ve gerçeğiyle yaşayan, korkularıyla yönetilen bir kültür yapısına sahip bir toplumda, güvenliğin sağlanmasına duyulan gereksinimin öncelikleri belirlediğinin bir kanıtıdır. Diğer yandan, baskı geleneği, otorite ya da sosyal güç sahibi olmayı bir değer olmaktan çıkarmış görünmektedir.

En önemli ve en önemsiz değer dağılımı cinsiyet ve yaşa göre ele alındığında şu sonuçlarla karşılaşılmıştır; kadınlar en çok sağlıklı olmak, eşitlik, anlamlı bir yaşam, iç huzurluk ve özgürlüğü; erkekler, yine eşitlik, sağlık, anlamlı bir yaşam, toplumsal bir düzen ve özgürlük değerlerini en önemli bulurken, barış içinde bir dünya ve aile güvenliği değerlerini de bu grup içinde belirtmişlerdir. Bu sonuçlar, eşitlik ve özgürlüğün her iki cinsiyet için de, sağlık kadar önem taşıyan, iç huzurunun daha çok kadınlar, ulusal güvenliğince daha çok erkeklerin en önemli bulduğu bir değer olduğunu göstermesi bakımından anlamlıdır. Ayrıca araştırmanın çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu düşünüldüğünde, özellikle 18-23 yaş arası genç kadın ve erkekler için, bir değer olarak anlamlı bir yaşam arayışının öne çıktığı görülmektedir. Gerçekten de giderek anlamını yitiren bu çağın gençliği yaşama dair anlamları üretmede ya da keşfetmede güçsüz bırakılmışlardır. Bu yaş grubu anlamlı bir yaşam değerini en önemli bulurken, 29-33 yaş grubu için en önemli değer iç huzurdur. Sağlıklı olmak, eşitlik, özgürlük, toplumsal düzen diğer yaş gruplarının en önemli buldukları değerleridir.

Eğitim d¼zeyi açısından ele alındığında da yine sağlık, eşitlik, ¼zg¼rl¼k, anlamlı bir yaşam ve i huzur değerleriyle karşılaşılmaktadır.

B¼y¼k çoğunluğu sadece oy kullanan ve siyaseti sadece izleyen katılımcılar, siyasal tercihlerini belirlemelerinde en etkili fakt¼r¼n kendileri olduğunu, bunun yanında sosyal evre ve arkadaşlarından da etkilendiklerini belirtmişler, deneyimlerini ve televizyonu en etkisiz fakt¼rler olarak g¼stermiřlerdir. Siyaseti sadece izleyenlerin siyasal tercihlerini, deneyimlerinin y¼nlendiremeyeceđi açıktır. Bunun yanında, işlevi giderek daha çok eğlenceye indirgenen televizyonun katılımcılar tarafından da siyasal tercihleri y¼nlendirmede etkisiz olduğunun d¼ř¼n¼lmesi eğlence işlevine yapılan vurguyu bir kez daha ortaya koymaktadır. Katılımcılar, televizyonu bir eğlence aracı olarak g¼rmektedir. Siyasetle ilgilenme d¼zeyi açısından bir diğer ¼nemli sonuç ise her zaman muhalifimdir diyenlerin oranının çok d¼ř¼k olmasıdır. Bu sonuç, muhalif bir k¼lt¼re sahip olunmadığını bir kez daha kanıtlamaktadır.

Ankete katılan kişilerin b¼y¼k çoğunluğu kendini siyasal g¼r¼ř olarak tam merkezde g¼rmektedir. Aşırı sol ve sağda olanların oranı birbirine yakındır. Bu başlık altında verilen yanıtlarla ilgili diğer bir y¼ksek oran ise aşırı sol, merkez sol, merkez, merkez sağ ve aşırı sağ g¼r¼řlerinden hiçbirine katılmıyorum diyenlerin oranıdır. Araştırmaya katılan ve merkez solda olduğunu s¼yleyenler, merkez sağda olduğunu s¼yleyenlerin neredeyse iki katıdır. Bu sonuçları destekler bir biçimde ankete katılanların b¼y¼k çoğunluğu kendini laik ve milliyetçi olarak tanımlamakta, bu iki g¼r¼řten sonra en y¼ksek oran sosyal demokrat ve demokratlara ait olmaktadır. G¼r¼ř¼n¼ belirten kişiler içinde en d¼ř¼k oran ise kendini kom¼nist olarak tanımlayanlara aittir. Ankete katılan kadınların çoğu laik ve milliyetçidir. Kadınların sadece çok k¼¼k bir oranı kom¼nist ve liberaldir. Erkeklerde de en y¼ksek oran milliyetçi olduğunu s¼yleyenlere en d¼ř¼k oran da kom¼nistlere aittir. Siyasal açıdan kendilerini nasıl tanımladıkları sorusuna yaş grupları açısından bakıldığında her yaş grubunun kendini en çok milliyetçi ve laik olarak en az ise kom¼nist olarak tanımladığı g¼r¼lmektedir.

Okuma yazma bilmeyenler kendilerini siyasal açıdan en çok milliyetçi ve laik, okur yazar olanlar en çok demokrat, milliyetçi, İslamcı ve laik, ilköğretim mezunları en çok milliyetçi, laik ve İslamcı, lise mezunları en çok milliyetçi ve laik, üniversite mezunları laik, sosyal demokrat, milliyetçi ve demokrat, lisansüstü/doktora mezunları ise laik olarak tanımlamıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda, sosyal demokrat, komünist ve İslamcı olmanın eğitim düzeyi ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir.

3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleri'nde, büyük çoğunluk oy kullanmamış, AKP ve CHP kalan çoğunluğun siyasal parti tercihleri olmuştur. AKP görüşülen kişiler içinde en yüksek oy oranına, BBP en düşük oy oranına sahip partidir. AKP'ye oy verenlerin çoğu kendini demokrat, milliyetçi, İslamcı ve laik olarak tanımlamaktadır. CHP'ye oy verenler, sosyal demokrat ve laik, MHP, DYP ve ANAP'a oy verenler milliyetçi, GP'ye oy verenler demokrat ve milliyetçi, SP'ye oy verenler islamcı ve sosyal demokrat, DTP'ye oy verenler sosyal demokrat, DSP'ye oy verenler sosyal demokrat ve laik olarak tanımlamıştır. Kendini laik olarak tanımlayanların önemli bir çoğunluğunun AKP'ye oy vermesi, AKP'nin merkezde yer aldığı düşünülmesini ve ideolojiden çok ekonominin tercihleri yönlendirmede belirleyici olduğunu düşündürmektedir. Çünkü, oy verdikleri partinin tercih nedeni sorulduğunda en yüksek oran görüşlerime uygun olduğu için yanıtına, en düşük oransa adayları beğendiğim için yanıtına aittir. Araştırma sonucuna göre 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde parti liderleri, adaylar ve icraatlar tercih nedeni olarak çok fazla etkili olmamıştır. Görüşlerine uygun olması, liderden de adaylardan da icraatlardan da daha önemlidir. Ankete katılanlar, bir sonraki genel seçimlerde yine aynı partiye oy vereceklerini söylemiştir. 22 Temmuz 2007 seçimleri de bu sonuçları destekler niteliktedir.

Katılımcıların genel seçimlerdeki parti tercihleri ile yerel seçimlerdeki tercihleri birbiri ile örtüşmektedir. Katılımcıların en çok tercih ettikleri partiler AKP ve CHP'dir. 2003 yerel seçimlerinde oy verdikleri partinin tercih nedeni sorulduğunda, cevap vermeyenlerden sonra en yüksek oran görüşlerime

uygun olduğu için yanıtına, en düşük oransa genel seçim tercih nedeninden farklı olarak halka yakın olduğu için yanıtına aittir. Yine sonuçlar 2003 yerel seçimlerinde de parti liderinin çok fazla etkili olmadığını göstermiştir. İcraatlarını beğendiğim için yanıtı ile denemek için yanıtı birbirine yakındır. Görüşlerine uygun olduğu, liderini, adaylarını ve icraatlarını beğendiği ve halka yakın olduğu için oy verenlerin çoğu bir sonraki seçimlerde aynı partiye oy vereceklerini belirtmişlerdir. Buna karşılık denemek için oy verenler aynı partiye oy vermeyeceklerini söylemişlerdir. Görüşlerine uygun olduğu için oy verenlerin çoğu ise aynı partiye oy verme konusunda kararsızdır. Yerel yönetimlerin siyasal partiler için anlamı halka daha yakın, onların sorunlarına daha taraf bir yönetim birimi olmasından kaynaklanır. Ancak, bu araştırmaya katılan seçmen kitlesi halka yakınlığın en düşük düzeyde tercih sebebi olduğunu söylemiş, görüşlerine uygun olmasını yakınlığından daha çok önemsedini ortaya koymuştur. Aynı şekilde görüşlerine uygun olduğu için oy veren seçmenler, bir sonraki seçimlerde aynı partiye oy vereceklerini, denemek için oy verenler de seçimlerinden memnun olmadıklarını ve bir sonraki yerel seçimde oy verdikleri partiyi tercih etmeyeceklerini söylemişlerdir. Bu sonuçlar, bir sonraki yerel seçim sonuçlarının belirlenmesinde kararsızların ve ilk kez oy kullanacakların etkili olacağını göstermektedir.

Katılımcıların çoğu partilerini başarılı bulmamakta ve başarılı bulma konusunda kendilerini kararsız hissetmektedir. Partinizin başarılı olduğu alanlar hangileridir sorusuna yüksek orandaki katılımcı yanıt vermemiş, verilen yanıtlarda ise çevre en başarılı, ekonomi ise en az başarılı bulunan alan olmuştur. Bu yanıt katılımcıların eşitlik değerini en önemli değerlerden biri olarak görmeleri gözönüne alındığında oldukça önemli bir veridir. Ankete katılanların büyük çoğunluğu partilerini ülke ekonomisi ve uluslararası ilişkiler alanında başarısız bulmuş, bu oranı eğitim ve adalet izlemiştir. Araştırmaya katılanlar, oy verdikleri partinin kendi değerlerine uymadığını belirtmiştir. Oy verdikleri partinin kendi değerlerine uygunluğu konusunda kararsız olanlar ile değerlerine uygun olduğunu söyleyenlerin oranı da

yüksektir. AKP'ye oy verenler sağlıklı olmak, anlamlı bir yaşam, barış içinde bir dünya, eşitlik ve aile güvenliği değerlerine; CHP'ye oy verenler sağlık, eşitlik, barış içinde bir dünya, özgürlük ve toplumsal düzen değerlerine; MHP'ye oy verenler ise eşitlik, manevi bir yaşam ve ulusal güvenlik değerlerine önem vermektedir. Eşitlik, tüm partilerin seçmeni için ortak bir değerdir. AKP ve CHP'ye oy verenler sağlık değerini öncelerken, MHP'ye oy verenler, eşitlik değerini öncelmiştir. CHP'liler için özgürlük ve toplumsal düzen değerlerine verilen önem düzeyi AKP'li seçmenden fazla olurken, anlamlı bir yaşam ve aile güvenliği değeri AKP'li seçmenler için CHP'lilerden yüksek olmuştur.

Araştırmada saptanan diğer bir grup sonuç da katılımcıların partilerini başarılı bulma durumlarıdır. Katılımcıların oylarını kullanma nedenlerine göre partilerini başarısız buldukları alanlara bakıldığında görüşlerine uygun olduğu, icraatlarını, adaylarını beğendiği ve denemek için oy verenler, seçtikleri partiyi en çok ülke ekonomisi alanında, liderini beğendikleri için oy verenler ise eğitim alanında başarısız bulmuştur. Görüşlerine uygun olduğu, liderini ve adaylarını beğendiği için partilerine oy verenlerin partilerini en başarılı buldukları alan uluslararası ilişkiler, icraatlarını beğendiği ve denemek için oy verenlerin en başarılı buldukları alan çevre, halka yakın olduğu için oy verenlerin en başarılı buldukları alan ise adalet ve çevredir. Yine oy verilen partinin başarılı ve başarısız alanları değerlendirildiğinde, ülke ekonomisinin en çok başarısız bulunan alan olduğu görülmektedir. Oy verdikleri partiyi ülke ekonomisi alanında başarılı bulanların çoğu uluslararası ilişkiler ve eğitim alanında; uluslararası ilişkiler, sağlık, adalet, çevre, eğitim alanında başarılı bulanların çoğu ülke ekonomisi alanında başarısız bulmaktadır.

Araştırmanın liderlerle ilgili sonuçlarından en önemlisi parti liderinin başarılı bulunma durumudur. Ankete katılanların büyük çoğunluğuna göre oy verdikleri partinin lideri başarılı değildir. Diğer yandan önemli bir çoğunluğunsa liderlerini başarılı bulduğu ve bu oranı kararsızların izlediği gözlenmektedir.

Araştırmaya katılan AKP seçmeninin büyük çoğunluğunun Recep Tayyip Erdoğan'la ilgili olumlu düşünceleri yoktur. Liderlerinde en beğendikleri özellik ise dürüst olmasıdır. Halkla iç içe olması, çalışkan olması, dinamik olması, kararlı ve yetkin olması AKP seçmeninin liderleriyle ilgili diğer olumlu görüşleridir. Beğenmedikleri özelliklerinin ne olduğu sorusuna verilen yanıtlardan seçmenin büyük çoğunluğunun liderlerinin beğenmediği özelliğinin olmadığı sonucu çıkmıştır. Bütün toplumsal tabana yönelik ikna özelliğinin yüksek bulunmaması, dürüst ve yetkin olmaması, agresif olması, kadrolaşma ve kayırma yapması liderleriyle ilgili en beğenmedikleri özelliklerdir. AKP seçmeninin en beğendiği lider Turgut Özal'dır. Atatürk ve Adnan Menderes'i geçmişten bugüne en beğenilen lider olarak gören kişilerin sayıları birbirine eşittir. Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel de AKP seçmeninin en beğendiği liderlerdir. AKP'ye oy veren ve soruyu yanıtlayanlara göre günümüzün en iyi lideri Recep Tayyip Erdoğan'dır. Günümüzde iyi bir liderin olmadığını düşünenlerin oranı da oldukça fazladır. AKP seçmeni parti liderleri Erdoğan'ın dışında Abdullah Gül ve Erkan Mumcu'yu da bir lider olarak beğenmektedir.

CHP seçmeninin Deniz Baykal'ın en çok beğendikleri özelliği dürüstlüğüdür. CHP'li seçmenler liderlerinin ayrıca yetkin olması ve laikliğini de en beğendikleri özellikleri olarak belirtmişlerdir. En beğendiğiniz özellikleri sorusuna yok yanıtını veren kişi sayısı oldukça yüksektir. En beğenmediğiniz özellikleri sorusunda ise beğenmediği özelliği olmadığını söyleyenler çoğunluğu oluşturmaktadır. En beğenilmeyen özellikleri yetkin olmaması, muhalif, koltuk sevdalısı olması ve ikna özelliğinin olmamasıdır. CHP seçmeninin geçmişten bugüne en beğendiği lider Atatürk'tür. Atatürk'ten sonra Bülent Ecevit, İsmet İnönü, Turgut Özal ve İsmail Cem CHP'liler tarafından en beğenilen liderlerdir. Günümüzde en beğendiği lider sorusuna CHP'lilerin çoğu yok yanıtını vermiştir. En beğendikleri lider ise Deniz Baykal'dır. Ancak Baykal'ı beğenenlerin yarısı kadar CHP'li seçmen Recep Tayyip Erdoğan ve Erkan Mumcu'yu da günümüzün liderleri arasında gördüğünü söylemiştir.

ANAP seçmeninin çoğu parti liderlerinin en beğendikleri özelliği sorusunu yanıtsız bırakmıştır. İkna edici konuşması, kararlı olması, ciddiyeti, dürüstlüğü, eğitimi ve dinamik olması Erkan Mumcu ile ilgili en beğendikleri özelliklerdir. Beğenmedikleri özelliklerine ANAP'lıların çoğu yok yanıtı vermiştir. Yetkin ve dürüst değil, ekonomide başarısız, kendine aşırı güveni var ve liderlik özellikleri taşıyor yanıtları liderleriyle ilgili beğenmedikleri özelliklerdir. ANAP seçmeninin çoğu geçmişten günümüze en beğendiği lider olarak Turgut Özal'ı seçmiştir. Atatürk, Adnan Menderes ve Bülent Ecevit de en sevdiği liderlerdir. Bugünün en beğenilen lideri sorusuna yanıt vermeyen çok fazla sayıda ANAP'lı bulunmaktadır. Yine aynı soruya verilen günümüzde beğendiğim lider yok yanıtı ikinci en yüksek oranı oluşturmaktadır.

DSP seçmeninin çoğu Zeki Sezer ile ilgili olumlu ve olumsuz görüşlerinin ne olduğu sorusunu yanıtsız bırakmıştır. Parti liderleriyle ilgili en beğendikleri özellik dürüstlük ve kararlılığıdır. En beğenmedikleri özelliği ise yetkin olmamasıdır. DSP seçmeninin geçmişten günümüze en beğendiği liderler Bülent Ecevit, Turgut Özal ve Atatürk'tür. Günümüzde en beğendikleri lider sorusuna çoğu DSP'li yok yanıtı vermiştir. Mustafa Sarıgül, Recep Tayyip Erdoğan, Deniz Baykal, Yaşar Nuri Öztürk ve Ahmet Necdet Sezer'in en beğendikleri günümüz liderleri olduğunu söyleyen DSP'liler parti liderleri Zeki Sezer'e bu başlık altında yer vermemiştir.

Araştırmaya katılan ve soruya yanıt veren MHP'lilerin çoğu Devlet Bahçeli'nin beğendikleri özelliğinin olmadığını söylemişlerdir. En beğenilen özelliği ise dürüstlüğüdür. Atatürk, Turgut Özal, Alpaslan Türkeş ve Bülent Ecevit MHP'lilerin geçmişten günümüze en beğendikleri liderler olurken, günümüzün en iyi lideri sorusuna çoğu MHP'li yanıt vermemiştir. Yanıt verenlerin çoğuna göre ise günümüzün en iyi lideri Devlet Bahçeli'dir.

Araştırmaya katılan DYP seçmenlerinin çoğu bu soruya yanıt vermemiş ve yine çoğu seçmen Mehmet Ağar'ın beğendikleri bir özelliği olmadığını söylemiştir. Geri kalan seçmen, liderlerinin halkçı, demokrat, laik ve tutarlı özelliklerinin en beğendikleri özellikler olduğunu belirtmişlerdir. Liderlerinin en beğenmedikleri özellikleri sorusunu büyük bir kısmı yanıtız bırakmış, ikinci yüksek orandaki seçmen ise beğenmedikleri özelliklerinin olmadığını söylemiştir. Yetkin değil, devletçi, ikna özelliği yok bu başlık altında verilen diğer yanıtlardır. DYP seçmeni geçmişten bugüne başta Süleyman Demirel olmak üzere Turgut Özal, Alparslan Türkeş, Bülent Ecevit ve Tansu Çiller'in en beğendikleri liderler olduğunu belirtmişlerdir. DYP seçmeninin çoğunun yanıtız bıraktığı günümüzde beğendikleri liderin kim olduğu sorusuna büyük bir çoğunluk yok yanıtı vermiştir. Deniz Baykal ve Mehmet Ağar DYP'lilerin günümüzde beğenilen lider olarak belirttikleri liderlerdir. GP'li seçmenin büyük bir çoğunluğu Cem Uzan'ın beğendikleri bir özelliği olmadığını söylemiştir. Başta dinamikliği olmak üzere, karizması, dürüstlüğü, güçlü olması, AB'ye karşı olması, iyi bir aile reisi olması, çalışkan, kararlı ve yürekli olması GP'lilerin liderleriyle ilgili belirttikleri beğendikleri özelliklerdir. Turgut Özal, Atatürk, Bülent Ecevit GP'lilerin çoğunun en beğendikleri liderlerdir. Çoğu GP'li ise günümüzde başarılı bir lider olmadığı görüşündedir. GP'li seçmen içinde en çok beğenilen lider Erkan Mumcu olarak belirtilmiştir. DTP seçmeninin çoğu Ahmet Türk ile ilgili beğendikleri bir özelliğinin olmadığını görüşündedir. Geri kalan DTP'li içinse parti liderleri yapıcı, açık sözlü, görüşlerini yansıtan, dürüst ve çalışkandır. DTP'li seçmenin büyük bir çoğunluğu parti liderlerinin beğenmedikleri bir özelliğinin olmadığını belirtmişlerdir. Bunun yanında şeffaf olmaması, partiyi geliştirememesi, liderlik özellikleri taşımaması parti lideriyle ilgili en beğenilmeyen özellikler olarak belirtilmiştir. DTP seçmeninin büyük bir bölümü geçmişten günümüze beğendiği bir liderin olmadığını söylemişlerdir. Kalan DTP'li seçmenin en beğendiği liderler başta Turgut Özal olmak üzere, Atatürk, Adnan Menderes, Bülent Ecevit, Mümtaz Soysal ve Erdal İnönüdür. DTP'lilerin çoğunun günümüzde de beğendikleri bir lider yoktur.

Merhum İsmail Cem'in YTP seçmeninin geçmişten günümüze en beğendikleri liderlerin başında Atatürk ve Turgut Özal gelmektedir. Adnan Kahveci, Bülent Ecevit, İsmail Cem ve Süleyman Demirel beğenilen diğer liderlerdir. YTP seçmeni için günümüzde en beğenilen liderler ise başta Recep Tayyip Erdoğan olmak üzere Abdullah Gül, Altan Öymen ve Erkan Mumcu'dur.

Az sayıdaki BBP seçmeni liderleriyle hem fikir olduklarını ve liderlerini kararlı bulduklarını, beğenmedikleri özelliklerinin ise olmadığını belirtmişlerdir. BBP seçmeninin geçmişten günümüze en beğendiği liderler başta Adnan Menderes olmak üzere Tansu Çiller ve Necmettin Erbakan, günümüzün en beğenilen lideri ise Haydar Baş'tır.

Ankete katılan çok az sayıdaki SP seçmeni liderlerinin deneyimli, uzlaşmacı ve geleneksel olduğu görüşündedir. Liderlik özellikleri taşıyaması liderleriyle ilgili en beğenmedikleri özelliktir. SP'li seçmen için geçmişten günümüze en başarılı liderler Atatürk, Necmettin Erbakan ve Süleyman Demirel'dir. Günümüzün liderleri olarak Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül'ü göstermişlerdir.

Araştırmanın siyasal iletişim süreci ile ilgili sonuçlarına gelindiğinde, katılımcıların katılanların çok yüksek oranı seçim kampanyalarından hiç etkilenmediklerini, seçim dönemlerinde en çok parti ya da liderle ilgili haberlerden, en az el ilanlarından etkilendiklerini belirtmişlerdir. Mitingler ve geziler, yakınların görüşleri ve televizyon reklamları katılımcıların etkilendiği diğer iletişim araçlarıdır.

Araştırmanın en önemli bulgularından biri de katılımcıların gelecek seçimlerde hangi siyasal değerın oy kazandıracığını düşündükleridir. 22 Temmuz seçim sonuçlarının yansıttığı gibi AKP başlı başına bir değer olarak algılanmış ve kazanacağı öngörülmüştür. En çok kazandıracak ikinci değer ise milliyetçilik değeridir. Dürüstlük ve ekonomi ise yine görüşülen kişiler için oy kazandıracak değerlerdir.

En önemli değer sıralamasına uygun olarak kendileri için ne yapılırsa oylarını değiştirecekleri sorusuna verilen yanıtlar, katılımcıların ülke çıkarları ve ekonomiyi nceledikleri, eğitimle ilgili yapılacakların da oylarını değiştirebileceğini ortaya koymuş, oylarını değiştirmelerinde en etkisiz faktörler ise laiklik, yenilikçi bir lider ve hukuk sistemindeki sorunların giderilmesi olmuştur.

Mengüşoğlu'nun da söylediği gibi (1983) "beşeri olayları belirleyicilik işlevine sahip"tir. Değerler insanları, insanlar da değerleri yaşatır. Bu alışma ise değer yönelimleri açısından güvenlik ve anlamlı bir yaşam düşünün, pek çok farklı değer arasından ne çıkan değerler olduğunu göstermektedir.

Güvenlik, ite ve dışta ikili bir yapı gösterir. Türkiye'nin yer aldığı coğrafya ve ulusal/uluslararası siyasi gündem/gerçekler, özellikle güvenlik değerinin olduğu kadar, laiklik ve milliyetçiliğin ya da daha genel bir tespitle ulusal/uluslararası düzlemde "biz" ve "teki" ayrımının ne çıkmasında son derece etkilidir. Her bir "biz" ve her bir "teki" yaşam alanının ihlali tehdidi ve korkusuyla yaşadığından siyasi düşünüş ya da tercih biçimine de bu unsurların yön vermesi kaçınılmazdır. Bugün zellikle Cumhurbaşkanlığı seçimi, yeni anayasa hazırlıklarıyla gündemde olan sorun Osmanlı'da ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni kurulduğu dönemlerde ağdaşlaşma hareketlerine karşı "din elden gidiyor"; komünist ve kapitalist güçlerin savaşımına karşı "lke elden gidiyor" sloganlarının bugünün siyasi ve ekonomik konjonktüründe "laiklik elden gidiyor"a dönüşmesi tam da bu değerlerin yansıttığı korku ve tehdidin görünümüdür. Kendi belirlediği seçenekler arasından seçim yapma özgürlüğü hiçbir çağda olmamış insanın kendi olma özgürlüğünü egemenler lehine sunması, asıl tehdit olması gereken bireysel hak ve özgürlüklerin dolayısıyla bireyselliğin, çoktan yitirildiği için bir tehdit sayılmamasına neden olmuştur.

Demokrasinin günümüz için taşıdığı anlam, farklılıkların kabulü, ie sindirilmesi ve yönetilmesidir. Günü tarihe taşıyan seyir içinde, kendisi güç sahibi olmak istemediğinden ya da engellendiğinden, siyasi ilgisi seçim dönemlerine, siyasi tercihini oy verme eylemine indirgenen insan,

farklılıkların kabulü, içe sindirilmesi ve yönetilmesi ya da daha genel bir ifadeyle varlık alanının düzenlenmesi sorumluluğunu, varolan ya da var edilecek siyasi güç/lere yüklemiş, bunu yaparken de rasyonaliteyi değil, çıkarını öncelemiştir. Bu tür bir anlayış, ideolojiden arınmıştır demek çok da mümkün değildir aslında. Olan yalnızca tehdidin ne olduğuna ilişkin algıların değişimidir. Aynı şekilde, Türk siyasi tarihinde lider, demokrasi anlayışımızın en temel zaaflarından biri olarak siyasi gücün tek temsilcisi görülmüş ve siyasi partiler içinde de egemenliği/sultanlığı tartışmasız kabul edilmiştir. Muhalif bir kültüre sahip olmamak, hizipçi, bölücü ya da hain sayılmak bir ironi yaratarak düşünüşün örgütlendiği her parti için sakıncalı bulunmuştur. Oysa “fikir bazında” çatışma her zaman ve koşulda kötülenemeyeceği gibi uzlaşım da olumlanamaz. Aksi halde biri diğerinin ön koşulu olarak siyasalın özünü oluşturan bu iki temel unsurun, demokratik kazanımların önüne geçerek “çıkarı tekelleştirmesi” kaçınılmazdır. Siyasal liderin yönetme biçimini, sonuçları açısından siyasi olduğu kadar, toplumsal, kültürel hatta ahlaki yükten kurtaran ekonomiden arındırmak gerekmektedir. Bu tür bir arındırma yaşamın her alanında varolan siyasetin ne yalnızca izlenmesi ne de seçim dönemlerinde oy verilmesiyle ancak ne türden ya da ne koşulda olursa olsun “sorgulayan bilgiye dayalı katılımı olanaklıdır”. Özellikle kendi yakın tarihine yabancılaşmış ülkemizde sorgulama esaslı bilgiyi güce dönüştürmek gerekmektedir, çünkü ancak bu tür bir bilginin sağladığı güç varlığımızı anlamlandırabilir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AFETİNAN, Ayşe, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2000.

AĞAOĞULLARI, Mehmet A., ZABCI, Filiz Ç., ERGÜN Reyda, **Kral Devletten Ulus Devlete**, Ankara, İmge Kitabevi, 2005.

AKÇALI, Nazif, **Siyaset Bilimine Giriş**, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 1995.

AKÇURA, Yusuf, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara, Lotus Yay., 2005.

ALKAN, Türker, ERGİL, Doğu, **Siyaset Psikolojisi**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1980.

ALLPORT, G.W., VERNON, P.E., LINDZEY, G., **A Study of Values**, Boston, Houghton Mifflin Co., 1960.

ALLPORT, Gordon W., **The Person in Psychology**, Boston, Bencon Press, 1986.

ALTHUSSER, Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev., Yusuf ALP, Mahmut ÖZİŞİK, 2.Basım, İstanbul, İletişim Yay., 1989.

ANDERSON, Benedict, **Hayali Cemaatler**, Çev., İskender SAVAŞIR, 2.Basım, İstanbul, Metis Yay., 1995.

ANIK, Cengiz, **Yarıncı Siyaset**, Ankara, Alternatif Yay., 2003.

ARAT, Necla, **Etik ve Estetik Değerler**, 2.Basım, İstanbul, Telos Yay., 1996.

ARMAĞAN, Mustafa, **Gelenek**, İstanbul, Ağaç Yay., 1992.

ARON, Raymond, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, Çev., Korkmaz ALEMDAR, 4.Basım, Ankara, Bilgi Yay., 2000.

ARTAN, İnci Erdem, vd., 2005, **Üniversite Gençliği Değerleri: Korkular ve Umutlar**, TESEV Yay., İstanbul.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, 1991, **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara.

Atatürk Araştırma Merkezi, a. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (I-III)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2006.

b. **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2006.

AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, 2.Basım, Ankara, Bilgi Yay., 1969.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Menderes'in Dramı (1899-1960)**, 9. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2005.

AZAK, Gürbüz, **Ben Adnan Menderes (Belge ve Fotoğraflarla)**, 2.Basım, İstanbul, Zafer Yay., 1998.

AZİZ, Aysel, **Siyasal İletişim**, Ankara, Nobel Yay., 2003.

BALTAŞ, Acar, **Ekip Çalışması ve Liderlik**, 2.Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2001.

BAUDRILLARD, Jean, **Sessiz Yığınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu**, Çev., Oğuz ADANIR, Ankara, Doğu Batı Yay., 2003.

- BAUMAN, Zygmunt, a. **Siyaset Arayışı**, Çev., Tuncay BİRKAN, İstanbul, Metis Yay., 2000.
- b. **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları**, Çev., İsmail TÜRKMEN, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2000.
- BAUMAN, Zygmunt, **Bireyselleşmiş Toplum**, Çev., Yavuz ALOGAN, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2001.
- BAUMAN, Zygmunt, **Sosyolojik Düşünmek**, Çev., Abdullah YILMAZ, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2004.
- BAYKAL, Deniz, **Siyasal Katılma**, Ankara, Sevinç Matbaası Yay., 1970.
- BEATTY, Jack, **Peter Drucker'a Göre Dünya**, Çev., Osman AKINHAY, İstanbul, Sistem Yay., 1998.
- BEKTAŞ, Arsev, **Siyasal Propaganda**, İstanbul, Bağlam Yay., 2002.
- BİLGİN, Nuri, a. **Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar**, İstanbul, Sistem Yay., 1995.
- b. **Kollektif Kimlik**, İstanbul, Sistem Yay., 1995.
- BLACKBURN, Robin, (Der.), **Çöküşten Sonra Sosyalizmin Geleceği**, Çev., Osman AKINHAY, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1993.
- BOBAROĞLU, Metin, **Aydınlanma Sorunu ve Değerler**, İstanbul, Ayna Yay., 2002.
- BOSTANCI, Naci, **Siyaset, Medya ve Ötesi**, Ankara, Vadi Yay., 1998.
- BOSTANCI, Naci, **Siyasetin Arka Yüzü**, Ankara, Alternatif Yay., 2002.
- BOTTOMORE, T.B., **Toplum Bilim**, Çev., Ünsal OSKAY, 2. Basım, İstanbul, Beta Yay., 1984.
- BURTON, Graeme, **Görünenden Fazlası**, Çev., Nefin DİNÇ, İstanbul, Alan Yay., 1995.
- BROWN, J.A.C., **Beyin Yıkama**, Çev. Behzat TANÇ, 6. Basım, İstanbul, Boğaziçi Yay., 1994.
- CANETTI, Elias, **Kitle ve İktidar**, Çev. Gülşat AYGEN, 2. Basım, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1998.
- CHOMSKY, Noam, **Medya Denetimi**, Çev. Şen SÜER, İstanbul, Tüzm zamanlar Yay., 1993.
- CHOMSKY, Noam, **Medya Gerçeği**, Çev. Abdullah YILMAZ, Osman AKINHAY, İstanbul, Everest Yay., 2002.
- ÇAKIR, Ruşen, ÇALMUK, Fehmi, **Recep Tayyip Erdoğan/Bir Dönüşüm Öyküsü**, İstanbul, Metis Yay., 2001.
- ÇETİNER, Yılmaz, **Son 10 Yılın Perde Arkası/Mesut Yılmaz**, İstanbul, Milliyet Yay., 1994.
- DAMLAPINAR, Zülfikar, (Ed.), **Medya ve Siyaset İlişkileri Üzerine**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2005.
- DEVİRAN, Yusuf, **Siyasal Kampanya Yönetimi/Mesaj, Strateji ve Taktikler**, 2. Basım, İstanbul, Odak İletişim Yay., 2004.
- DOĞAN, İsmail, **Sosyoloji**, Ankara, Sistem Yay., 1995.
- DÖNMEZER, Sulhi, **Sosyoloji**, 10. Basım, İstanbul, Beta Yay., 1990.

DRUCKER, Peter F., **Yeni Gerçekler**, Çev., Birtane KARANAKÇI, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1998.

DUVERGER, Maurice, **Siyaset Sosyolojisi**, 5.Basım, İstanbul, Varlık Yay., 1998.

DUVERGER, Maurice, **Siyasi Partiler**, Çev. Ergun ÖZBUDUN, 4.Basım, İstanbul, Bilgi Yay., 1993.

EASTON, David, **A Systems Analysis of Political Life**, New York, John Wiley, 1965.

EKŞİ, Rasim, **Amerikan, İngiliz ve Fransız Belgelerinde Alparslan Türkeş**, İstanbul, Bilgeoğuz Yay., 2007.

ELLUL, Jacques, **Sözün Düşüşü**, İstanbul, Paradigma Yay., 1997.

EREL, Nursun, BİLGE, Ali, **Tansu Çiller'in Siyaset Romanı**, 3.Basım, Ankara, Bilgi Yay., 1994.

ERDEM, Tahran, KABASAKAL, Mehmet, GENÇKAYA, Ömer Faruk, **Siyasi Partilerde Reform**, İstanbul, TESEV Yay., 2000.

ERDOĞAN, İlhan, **İşletmelerde Davranış**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yay., 1991.

ERDOĞAN, İrfan, **İletişim, Egemenlik, Mücadeleye Giriş**, Ankara, İmge Kitabevi, 1997.

ERDOĞAN, İrfan, **İletişimi Anlamak**, Ankara Erk Yay., 2002.

ERDOĞAN, İrfan, ALEMDAR Korkmaz, **Öteki Kuram**, Ankara, Erk Yay., 2002.

ERKAN, Hüsnü, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, 2. Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1994.

EROĞLU, Feyzullah, **Davranış Bilimleri**, İstanbul, Beta Yay., 1996.

ESMER, Yılmaz, **Devrim, Evrim, Statüko:Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler**, İstanbul, TESEV Yay., 1999.

FINK, Staven, **Crisis Management**, New York, Amacom, 1986.

FISKE, John, **İletişim Çalışmalarına Giriş**, Çev., Süleyman İRVAN, İstanbul, Ark Yay., 1996.

FICTHER, Joseph, **Sosyoloji Nedir?**, Çev., Nilgün ÇELEBİ, Ankara, Atilla Kitabevi, 1994.

FREUD, Sigmund, **Kitle Psikolojisi**, Çev., Kamuran Şipal, 2.Basım, İstanbul, Cem Yay., 2000.

FUREDİ, Frank, **Korku Kültürü**, Çev., Barış YILDIRIM, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2001.

GASSET, Ortega Y., **Tarihsel Bunalım ve İnsan**, Çev., Neyire Gül IŞIK, İstanbul, Metis Yay., 1998.

GASSET, Ortega Y., **İnsan ve Herkes**, Çev., Neyire Gül IŞIK, 2.Basım, İstanbul, Metis Yay., 1999.

GIDDENS, Anthony, **Üçüncü Yol**, Çev.Mehmet ÖZAY, İstanbul, Birey Yay., 2000.

GIDDENS, Anthony, **Modernliğin Sonuçları**, Çev.Ersin KUŞDİL, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2004.

- GÖKÇE, Orhan, **İletişim Bilimine Giriş**, Turhan Kitabevi, Ankara, 4.Basım, 2002.
- GÖKMEN, Yavuz, **Özal Sendromu**, Ankara, V Yayınları, 1992.
- GÜNDÜZ, Şinasi, **Mitoloji ile İnanç Arasında Ortadoğu Dinsel Gelenekleri Üzerine Yazılar**, Samsun, Etüt Yay., 1998.
- GÜNGÖR, Erol, **Değerler Psikolojisi**, Amsterdam, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yay., 1993.
- GÜNGÖR, Erol, **Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Ötüken Yay., 1998.
- GÜR, Kader, **Esaretten Zirveye (Recep Tayyip Erdoğan)**, İstanbul, Artı Yay., 2003.
- GÜVENÇ, Bozkurt, a. **İnsan ve Kültür**, 6. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1994.
- b. **Türk Kimliği**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1994.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, **Toplumbilim Sözlüğü**, Evrim Yay., İstanbul, 1986.
- HARTMAN, Paul, HUSBAND, Charles, **Racism and The Mass Media**, London, Davis-Poynter, 1974.
- HEBDIGE, Dick, **Gençlik ve Altkültürleri**, Çev., Esen TARIM, İstanbul, İletişim Yay., 1988.
- HOBBS, Thomas, **Leviathan**, Çev., Semih LİM, 5.Basım, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2005.
- HUGHES, H.Stuart, **Toplum ve Bilinç**, İstanbul, Metis Yay., 1985.
- HUNTINGTON, Samuel P., **Üçüncü Dalga**, Çev., Ergun ÖZBUDUN, Ankara, Yetkin Yay., 1996.
- İNAN, Süleyman, **Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes**, Ankara, Liberte Yay., 2006.
- İNCE, Özdemir, **Tarih Bağışlamaz**, İstanbul, Varlık Yay., 1994.
- İRVAN, Süleyman, (Der.), **Medya Kültür, Siyaset**, 2.Basım, Ankara, Alp Yay., 2002.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, **Yeni İnsan ve İnsanlar**, 10.Basım, İstanbul, Evrim Yay., 1999.
- KALENDER, Ahmet, **Siyasal İletişim**, Konya, Çizgi Yay., 2000.
- KAPANİ, Münci, **Politika Bilimine Giriş**, 10.Basım, Ankara, Bilgi Yay., 1998.
- KAYPAKOĞLU, Serdar, **Kimlik Sorunları ve İletişim**, İstanbul, Der Yay., 2000.
- KAZAKİSTAN ELFARABI DEVLET ÜNİVERSİTESİ, **Siyaset Bilimine Giriş**, Ankara, Yepa Yay., 1993.
- KAZDAĞLI, Cemal, **Demirel'in Liderlik Sırları**, İstanbul, Beyaz Yay., 1999.
- KIRIK, Hikmet, **Kamusal Alan ve Demokrasi/Örtünme Sorununu Yeniden Düşünmek**, İstanbul, Salyangoz Yay., 2005.
- KIŞLALI, Ahmet Taner, **Siyasal Sistemler/ Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, Ankara, 7.Basım, İmge Kitabevi, 2006.
- KLUCKHOHN, F.R., STRODTBECK, F.L., **Variations in Value Orientations**, Row Peterson, Evanston, IL., 1961.
- KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1999.

KONGAR, Emre, **21.Yüzyılda Türkiye**, 22.Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1999.

KONGAR, Emre, **Toplumsal Delişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, 10.Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2004.

KOTLER, Philip, **Pazarlama Yönetimi**, Çev., Yaman ERDAL, 3.Basım, İstanbul, Beta Yay., 1984.

KÖKER, Eser, **Politikanın İletişimi İletişimin Politikası**, Ankara, Vadi Yay., 1998.

KUÇURADÍ, Ioanna, **Etik**, 2. Basım, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yay., 1996.

KUÇURADÍ, Ioanna, **İnsan ve Değerleri**, 2.Basım, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yay., 2003.

KÜÇÜK, Mehmet, (Der. - Çev.), **Medya, İktidar, İdeoloji**, Ankara, Ark Yay., 1994.

KYMLICKA, Will, **Çokkültürlü Yurtaşlık**, Çev., Abdullah YILMAZ, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1998.

LA BOETIE, Etienne, **Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev**, Çev., Mehmet Ali AĞAOĞULLARI, 2.Basım, Ankara, İmge Kitabevi, 1995.

LAMA, Dalai, **Yeni Bin Yılın Değerleri**, İstanbul, Dharma Yay., 2001.

LE BON, Gustave, **Kitleler Psikolojisi**, Ed., Yunus ENDER, İstanbul, Hayat Yay., 2001.

LEVI-STRAUSS, Claude, **Yaban Düşünce**, Çev., Tahsin YÜCEL, 5.Basım, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2004.

LULL, James, **Medya, İletişim, Kültür**, Çev., Nazife GÜNGÖR, Ankara, Vadi Yay., 2001.

MACHIAVELLI, **Hükümdar**, Çev., Kemal KARABULUT, 5.Basım, İstanbul, Sosyal Yay., 1998.

MALINOWSKI, Bronislaw, **Foundations of Faith and Morals**, London, Humprey Milford, 1936.

MARDİN, Şerif, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, İstanbul, İletişim Yay., 2004.

MATTELART, Armand, MATTELART, Michele, **İletişim Kuramları Tarihi**, Çev., Merih ZILLIOĞLU, İstanbul, İletişim Yay., 1998.

McLUHAN, Marshall, POVERS, Bruce R., **Global Köy**, Çev., Bahar Öcal DÜZGÖREN, İstanbul, Scala Yay., 2001.

MENGÜŞOĞLU, Takiyyettin, **Değişmez Değerler, Değişen Davranışlar**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1965.

MENGÜŞOĞLU, Takiyyettin, **Felsefeye Giriş**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1983.

MILES, Robert, **İrkçilik**, Çev., Sibel YAMAN, İstanbul, Sarmal Yay., 2000.

MOLES, Abraham A., **Kültürün Toplumsal Dinamiği**, Çev., Nuri BİLGİN, İzmir, Ege Üniversitesi Yay., 1983.

MORLEY, David, ROBINS, Kevin, **Kimlik Mekanları**, Çev., Emrehan ZEYBEKOĞLU, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1997.

MUTLU, Erol, **Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya**, Ankara, Ütopya Yay., 2005.

NALBANTOĞLU, Muhiddin (Haz.), **Alparslan Türkeş ile Tarihi Sohbetler**, İstanbul, Hamle Yay., 1994.

NIETZSCHE, Friedrich, **Güç İstenci**, Çev.Sedat UMRAN, 2.Basım, Birey Yay., İstanbul, 2002.

- OKTAY, Cemil, **Siyaset Bilimi İncelemeleri**, İstanbul, Alfa Yay., 2003.
- OSKAY, Ünsal, **Kitle İletişimin Kültürel İşlevleri**, İstanbul, Der Yay., 1993.
- OSKAY, Ünsal, **İletişimin ABC'si**, İstanbul, Der Yay., 1997.
- ÖZAKPINAR, Yılmaz, **Batılılaşma Meselesi ve Mümtaz Turhan**, 2.Basım, İstanbul, Kubbealtı Yay., 1997.
- ÖZEN, Şükrü, **Bürokratik Kültür-1: Yönetmelik Değerlerin Toplumsal Temelleri**, Ankara, TODAİE Yay., 1996.
- ÖZER, Ömer, **Yetiştirme Kuramı: Televizyonun Kültürel İşlevlerinin İncelenmesi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yay., 2004.
- ÖZKAN, Abdullah, **Siyasal İletişim**, İstanbul, Nesil Yay., 2004.
- ÖZKAN, Necati, **Seçim Kazandıran Kampanyalar**, 2.Basım, İstanbul, Mediacat Yay., 2004.
- ÖZMAN, Mazhar, **Siyaset Gündeminde İslam**, İstanbul, Beyan Yay., 1997.
- PİRİM, Oktay, **Günahıyla Sevabıyla Deniz Baykal/Kırk Yıllık Siyasal Serüvenin Öyküsü**, İstanbul, Boyut Yay., 1999.
- PLATON, **Devlet Adamı**, Çev., Behice BORAN, Mehmet KARASAN, İstanbul, Çağdaş Yay., 1998.
- PLATON, **Devlet**, Çev., Hüseyin DEMİRHAN, İstanbul, Sosyal Yay., 2002.
- POSTMAN, Neil, **Televizyon: Öldüren Eğlence/Gösteri Çağında Kamusal Söylem**, Çev., Osman AKINHAY, 2.Basım, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2004.
- ROKEACH, Milton, **Beliefs, Attitudes and Values: A Theory of Organization and Change**, San Francisco, Jossey-Bass, 1972.
- ROKEACH, Milton, **The Nature of Human Values**, New York, Free Press, 1973.
- ROKEACH, Milton, **Understanding Human Values: Individual and Societal**, New York, Free Press, 1979.
- ROUSSEAU, J.J., **Toplumsal Mukavele (Toplum Sözleşmesi)**, Çev., Cenap KARAKAYA, İstanbul, Sosyal Yay., 2005.
- RUSSELL, Bertrand, **İktidar**, Çev., Mete ERGİN, İstanbul, Cem Yay., 1990.
- SARGUT, Selami, **Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim**, 2.Basım, Ankara, İmge Kitabevi, 2001.
- SARIBAY, Ali Yaşar, **Postmodernite, Sivil Toplum ve İnsan**, 2.Basım, İstanbul, İletişim Yay., 1990.
- SEVERIN, Werner J., TANKARD, James W., Wr., **İletişim Kuramları**, Çev. Ali Atıf BİR, Serdar SEVER, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yay., 1994.
- SÖZEN, Edibe, **Söylem**, İstanbul, Paradigma Yay., 1999.
- SÖZEN, Edibe, **Kertenkele Mantığı**, İstanbul, Birey Yay., 2003.
- SPRINGER, E., **Types of Men**, New York, Stechert, 1928.
- ŞENEL, Alaeddin, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, 10.Basım, Ankara, Bilim ve Sanat Yay., 2004.

- ŞERİF, Muzaffer, **Sosyal Kuralların Psikolojisi**, Çev., İsmail SANDIKÇIOĞLU, İstanbul, Alan Yay., 1985.
- ŞEYHOĞLU, Rahmi, **Siyaset, Demokrasi ve Açık Toplum**, Tokat, Arı Ofset, 1999.
- SHELTON, Ken, **Sahte Liderliğin Ötesinde**, İstanbul, Rota Yay., 1997.
- STEGER, Manfred B., **Küreselleşme**, Çev., Abdullah ERSOY, Ankara, Dost Yay., 2006.
- TALAS, Cahit, **Toplumsal Politika**, 2.Basım, Ankara, İmge Kitabevi, 1995.
- TAN, Mine E., **Toplumbilimine Giriş**, Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay., 1981.
- TEKİNALP, Şermin, **Elektronik Kitle İletişim ve Değişim**, İstanbul, Beta Yay., 1990.
- TOFFLER, Alvin, **Üçüncü Dalga**, Çev., Ali SEDEN, Altın Kitaplar Yay., 1981.
- TOKATLI, Orhan, **Kırmızı Plakalar/Türkiye'nin Özallı Yılları**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 1999.
- TOKU, Neşet, **Siyaset Felsefesine Giriş**, İstanbul, Kaknüs Yay., 2005.
- TOLAN, Barlas, **Toplum Bilimlerine Giriş**, Ankara, Savaş Yay., 1983.
- TOURAİNE, ALAIN, **Birlikte Yaşayabilecek miyiz?**, Çev., Olcay KUNAL, 2.Basım, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2002.
- TURGUT, Hulusi, **Demirel'in Dünyası**, 1.Cilt, İstanbul, ABC Ajansı Yay., 1992.
- TURHAN, Mümtaz, **Kültür Değişimleri**, 2. Basım, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 1994.
- TUNCER, Acar, **Demokrasinin Kanı... ve Bir Başbakanın Dramı...**, İzmir, Yeni Yol Matbaası, 1999.
- TÜRKÖNE, Mümtaz'er, **Siyaset**, 5.Basım, Ankara, Lotus Yay., 2006.
- URAS, Ufuk, **Alternatif Siyaset Arayışları**, İstanbul, İthaki Yay., 2005.
- URRY, John, **Mekanları Tüketmek**, Çev., Rahmi G. ÖĞDÜL, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1999.
- UZTUĞ, Ferruh, **Siyasal Marka/Seçim Kampanyaları ve Aday İmajı**, Ankara, Mediacat Yay., 1999.
- ÜLGENER, Sabri, **İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası**, İstanbul, Der Yay., 1981.
- WALTERS, J.D., **Modern Düşüncenin Krizi**, Çev., Şahabettin YALÇIN, İstanbul. İnsan Yay., 1995.
- VERGİN, Nur, **Siyasetin Sosyolojisi; Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar**, 2.Basım, İstanbul, Beta Yay., 2003.
- VURAL, Ali Murat, **Yerel Basın ve Kamuoyu**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yay., 1999.
- VURAL, Mehmet, **Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakarlık**, Ankara, Elis Yay., 2003.
- YAVAŞGEL, Emine, **Siyasal İletişim/Kavramlar ve Ardındakiler**, Ankara, Babil Yay., 2004.
- YAVAŞGEL, Emine, **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum**, Ankara, Nobel Yay., 2004.
- YAZICI, İsmet, **Kitle İletişiminde İmaj**, İstanbul, Bilim Yay., 1997.
- YILDIZ, Nuran, **Türkiye'de Siyasetin Yeni Biçimi:Liderler, İmajlar, Medya**, Ankara, Phoenix Yay., 2002.

YILMAZ, Turan, **Tayyip/Kasım Paşa'dan Siyasetin Ön Saflarına**, Ankara, Ümit Yay., 2001.

MAKALELER

AKAY, Zeynep D., "Değerlere Karşı Düşünce ve İlgisi Etiği", **Bilgi ve Değer**, Ed., Şahabettin YALÇIN, Ankara, Vadi Yay., 2002.

AKTAŞ, Hasret, "Siyasal İletişim Kuramsal Bir Çalışma", **Selçuk İletişim**, Cilt:2, Sayı:4, Konya, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., Ocak, 2003.

AKYOL O. Faruk, "Bilgiyi Satmak", **Bilgi ve Değer**, Ed., Şahabettin YALÇIN, Ankara, Vadi Yay., 2002,

ALLPORT, Gordon W., "The Historical Background of Modern Social Psychology", Gardner Lindzey ve Elliot Aronson (Eds.), **The Handbook of Social Psychology**, 2nd ed., London, Addison-Wesley, 1968.

ANAR, Suat, "Değerlerin Sosyolojik Açısından İncelenmesi", **Çağdaş Eğitim Dergisi**, Sayı:82, 1983.

ARAL, Berdal, "Özal Döneminde İç ve Dış Siyaset", **Kim Bu Özal?/ Siyaset-İktisat-Zihniyet**, Ed., İhsan SEZAL, İhsan DAĞI, İstanbul, Boyut Yay., 2001.

ARPAGUŞ, Kelpetin, Hatice, "Gelenek ve Şifahi Kültür Bağlamında Osmanlı Toplumunda Dini Değerler: Otodidakt Eğitim Kurumları ve Kaynakları Örneği", **Değerler Eğitimi Dergisi**, 2(7-8), İstanbul, 2004.

ARSLAN, M., "Türkiye'de İslâm ve Çalışma Ahlâkı Değerleri", **Değerler Eğitimi Dergisi**, 1 (2), 7-21, İstanbul, 2003.

ATABEK, Nejdet, "Propaganda ve Toplumsal Kontrol", **Selçuk İletişim**, Konya, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., Cilt:2, Sayı:4, Ocak, 2003.

ATAY, Salim, "Türk Yönetici Adaylarının, Siyasal ve Dini Tercihleri ile Yaşam Değerleri Arasındaki İlişki", **Değerler Eğitimi Dergisi**, 7 (3), İstanbul, 2003.

AYDIN, Mustafa, "Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği" **Değerler Eğitimi Dergisi**, (3), İstanbul, 2003.

AYDOĞAN, Filiz, "Kitle Kültürü ve Sirk Kültürü", **Selçuk İletişim**, Konya, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., Cilt: 2, Sayı: 4, Ocak, 2003.

BALCI, Şükrü, "Medya ve Siyaset İlişkilerinde Siyasal Reklam: Güncel Örnekler Üzerinden Bir Değerlendirme", **Medya ve Siyaset İlişkileri Üzerine**, (Ed.), Zülfikar Damlapınar, Ankara, Turhan Kitabevi, 2005.

BATMAZ, Veysel, "Türkiye'de Siyasal İletişim", **İletişim Dergisi**, Ankara, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., Sayı:3, 1999.

BEAUDOIN, Christopher E., THORSON, Esther, "Value Representation in Foreign News", **Gazette**, Vol.63 (6), London, Sage Publications, 2001.

BELK, Russell. W., "Materialism: Trait Aspects Of Living In The Material World", **Journal of Consumer Research**, 12 (December), 1985.

BOZKURT, Veysel, "Geleceğin Toplumunu, Dönüşümcü Liderlik ve Turgut Özal", **Kim Bu Özal?/Siyaset-İktisat-Zihniyet**, Ed.İhsan SEZAL, İhsan DAĞI, İstanbul, Boyut Yay., 2001.

BÜBER, Oya Ayman, SÖĞÜT, Mine, "Siyaset Merdivenleri ve Özal", **Bütün Yönleriyle Özal ve Dönemi 1983-1993**, Haz.Oya Ayman BÜBER, Mine SÖĞÜT, İstanbul, Hürğüç Gazetecilik Yay., 1993.

BÜKER, Seçil, "Medyanın Sunduğu Yeni Ahlak", **Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı**, Ankara, 1996.

BÜYÜKDÜVENCİ, Sabri, "Değer'in Değeri Üzerine", **Bilgi ve Değer**, Ed., Şahabettin YALÇIN, Ankara, Vadi Yay., 2002.

CANATAN, Kadir, "Avrupa Birliği Ülkelerinde Değerler Yönelimi", **Değerler Eğitimi Dergisi**, 2 (7-8), İstanbul, 2004.

CANGÖZ, Kadir, "Tutum Oluşturma Etkinliği Olarak Lobcilik", **Selçuk İletişim**, Konya, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., Cilt: 2, Sayı: 4, Ocak, 2003.

CANNETTİ, Elias, "Notlardan", **Cogito**, Çev., Ahmet CEMAL, İstanbul, Yapı Kredi Yay., Sayı 2, Güz, 1994.

CEYLAN, Yasin, "Global Etik", **Doğu Batı**, Yıl:5, Sayı:18, Felsefe, Ankara, Sanat ve Kültür Yay., 2002.

CHAMBERLAIN, Kerry, "Value Dimensions, Cultural Differences and the Prediction of Perceived Quality of Life", **Social Indicators Research**, 17, November, 1985.

COLLINS, Jim, "Davranışlar ve Değerler Arasındaki Uyum", **Liderden Lidere**, İstanbul, MESS Yay, 1999.

CUDDON J.A. (Revised by PRESTON, C.E.), "Myth", **The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory**, London, Penguin Books, 1998.

ÇEBİ, Murat Sadullah, "Günümüzde Siyasetin Medyada İnşası ve Sunumu Üzerine Bazı Dikkatler", **İletişim**, Ankara, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., 14-Yaz, 2002.

ÇETİN, Murat Hazar, Kişilik ve İletişim Tipleri, **Selçuk İletişim**, Konya, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., Cilt 4, Sayı 2, 2006.

DAĞTAŞ, Erdal, "Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Öncesinde Sivil Toplum, Yurttaşlık Hakları ve Yazılı Basın", **Selçuk İletişim**, Konya, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., Cilt: 4, Sayı: 2, 2000.

DAMLAPINAR, Zülfikar, "İktidar ve Kitle İletişim Araçları Üzerinden Rıza Üretimi: Teorik ve Ampirik Açından Kamusal Senaryo Süreci", **Medya ve Siyaset İlişkileri Üzerine**, Ed., Zülfikar DAMLAPINAR, Ankara, Turhan Kitabevi, 2005.

DOMENACH, Jean Marie, **Politika ve Propaganda**, Çev.Tahsin Yücel, İstanbul, Varlık Yayınları, 1995.

DURALI, Şaban Teoman, "Evrim ile Tarih", **Bilgi ve Değer**, Ed., Şahabettin YALÇIN, Ankara, Vadi Yay., 2002.

ERDEMLİ, Atilla, "Yaşama Sorunu Bakımından Bilgi-Değer Bağlamı", **Bilgi ve Değer**, Ed., Şahabettin YALÇIN, Ankara, Vadi Yay., 2002.

ERDOĞAN, Mustafa, "Türk Politikasında Bir Reformist:Özal, **Kim Bu Özal?/Siyaset, İktisat, Zihniyet**, Ed., İhsan SEZAL, İhsan DAĞI, İstanbul, Boyut Kitapları, 2001.

ERGÜDEN, Akın, "Global Konuşma, Medya Etiği ve Demokrasi Grameri", **Bilgi ve Değer**, Ed.Şahabettin YALÇIN, Ankara, Vadi Yay., 2002.

ERİNÇ, Sıtkı M., "Kültür de Kültür Kültürde Kültür", **Cogito**, İstanbul, Yapı Kredi Yay., Sayı: 2, Güz, 1994.

ERKIZAN, Hatice Nur, a."Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine", **Doğu Batı**, Yıl:5, Sayı:18, Ankara, Felsefe, Sanat ve Kültür Yay., 2002.

b."Çağdaş Aristotelesçi Düşüncede İnsanın Bir Değer Varlığı Olarak Kavranımı", **Bilgi ve Değer**, Ed.,Şahabettin YALÇIN, Ankara, Vadi Yay., 2002.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, "Değişimci Özal ve Değişim Sürecindeki İslam", **Kim Bu Özal?/Siyaset-İktisat-Zihniyet**, Ed., İhsan SEZAL, İhsan DAĞI, Boyut Yay., İstanbul, 2001.

FİLİZ, Şahin, "Ahlâk Felsefesinin Temel İlkeleri Perspektifinden Türkiye'de Medya-Siyaset İlişkileri", **Medya ve Siyaset İlişkileri Üzerine**, Ed., Zülfikar DAMLAPINAR, Ankara, Turhan Kitabevi, 2005.

GERBNER, George, "Television's Populist Brew: The Three B's', Etc.", **A Review of General Semantics**, 44 (1), 1987.

GERBNER, George, GROSS, Larry, MORGAN, Michael, SIGNORIELLI Nancy, "Aging with Television: Images on Television Drama and Conceptions of Social Reality", **Journal of Communication**, 30 (1), 1980.

GOODWIN, Doris K., "Amerikan Başkanlarından Alınacak On Ders", **Liderden Lidere**, İstanbul, MESS Yay, 1999.

GÖKÇE, Orhan, 1994, "Türk Gençliğinin Sosyal ve Ahlâki Değerleri", **Ata Dergisi**, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya.

GÖKÇE, Orhan, AKGÜN, Birol, KARAÇOR, Süleyman, "3 Kasım Seçimlerinin Anatomisi:Türk Siyasetinde Süreklilik ve Değişim", **Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Yıl:2, Sayı:4, Konya, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yay., 2002.

GÖKÇE, Gülise, ŞAHİN Ali, ÖRSELLİ, Erhan, "Türkiye'de Siyasetin Bürokrasi Üzerindeki Etkisi: Siyasallaşma", **Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Yıl:2, Sayı:4, Konya, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yay., 2002.

GÖKMEN, Yavuz, "Değişim Rüzgarları Eserken", **Bütün Yönleriyle Özal ve Dönemi 1983-1993**, Haz.Oya Ayman BÜBER, Mine SÖĞÜT, İstanbul, Hürğüç Gazetecilik A.Ş. Yay., 1993.

GÖRENEL, Zeki, "Karşıtlığın Küreselleşmesi Neoliberal Dönemde "Yeni" Toplumsal Hareketler", **Küreselleşme**, İstanbul, OM Yay., 2002.

GRAVES, T., "Psychological Acculturation in a Tri-ethnic Community", **South-Western Journal of Anthropology**, 23, 1967.

GUREVITCH, Michael, BLUMLER, Jay G., "Siyasal İletişim Sistemleri ve Demokratik Değerler", **Medya, Kültür, Siyaset**, Der., Süleyman İRVAN, 2.Basım, Ankara, Alp Yay., 2002.

GÜNAY, Mustafa, "Hermeneutik Felsefe Açısından Bilgi-Değer İlişkisi", **Bilgi ve Değer**, Ed., Şahabettin YALÇIN, Ankara, Vadi Yay., 2002.

GÜNDOĞAN, Ali Osman, "Ahlaki Hayatımızın Kaynağında Toplumculuk-Bireycilik Tartışması", **Bilgi ve Değer**, Ed., Şahabettin YALÇIN, Ankara, Vadi Yay., 2002.

GÜNDÜZ, Şinasi, "Din", **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ankara, Vadi Yay., 1998.

GÜRSES, Fatma, "İdeoloji, İktidar ve Siyaset İlişkilerinin Televizyon Dizileriyle Temsili: "Şubat Soğuğu", **Medya ve Siyaset İlişkileri Üzerine**, Ed., Zülfikar DAMLAPINAR, Ankara, Turhan Kitabevi, 2005.

HAVEL, Vaclav, "Siyaset ve Bilinç", **Cogito**, Çev., Hülya TUFAN, İstanbul, Yapı Kredi Yay., Sayı: 2, Güz, 1994.

HAZAR, Çetin Murat, "Kişilik ve İletişim Tipleri", **Selçuk İletişim**, Konya, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., Cilt: 1, Sayı: 4, Ocak, 2001.

HUYSSSEN, Andreas, "Postmodernitenin Haritasını Yapmak", **Modernite Versus Postmodernite**, 2.Basım, Der., Mehmet KÜÇÜK, Ankara, Vadi Yay., 1994.

ILGAZ, Turhan, "Lunapark Aynaları ya da Basınıımızdaki Kirlenmeye Dair", **Cogito**, İstanbul, Yapı Kredi Yay., Sayı: 2, Güz, 1994.

İŞİK, Metin, "Globleleşme-Yerelleşme ve Medya, **Selçuk İletişim**, Konya, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., Cilt: 1, Sayı: 4, Ocak, 2001.

İNALCIK, Halil, "Kültür Etkileşimi, Küreselleşme", **Doğu Batı**, Yıl: 5, Sayı: 18, Ankara, Felsefe, Sanat ve Kültür Yay., 2002.

İNAM, Ahmet, "İnsan Haddini Bilmeli", **NPQ**, Cilt: 5, Sayı: 4, 2003.

INGLEHART, R.F. "Değişen Değerler, Ekonomik Kalkınma ve Siyasi Değişim", Çev., Abdullah Koçak, Sosyoloji Dergisi, Sayı: 8-9, 2001.

KALE, Nesrin, "Ben-Öteki ve İletişimsel Etik", **Bilgi ve Değer**, Ed., Şahabettin Yalçın, Ankara, Vadi Yay., 2002.

KALENDER, Ahmet, "1991 Milletvekili Genel Seçimlerinde Anavatan Partisi'nin Mesaj Stratejileri", **Selçuk İletişim**, Konya, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., Cilt: 1, Sayı: 4, Ocak, 2001.

KALENDER, Ahmet, "Seçmenin Karar Sürecinde İletişim Araç ve Yöntemlerinin Önemi Üzerine Bir Araştırma", **Selçuk İletişim**, Konya, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., Cilt: 2, Sayı: 4, Ocak, 2003.

KANTUR, Ali, "Küreselleşme ve Türkiye'de Kriz", **Doğu Batı**, Yıl:5, Sayı:18, Ankara, Felsefe, Sanat ve Kültür Yay., 2002.

KARAL, Enver Ziya, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara, Lotus Yay., 2005, Önsöz'den.

KEANE, John, 2002, "Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümleri", **Medya, Kültür, Siyaset**, (Der.Süleyman İRVAN), 2.Basım, Alp Yay., Ankara.

KOUZES, James M., "Liderliğinizin İfade Biçimini Bulmak", **Liderden Lidere**, İstanbul, MESS Yay, 1999.

KELLEHER, Herb, "Liderlik Konusunda En İyi Ders", **Liderden Lidere**, İstanbul, MESS Yay, 1999.

KILBY, R.W., **The Study of Human Values**, Lanham, University Pres of America, 1993.

KILIÇ, Levend, "Televizyon ya da Görüntü Çöplüğü", **Cogito**, İstanbul, Yapı Kredi Yay., Sayı 2, Güz, 1994.

KILIÇBAY, Mehmet Ali, "Kültür Çoğunluğu Sona Eerken", **Doğu Batı**, Yıl:5, Sayı:18, Ankara, Felsefe, Sanat ve Kültür Yay., 2002.

KLUCKHOHN, Clyde, "Values and Value Orientation in the Theory of Action, **Toward a General Theory of Action**, Eds., T.Parsons and E.A.Shields, Cambridge, Harward University Pres, 1951.

KOÇAK, Abdullah, "Siyasal Davranış ve Kamuoyu", **Selçuk İletişim**, Konya, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., Cilt: 2, Sayı: 3, Temmuz, 2002.

KOUZES, James M., "**Liderliğinizin İfade Biçimini Bulmak**", İstanbul, MESS Yay, 1999.

LARSON, Stephanie Greco, "ABC's Person of the Week: American Values in Television News", **Journalism and Mass Communication Quarterly**, 75(3), 1998.

LEIRVIK, Oddbjorn, "Hoşgörü, Vicdan ve Dayanışma: Ahlâk ve Din Eğitiminde Küreselleşen Kavramlar, **Değerler Eğitimi Dergisi**, 2 (7-8), İstanbul, 2004.

LUNDBY, Knut, RONNING, Helpe, "Medya-Kültür-İletişim: Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanması", **Medya Kültür Siyaset**, Der., Süleyman İRVAN, Ankara, Bilim Sanat Yay., 1997.

MAYTON, D.M., BALL-ROKEACH, S.J., LOGES, W.E., "Human Values and Social Issues: An Introduction", **Journal of Social Issues**, 1994.

NEUMANN, Elisabeth Noelle, "Suskunluk Sarmalı Kuramının Medyayı Anlamaya Katkısı", **Medya, Kültür, Siyaset**, Der., Süleyman İRVAN, 2.Basım, Ankara, Alp Yay., 2002.

ÖZENSEL, Ertan, "Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer", **Değerler Eğitimi Dergisi**, 7 (3), İstanbul, 2003.

ÖZLEM, Doğan, "Değerler Sorununda Nesnelcilik/Mutlakçılık ve Öznelcilik/Rölativizm Tartışması Üzerine", **Bilgi ve Değer**, Ed., Şahabettin YALÇIN, Ankara, Vadi Yay., 2002.
ROKEACH, Milton, "The Nature and Meaning of Dogmatism", **Psychological Review**, Fall, 1954.

SAK, Hüseyin, "Webergil "Karizmatik Otorite Tipolojisi" Çerçevesinde Özal ve Demokrasimiz", **Kim Bu Özal?/Siyaset-İktisat-Zihniyet**, Ed., İhsan SEZAL, İhsan DAĞI, İstanbul, Boyut Yay., 2001.

SCHWARTZ, S. H., "Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries", **Advances in Experimental Social Psychology**, Ed., M. Zanna, Orlando, FL:Academic, 1992.

SCHWARTZ, S.H, "Are There Universal Aspects Of The Structure And Contents Of Human Values?", **Journal of Social Issues**, 50(4), 1994.

SCHWARTZ, S. H., SAGIV, L., "Identifying Culture-Specifics In The Content And Structure Of Values", **Journal of Cross-Cultural Psychology**, 26(1), 1995.

SCOGNAMILLO, Giovanni, "Batı'nın Bunalımı", **NPQ**, Cilt: 5, Sayı: 4, 2003.

SELNOW, G.W., "Values in Prime-Time Television", **Journal of Communication**, 40 (2), 1990.

SEZAL, İhsan, "Bir Toplumsal Barış Mimarı ve Yarım Kalmış Bir Devrim", **Kim Bu Özal?/Siyaset, İktisat, Zihniyet**, Ed., İhsan SEZAL, İhsan DAĞI, İstanbul, Boyut Yay., 2001.

SOTIROVIC, Mira, MCLEOD, Jack, "Values, Communication Behavior and Political Participation", **Political Communication**, 18, 2001.

SÖZEN, Edibe, "Modern Dünyada İletişimin Rolü ve İletişim Problemi", **1.Ulusal İletişim Kongresi Bildiri Kitapçığı**, İstanbul, 2000.

SÖZER, Bülent, Laiklik ve Sekülerizm Hakkında Bazı Görüşler ve Düşünceler, **Cogito**, Yapı Kredi Yay., Sayı: 2, Güz, İstanbul, 1994.

ŞİMŞEK, Sedat, "Emperyalizmin Küreselleşme Boyutunda Modernleşme Sürecine Etkileri ve Kitle İletişim Araçlarının Emperyalist Düşünceler ve İmajların Yayılış Sürecindeki Fonksiyonları", **Selçuk İletişim**, Konya, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., Cilt: 2, Sayı: 4, Ocak, 2003.

TEPE, Harun, "Değerler ve Değer Bilgisi" **Bilgi ve Değer**, Ed. Sahabettin YALÇIN, Ankara, Vadi Yay., 2002.

TERKAN, Nurullah, "Siyasal Sistemler ve Halkla İlişkiler", **Selçuk İletişim**, Konya, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., Cilt: 2, Sayı: 4, Ocak, 2003.

TOKU, Neşet, "Değerlerin Dilemması:Sübjektiflik ve Objektiflik", **Bilgi ve Değer**, Ed., Şahabettin YALÇIN, Ankara, Vadi Yay., 2002.

TUFAN, Hülya, "Kolektif Bellek ve İnsan/Doğa İlişkisi", **Cogito**, İstanbul, Yapı Kredi Yay., Sayı: 2, Güz, 1994.

TURNER, Bryan, S., "Benlik ve Düşünsel Modernlik", **Postmodernizm ve İslam Küreselleşme ve Oryantalizm**, Der., Abdullah TOPÇUOĞLU, Ankara, Vadi Yay., 1996.

ULUÇ, Güliz, "Medya Yapılarının Küreselleşmesi", **Doğu Batı**, Yıl:5, Sayı:18, Ankara, Felsefe, Sanat ve Kültür Yay., 2002.

USAL, Alparslan, KUŞLUVAN, Zeynep, **Davranış Bilimleri**, İzmir, Barış Yay., 2000.

UYGUÇ, Nermin, "Geleceğin Yöneticilerini Yetiştiren İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin ve Öğretim Üyelerinin Bireysel Değerleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", **9. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildirileri**, 2001.

VERSTRAETEN, Hans, "Medya ve Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü", **Medya, Kültür, Siyaset**, Der.Süleyman İRVAN, 2.Basım, Ankara, Alp Yay., 2002.

VON BARLOWEN, Constantin, "Modernleşme ve Küreselleşme Sürecinde Kültürel Kimlik, **Küreselleşme ve Modernleşme Sürecinde Kültürel Kimlik**, Ankara, Konrad Adenauer Vakfı Yay., 2001.

WANG, James,C.,F., "Values of the Cultural Revolution", **Journal of Communication**, 27(3), 1977.

WEAVER, David H., "Medya Gündem Kurması ve Medya Manipülasyonu, Çev.Zülfikar DAMLAPINAR, Konya, **Selçuk İletişim**, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., Cilt: 1, Sayı: 4, Ocak, 2001.

WEINER, Y., "Forms of Value Cultural Change and Maintance", **Academy of Management Review**, Vol.4., 1994,

YALÇIN, Şahabettin, "Bilginin Normatif Yönü", **Bilgi ve Değer**, Ed., Şahabettin YALÇIN, Ankara, Vadi Yay., 2002.

YAPICI, Asım, ZENGİN, Salih.Z., "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği", **Değerler Eğitimi Dergisi**, 1(4), İstanbul, 2003.

YETİM, Nalan, "Küresel Üretim Yapılanmasına Kültürel Yanıtlar: Ulusal-Yerel", **Doğu Batı**, Yıl:5, Sayı:18, Ankara.Felsefe, Sanat ve Kültür Yay., 2002.

TEZLER

KOMSUOĞLU, Ayşegül, **Siyasal Liderlik ve Süleyman Demirel Örneği**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2003.

ÖNGÖREN, Habibe, **Küresel Kültürün Kimlik Dönüşümüne Etkileri: Üniversiteli Gençler Araştırması**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, İstanbul, 2005.

İNTERNET SİTELERİ

AKÖZ, Emre, "Çankaya savaşları", <http://www.sabah.com.tr>, 14.04.2007.

BARLAS, Mehmet, "Turgut Özal ve Türkiye", <http://www.netpano.com>, 14.04.2007.

BİR, Ali Atıf, <http://www.temponline.com>, 26.06.2003.

GÖKBUNAR, Ramazan, BAŞTAN, Serhat, "Büyük Önderimiz Mustafa Kemal Atatürk", 2002, <http://www.bayar.edu.tr/ataturk/>, 27.05.2007.

HYUN, Kyoung Ja, "Sociocultural Change and Traditional Values: Confucian Values Among Koreans and Korean Americans", **International Journal of Intercultural Relations**, **Volume: 25, Issue: 2**, March, 2001, <http://www.sciencedirect.com>, Haziran 2005.

INGLEHART, Ronald, "Globalization and Postmodern Values", **The Washington Quarterly**, 23:1, Winter, 2000, <http://www.sciencedirect.com>, Mayıs, 2005.

KILBOURNE, William, GRÜNHAGEN, Marko, FOLEY, Janice, "A Cross-Cultural Examination of The Relationship Between Materialism and Individual Values", **Journal of Economic Psychology**, 2005, <http://www.sciencedirect.com>, Mayıs, 2005.

YILMAZ, Levent, "Türk Siyasal Kültürünün Geçmiş ve Olası Kriz Alanları İçin Bir Model", <http://www.deu.edu.tr>, Temmuz, 2007.
<http://edis.ifas.ufl.edu/PD006>
<http://www.die.gov.tr>

**DEĞERLERİMİZ,
SİYASAL İLETİŞİM SÜRECİ VE SİYASAL TERCİHLERİMİZ**

İyi günler,

Bu soru formu, değerlerimizle, siyasal tercihlerimiz ve siyasal iletişim süreçlerinden etkilenme düzeyimiz arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlayan akademik bir araştırmaya temel oluşturmak için hazırlanmıştır. Vereceğiniz bilgiler gizli kalacaktır.

İlginiz ve desteğiniz için çok teşekkür ederiz...

YALIN

Araş.Gör.Bahar EROĞLU

İstanbul Üniversitesi

1.Cinsiyetiniz?

- 1 Kadın #1
2 Erkek

2.Yaşınız?

- 1 19-23 #2
2 24-28
3 29-33
4 34-38
5 39-43
6 44-48
7 49-53
8 54-58
9 59-63
A 64 yaş ve üzeri

3.Eğitim Durumunuz?

- 1 Okuma yazma bilmiyorum #3
2 Okur yazarım
3 İlk öğretim
4 Lise
5 Üniversite
6 Lisans üstü/doktora

4. Aylık Geliriniz (YTL)

- 1 0-500 #4
2 501-1000
3 1.001-1.500
4 1.501-2.000
5 2.001-2.500
6 2.501 ve üstü

5. Medeni Durumunuz?

- 1 Bekar #5
2 Evli
3 Birlikte yaşıyor
4 Ayrı, boşanmış
5 Dul, eşi ölmüş

6. Mesleğiniz ?

- 1 Devlet memuru #6
2 Serbest meslek
3 Öğrenci
4 Esnaf/zanaatkar
5 Çalışmıyor
6 Ev hanımı
7 Özel sektörde işçi
8 Kamu sektöründe işçi
9 Sanayici/tüccar
A Diğer (lütfen belirtiniz.)

DEĞERLERİMİZ

A. Aşağıdaki listedeki değerlerin hepsini okuduktan sonra sizin için en önemli ve en önemsiz olan sadece bir değeri işaretleyiniz.

	En Önemli #9	En Önemsiz #10
EŞİTLİK (Herkese eşit fırsat)	1	1
İÇ HUZUR (Kendisi ile barışık olmak)	2	2
SOSYAL GÜÇ SAHİBİ OLMAK (Başkalarını denetleyebilmek, üstün olmak)	3	3
ZEVK (İstek ve arzuların doyurulması)	4	4
ÖZGÜRLÜK (Düşünce ve hareket özgürlüğü)	5	5
MANEVÎ BİR YAŞAM (Maddî değerlerden çok, manevî, içsel olanları önemsemek)	6	6
BAĞLILIK DUYGUSU (Başkalarının beni düşündüğü duygusu)	7	7
TOPLUMSAL DÜZEN (İstikrarlı bir toplum içinde yaşamak)	8	8
HEYECANLI BİR YAŞAM (Uyarıcı deneyimlerle dolu)	9	9

ANLAMLI BİR YAŞAM (Hayatta bir amacın olması)	A	A
KİBAR OLMAK (Başkalarına karşı nazik, terbiyeli olmak)	B	B
ZENGİN OLMAK (Maddî servet, para)	C	C
ULUSAL GÜVENLİK (Ülkenin düşmanlardan korunması)	D	D
KENDİNE SAYGILI OLMAK (Kendinin değerli olduğuna inanç)	E	E
İYİLİĞE KARŞILIK VERMEK (Borçlu olmaktan kaçınmak)	F	F
YARATICILIK (Orijinal olmak, hayal gücünü kullanmak)	G	G
BARIŞ İÇİNDE BİR DÜNYA (Savaş ve çatışmalardan uzak bir dünya)	H	H
GELENEKLERE SAYGI (Eski -zamanın eskitemediği- geleneklerin korunması)	I	I
OLGUN SEVGİ (Derin duygusal ve ruhsal yakınlıklar)	J	J
KENDİNİ DENETLEYEBİLMEK (Kendini sınırlamak, yanılmaya direnmek)	K	K
MAHREMİYET/ÖZEL HAKLARA SAYGI (Özel bir dünyası olma hakkı)	L	L
AİLE GÜVENLİĞİ (Sevilenlerin tehlikelerden uzak olması)	M	M
SOSYAL SAYGINLIK (Başkalarından saygı ve kabul görmek)	N	N
DOĞAYLA BÜTÜNLÜK (Doğayla uyum içinde olmak)	O	O
DEĞİŞKEN BİR HAYAT (Mücadele, yenilik ve değişikliklerle dolu)	P	P
ERDEMLİ OLMAK (Olgun bir yaşam anlayışı)	Q	Q
OTORİTE SAHİBİ OLMAK (Yönetme ve emir verme hakkına sahip olmak)	R	R
GERÇEK DOSTLUK (Yakın, destekleyici dostlar, arkadaşlar)	S	S
GÜZEL BİR DÜNYA (Doğa ve sanatın güzelliği)	T	T
SOSYAL ADALET (Haksızlığın düzeltilmesi, zayıfı kollama)	U	U
BAĞIMSIZ OLMAK (Kendine yeterli, güvenli olmak)	V	V
İLİMLİ OLMAK (Aşırı duygu ve hareketlerden kaçınmak)	W	W
SADIK OLMAK (Arkadaşlarına ve çevresine bağlı olmak)	X	X
HIRSLI OLMAK (Çalışkan ve istekli olmak)	Y	Y

AÇIK FİKİRLİ OLMAK (Değişik fikir ve inançlara saygılı olmak)	Z	Z
ALÇAK GÖNÜLLÜ OLMAK (İlimli olmak, kendini öne çıkarmamak)	1	1
CESUR OLMAK (Macera ve risk aramak)	2	2
ÇEVREYİ KORUMAK (Doğayı/Tabiatı Korumak)	3	3
SÖZÜ GEÇEN BİRİ OLMAK (İnsanlar ve olaylar üzerinde etkili olmak)	4	4
ANA BABAYA VE YAŞLILARA DEĞER VERMEK (Saygı duymak)	5	5
KENDİ AMAÇLARINI SEÇMEK (Kendi hedeflerini seçebilmek)	6	6
SAĞLIKLI OLMAK (Fiziksel yada ruhsal rahatsızlığı olmamak)	7	7
YETKİN/MUKTEDİR OLMAK (Yeterli, etkili, verimli olmak)	8	8
BANA DÜŞEN HAYATI KABULLENMEK (Hayat şartlarına boyun eğmek)	9	9
DÜRÜST OLMAK (İçten, samimi olmak)	10	10
TOPLUMDAKİ GÖRÜNÜMÜ KORUYABİLMEK (Başkalarına karşı mahcup duruma düşmemek, başkalarının bakış tarzının sürmesi için çaba göstermek)	11	11
İTAATKAR OLMAK (Görevini yapan, yükümlülüklerini yerine getiren biri olmak)	A	A
ZEKİ OLMAK (Mantıklı ve düşünen biri olmak)	B	B
YARDIMSEVER OLMAK (Başkalarının iyiliği için çalışmak)	C	C
YAŞAMDAN ZEVK ALMAK (Yiyecek, cinsellik, müzik vb.den zevk almak)	D	D
DİNDAR OLMAK (Dinsel inanç ve kurallara bağlı olmak)	E	E
SORUMLU OLMAK (Güvenilir, inanılır biri olmak)	G	G
MERAKLI OLMAK (Her şeyle ilgilenen, araştırmacı biri olmak)	H	H
BAĞIŞLAYICI OLMAK (Başkalarının özrünü kabul edebilmek)	I	I
BAŞARILI OLMAK (Amaçlara ulaşabilmek)	J	J
TEMİZ OLMAK (Düzenli olmak)	K	K
İSTEKLERİNE DÜŞKÜN OLMAK (Kendisine zevk veren şeyler yapmak)	L	L

B.Aşağıda yer alan listedeki değerlere ne kadar önem ve öncelik verdiğinizi her değere 1 ile 5 arasında puan vererek belirtiniz. Farklı değerlere farklı puanlar verebilirsiniz.

- 1-Kesinlikle benim için hiç önemli değil
- 2-Önemsiz
- 3-Ne Önemli, Ne önemsiz
- 4-Önemli
- 5- Kesinlikle benim için çok önemli

**DEĞERLER
DERECESİ**

ÖNEM

		Kesinlikle benim için hiç önemli değil	Önemsiz	Ne önemli ne önemsiz	Önemli	Kesinlikle benim için çok önemli
Herkese eşit fırsat verilmesi sizin için ne kadar önemli?	#11	1	2	3	4	5
Kendinizle barışık olmak sizin için ne kadar önemli?	#12	1	2	3	4	5
Başkalarını denetleyebilmek, onlardan üstün olmak sizin için ne kadar önemli	#13	1	2	3	4	5
İstek ve arzularınızın doyurulması sizin için ne kadar önemli?	#14	1	2	3	4	5
Düşünce ve hareket özgürlüğü sizin için ne kadar önemli?	#15	1	2	3	4	5
Maddî değerlerden çok, manevî değerleri önemsemek sizin için ne kadar önemli?	#16	1	2	3	4	5

		Kesinlikle benim için hiç önemli değil	Önemli	Ne önemli ne önemsiz	Önemli	Kesinlikle benim için çok önemli
Başkalarının sizi önemsemesi sizin için ne kadar önemli?	#17	1	2	3	4	5
İstikrarlı bir toplum içinde yaşamak sizin için ne kadar önemli?	#18	1	2	3	4	5
Heyecanlı bir yaşamınızın olması sizin için ne kadar önemli?	#19	1	2	3	4	5
Hayatta bir amacınızın olması sizin için ne kadar önemli?	#20	1	2	3	4	5
Kibar olmak sizin için ne kadar önemli?	#21	1	2	3	4	5
Zengin olmak sizin için ne kadar önemli?	#22	1	2	3	4	5
Ülkemizin düşmanlardan korunması sizin için ne kadar önemli?	#23	1	2	3	4	5
Kendinizin değerli olduğuna inanmak sizin için ne kadar önemli?	#24	1	2	3	4	5
İyiliğe karşılık vermek sizin için ne kadar önemli?	#25	1	2	3	4	5
Yaratıcı gücünüzü, hayal gücünüzü kullanmak sizin için ne kadar önemli?	#26	1	2	3	4	5
Gelenekler (e saygılı olmak) sizin için ne kadar önemli?	#27	1	2	3	4	5
Savaş ve çatışmalardan uzak bir dünya sizin için ne kadar önemli?	#28	1	2	3	4	5
Başkalarını sevmek sizin için ne kadar önemli?	#29	1	2	3	4	5
Kendinizi sınırlamak, kendinizi denetlemek sizin için ne kadar önemli?	#30	1	2	3	4	5
Mahremiyetinize, özel hayatınıza saygılı olunması sizin için ne kadar önemli?	#31	1	2	3	4	5
Ailenizin ve sevdiklerinizin tehlikelerden uzak olması sizin için ne kadar önemli?	#32	1	2	3	4	5
Başkalarından saygı ve kabul görmek sizin için ne kadar önemli?	#33	1	2	3	4	5
Doğayla uyum içinde olmak sizin için ne kadar önemli?	#34	1	2	3	4	5
Mücadele, yenilik ve değişikliklerle dolu değişken bir hayat sizin için ne kadar önemli?	#35	1	2	3	4	5
Erdemli bir yaşam sizin için ne kadar önemli?	#36	1	2	3	4	5
Başkalarını yönetme ve emir verme hakkına sahip olmak sizin için ne kadar önemli?	#37	1	2	3	4	5

		Kesinlikle benim için hiç önemli değil	Önemli	Ne önemli ne önemsiz	Önemli	Kesinlikle benim için çok önemli
Yakın, destekleyici dostluklar kurmak sizin için ne kadar önemli?	#38	1	2	3	4	5
Doğa ve sanatın güzelliği sizin için ne kadar önemli?	#39	1	2	3	4	5
Haksızlığın düzeltilmesi, zayıf kollama sizin için ne kadar önemli?	#40	1	2	3	4	5
Kendine yeterli ve kendine güvenmek sizin için ne kadar önemli?	#41	1	2	3	4	5
Aşırılıktan kaçınmak, ılımlı olmak sizin için ne kadar önemli?	#42	1	2	3	4	5
Sadakat sizin için ne kadar önemli?	#43	1	2	3	4	5
Hırslı, çalışkan ve istekli olmak sizin için ne kadar önemli?	#44	1	2	3	4	5
Değişik fikir ve inançlara saygılı olmak sizin için ne kadar önemli?	#45	1	2	3	4	5
Alçak gönüllü olmak, kendinizi öne çıkarmamak sizin için ne kadar önemli?	#46	1	2	3	4	5
Cesur olmak sizin için ne kadar önemli?	#47	1	2	3	4	5
Çevreyi korumak sizin için ne kadar önemli?	#48	1	2	3	4	5
İnsanlar ve olaylar üzerimde etkili, sözü geçen biri olmak sizin için ne kadar önemli?	#49	1	2	3	4	5
Ana-babaya, yaşlılara saygı duymak sizin için ne kadar önemli?	#50	1	2	3	4	5
Sağlıklı olmak sizin için ne kadar önemli?	#51	1	2	3	4	5
Yeterli, etkili, verimli olmak sizin için ne kadar önemli?	#52	1	2	3	4	5
Hayat şartlarına boyun eğmek sizin için ne kadar önemli?	#53	1	2	3	4	5
Dürüst, içten, samimi olmak sizin için ne kadar önemli?	#54	1	2	3	4	5
Başkalarına karşı mahcup duruma düşmemek, başkalarının bakış tarzının sürmesi için çaba göstermek sizin için ne kadar önemli?	#55	1	2	3	4	5
Görevini yapan, yükümlülüklerini yerine getiren, itaatkar biri olmak sizin için ne kadar önemli?	#56	1	2	3	4	5
Zeki, mantıklı ve düşünen biri olmak sizin için ne kadar önemli?	#57	1	2	3	4	5
Yardımsеver olmak, başkalarının iyiliği için çalışmak sizin için ne kadar önemli?	#58	1	2	3	4	5

		Kesinlikle benim için hiç önemli değil	Önemsiz	Ne önemli ne önemsiz	Önemli	Kesinlikle benim için çok önemli
Yaşamdan, yiyecek, cinsellik, müzik vb.den zevk almak sizin için ne kadar önemli?	#59	1	2	3	4	5
Dinsel inanç ve kurallara bağlı dindar olmak sizin için ne kadar önemli?	#60	1	2	3	4	5
Güvenilir, inanılır biri olmak sizin için ne kadar önemli?	#61	1	2	3	4	5
Her şeyle ilgilenen, araştırmacı, meraklı biri olmak sizin için ne kadar önemli?	#62	1	2	3	4	5
Başkalarının özrünü kabul edebilmek, bağışlayıcı olmak sizin için ne kadar önemli?	#63	1	2	3	4	5
Başarılı olmak, amaçlara ulaşabilmek sizin için ne kadar önemli?	#64	1	2	3	4	5
Temiz ve düzenli olmak sizin için ne kadar önemli?	#65	1	2	3	4	5
İsteklerine düşkün olmak sizin için ne kadar önemli?	#65	1	2	3	4	5

SİYASAL İLETİŞİM SÜRECİ VE SİYASAL TERCİHLERİMİZ

1. Aktif siyasetle ilgilenme düzeyiniz nedir?

- 1 Sadece izlerim #66
- 2 Hiç ilgilenmem
- 3 Sadece oy kullanırım
- 4 Aktif olarak ilgilenirim
- 5 Her zaman muhalifimdir

2.Hangi siyasal görüşe sahipsiniz?

- 1 Aşırı Sol #67
2 Merkez Sol
3 Ne sağcıyım ne solcuyum tam merkezdeyim
4 Merkez sağ
5 Aşırı sağ
6 Diğer (lütfen belirtiniz)
7 Hiçbiri

3.Siyasal açıdan kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

- 1 Demokrat #68
2 Milliyetçi
3 İslamcı
4 Sosyal demokrat
5 Komünist
6 Laik
7 Liberal
8 Diğer (lütfen belirtiniz)

4.Siyasal tercihinizi belirlemenizde en çok hangisi etkili oldu? İşaretleyiniz.

- 1 Kendim #69
2 Annem
3 Babam
4 Kardeşim
5 Yakınlarım
6 Eşim
7 Kitaplar
8 Sosyal çevre
A Televizyon
B Gazete
C Deneyimler
D Arkadaşlarım
E Hocalarım
F Diğer (lütfen belirtiniz)

5.2002 Genel seçimlerinde hangi partiye oy verdiniz?

- 1 AKP #70
2 CHP
3 MHP
4 DYP

- 5 GP
 6 SP
 7 ANAP
 8 DEHAP
 9 DSP
 A BBP
 B YTP
 C OY KULLANMADIM

6. Neden bu partiye oy verdiniz?

- 1 Görüşlerime uygun olduğu için #71
 2 Liderini beğendiğim için
 3 Denemek için
 4 Adaylarını beğendiğim için
 5 İcraatlarını beğendiğim için
 6 Halkla yakın olduğu için
 7 Diğer (lütfen belirtiniz)

7. Bugün seçim olsa aynı partiye mi oy verirsiniz?

- 1 Evet #72
 2 Kararsızım
 3 Hayır

8.2003 Yerel seçimlerinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı için hangi partiye oy verdiniz?

- 1 AKP #73
 2 CHP
 3 MHP
 4 DYP
 5 GP
 6 SP
 7 ANAP
 8 DEHAP
 9 DSP
 A BBP
 B YTP
 C OY KULLANMADIM

9. Neden bu partiye oy verdiniz?

- 1 Görüşlerime uygun olduğu için #74
2 Liderini beğendiğim için
3 Denemek için
4 Adaylarını beğendiğim için
5 İcraatlarını beğendiğim için
6 Halkla yakın olduğu için
7 Diğer (lütfen belirtiniz)

10. Bugün seçim olsa yine aynı partiye mi oy verirdiniz?

- 1 Evet #75
2 Kararsızım
3 Hayır

11. Oy verdiğiniz parti değerlerinize tam olarak uyuyor mu?

- 1 Evet #76
2 Kararsızım
3 Hayır

12. Partinizi başarılı buluyor musunuz?

- 1 Evet #77
2 Kararsızım
3 Hayır

13. Hangi alan ya da alanlarda başarısız buluyorsunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

- 1 Ülke ekonomisi #78
2 Uluslararası ilişkiler
3 Sağlık
4 Adalet
5 Çevre
6 Eğitim
7 Diğer (lütfen belirtiniz)

14. Hangi alan ya da alanlarda başarılı buluyorsunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

- 1 Ülke ekonomisi #79
2 Uluslararası ilişkiler
3 Sağlık
4 Adalet
5 Çevre
6 Eğitim
7 Diğer (lütfen belirtiniz)

15. Oy verdiğiniz partinin liderini başarılı buluyor musunuz?

- 1 Evet #80
2 Kararsızım
3 Hayır

16. Oy verdiğiniz partinin liderinin en beğendiğiniz 3 özelliği nedir?

#81 : .....

17. Oy verdiğiniz partinin liderinin hiç beğenmediğiniz 3 özelliği nedir?

#82 : .....

18. Size göre geçmişten bugüne Türkiye'deki en başarılı 3 siyasetçiyi söyleyiniz?

#83 : .....

19. Size göre bugün Türkiye'de ki en başarılı 3 siyasetçiyi söyleyiniz?

#84 : .....

20. Seçim kampanyaları oyunuzu belirlemenizde ne kadar etkilidir?

- 1 Çok #85
2 Biraz
3 Hiç

21. Seçim dönemlerinde en çok hangisinden etkilenirsiniz?

- 1 Gazete reklamları #86
2 Televizyon reklamları
3 Parti yada liderle ilgili haberler
4 Adayların şahsi ziyaretleri
5 Mitingler ve geziler
6 El ilanları
7 Yakınlarımla görüşleri
8 Diğer (lütfa belirtiniz)

22. Sizin için ne/neler yapılırsa oyunuzu değiştirirsiniz?

#89 : .....

23. Gelecek seçimlerde hangi siyasal değerlerin oy kazandıracadıını düşünöyorsunuz?

#90 : .....

Anketimize katıldığınız için çok teşekkür ederiz!

ÖZGEÇMİŞ

Bahar Eroğlu Yalın, 1976 yılında Malatya'da doğdu. 1993 yılında İstanbul Pertevniyal Lisesi'nden, 1998 yılında İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü'nden mezun oldu. 2001 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı'nda "Örgüt İçi İletişim Süreci Olgu ve Ögeleri Arasındaki Etkileşim ve Bu Süreçte Örgüt İçi Halkla İlişkilerin Kullanımı" konusunda Yüksek Lisans Tezini tamamladı.

1999 yılında İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Halen, aynı fakültede araştırma görevlisidir.